

У СТОРІЧЧЯ
НАРОДЖЕННЯ
СИМОНА
ПЕТЛЮРИ

АЛЬМАНАХ
УНС • 1979

ALMANAC
of the
Ukrainian
National
Association

FOR THE YEAR

1979

SVOBODA PRESS
Jersey City — New York

Альманах

УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО
СОЮЗУ

НА РІК

1979

РІЧНИК 69-ий

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”

Джерзі Ситі — Нью Йорк

Редактор: *А. Драган*
Коректор: *Людмила Волянська*
Обкладинка: *Богдан Титла*

Використані фотосвітлини: з архівів „Свободи”, УВАН і д-ра В. Трембіцького, репродукції з журналів „Українське Православне Слово”, „Штурм” і „Дороговказ” та оригінальні у виконанні Ігора Дябogi, Романи Сохан-Гадзевич, Івана О. Флиса, мол., д-ра М. Драгана на. ін.

Printed in U.S.A.

“Svoboda” — 30 Montgomery St. Jersey City, N. J. 07303

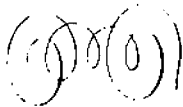
Борис ЛИСЯНСЬКИЙ

ПАМ'ЯТІ С. ПЕТЛЮРИ

На тихім цвинтарі в далекій чужині
Спокійно спиш ти по житті бурхливім
І марши у довічнім сні
Нарід свій змучений зобачити щасливим,

Щоб він, звільнився навіки від кайдан,
Попростував вперед шляхами слави
Й, замість раба, господар став і пан
Своєї власної потужної держави.
Не справдився ще твій солодкий сон,
Ще не здійснилися душі твоєї мрії
І не лунає ще подібний передзвон
З-під сивих бань величної Софії.
Минають знов один по другім дні,
Кує кайдани нам жорстокая недоля...
Та десь далеко в мороку пільми
Вже сяє вогником умріяная воля.
Ми чуємо в серцях її священний жар,
Ми тремтимо від світлої тривоги,
І віримо, що на її вістар
Ще покладемо квіти перемоги.

Великая, посвятная мета
Нам дасть запал, дасть духа творчу силу,
Настане втіхи день — і воля золота
Осяє, Батьку наш, твою святу могилу!
І, осягнувши долі височин.
Відроджена, щаслива Україна
Вшанує гідно героїчний чин
Свого найбільш улюбленого сина.

Головний Отаман Симон Петлюра

ПЕТЛЮРА, ПЕТЛЮРІВЦІ, ПЕТЛЮРІВСТВО

ДО СТОРІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ГОЛОВНОГО ОТАМАНА
СИМОНА ПЕТЛЮРИ *
1879-1979

Написав К. Мандзенко

Життя — постійна боротьба. Окреме місце в тій боротьбі займає людина, яка не раз мусить боротися проти стихійних небезпек і нещастя, що нерозлучно йдуть у життєвому поході людини. Протягом свого культурного росту людство дедалі набирало переконання, що лише відповідними протидіями можна оборонити себе перед стихійними та ворожими людськими нападами й нещастями.

Українці, як нарід, також відповідно сприймали й розуміли життя, як боротьбу, яку провадили вже від зарання своєї багатой історії. І треба признати, що доки розуміли, чому і завіщо треба їм змагатися і боротись, доти легше було їм вести і втримувати своє існування, зберігати свою землю від постійних ворожих нападів, які за княжих часів були майже перманентними і втихали лише тоді, коли українські війська поскромили їх, відперли чи зовсім знищили, як це було з Хозарами чи за часів князя Святослава Завойовника. Але дещо пізніше, саме в час найбільшого добробуту українського народу, що його осягнули князі Володимир Великий та його син Ярослав Мудрий, — їхні нащадки забували про потребу боротьби з ворогом, а часто перетворювали її в боротьбу між собою і тим самим замість боротьби за життя, за силу й могутність своєї нації, вели боротьбу між собою на свою загладу, яку приспішили дикі кочові племена татарів, що 1241 року зруйнували не лише столицю Київ, але й Київську державу. І хоч продовження української державности зберігалось на заході у формі Галицько-Волинської держави аж до 1349 року, то український нарід не міг довше зберігати її і таки попав під чужі ворожі сили, що заливали з усіх сторін Україну. Здавалось, що український нарід не зможе вже піднести прапор волі, що її окупанти раз назавжди

---

* Джерела: власні спогади, записки, промови й статті Симона Петлюри, Видання „Симон Петлюра” В. Проходи 1968, Видання О. Лотоцького „Вірність Великій Ідеї” 1951, „Український Історик”, рік IV, 1967.

приголомшать і знівелюють. Шойно 1648 року знов залопотів прапор української свободи, що його дивгнув Богдан Хмельницький. Від того часу історія запише світлі сторінки другого періоду української державности, що у формі Української Козацької держави проіснувала понад 150 років аж до її повної ліквідації московськими руйніками.

Коли ж, одначе, в половині XIX сторіччя пролунав могутній голос будителя народного духа — Тараса Шевченка, український нарід прокидається з вікового сну й крок за кроком безупину прямує до свого відродження. На тлі новітньої української історії, на переломі XIX і XX віків, крім Тараса Шевченка з'явилися інші найсвітліші постаті в українській нації. Ними були Іван Франко, Михайло Грушевський, Леся Українка та Симон Петлюра. Своєю творчою чинністю вони всебічно сприяли національно-культурному розвитку українського народу, якому в темряві вікового національно-політичного й соціального поневолення вказали шлях боротьби за вільне життя на власній землі. Тарас Шевченко став національним пророком. Він очистив душу свого народу від намулу духовного поневолення, поставивши на сторожі національної правди своє вогненне слово.

Іван Франко поставив на ниві національно-суспільної чинности — каменярів лупати скелю байдужости всіх українців від Бескиду до Кавказу. Михайло Грушевський на полі української науки віднайшов забуту історичну правду, яку намагалися й намагаються фальшувати вороги самобутности українського народу. Леся Українка, що своїми творами побуджує до боротьби за вдержання себе при житті та до здобуття права на вільне життя для себе і майбутніх поколінь. Творчість Лесі Українки це не тільки музика поетичних тонів, не тільки акорди, що йдуть з глибини життя й переживань. Її твори є наскрізь пересякнуті і надхнені глибоким патріотизмом, в яких вона закликає до чину, до організованого життя, до піднесення національного духа. Ці чотири велетні духа, віддавши все своє життя для добра власного народу, залишили по собі писану творчість, яка на віки буде безсмертною для майбутніх поколінь.

Симон Петлюра, крім особистих листувань і журналістичних статей, не залишив по собі поезій, творів науки, історії та соціософії, він був людиною чину та очолив боротьбу за національний ідеал кращих синів України. Та боротьба найвиразніше виявилася збройним чином у подіях на розбурханих хвилях української національної революції. С. Петлюра вказав своєму народові правдивий напрям збройної боротьби. Українці об'єднались не так безпосередньо особою Петлюри, як його іменем, з вірою у перемогу української правди йшли вперед з ім'ям петлюрівців, бились до останнього за сучасне і майбутнє України. Культ пам'яті і шанування роковин його трагічної смерті — найкращий цього доказ.

Як символ Симон Петлюра переходить у пам'ять народу і в національну традицію, а „петлюрівщина” — слово, яке зневажливо вживали вороги, щоби принизити український визвольний рух, стало — всупереч їх намірам — синонімом боротьби українського народу з московським імперіялізмом — за власну державу. Не так ще давно противники наші прищиплювали нам з тих самих мотивів презирливу прозву „мазепинство”. Проте, люди державної ідеї вважали її — цю прозву — за почесну. І ми дожили, що після горезвісного царського наказу „предання Мазепи анафемі” у всіх церквах Росії, — на

історичному Софійському майдані у Києві урочисто правились вселюдні панахиди за гетьмана Івана Мезепу, як за борця здійснення ідеї української державної незалежності. Того ж діждалися ми і щодо „петлюрівщини”.

Симон Петлюра — не тільки символ. Він жив і діяв, думав і відчував, проводив і боровся. У найбільш рішальному періоді визвольної боротьби, у найтруднішу пору — в час розбурханої революцією стихії, коли з усіх боків наступали ворожі сили, Симон Петлюра не завагався стати на чолі держави, а щоб унезалежити себе від політичних впливів партії, він вийшов зі складу партії, постанови якої нераз бували суперечні з напрямними державного проводу.

Як справжній демократ, Симон Петлюра виявляв толеранцію до чужих поглядів і по державницькому підходив до розв’язання проблем національних меншин в Україні, високо тримаючи прапор рівності в українській державі кожного її громадянина-патріота, незалежно від національної чи релігійної приналежності.

Велику увагу присвятив Симон Петлюра справі створення справжньої соборності України.

Переможною вірою, жертвенною працею, всебічним удосконаленням себе та незломною волею до перемоги він досягнув те, що став побіч великих гетьманів, як державний муж і провідник свого народу. Незаперечною заслугою Симона Петлюри було те, що він, один з небагатьох, відчув, що єдина правда української національної ідеї — це її державний зміст, який повинен опертися на збройну силу цілого народу. Не його вина, що в часі, коли він за посередництвом Військового Генерального Комітету будував ту силу, — тогочасні проводирі зреволюціонізованої маси докладали старань, щоб спаралізувати всі зусилля Симона Петлюри.

Одною з великих заслуг Симона Петлюри було те, що в тяжких часах, втративши надію на організацію постійного війська, — він сягнув історичних традицій і в культурі до них об’єднав навкруги себе ті національні сили, що вміли вмирати зі зброєю в руках за українську державність, що в кінці з тією малою, але відданою національній справі, малочисельною, як для України, збройною силою незнаних вояків він провадив понад трирічну боротьбу з московською масою, покликуючи до життя з непам’яти віків національне українське військо.

Симон Петлюра — це національний вождь, нерозривно зв’язаний з нашим збройним історичним зривом — етапом національної революції. Він є еманация і виразник тієї національної революції і як дитина революції він є уособленням революційної стихії та її вождь. Він вийшов з народу і на ньому відбилися всі питомі властивості тієї доби української історії. І тому, щоб зрозуміти як слід цю велику постать, треба бачити її на тлі тодішніх подій і настроїв, думок і переконань.

Петлюра сказав: „Москва -- наш відвічний ворог, і ніякі вивіски — чорні, білі, червоні чи інші — нічого в тому не змінять. Бо доки в Росії живе дух „єдиної неділимої” і імперіялістична жадоба, доти з ними нам не по дорозі”. З тим наставленням боролися українські вояки на всіх обширах України на протязі довгих років. За те щербили свої мечі юнні бійці під Крутами, за те гомоном розлягалися бої і в Києві і під Києвом, на Волині і в Галичині і на всіх просторах України.

З тим наставленням — за ідею Української самостійної держави змагалися українські вояки у Листопадовому зриві та Першому Зимовому Поході. За ту саму ідею впали 359 українських вояків під Базаром на Волині, трагічно скінчивши рейд в Україну тодішньої УПА, що в нашій новітній історії одержав назву: Другий Зимовий Похід. Хоч той похід і не вдався і весь задум скінчився трагічно, але це аж ніяк не зменшує історичного значення Базару, який трагедією своєї воєнної дії завершив регулярну війну армії УНР, залишаючи наступним поколінням великий заповіт.

359 Безсмертних — це горстка великої славної героїчної української армії УНР, гаслом якої завжди було, є і буде наполеонівське: „Гвардія вмирає, але не здається!”

Існують трагедії й поразки, що всупереч формальній логіці стають для народу великими перемогами духа. Є трагедії й воєнні поразки нації, які започатковують найвищу консолідацію, монолітність, героїзм та організованість нації. Є поразки й трагедії, що через них нарізд з аморфної, роз’єднаної й пасивної маси стає свідомою нацією, стає монолітом. І ось саме з цього погляду національна наша трагедія, що сталася під Кутами і під Базаром, має епохальне значення.

Щоб мати повну уяву великої постаті Симона Петлюри, треба бачити її, як уже сказано вище, на тлі тодішніх подій і настроїв, фактів, думок і переконань. Перед тим варто дещо сказати про революції, що на тлі двох з них виросла постать Симона Петлюри.

Після повалення царського абсолютизму було створене на демократичних основах так зв. російське „Тимчасове Правительство”. Одночасно з цим революційний рух поширився в інших країнах російської імперії. Так постало кілька революцій. Незабаром революційні цілі в росіяни і в українців набрали відмінного характеру. Росіяни мали революцію більш соціального характеру в той час, коли українці спочатку провадили революцію національного характеру і щойно пізніше соціального. Це особливо яскраво виявилось, коли обидва народи перейшли від революційно-руйнуючої чинності до революційно-конструктивної творчості нових норм.

Російські робітники стали на шлях псевдосоціалістичного рівняння на нижчого, а українські селяни-хлібороби прагнули, щоб до того, що мали, ще щось придбати, дотримуючись моральних норм справедливого розподілу. Тому росіяни після невдачі демократичних спроб зупинились на олігархічній псевдоклясовій організації советів, за якими під видом демократизму маскувалась єдина комуністична партія з гаслом диктатури пролетаріату. Українці стали на демократичний шлях справедливого, вільного вирішення національно-державного правопорядку, утворивши Центральну Раду — парламент Української Народної Республіки. Це спричинилось до того, що російська й українська революції протягом півроку стали ворогами і почали смертельну боротьбу.

До цієї боротьби проти советів приєдналась через рік Західня УНР, що постала після розпаду Австро-Угорської монархії.

Поскілки російська революція мала, так би мовити, євразійський

характер з переходом від однієї форми деспотії до іншої, постільки австро-угорська революція мала західньо-європейські ознаки, звільнивши народи імперії від примусового співжиття. Тому революційний шлях західніх українців був цілком відмінний від того, що його зазнали наддніпрянські українці. На Великій Україні протягом революційного 1917 року шукались шляхи для мирного співжиття з Росією, прогаявши час на утворення власної збройної сили, а в Галичині українці відразу вступили в боротьбу з Польщею за свою державну незалежність.

При оцінці революційних подій в обох українських революціях деякі наші історики роблять їх рівнозначними та утотожують з європейськими революціями. Такий погляд помилковий. Поступування провідників або вождів європейських революцій не можна вважати зразком, за яким оцінюється революційна чинність діячів Великої України, бо вони мали цілком інший характер, і народи Європи вже пережили стадії феудалізму та релігійних війн і досягли духово-культурного розвитку в час просвітництва, у них вже пройшов процес націогенези з витворенням національно-суспільної свідомості і тому, коли у них виникали революції, вони вже мали більш-менш організований вияв волі нації.

Зовсім інший характер мав перебіг революції в колишній російській імперії. Вона несподівано набрала ознак стихійного вияву незадоволення народних мас і то в наслідок недоцільного ведення війни проти німців. Ця війна перешкодила нормальному переходові від запізненого російського феудалізму до капіталістичної системи господарки та поступової демократизації державно-суспільного апарату з відповідним просвітянським рухом. Серед тихого життя тогочасна російська інтелігенція мирно дрімала та лише мріяла про поліпшення долі власного народу. Але раптово виникла хуртовина, що набрала стихійної сили, спричинивши великі революційні хвилі. На поверхні тих хвиль тогочасні політичні діячі плавали без керми й без вітрил, випадково пристаючи то до одного, то до другого берега. Подібне було і в Україні. До того ж український нарід, перебуваючи століттями в неволі, не мав належної державної традиції із скристалізованою національно-суспільною свідомістю.

В дальшому, в тракті розвитку подій революції, після упадку гетьманату, отамани від політики, якби за прикладом Французької революції 1795 року, створили Директорію із „законодавчою владою” замість того, щоб стати на шлях відновлення законної влади Центральної Ради.

Директорія, від постановя та пізнішої чинности, була, як цілком правдиво висловився Ісаак Мазепа: „Лебідь, рак та щука”, в якій шляхетну роль лебедя відігравав Симон Петлюра, закликаючи вояків Армії УНР до боротьби за майбутню Україну власними силами за всяких обставин до кінця і сам віддав у цій боротьбі власне життя.

В боротьбі за українську державність головну роль відіграло військо. Невідомо, які військові формації заступав генерал М. Осецький, що став на шлях безоглядної соціалістичної демагогії. Він був претендентом на становище Головного Отамана, але Січові Стрільці не погодились з партійними отаманами Шаповалом та Винниченком і вимагали, щоб Головним Отаманом став Симон Петлюра, який в початках, при виборі 5 членів Директорії, був зігнорований. До Петлюри Шаповал мав отаманську нехоть і сам не ввійшов до

складу Директорії. Шаповал також мав ображену „амбіцію” у відношенні до професора М. Грушевського, якому, як першому президентові УНР, належало очолювати Україну з упадком гетьманату.

Цікаво є згадати, що в деяких працях на тему отаманщини вказують, як на причину отаманщини на брак старшин з повною національною свідомістю. Такий погляд помилковий. Старшин було досить для півмільйонної армії, але Директорія їм не довіряла, а соціалістичний демагог, ген. Осецький, своїми інтригами збільшував це недовір'я спеціально проти старшин генерального штабу, пара сотень яких не була притягнена до керування військовими формаціями й вони залишилися нечинними або відійшли до ворожого берега. Навіть, напр., такі старшини генштабу, як М. Юнаків, В. Сальський, М. Безручко, О. Галкин, В. Куш, В. Петрів, В. Сінклер, Дельвіг, Липко та багато інших в початках не користувались довір'ям і відразу не займали відповідного становища. Ще в червні 1917 року в часі 2-го Всеукраїнського Військового З'їзду, на якому було до 2.000 делегатів від 1.730.000 вояків-українців, В. Винниченко, відкриваючи перше засідання Всеукраїнської Ради військових депутатів, сказав: ... „Поміж вами, товариші депутати, багато офіцерів... Нам треба салдатів... Дивуюсь, як то стільки вибрано офіцерів”... Отже, ті офіцери були і з повною національною свідомістю, але, на думку майбутнього голови Директорії, в кожному з них „була московська чорна сотня та буржуазне походження”. Ось приблизно в таких обставинах революційних подій, настроїв та ментальности жив і творив Симон Петлюра.

— — — — —

Симон Петлюра народився 10 травня 1879 року в Полтаві в родині Василя й Ольги Петлюрів. Батько, Василь Петлюра, помер в 1909 році, а мати Ольга у 1919 році, перебуваючи у в'язниці. Учитися почав у церковно-приходській школі на передмісті Полтави, після чого перейшов до духовної бурси в Полтаві і після того вступив до Полтавської духовної семінарії, в якій дійшов до старшої богословської класи та був звільнений за його „політичну неблагонадійність”. Приводом до звільнення було запрошення композитора Миколи Лисенка послухати співу семінарського хору, яким диригував Симон Петлюра, кантати „Б'ють пороги”. Композитор був запрошений таємним гуртком, щоб привітати його на своїх зборах співом його кантати. Композитор прийняв запрошення і прийшов до будинку семінарії. Ректор семінарії, протоієрей Пічета, українофоб, кимось попереджений несподівано з'явився на збори і в брутальний спосіб накинувся на Миколу Лисенка, закидаючи йому „мазепинською інтригою”. Проти цього рішуче виступив Симон Петлюра, заявивши, що Микола Лисенко є їх почесний гість і вони не дозволять нікому його ображати. Після цього ректор негайно скликав управу семінарії, що й звільнила Петлюру.

Тогочасне мазепинство для бюрократичних русифікаторів було страшнішим за соціалізм. Щоб знищити в семінарії мазепинське гніздо, що в ній на весні 1902 року виникло заворушення з вимогою введення до навчання предметів українознавства, — з неї виключили півсотні семінаристів. Їх до інших шкіл не прийняли. Вони всі разом з Петлюрою екстернами склали іспити за середню школу.

Симон Петлюра належав до нелегальної Української Революційної

Партії (РУП), яку заснувала у 1900 році українська молодь з постулатом самостійності України. Зворушення в духовній семінарії та революційний рух серед селян Полтавщини дали поліції привід вважати Петлюру співучасником і тому, щоб уникнути арешту, Петлюра разом зі своїм приятелем П. Понятенком переселились на Кубань. Петлюра зупинився в станиці Смоленській у свого доброго знайомого учителя Кузьми Безкровного, що належав до РУП та взявся за учителювання, але, коли про це довідалась московська влада, йому довелося залишити працю. Спроби академіка Федора Щербини здобути для нього дозвіл учителювати не дали позитивних наслідків. Шойно тоді, як академік Щербина дістав доручення від наказного отамана Кубанського козачого війська написати „Історію Кубанського Війська” на основі матеріялу військового архіву, серед якого були також „діла” старого Запоріжжя, Симон Петлюра був zatrudнений при працях в згаданому архіві. Крім того С. Петлюра брав участь у національно-суспільній праці та заснував в Катеринодарі організацію РУП під назвою „Чорноморська Вільна Громада”. В Катеринодарі С. Петлюра був заарештований і пробув у в’язниці три місяці. Після того, використовуючи час для революційної чинності, він з Понятенком виїхав до Києва, де звернувся до голови ЦК РУП Миколи Порша і поінформував про справи РУП на Кубанщині. Коли перебування в Києві стало небезпечним, обидва революціонери були переправлені на захід в район Кременця, а в дальшому С. Петлюра перейшов австрійський кордон та оселився у Львові.

У Львові Петлюра жив літературною працею, співпрацюючи в „Літературно-Науковому Віснику”. Тоді він переклав на українську мову книгу професора Московського університету Миколи Стороженка: „Нарис історії західно-європейської літератури до кінця XVII віку”. В „Записках Наукового Товариства ім. Шевченка” була опублікована його стаття „Причинок до історії переселення ‚турецьких’ Запоріжців на Кубань”. У Львові Петлюра увійшов до закордонного комітету РУП, працював у неперіодичнім виданні „Праця” і щомісячникові „Селянин”, яких фактично був редактором. Крім того він брав участь у галицькому партійному журналі „Воля” та, як вже згадано, у „Літературно-Науковому Віснику”, що його редагував Іван Франко.

Після революції 1905 року була проголошена амністія. Тоді й Петлюра дістав можливість повернутися. В той час у Петербурзі виходила „Вільна Україна”, що стала центральним органом УСДРП, а для його редагування були призначені з Києва С. Петлюра, М. Порш і П. Понятенко. З них М. Порш, теоретик марксизму, виїхав до Стокгольму, а редагування часопису перебрав С. Петлюра. У 1906 році в Києві Петлюра працював у „Громадській Думі”. На початку 1907 року українцям пощастило добитись дозволу на видання часопису „Рада” під редакцією Михайла Грушевського, секретарем був Петлюра. У тому ж році почав виходити місячник „Україна”, в якому Петлюра був найближчим співробітником з великою кількістю статей, театральних рецензій та критичних оглядів. В травні того ж року працював він у видавництві „Слово”. В Києві Петлюра входив до складу ЦК партії під час виборів до другої „Государственной Думи”. Тоді було виставлено кандидатуру Петлюри на загальному соціалістичному списку і ще в лютому 1907 року він їздив до Полтави, де виступав на передвиборчих зборах.

Працюючи переважно як журналіст і редактор в українській пресі Києва і

Львова, останньо видавав журнал „Украинская Жизнь” у Москві, що виходив російською мовою і що давало можливість порушувати деякі українські проблеми.

Отаке в загальних рисах було тоді те політичне тло з усіма його розбіжностями, на якому доводилось Петлюрі, переважно як публіцистові, відшукувати правдивий шлях та не відходити далеко на манівці від українських загальнонаціональних інтересів.

В Москві і Петербурзі Симон Петлюра заробляв на щоденне утримання себе й родини також працею рахівника в приватному транспортному товаристві. Він був активним членом Українського Клубу, в якому гуртувалася українська молодь. С. Петлюра там користувався авторитетом та відзначався ораторськими здібностями. Його авторитет ще збільшився, коли він разом з О. Саліковським став редактором журналу „Украинская Жизнь”. Біля нього скупчилася українська інтелігенція, до нього прислухались представники всіх національностей кол. імперії та й росіяни.

Академік Корш, що знав добре Петлюру, вважав, що українці не доцінюють належно Симона Петлюру, не розуміючи, яка духовна сила таїлася у ньому. Корш ще тоді, коли про якусь революцію не було й гадки, передік Петлюрі майбутнє вождя.

У Москві остаточно зформувався національно-суспільний і політичний світогляд Петлюри, з яким він виступив у перші місяці української національної революції 1917 року. Той світогляд не мав персональних, індивідуальних ознак. Він виявляв погляди тогочасної чільної свідомої інтелігенції, яку репрезентували М. Славинський, О. Лотоцький, Д. Дорошенко, В. Саліковський, Сергій Єфремов, Євген Чикаленко й інші. Цей світогляд разом з тим своєю внутрішньою сутністю відрізнявся від кожного з них і особливо від світоглядів політичних однопартійців В. Винниченка та М. Порша, які тоді відігравали серед українців на політично-суспільному полі домінуючу роль. З юнацьких років національного усвідомлення Петлюру ніколи не залишала візія майбутньої Вільної України без огляду на всі несприятливі обставини рабської пригніченості, несвідомості й байдужості.

Петлюра мав у своєму внутрішньому „Я” невмирущу українську душу з її чистою вірою у перемогу української правди над чужими неправдами. Основою його моральної сили була вірність віковим традиціям українського народу з прагненням до вільного життя та твердим духом боротьби за всяких обставин. Він не зневірювався від надто слабих наслідків своєї праці на національній ниві серед зросійщеного середовища, в якому серед інтелігенції було значно більше українофілів ніж свідомих українців, а ще більше таких, що стали російськими культуртрегерами, урядовцями, бюрократами чи просто ренегатами.

Єдиною зброєю в ті часи для Симона Петлюри було перо. І він повністю його використовував як журналіст, критик, рецензент, публіцист і редактор на сторінках тогочасної преси в українських виданнях у Києві, Львові, Петербурзі, Москві. Такої енергії у творчій просвітнянській чинності без зиску та без слави з сучасників Петлюри, за виключенням Івана Франка та Михайла Грушевського, мало хто виявив. Під час війни Симон Петлюра був покликаний до війська і став приділений на працю до „Союзу Земств і Городов” — допоміжної фронтової організації, де пробув до 1917 року.

Цілоком інший характер мала вся чинність Симона Петлюри після російської революції 12 березня 1917 року з вибухом української національної революції. В ній доля судила Петлюри підвестись зі становища скромного публіциста й редактора на висоту вождя нації в збройній боротьбі за той ідеал, що був визначений постулатом РУП — самостійної державности України. Він став ідеологом цієї боротьби, що прийшла на зміну мазепинству під назвою „петлюрівщина”. На початках у час розпаду російської монархії, після перевороту в Петрограді 17 березня, у Київській Миській Думі зійшлися представники всіх громадських установ і вибрали Виконавчий Комітет, до якого увійшли від українців: барон фон Штейнгель, А. Ніковський, Сергій Єфремов, М. Паламарчук та М. Порш. Виконавчий Комітет, як експозитура Російського Тимчасового Уряду, був найвищою владою в Києві, доки його місце не зайняла Українська Центральна Рада.

До перших днів революції живчик українського життя бився в українському клубі „Родина”. Цей клуб мав аж надто родинний характер, де ознаками українства були українські вишивки, борщ, ковбаса, вареники — без жадної виразної української суспільно-політичної думки. Тут збирались і члени Ради ТУП — „Товариство Українських Поступовців”, що існувало на полі тимчасового українського бездоріжжя та загальної інертності.

17 березня утворилась Українська Центральна Рада. На голову УЦР був обраний професор М. Грушевський. Дня 22 березня УЦР видала відозву до Українського народу зберігати спокій, гуртуватись в союзи та збирати гроші для українського національного фонду. Так лише відгукнулась українська політична інтелігенція на „безкровну” революцію. Проте, вона викликала спонтанний національний рух в Україні, що найсильніше виявився серед військовиків. Одночасно з виданням відозви УЦР, з ініціативи поручника Миколи Міхновського відбулися в Києві перші збори старшин-українців, які заснували Тимчасову Українську Військову Раду. Рада скликала військове віче вояків і старшин. Визнано за необхідне створення власного українського війська. На нараді українських вояків Київської залози було вирішено відкрити Український військовий клуб, котрий дуже швидко набрав виразних національно-самостійницьких форм і перетворився 5-го квітня на „Товариство ім. гетьмана Павла Полуботка”, яке ухвалило почати організацію українських полків. Це товариство випустило десятки тисяч закликів до всіх вояків-українців. Заклики справили велике враження на всьому російсько-німецькому фронті і в запіллі. За п'ять днів відбулося друге військове віче, яке домагалось організації української національної армії з усіма родами зброї. Дня 26 квітня постала в Одесі Українська Військова Рада, що мала поширювати свою діяльність на Одеську воєнну округу, на Чорноморську флоту і на Румунський фронт. Тоді ж, у квітні, утворилась в Мінську Українська Фронтowa Рада для українізованих військ Західного фронту.

Головою цієї Ради був Симон Петлюра, з яким тоді перший раз, перебуваючи на Західньому фронті в складі 1-го Лейб-Гренадирського Катеринославського полку, я зустрівся і нав'язав контакт з українізованими частинами 1-ої Гренадирської дивізії.

З того часу в особі Петлюри зосереджувались усі бажання та стримління вояків-українців до відновлення революційним шляхом забутих козацьких

*Перший Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради 1917 р.
Сидять справа: Симон Петлюра, О. Єфремов, В. Винниченко, Х. Барановський,
І. Стешенко. Стоять: Б. Мартос, М. Стасюк, П. Христюк.*

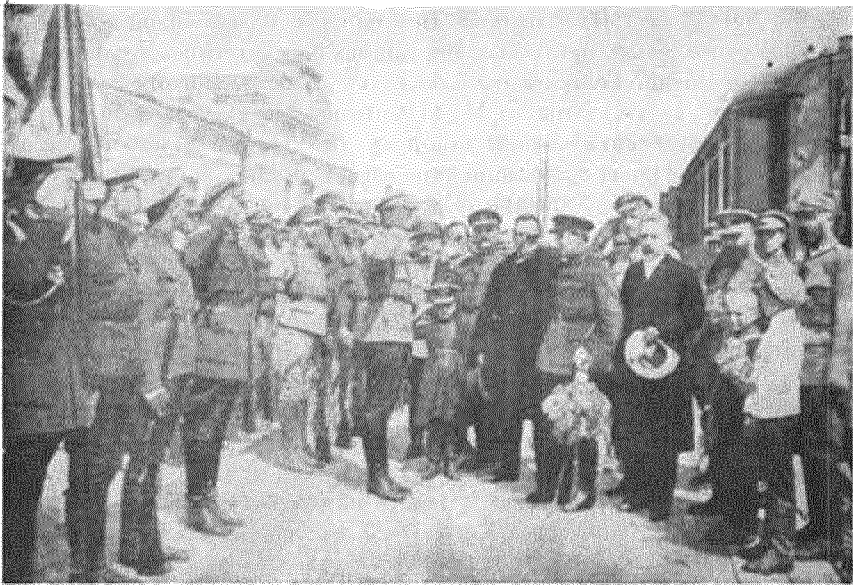

III-ій Український Військовий З'їзд у Києві, кінець жовтня 1917 року.

Головний Отаман Симон Петлюра (справа) з групою військових в 1917-18 рр.

Зустріч Симона Петлюри на станції в Кам'янці 1920 р.

традицій збройної боротьби за свою волю. Перший виразно виявлений прояв української революції стався 19 квітня 1917 року в Києві на Українському Національному Конгресі, де було понад 1,500 делегатів з усіх кінців України. На конгресі було обрано 115 членів до Української Центральної Ради, яка стала правним революційно-державним органом всієї України. Проте, початок чинності УЦР все ще позначався впливом єдиного революційного фронту з росіянами і самостійної діяльності не виявляв.

З ініціативи Товариства ім. П. Полуботка Український Військовий Комітет за згодою УЦР скликав 18-25 травня в Києві 1-й Український Військовий З'їзд, який підсилив український революційний прояв. На з'їзді було 700 делегатів від 1.580.702 вояків українізованих частин російської армії, які перші почали ломити єдність революційного фронту з росіянами. Витворилося два погляди на творення власної збройної сили. Перший — репрезентований Товариством ім. П. Полуботка з М. Міхновським — стояв за творення української незалежної регулярної армії. Другий — табір соціал-демократів з Володимиром Винниченком вважав формування українського війська за річ непотрібну і для соціальної революції небезпечну. Тоді ім'я Володимира Винниченка, як талановитого письменника, було голосним по всій Україні, а його ораторська аргументація про тримання єдиного революційного фронту з росіянами переконлива.

З такою аргументацією не погоджувався Симон Петлюра, про що заявив у промові перед військовиками. Але тоді ще тяжко було відрубати все, що зв'язувало не лише українських політичних діячів у співжитті з росіянами, але й українське фронтове вояцтво, що в часі незакінченої війни ділило з російськими вояками весь тягар бойової чинності, мавши „общій котелок”.

З постанов загально-національного характеру головнішими були визнання Української Національної Центральної Ради найвищим органом України та необхідність проголошення національно-територіальної автономії України. Було обрано Генеральний Військовий Комітет, до якого були вибрані В. Винниченко, С. Петлюра та М. Міхновський. Вже сама присутність в Комітеті В. Винниченка давала запоруку, що буде гальмуватись всякий логічний прояв у справі організації української збройної сили. Фактично все керівництво перебрав С. Петлюра. Міхновський нічого не міг робити, бо, як самостійник, по його думці потрібна була організація українських, а не українізованих частин, а для цього потрібне було ухвалення української державности, а тим часом не було проголошено навіть автономії України.

Нерішучість діячів УЦР стати на незалежний від росіян шлях гальмувала розвиток української національної революції і тим самим витворення власної військової сили, що спонтанно сама повставала. Це й спонукало С. Петлюру з його однодумцями скликати 2-й Всеукраїнський Військовий З'їзд. Цей з'їзд мав погамувати бурхливе незадоволення вояків на фронті. Царя не стало, проте якихось суттєвих змін не було. Зміна назви — з монархії на республіку — нового змісту не вливала. 2-й Всеукраїнський Військовий З'їзд, що відбувся в Києві 18-20 червня, без огляду на заборону військового міністра Тимчасового російського уряду А. Керенського. На з'їзді було 1976 делегатів від 1.733.440 вояків-українців. З'їзд відбувся при піднесеному настрої і ухвалив ряд постанов політичного характеру. Душею цього настрою

та його речником був С. Петлюра. Була підтверджена постанова 1-го З'їзду про необхідність проголошення автономії України. Було запропоновано УЦР провести це революційним шляхом та негайно приступити до фактичного переведення в життя основ автономного ладу. Наслідком рішучої постанови З'їзду, УЦР проголосила 23 червня 1-й Універсал про автономію УНРеспубліки. Цей Універсал викликав страшне обурення серед російської революційної демократії, яка однодушно й рішуче була проти всяких прагнень українців. Українські політики перед спротивом росіян спасували. Щойно через 6 днів після проголошення 1-го Універсалу був зформований уряд автономної УНРеспубліки — Генеральний Секретаріат. Становища Секретаря Військових Справ не було визначено. С. Петлюра брав участь у засіданнях Секретаріату лише як голова Українського Генерального Військового Комітету.

Однак, такий скромний автономний прояв УЦР викликав протест Тимчасового російського правительства. Через те 11 липня прибули до Києва міністри Керенський, Церетелі й Терещенко, щоб спинити дальші кроки українців до самоврядування. Тоді в науку українським діячам Керенський сказав: „Росія мусить бути велика, неподільна і сильна, а коли хтось посміє порушити її цілість і протягне до того руку, ми скажемо – руки геть!”

Наслідком такої перестороги УНРада видала 16 липня 2-й Універсал, в якому було сказано: „Ми рішуче відкидаємо спроби самочинного здійснення автономії України до Всеросійських Установчих Зборів”...

У той час, коли УЦР в розвитку революційних подій зробила в Києві крок назад, большевики політично пішли вперед та зробили спробу державного перевороту в Петрограді. Надто велика покірливість українських політиків негативно відбилась на настроях українського вояцтва. Тоді великого розголосу набрав виступ самочинно повсталого українського полку ім. П. Полуботка, як протест проти 2-го Універсалу УЦРади. Без огляду на російську численну залого, Полуботківці захопили державні установи Києва. Начальник Київської воєнної округи полковник Оберучев утік до Житомира, бо його штаб зайняли Полуботківці. Його спроба перед тим ліквідувати виступ Полуботківців силою була безуспішна.

Найбільш трагічним в початках творення української збройної сили був так зв. „наступ Керенського” на всьому німецькому фронті 18 липня. Переважна більшість вояків-росіян у бій не пішла. Українізовані частини бились завзято, але заплатили десятками тисяч убитих і ранених. Слава їх умерла на чужому фронті. В такій атмосфері довелося діяти С. Петлюрі. На гіркому досвіді протягом наступних трьох місяців він переконався, що єдиний революційний фронт з росіянами остаточно знівечив власну силу для боротьби за українську самобутність. Українізовані частини російської армії принесли себе в жертву Молохові непотрібної для України війни.

Генеральний Секретаріат УЦРади продовжував провадити безцільні переговори з російським Тимчасовим урядом, авторитет якого вже занепав. Большевики з кожним днем все більше „поглиблювали революцію”. За таких обставин відбувся в Києві 2-11 листопада 3-й Всеукраїнський Військовий З'їзд. Не був це уже З'їзд борців за Україну, лише здеморалізованих політикуючих вояків. З них 783 заявили себе соціал-революціонерами, 111 соціал-демократами, 24 соціал-самостійниками, 13 національними революціонерами, 1

Комендант Гайдамацького Коша Слобідської України Симон Петлюра (четвертий зліва) з своїм штабом. Ліворуч Симона Петлюри (тоді) сотн. Олександр Удовиченко, що виконував обов'язки начальника булави коша.

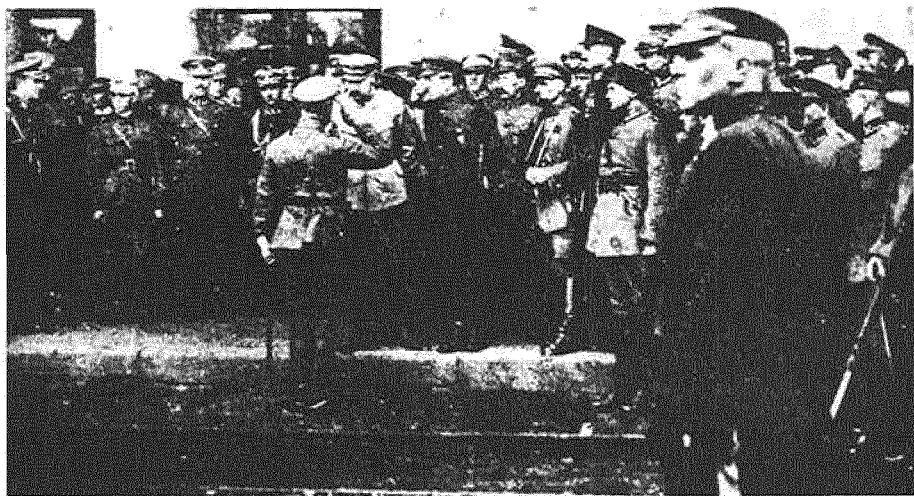

Симон Петлюра на перегляді новобранців в Староконстятиніві 1919 р.

Симон Петлюра під пам'ятником Богдана Хмельницького приймає дефіляду 6-ої Січової Стрілецької дивізії після заняття нею Києва. 1920-ий рік.

На фотознімку на першому пляні — ад'ютант Головного Отамана сот. О. Доценко, генерал (тоді полковник) М. Безручко, ген. Янчевський і Головний Отаман Симон Петлюра.

Посвячення панцерного потяга — „Кармелюк”. Станиславів, двірець, 1920 р. На світлині: Головний Отаман Симон Петлюра, Маршал Юзеф Пілсудскі. За Головним Отаманом — пор. Чарнецький, прем'єр В. Прокопович, командарм ген. М. Омелянович-Павленко, праворуч командарма — ген. О. Загородський, поміж ними — міністер шляхів інж. С. Тимошенко. 1-ий справа — проф. П. Зайцев, 3-ій — пполк. О. Доценко. Рапортус ген. О. Удовиченко. Ліворуч маршала Пілсудського: полк. Є. Сфремів і ген. О. Кузьмінський.

анархістом, 11 більшовиками та 173 безпартійними. Це був той „революційний матеріал”, який бажав мати В. Винниченко ще на 2-му З'їзді.

Під час цього З'їзду в Петрограді стався 7 листопада новий державний переворот під назвою „великої жовтневої соціалістичної революції”. Владу, майже „безкровно”, захопили більшовики під проводом Володимира Леніна та Лейби Троцького. Цим був доконаний остаточний розклад російського війська, а разом з тим розклад прийшов і до українізованих частин. Під впливом постанов 3-го Всеукраїнського Військового З'їзду та з огляду на упадок Тимчасового російського уряду, ЦРада видала 20 листопада 3-й Універсал з проголошенням Української Народної Республіки, не відділяючись від Росії. Створилось в Києві три сили: 1. Прихильники Тимчасового Уряду, 2. Українська революційна демократія з УЦРадою, 3. „Совет рабочих і салдатских депутатов” з більшовиками. З проголошенням УНРеспубліки на основі федерації, в Генеральному Секретаріаті був створений на цей раз Секретаріат Військових Справ на чолі з С. Петлюрою. Постанови Генерального Секретаріату зв'язували С. Петлюру з дотриманням загальної лінії, що була на шкоду українській державності. Непорозуміння з головою Генерального Секретаріату Винниченком загострилися докраю.

Загальне політичне становище в Києві і в Україні вимагало негайного створення власного українського революційного фронту без росіян, на що соціал-демократи з Винниченком ніяк не погоджувались. Тоді Петлюра склав зі себе обов'язки секретаря військових справ, які перейняв Порш.

Концепція єдиного революційного фронту з росіянами справу боротьби за Україну гальмувала, а правовірні марксисты з Винниченком і Поршем остаточно її довершили наказом про демобілізацію, скасуванням старшинських рангів та негативним ставленням до спроби нового начальника Київської військової округи полковника В. Павленка організувати дві українські дивізії з решток ще нездеморалізованих полків.

На тлі такого бездоріжжя єдиний С. Петлюра вибрав правдивий шлях творення власної збройної сили з відновленням історичних традицій. Не мавши жадних матеріальних засобів, він почав з малого: з організації Коша Слобідської України чорних і червоних гайдамаків, до яких із запалом зголосились юнаки військових шкіл та нездеморалізованих українських вояків. Рівнобіжно з цим комендант міста Києва, інженер Михайло Ковенко, після кількох нарад з Петлюрою приступив до організації міського Вільного Козацтва, а також почав формувати Галицько-Буковинський курінь, реорганізацію якого в полк „Січових Стрільців” провів Євген Коновалець з Ф. Черником. Пізніше постав Український Студентський Січовий курінь. Осередком цих нових формацій став Кіш Слобідської України на чолі з кошовим отаманом Симоном Петлюрою та його начальником штабу сотником О. Сливинським.

З того часу Симон Петлюра очолив новітню збройну боротьбу за українську державність, давши їй певний ідеологічний зміст. Основою цієї ідеології було:

1. Українське військо стоїть на сторожі державності власного народу з добровільною свідомою карністю у виконанні свого обов'язку перед Батьківщиною.

2. Військо є носієм і оборонцем української ідеї, за яку віддає своє життя на полі бою.

3. Українська воєнна ідеологія базується на історичній традиції з часів козаччини, яка з національним визволенням набула новітніх форм.

4. Військова традиція має моральну силу геройського чину для загально-національного добра України.

5. Сконсолідована національно-суспільна свідомість вояків витворює моноліт, об який розбиваються ворожі зусилля.

В четвертому періоді чинності новітнього українського війська в час масового збройного повстання у листопаді 1918 року Симон Петлюра очолив збройну боротьбу за Українську Державність як Головний Отаман Армії УНРеспубліки. Всі, кому були дорогі інтереси незалежної Української держави, зосередились біля Петлюри, а його ім'я стало дороговказом до правдивої мети. Шлях боротьби без огляду на всі політичні урядові зміни незалежно від них був наперед визначений. Моральний авторитет Симона Петлюри дав усім українським борцям популярне ім'я Петлюрівців.

В наступних періодах відбувалася перевірка та іспит моральної сили борців за українську правду, які не зійшли зі шляху, визначеного в першій половині збройної боротьби, і в найтяжчих умовах силою свого духа перемагали непереможні обставини. Армія УНРеспубліки пережила в оточенні ворогів два „трикутники смерті”, пройшла Зимовим Походом у запілля білих і червоних москалів, у витривалих боях не допустила в 1919 році большевиків до Угорщини, а в 1920 році до Чехо-Словаччини, як рівнож допомогла Польщі уникнути російської окупації. Уряд Польщі зрадливим актом використав ту допомогу для заключення вигідного миру з Советами, приєднавши до своєї держави західні українські землі, а союзну українську амрію інтернував...

З кінцем 1918 року склад української армії УНР зменшився, але не обмежував бойової чинності лише на Січових Стрільцях і Запорозжчя та на частинах „бунтуючих” отаманів Григорієва і Зеленого, як дехто з дослідників пише в своїх виданнях. На підставі тієї літератури може скластися у неознайомлених враження, що вояки Української Армії УНР були мало-свідомим, недисциплінованим плем'ям, яке було здібне лише до бунтів, а їх командири були хворі на отаманію.

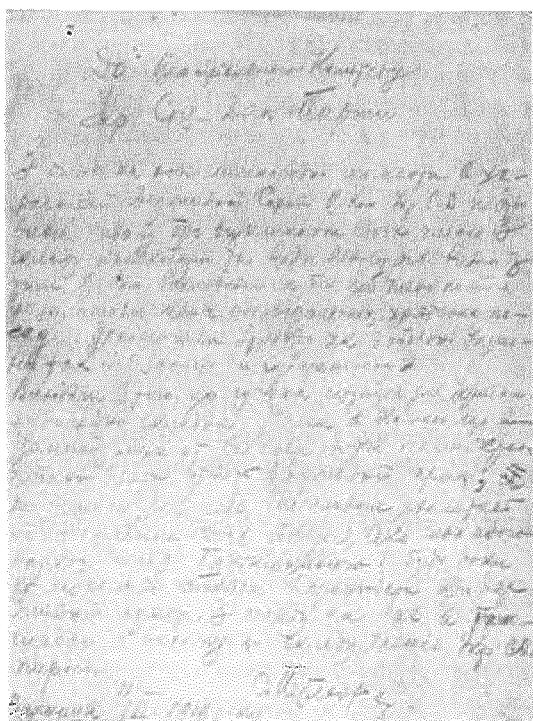
З початком 1919 року склад збройних сил армії УНР був такий:

На Лівобережній Україні: Сіра дивізія, Чорноморський кіш (дивізія). Запорізький корпус. Разом 25.600 багнетів, .450 шабель, 54 гармати та 1 бронепотяг.

На Правобережній Україні: Корпус Січових Стрільців в складі 4-х стрілецьких полків, 1 Лубенський кінний полк, гарматна бригада та кулеметний курінь. Називався цей корпус Осадним, що при облозі Києва до його складу належали Чорноморський кіш і 2 Дніпровські дивізії отаманів Зеленого і Данченка, Синезупанний стрілецький полк з кадрів 2-х синіх дивізій, Юнацька школа. Дивізії (групи) згаданих отаманів прибули до армії УНР в червні 1919 року під проводом отамана Юрка Трюгюника, де дістали назву 5-ї Селянської та 12-ї Стрільської дивізій в складі приблизно 10-12 тисяч. Разом приблизно 22.700 багнетів, 800 шабель, 50 гармат. До збройних сил Правобережної України ще входила Залізнична дивізія в складі 3.000 багнетів і 6 гармат.

Міністер УНР барон М. Василько, Головний Отаман Симон Петлюра і голова Дипломатичної Місії УНР в Угорщині — генерал Володимир Сікевич. Будапешт, 1923.

Власноручний лист С. Петлюри до ЦК Української Соціал-Демократичної Партії 11. II. 1919 р.

На Північному протибольшевицькому фронті були: Коростенська група. До неї належали: Стрілецький полк ім. Наливайка, 55-й піший „Народного Визволення” полк, Галицький Стрілецький полк ім. Оскілка, Буковинський Стрілецький курінь ім. Івана Франка, Окрема запорізька кінна сотня, Звягельська гарматна бригада, Чорноморський технічний курінь, 28-й Чортомлицький кінний полк, 2 бронепотяги. Разом 3.700 багнетів, 330 шабель, 12 гармат і 2 бронепотяги.

Сарненська група в складі: піший полк ім. Винниченка, Залізничний полк, Гарматний дивізіон, Кінний Гайдамацький полк, Технічний курінь, 2 бронепотяги. Разом 2.500 багнетів, 600 шабель, 8 гармат і 2 бронепотяги.

На Західньому (польському) фронті: Ковельська група, до якої належали Ковельський, Пинський і Коростинівський полки, Кальницький стрілецький курінь і гарматна батарея Хор. Ковшара. Разом вони мали 1.500 багнетів і 2 гармати.

Володимиро-Волинська група, до якої належали Стрілецький ім. Івана Франка полк, Крем'янецький, Бердичівський і Ямпольський піші полки, Волинський кінний партизанський відділ і Волинська гарматна бригада. Разом 4.000 багнетів, 780 шабель, 8 гармат.

Південний фронт: до нього належали Балтський, Голтський, Брацлавський, Одеський повстанські загони і Голтська кінна бригада. Разом було 12.000 багнетів, 1.800 шабель і 24 гармати.

Катеринославська група мала Катеринославський, Верхнедніпровський, Олександрівський та Донецький полки, Кінний загін Самокішка, Жидівський відділ „Паолей-Ціон” та „Запорізьку Січ” отамана Божка. Разом 4.000 багнетів, 1.500 шабель, 28 гармат.

Таким чином, беручи до уваги інші дрібні відділи, тогочасний стан армії нараховував понад 80.000 багнетів, 8.000 шабель, 200 гармат і 7 бронепотягів.

Бої проти Росії скінчилися фізичною перемогою переважаючого ворога лише над знесиленим регулярним військом УНРеспубліки, але, дальша боротьба в повстанчій чинності та в усіх пізніших проявах української національної революції не вгавала й безустанно триває, без огляду на мільйони людських жертв та жорстокі переслідування...

Збройна боротьба української армії в значній мірі спричинила національне усвідомлення української молоді.

Процес української національної революції відбувся в боротьбі за українську самобутність і незалежність. Симон Петлюра в своєму чині об'єднував загальні прагнення борців для добра України в тогочасних обставинах, які поставили його на провідне місце. Його моральний авторитет, довір'я до його чесности та ідейности були рушійною силою в час революційних подій, коли прийшло до стихійної боротьби і не було часу для загального з'ясування ідеологічних, стратегічних та тактичних напрямків. Дехто з його сучасників, мудрих запізнілим розумом, обвинувачує Петлюру у фатальних помилках, що призвели до невдачі як у визвольній боротьбі, так і в державному будівництві. Помилки ті сталися внаслідок обставин та і в зв'язку зі світоглядом тогочасних політично-державних діячів, постановам яких Петлюра мусів підпорядкуватись, бо не був диктатором. На тлі того політичного бездоріжжя, у вирі революційних подій з різними орієнтаціями на чужу допомогу — то на

російську демократію, то на німців, потім на Москву і з протилежного боку на Антанту, що походили не так з об'єктивного розуму, як з емоційних настроїв, — найбільший геній не міг більше від Петлюри зробити. Досить лише уважно простудіювати ті суперечки, що гальмували чинність УЦРади, як рівнож досить схарактеризувати склад Директорії УНР чи трьох коаліцій уряду УНР, щоб сказати, що протягом чотирьох років після двохстолітнього поневолення нарід був пробуджений до української національної революції й найбільш жорстокої тортури Москви не змогли задушити його свідомости власної національної гідности. Боротьба за самобутність не зупиняється.

Не був на належній височині і склад Головної Команди армії УНР. Під час повстання проти гетьмана частина старшин генерального штабу пристала до чужого берега. Виникла підозра до тих, що були свідомими українцями, але не були соціалістами. Наказний Отаман генерал Осецький, що став на шлях безоглядної соціалістичної демагогії, щоб бути першим, вніс недовір'я до досвідчених старшин-українців та сприяв різним авантюрицьким отаманам, які крутились біля Головної Команди та плавали на розбурханих хвилях революції і ширили анархію. Вони то появлялися, то зникали і доброї слави по собі не залишили. І коли все не розпалося передчасно, як то було при українізації, та не розпорошилося, то лише завдяки Петлюрі, якого першими почали проклинати вороги української державности. І чим більше вони ганьбили його, тим дорожчим ставало його ім'я для українських вояків. Їм передавався творчий оптимізм Симона Петлюри, який ніколи не був пасивним і використовував усі можливості до праці й боротьби. Він беззастережно вірив у творчі сили власного народу і лише в них вбачав гарантію кращого майбутнього.

В політично-державній чинності Петлюри при тогочасній розбіжності політичних поглядів та орієнтацій не можна було досягти реальних наслідків. Проголошення соборности українських земель при відсутності національно-спільної свідомости у поневолених під різними займанщинами українців, у наддніпрянських та наддністрянських діячів мало лише формальне й пропагандивне значення. Наддніпрянці в переважній більшості мали соціалістичні переконання на основі широкого демократизму, наддністрянці мали буржуазно-демократичні тенденції з прихильністю до диктатури в Уряді ЗУНР, яка Українську Галицьку Армію завела в обійми спочатку білих, а потім червоних москалів. Також і Трудовий Конгрес, ідеологи якого залишили рідний край, заманіфестував лише добру волю, але не переконав прихильників комунізму. Вони пішли по похилій площині і лише диктатура пролетаріату виявила їм, що вони спричинились до власної загибелі та безмірних страждань українського народу...

Зі старих чільних політичних діячів Петлюра залишився на полі державної чинности майже сам і перебрав на себе обов'язки Голови Директорії УНР, але в ролі Президента вже не мав можливости створити тривалих основ української державности.

З інтернуванням армії УНР в Польщі 21 листопада 1920 року Симон Петлюра перейшов на азиль, до якого його нелегально прийняла Польща. 31 грудня 1923 року Симон Петлюра під іменем Степана Могили вирушив зі своїм співробітником Вячеславом Прокоповичем у невідоме. Через Відень вони

дістались до Будапешту, а звідти, за фінансовою допомогою буковинця барона М. Василька, до Швейцарії. Політичною кузнею того часу була Франція. Тому Петлюра виїхав до Парижу з метою утворення поважного українського політичного осередку. Він організував видання тижневика „Тризуб”. Крім того, він провадив жваве листування з усіма активними українськими діячами.

Довгі важкі роки вигнання не змогли довести великого патріота до розпуки, до зневіри. Коли ближчі однодумці опускали руки й готові були залишити бойові позиції, Головний Отаман Симон Петлюра своїм непохитним завзяттям морально підтримував усіх і невпинно провадив боротьбу, певний остаточної перемоги. На далекому вигнанні Вождь нації був небезпечний для ворога і той ворог не спинився перед ганебними засобами боротьби і першою своєю жертвою намітив того, кому вірила, кого чекала вся Україна.

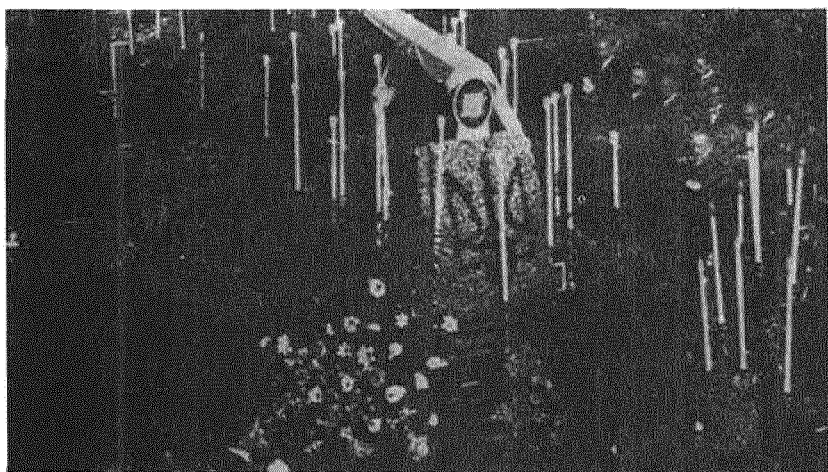
На вулиці Парижу упав Симон Петлюра, підступно поцілений стрілами московського агента 25 травня 1926 року. Своєю смертю Петлюра став ще більш небезпечним для Москви. Його ім'я набрало всеукраїнського значення, а петлюрівство стало символом продовження Української національної революції. Петлюрівець — це ім'я невідомого українського вояка, який боровся чи поліг на полі бою за Вільну Україну.

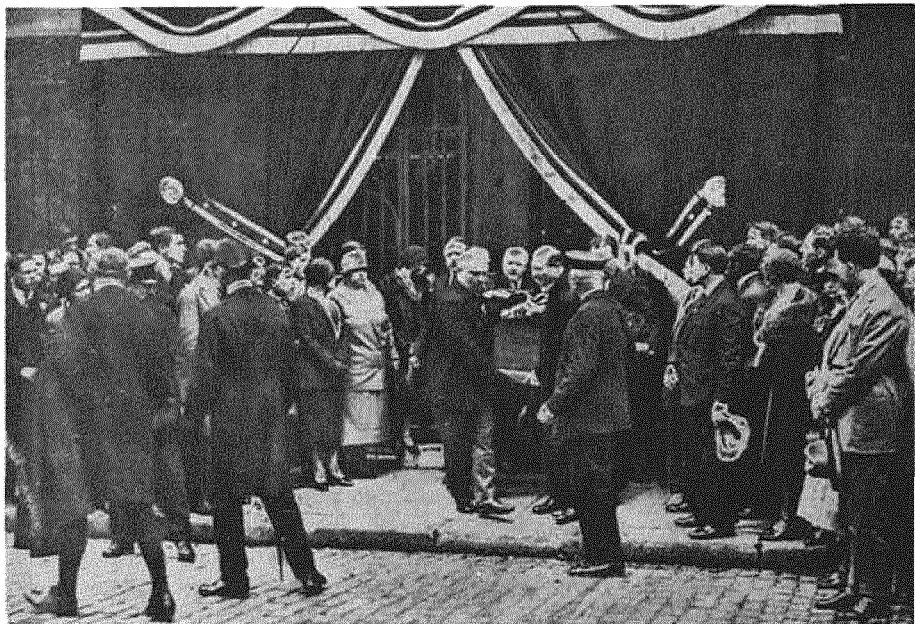
З-за кривавого туману, що повис над трагічною подією смерті Петлюри, встає перед очима бадьора постать юнака, який ще в шкільні роки виявляв мужність громадянина-патріота і вже тоді почав пити гірку чашу, що врешті заповнилася його власною кров'ю. Почалася постійна, безупинна політична його діяльність, на тлі якої визначалась його політична робота як журналіста, як редактора. Революція дала йому широке поле для його політичних здібностей. Він віддався з усією енергією організації українського війська, згуртажував українські військові елементи, скликав українські військові з'їзди й організував військову адміністрацію, а головне — вдихав патріотичний дух в українські військові маси та витворював з них кадри майбутньої армії. В тих обставинах, коли давав уже про себе знати розвал російської армії, коли російський Тимчасовий уряд ставив найбільші перешкоди для українізації українського війська, погоджуючись швидше на розвал війська, ніж на його українізацію, — в таких обставинах це була велетенська робота. Становище молоді держави в тяжких обставинах по великій війні та у власній безнастанній війні на кілька фронтів стало критичним, і на Симона Петлюру впав найбільший тягар — загальне керівництво державними справами на становищі Голови Директорії УНРеспубліки. Організація державного апарату, пристосування законодавства до нових умов, що були дуже відмінні від попередніх, установлення норм внутрішньої політики, а зокрема безнастанна боротьба з розрухами і погромами та організація армії — це лише головніші моменти тієї відповідальної праці, що припала Голові держави. Тяжкі зовнішні умови зменшували можливості нашої боротьби і врешті, після трагічних військових подій в Україні, примусили український уряд перейти на чужу територію. Становище кожного з емігрантів не легке. Але безконечно тяжке було становище того, хто своєю особою представляв все лихо цілої емігрантської маси та разом розривав своє серце тяжкими думками про окуповану батьківщину. Але в тому тяжкому

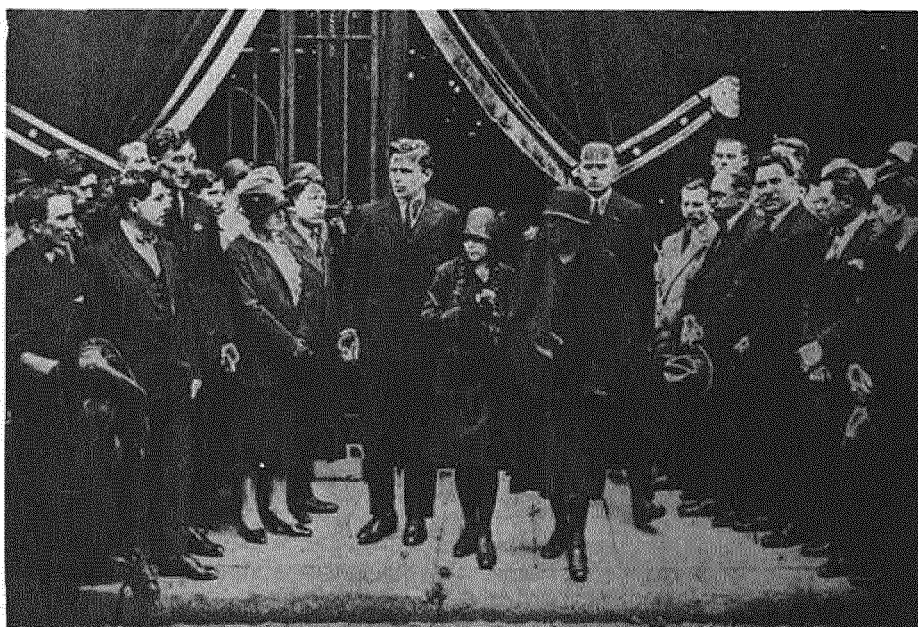
Українці в Америці довідалися про трагічну смерть Головного Отамана Симона Петлюри з великого повідомлення, що його надрукувала „Свобода” у виданні з 27-го травня 1926 р.

Домовина з тлінними останками Головного Отамана була приміщена в румунській православної церкві в Парижі, в якій відбувалися похоронні відправи.

Вносять з церкви домовину Головного Отамана.

За домовиною Головного Отамана виходять з церкви його дружина пані Ольга та дочка Леся.

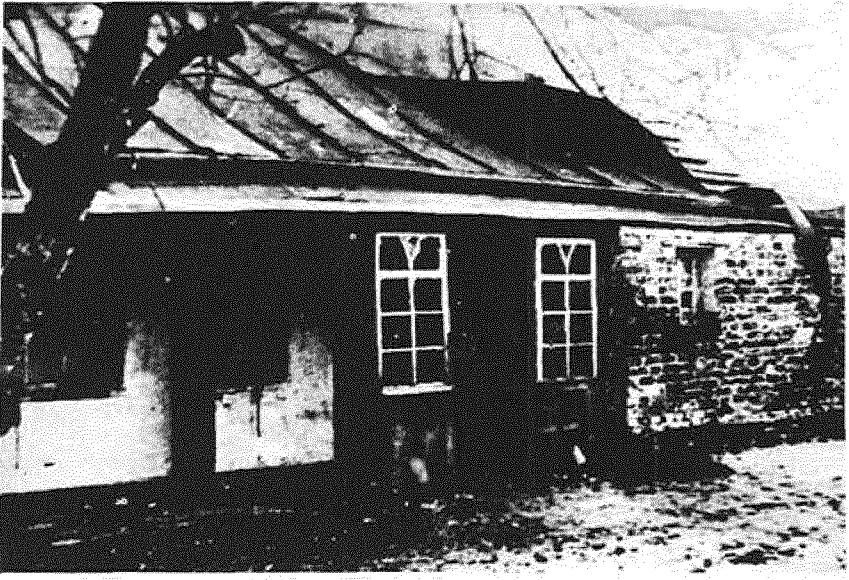
становищі велична постать Симона Петлюри стоїть перед нами як міцна скеля серед бурхливих хвиль емігрантських настроїв.

Основна думка, що проймала весь національно-громадський світогляд Симона Петлюри — це ідея української державної незалежності. Це альфа і омега його теоретичних міркувань і практичних змагань. З цієї ідеї він завжди в усіх справах виходив і до неї зводилась вся його діяльність. В цьому факті криються причини якоїсь містичної популярності його серед народних мас, що свідомо чи підсвідомо відчували справжнє значення цієї ідеї. Це також і причина так само глибокої немависти до самого його імені з боку всіх тих елементів, для яких була спільною негачія української державної незалежності. Основи української незалежної державності Симон Петлюра бачив як у тій свідомості нації, що стала спадщиною традицій минулого, так і в реальних потребах сучасного життя українського народу.

Традиції минулого стають внутрішнім духовим стимулом для досягнення завдань, що стоять перед справжніми потребами сучасних і дальших поколінь нації. Тільки в умовах власної державності можуть знайти задоволення ті потреби. Тільки в цих умовах національний геній може досягти всебічного розвитку. Глибокі ідеологічні та життєві стимули народних змагань до державної незалежності стають порукою непереможности тих змагань.

Становище, яке утворилося для нашої справи по відході нашої армії та уряду з теренів батьківщини, С. Петлюра вважав лише переходовим, як певну стадію в складному, мінливому процесі великих змагань. Петлюра писав в „Тризубі”: „Те становище, в якому ми перебуваємо, можна схарактеризувати так: під натиском переважаючих сил ворога та з уваги на несприятливу міжнародну ситуацію ми відійшли на другу лінію наших бойових позицій, де й проводимо нашу підготовчу працю для досягнення чергової мети нашої боротьби. Ми не вважаємо себе ні морально ні ідейно розбитими. Поки зберігається в нас ця відпорна сила, поки ми плекаємо її, доти ми являємо собою для ворога потенційну небезпеку, яка може статись для нього кожного часу й реальною. Україна не помирилась з московською окупацією. Вона, зберігаючи відпорну силу в собі, думає і дбає про знищення, коли слушний час прийде для окупантської влади. Ми, органічна частина нашого народу, живемо одними думками, як і вся наша Батьківщина. Доки цей ‚унісон‘ переживань має місце, доти моральний дух наш, як бійців, являє величезну динамічну силу, знищуюча вибуховість якої залежатиме від всієї попередньої підготовчої праці, доти й ті позиції, на яких ми сьогодні ‚окопались‘, набувають неабиякої ваги”.

Поразка, що мала своїм наслідком відступ нашої армії на чужу територію, сталася наслідком всього попереднього збігу обставин, що не дав підготуватись до боротьби і, навпаки, навіть витворював ферменти розкладу, що нашу силу в тій боротьбі ослаблювали. В „Тризубі” ч. 3 Петлюра писав: „Невиховані в дусі демократії народні маси сходу Європи не розуміли й не змогли відстояти своєї свободи проти войовничого більшовизму. Перемігши в Московщині майже без боротьби, більшовизм пішов завойовувати інші частини російської імперії. В тій боротьбі загартувалась практично воля й нашого народу до самостійности й національної незалежности у формі демократичної республіки. Сучасне панування московського комунізму в Україні — це тяжка життєва політична школа для українського народу. В гіркій

Будинок у Полтаві, в якому народився Симон Петлюра. Будинок частково пошкоджений бомбою під час Другої світової війни.

*Посмертна маска
Головного Отамана Симона Петлюри*

неволі він ще більше полюбив свободу. В національній нещасті він згадує минуле, коли хоч короткий час був у своїй хаті господарем. Ще тяжить ворожа рука московського комунізму над нашою країною... Але сили нації ще не вмерли. Народна енергія все більше і більше виринає з-під комуністичної кормиги і, головне, зростає політична активність серед українського селянства, робітництва та інтелігенції. Перед революцією ми були лише етнографічним матеріалом, а тепер, після революції і кривавих років змагань за свою свободу і державність, український нарід, як нація, знає чого вона хоче і куди їй іти. Це є безперечним фактом навіть для наших ворогів”.

З'ясовуючи завдання нашої закордонної політики, Симон Петлюра у своїх записках подає провідні вказівки щодо вибору міжнародних чинників з погляду об'єктивності їх значення; він подає такі основні лінії міжнародної політики: „Коли б справді дійшло до якихось політичних пертурбацій, то різні інтереси вимагали б від українських організованих сил, від одної української Нації, щоб вона стала виразно проти московсько-комуністичного блоку, з його комуністичними чи некомуністичними спільниками, і в рядах коаліції, що буде боротись проти цього блоку. Інтереси передбаченості вступити до такої коаліції не тоді, як прийде час до чинної акції, а в часі попередньої підготовчої праці. Ясна виразність у тій справі не тільки не пошкодить, але навпаки, буде позитивним надбанням реальної політики нашої національної програми, поскільки ця програма повинна мати ясну лінію в обсязі так званої міжнародної орієнтації”. („Трибуна України”).

Не обмежуючись загальними лініями дипломатичної акції, С. Петлюра давав українським дипломатам такого роду вказівки: „Знаючи зі звітів посольських та інших джерел про те, що закордонні політики та державні мужі виявляють незнайомство з формою нашої влади, з її правно-державними джерелами і ставлять під знак запитання гармонію й однодушність у змаганнях уряду і народу за суверенність нашої Республіки і, висловлюючи часто сумніви, чи така однодушність існує, або чи така єдність змагань буде завершена в спосіб об'єктивний і задовольняючий громадську опінію Європи та Америки, — я вважав би необхідною якнайбільшу акцію з боку панів Послів та Голів місій в тому напрямку, щоби збити ці сумніви, а ті упередження, які так завзято підтримуються нашими ворогами, — неутралізувати. При цій акції в тій справі потрібно спиратись на великі державні акти з дотеперішньої боротьби за незалежність нашої Республіки, які видані були Центральною Радою, Трудовим Конгресом, Директорією і в яких воля народу ясно і недвозначно виявляла себе щодо нашої незалежності, але й на безчисленні людські жертви, які сам нарід приніс на олтар Самостійної України. Тими кривавими жертвами не вичерпується відданість нашого народу ідеї суверенної України. Протягом тих років він офірує тій ідеї і руїну власного добробуту та виказує свідому готовість населення нести її далі”.

Підкльовання про армію, про вояка, про його добробут було так само одним з найбільших і найщиріших. Головний Отаман Петлюра писав до Голови Ради Міністрів: „Я хотів би, аби Уряд пильніше зайнявся військовою справою, з огляду на велике її значення для нашого майбутнього... Віддаючи велике значення справі заосмотрення нашого війська в умовах інтернування, я хотів би, аби Уряд зробив все, що він тільки може зробити, пам'ятаючи, що це

справа першорядної ваги і що нашим моральним та державним обов'язком є дати війську останню копійку державних ресурсів... Програму заходів Уряду щодо війська прошу невідкладно мені представити і утворити поміж собою спеціальний апарат для неуклінного і постійного контролю над цією справою". Це типове, одно з багатьох розпоряджень Головного Отамана, де виявляється провідна його думка — над усе піклування про армію, як головну основу та головний засіб боротьби за державну незалежність України.

Ще є характерним з погляду всебічності плянів Симона Петлюри щодо державного будівництва — це той факт, що він у протилежність до більшості державних наших людей, не ігнорував чинника церковного в справі державного будівництва, навпаки — надавав цьому чинникові широке значення, засадниче і органічне. Засаднича думка про значення церковного чинника в справі нашого державного будівництва, як офіційний документ, — це лист С. Петлюри до тодішнього міністра ісповідань І. Огієнка з 19 грудня 1921 року.

„Надаючи справі організації Української Церкви велике значення з погляду державного, я, оглядаючи пройдений нею шлях, приходжу до висновків, що ми не продумали до логічного кінця поставленого перед українською державністю питання про націоналізацію нашої Церкви. Ми бачимо її в так званій автокефалії. Це формула, що її можна вирішувати різно з погляду церковної практики. Справа автокефалії Церкви може розумітись всляко, як з погляду теоретично-канонічного, так з погляду церковної практики. На мою думку, ця справа нашими церковними діячами не розкрита як слід, не конструктивна, а щодо свого ієрархічного змісту (дотеперішнього) то до кінця не доведена. Ми гадаємо, що як будемо мати власних єпископів, то цим уже ставимо власну Церкву на тверду основу, з якої ніякі політично-церковні конфлікти її вже не зрушать. Далі власного митрополита в столичному місті наші автокефальні мрії й змагання не йдуть, а поза ‚вищу церковну раду‘ при тому ж митрополитові не сягають. Наскільки помилковими є такі мрії показала нам практика за Скоропадського, що автокефальним змаганням нашої Церкви зразу ж надала зовсім протилежний зміст, проголосивши залежність нашої молоді Церкви від московського патріарха. Звідси ясний засадничий вислід: коли зважити вагу політичних моментів такої залежності, то прийдемо до висновку, що така залежність буде все в'язати лет і розвій як церковної, так і політично-державної думки української нації. Якими успішними в майбутньому не були б здобутки в площині політичної боротьби, все ідею державної незалежності ‚по руках і ногах‘ буде в'язати оця залежність в площині церковній. Нація, що змагає до власного державного життя, не може помириться з такою залежністю. На прикладі сербської Церкви православної ми бачимо, що при першій змозі, в парі з затвердженням політично-державної самостійності, провадиться затвердження і церковної незалежності в формі організації власного патріархату, тим самим ставлячи справді належну ‚точку‘ над справою автокефалії сербської Церкви і підносячи маєстат її до вищого ступня. Зупиняючись над справою автокефалії української Церкви, я гадаю, що ми повинні цілком послідовно розкрити зміст цієї формули і зробити логічні висновки з нього. Очевидна річ, що належними постановами тимчасових вищих органів української Церкви (у формі соборів), подиктовані політичними мотивами київської ухвали 1918 року, що встановили залежність нашої Церкви

від московського патріярха, будуть скасовані. Але я гадаю, що шим скасуванням справи цілковитої автокефалії нашої Церкви ми на ґрунт непохитний ще не поставимо. Необхідно піти далі і надати такі форми самостійництву нашої Церкви, які б відповідали державним інтересам української нації і були б логічним завершенням самої ідеї про церковну автокефалію... Фігура митрополита, як голови очолення нашої Церкви, була б мало імпонуючою. Та й по суті справи, коли хочемо надати українській Церкві, як Церкві апостола Андрія Первозваного, відповідаюче їй значення, то ми повинні моменти, зв'язані з цим завданням, до логічного кінця продумати і в таку зовнішню форму втілити, яка б відповідала тому змістові, що в ній і в її історичнім атрибуті міститься”.

За доцільну форму зовнішньої організації Української Церкви Петлюра вважав форму патріархату.

Петлюра писав: „Боротьба українського народу за власну державність не скінчилась, а провадиться далі, то вибухаючи в гострих формах, то пристосовується до вимог доцільности і місцевої ситуації. Форми її, а також і вибуховий розгін беруть на увагу й зовнішні умови міжнародної ситуації, яка сьогодні мало відповідає широким плянам в цьому напрямкові. Маючи сумний досвід з минулого, здоровий політичний розум нації і організована воля свідомих елементів її повинні все зробити, щоб новий масовий вибух національної енергії, до якого логічно йде в Україні, не дав тих слабих наслідків, які полишив по собі національний рух у 1917-18 рр. Точний підрахунок сил і можливостей, розважлива оцінка несприяючих чинників є передумовою щасливого закінчення вибуху” („Трибуна України”, кн. 3.)

В справі солідарности української думки Симон Петлюра сказав у характерній його промові в Києві дня 25 травня 1920 року:

„Багато висловлено слів довір'я до тої праці, що ці слова перебільшені. Я демократ і думаю: коли тепер відчуваємо ґрунт під ногами, коли у нас є віра, все це ми повинні перетворити в чин. Всю справу доконав через мене народ. Навіть у хвилях, коли ми були роз'єднані, цей контакт з народом жив у наших душах. Нас рятував і рятує від загину український народ. Навіть в той момент, коли ми були ізольовані від вас, я був переконаний, що всі українські діячі, які перебували по цей бік фронту і по тамтім боці Дніпра, вповні поділяли наші думки. Я переконаний, що ця єдина думка є думкою всього свідомого громадянства. Ця солідарність думки об'єднувала нас в тяжкі хвилини, об'єднує нас і тепер. Коли ми бачили упадок у нашій праці, ця свідомість рятувала всіх і мене. У мене були моменти, коли безсильно впадали руки, коли здавалося, що гасне віра в святу ідею, та ці моменти людської перевтоми були тоді, коли я не бачив єднання й активности в нашій суспільности, а бачив тільки партійні роздори, які вводили до того, що багато людей не бачили за деревами лісу, за партійними інтересами інтересів державних. В такі хвилини я пригадував собі слова Мазепи: „Нема згоди, всі пропали”. Та тепер не можна повторювати похибок минувшини. На цих помилках ми повинні вчитися. Під теперішню хвилю я не перебільшую наших сил, одначе я твердо вірю в процес освободження народу. Я бачу, що та сила, яка тут не загасила вашого духа, створила тверду опору будівництва життя. Цей процес єднання необхідних сил,

єднання партійних сил — є елементом, який служить запорукою, що ми на твердому ґрунті нашої державної праці. Великий шлях ще перед нами до нашої мети. Ми перейшли всього четверту частину цього шляху. Ворог на другім березі Дніпра. Наші брати на тім боці ждуть об'єднання з нами. Перед нами великі завдання суспільного і державного будівництва, і кожен повинен віддати волю, душу й руки на службу цьому ділу. Ми повинні віддати на це всю енергію. Година повинна в нас бути за день, день за місяць, бо тільки таким чином досягнемо нашої мети”. („Воля” 1920, ч. 7-8).

Про завдання еміграції Симон Петлюра писав: „На українській еміграції лежить велика національна місія. Закон розподілу національних сил поклав на нас — тих, що живуть тепер на чужині, певну пайку праці, яку тільки ми, більше ніхто, й можемо виконати. Вона полягає в дбайливому плеканні державних традицій, здобутих під час кривавої боротьби, в утворенні та розвитку культурних цінностей, потрібних для нашого всебічного звільнення, і в широко закресленій програмово-інформаційній роботі, тісно зв'язаній як зі справою нашої визвольної боротьби взагалі, так і з поодинокими її потребами зокрема. Кожне з тих завдань в міру того, як ми його реалізуємо в тій чи іншій частині, зміцнює нас самих, а одночасно піднімає наші шанси назовні, в опінії зовнішніх політичних і громадських сил”. („Тризуб”, ч. 1.)

В листі з дня 25 листопада 1920 р. Симон Петлюра пише: „Слід завжди пам'ятати про ту розкладову роботу, яку проводять підступним та хитрим способом вороги нашої Республіки, вміло використовуючи наші невдачі, помилки й вносячи розбрат в наші національно-демократичні круги. Ці вороги, розпоряджаючи часто великими грішми, ведуть провокаційну роботу серед наших вояків, підкопують серед них довір'я до уряду, роблять усе, щоби розбити нашу єдність, щоби знесилити почуття національної дисципліни та поваги до тих, хто стоїть на чолі нашого державного життя, і серед неймовірних труднощів, про які часто й не знають наші круги громадянства, проводить з великою самопосвятою покладену на них відповідальну працю. На те треба звернути особливо пильну увагу в даний момент, коли свідомі й несвідомі вороги нашої державности будуть все робити для поглиблення своєї гадючої роботи”.

В справі збереження державного центру і його тяглости, Симон Петлюра писав до Голови Ради Міністрів, Андрія М. Лівницького, дня 5 червня 1925 р.:

„Нам персонально треба обговорити справу формального характеру — дальшого існування Державного Центру на випадок моєї смерті. Очевидна річ, що із своєї волі умирати не хочу, але всі ми під Богом ходимо. Сидоренко, Василько, Чижевський пішли в далеку дорогу, не полагодивши як слід своїх ‚земних‘ справ, в тому числі й державних. Цей ‚прецедент‘ змушує мене подумати про несподіванки, що не залежать від нашої волі, і спільно з відповідальними людьми оформити правні моменти існування Державного Центру на різні випадки. Вам в першу чергу слід все це на увагу взяти і, як державному мужеві, відповідні форми та артикули запропонувати, щоби, боронь Боже, на ґрунті неполаджености нашої справи не постали які ускладнення для неї в майбутньому. Пишу про це, свідомий відповідальности перед справою і історією”.

Незабутня боротьба українського народу осяяла невмирущою славою ім'я Головного Отамана Симона Петлюри, поставила його поруч з іменами великих народних вождів в далекому минулому.

Дня 25 травня упав Петлюра на еміграції, в Парижі, від куль підсланого агента Москви. Сім стрілів, якби у кожную букву його прізвища, якби у кожную букву назви „Україна“!

Страшна, незаступна втрата! Але не сміємо спиняти боротьби. Скроплені мученицькою кров'ю ідеали Вождя нації та його Воїнів стануть святим заповітом для всіх друзів, для української еміграції, для всієї поневоленої України.

Остап ТАРНАВСЬКИЙ

Вірш про отамана Петлюру

Над Києвом молитва дзвонів
і спів осонцелих загонів...
З довкіль народ юрбами йде
в це місто вічне і святе
відстоювати свою державу.
...В столиці знову творять славу
і жовто-сині прапори
вгорі лопочуть, мов вітри
історії, що йдуть від степу,
де і Богдана і Мазепу
надхнула воля.

І поет
прибіг під Університет
і з предками завів розмову
про давнину передвікову —
із предками, які з могил
у Пед-Музей спішать що-силя.
Там вже сидять батьки народу
й універсалують свободу.
— Благословляє князь хрестом
історії початий том.
Живі і мертві радять спільно...

— І хтось біжить, мов божевільний,
кричить Шевченків заповіт:

— Вставайте і кайдани рвіть!
Стає про ворога всім ясно.
Підхоплюючи свіже гасло,
весь край повстанням пвіте,
щоб право звоювати святе
на самостійність і соборність —
ідей відвічних непоборність.
...Вже з трьох шляхів йдуть вороги,
ізнав наш край беруть в торги.

І закипіло від незгоди,
яку роками вирвать годі;
і брат вже братові не брат,
республіку продати рад:
пройдисвіт, і підніжок царський,
і пропагатор яничарський.

— Над Києвом це чорний крук
підняв свій крик, мов карі бух...
А там селом іде Марія,
за сином плаче і жаліє,
і хоче перестерегти,
що правди тут ще не знайти;
біжить у місто на Хрещатики,
де — з пошумом дерев крислатих —
шумить стотисяча юрба,
заслухана у звук з горба:
у дзвони радісні Софії,
що сонця золотом ясніє,
співає України гимн —
гимн гомоном та й золотим.
І вже вистукують у маршу
ударну пісню — ту найстаршу,
яка певольницький народ
підносить вгору до свобод.
Це армія іде в параді
послухатись народній раді:
здається, в Київ знов війська
веде Богданова рука.

...А Він стоїть на площ тарелі
зворушений, в простій шишелі.

ДЕРЖАВНА КОНЦЕПЦІЯ С. ПЕТЛЮРИ

Написав Улас Самчук

З того часу, коли на вулиці Расін Латинського кварталу Парижу сімома кулями кремлівського агента Самуїла Шварцбарта було замордовано першого начального вождя держави і війська Української Народної Республіки Симона Петлюру, не лишень Європа, не лишень її Схід, але й ціла земна куля політично, геополітично, економічно і культурно змінили своє обличчя до непізнання.

Перш за все, змінилися їхні розміри... Париж—Нью Йорк вимагали сім-вісім днів мандру, тепер вдовольняються трьома годинами; віддаль між Землею і Місяцем, який вважався недосяжним, тепер перемагається в наполовину коротшому часі, ніж було простір між Європою й Америкою.

Відповідно до цього змінилась і психологія людського уявлення та розуміння явищ. Сидячи у фотелі нашого мешкання, ми беремо участь у засіданнях світового парламента в Нью Йорку на Другій евеню, що його подає нам телевізор, на якому яканебудь африканська Гамбія з кількома тисячами босого населення має юридично якраз стільки права, як і ЗСА, Велика Британія, а то й грізний Советський Союз зі всіма його 16-ма „республіками”.

Що з нашою бідною завантаженою чотирма мільярдами людського населення плянеткою сталося? Де ділися недавні поділи на тих, що були Все, і тих, що були Ніщо, на могутніх і нищих, на пануючих і поневолених? Де ділася горда Європа, про яку колись писав бельгійський поет Верхарн: „О, расо дивна! І океан, і полюс — усе, усе в руці твоїй! Пануй!”. Де є величний Руль Британія, в імперії якої не заходило сонце? Де Франція, мова якої блищала по всіх столицях світу, так само, як і в Парижі?

Нема. Минулося. Й не вернеться. Гарний слогад, ремінісценція, що їх подається інколи на телевізорі під заголовком „Mighty Continent” інтерпретації, скажемо, артиста Устінова.

І єдине, що з того старого насліддя, беручи політично, лишилося, це величезна пляма червоного кольору на глобусі землі, на місті бувшої імперії Романових, а тепер Сталіна, Хрушова, Брежнева, де зайшли також зміни, але тільки формальні. Змінено декорації, змінено назви, але не змінено суті. Та сама знана, стара, значно поширена „цар, да Єрмак, да Сібір, да тюрма”... До якої належить також маріонетка з назвою Українська РСР, що постала, як заперечення тієї державної концепції, на чолі якої стояв той, що його 25 травня п’ятдесят три роки тому вбито сімома кулями в Парижі... Свобідної,

СИМОН ПЕТЛЮРА (Січень 1918)

волею народу здвигнутої республіки вільних і рівних... З Центральною її радою, з полками, дивізіями та корпусами її вояцтва під знаком великого князя Великої Руси — Володимира і синьо-жовтого прапора.

Так це мрія! Залишки споминів доби князів, вільного козацтва. Епілог доби романтизму минулого, пролог у часи майбутнього. Республіка свободного народу... На чолі Головний Отаман... Поєднання того, що було, з тим, що буде. І було це цілком у природі і душі доби. На таких же підставах постали відомі 14 пунктів відомого президента ЗСА Вільсона, витягнуто з архівів минулого Річ Посполиту Польщу, загублену у віках державу чехів, моравів, словаків. Литва, Латвія, Естонія, Фінляндія. Європа завітчалася новими кольорами, зазвучала гімнами у Лізі Націй Женеви і, здавалося, що все гаразд, коли то враз повіяло гостро старим духом минулих віків, що його воскресив з мертвих один Дон Кіхот, звеличник Фрідріха Великого і Сталіна, Адольф Гітлер... З наміром повернути історію до часів рабства, створити конкуренцію Сталінові, зударитись з ним, перемогти його і його „диктатуру світового пролетаріату” з центром Москва, додавши до того решту Європи, обернути в диктатуру німців з центром Берлін.

При цьому здуренні пощастило не Берлінові, а Москві. Але це не змінило ситуації. Новотвори розподілу Європи Версальського періоду так само викреслено зі списку вільних, як це мало бути й за Гітлера. Евентуально, зведено до статусу УССР і таким чином Українська Народна Республіка дістала солідне товариство в тюрмі народів ССРСР. Тобто, статус кво минулого на сьогодні там збережено. Залишається питання його завтрішнього. „Бути, а чи не бути — це є питання”, — бентежить відомий Гамлет.

Питання скомпліковане, насичене невідомим. Що станеться, куди прямуємо? Чи переможе концепція держави Гітлер-Сталін, а чи Симон Петлюра? Не мавши на досяг руки виразнішого роз'яснення справи, це питання може видатись наївним. Сталін? Шоста частина земної кулі і зложений до архіву, зігнорований світом головний отаман уряду й війська стертої з карти землі УНР.

Але увага, увага! УНР не так то воно й забуто. Тепер на планеті бачимо більше УНР. УНР китайців... Ба. Більшість Об'єднаних Націй, що ото над рікою Іст в Нью Йорку, це по суті УНР. Концепція вільних, незалежних, суверенних, створених волею народу, це ідеал теперішнього політичного світу... І аж ніяк не концепція Сталін-Гітлер. Байдуже, скільки там гештапо, скільки КГБ. Ми вже знаємо, що сталося з намірами Третього Райху з його „нур фюр дойче”. Залишається питання, що станеться з імперією, де по суті те саме „нур фюр”, тільки замість „дойче” — „руссіє”. Розуміється, там тепер самі ура, самі перемоги, сталінська, читай брежнєвська, фльота розгулює по всіх океанах, це дорадники” по всіх Абесініях, але це чимсь так нагадує подібні тріумфи Гітлера, що робиться аж ніяково. Тільки, що у Гітлера був тільки один пузатий творець блефів, Герінг, а у Брежнєва їх тузіни, і гітлерівське військо ще чіткіше вибивало крок під звуки маршів, ніж це робить сталінське. До того, їх Райх, це був суцільний злиток сильно розвиненого господарського народу, тож то ССРСР, як там не кажи, а розсохла бочка ста народів, що дуже нагадує відомого царського велетня „на глиняних ногах” з масою дисидентів, масою ворожої еміграції, масою концентраційних таборів і масою сателітів типу Дубчека... І де, щоб дістати штани, треба ставати в чергу, і де й досьогодні не завжди дістанете цибулі чи капусти на

базарах Москви. Колос, який при ударенню зі зовнішнім світом 1941 року опинився аж на Волзі, де його знайшов і витяг з болота добродушний Дядько Сем, докинувши до цієї операції 12 мільярдів відомого „ленд-лізу”, щоб поставити його знов на ноги і щоб мати з ним знов клопоти до днів наших. Але що буде, коли добродушність Сема не повториться?

І це аж ніяк не значить, що концепція держави УНР Симона Петлюри перестала функціонувати. Навіть там, за залізними границями... Самі ті закляття та прокляття, що їх безнастанно чуємо з того боку на цю адресу, дають вистачально ясну відповідь. Вони там краще ніж ми тут знають, що та концепція не тільки не перестала діяти, а вона поширилась, поглибилась, визріла.

*Забит Мазепа с давніх пор,
Лиш в торжествующей святыне
Раз в год анафемой до нинє,
Гроза греміто нъом собор,* — писав свого часу Пушкін про

Мазепу, і саме вона, та анатема, у тих соборах протягом усіх тих років зберегла концепцію України Мазепи, щоб її міг перейняти Петлюра і передати поколінням наступним. Концепція вільних і рівних є тепер єдиною і абсолютною категорією перебудови світу, накресленого в хартії теперішніх Об'єднаних Націй, яку підписала і та рука, що вбила Коновальця, Ребета, Бандеру і мільйони інших борців за справу, що її вимагає та хартія і що її вперто нелегально заперечує Москва.

Справу, що є в ритмі і течії самої історії і заперечити яку семи кулями Парижу, пекельною машиною чи хемічною стрикавкою Мюнхену, може намагатися хіба безглуздий.

Дивлячись на трагедію 25 травня 1926 року з перспективи нашого ж часу, приходимо до висновку, що вона, як правило і як істина, перетворилася в містерію, яка справі відродження нації тільки сприяє. Від того часу нація українська не тільки не перестала діяти, але виросла і скріпилася. Її географія знайшла свої фізичні границі, її політика змужніла, її культура заповняє прогалини часів заборони, її думка шириться за межі провінції, її економіка, господарство, індустрія стають обов'язковими складниками загальної формули Нації. І все це переходить у тій самій проєкції, яку пущено в хід державою Симона Петлюри. Комсомол — це не комсомол, русифікація — не русифікація, ка-ге-бе — не ка-ге-бе, але з кожним роком, з кожним виходом нового тому повного словника української мови, якого нація до цього часу не сміла мати, з кожним перекладом світового клясика, що було табу, з кожним випуском нових кадрів діячів, будівничих, інженерів... З розширенням її еміграції, зі зростом її спротиву, Україна, як така, як суть, як неухильність, росте і то якраз в холі концепції УНР часів Симона Петлюри.

Великою нашою тепер журою є лишень, як зблянсувати нашу розбиту духовість, знайти почуття міри потрібного й непотрібного, звести до фокуса розтерзані частини нашого думання, знайти мудрість, відвагу і силу перебороти в собі отруйні зерна роздору, які століттями роздирали і губили націю. Любимо цитувати Мазепине „же през шаблі маєм права”, але ігноруємо його ж „през незгоду ми пропали, самі себе звоювали”, а це воно і ніщо інше є найбільшим ворогом цієї проблеми, і поки воно отруєє наші душі і наш розум, лоти годі говорити певно і достойно про такі делікатні справи, як політика і як конструкція державного організму. Ніякий бо організм не може

бути здоровим, коли він наповнений незбалансованим духом. Це істина, це закон, це абсолют. І було б вказаним взятися нам усім за повний аналіз і повне лікування цієї хвороби. І при тому слід пам'ятати євангельську мудрість — не шукай скалки в оці свого ближнього, коли ти не бачиш бревна у оці власному. Лікування слід починати від себе, від мене, від тебе, від нас, від вас і тільки тоді можна сподіватися успіхів.

Чи багато сьогодні між нами знайдеться таких, які в ім'я загального державного добра могли б зректися своїх групових упереджень, що стоять на перешкоді єдності й цілості визвольного фронту, як це зробив свого часу Симон Петлюра. Пригадаймо його знаменний лист „До Центрального Комітету Укр. Соц.-Дем. Партії з 11 лютого 1919 року”... „Виходячи з того, — говорилося в тому листі, — що сучасна ситуація для України надзвичайно складна і тяжка, я вважаю, що в даний момент всі сили творчі нашого краю повинні взяти участь у державній праці, не вважаю для себе можливим ухилитись од виконання своїх обов'язків, як сина свого народу, перед Батьківщиною і буду доки це можливо стояти і працювати при державній праці. З огляду на це я тимчасово виходжу зі складу Укр. С.Д. Партії”.

Чи багато між нами є таких, щоб в ім'я подібних вимог спромоглися на такий крок? Навпаки. Щось подібне вважається у нас за „опортунізм”, а то і „зраду”. Краще „боротьба” між собою, навіть братовбивство. Хаос, анархія, сваволя, „перемога сильного”, — в результаті „самі себе звоювали”. А тим самим небагато, а то й нема зовсім у сфері нашої політики другого Симона Петлюри. Першого державного мужа, який на руїнах жорстокої, темної революції, в країні абсолютної політичної порожнечі, зумів створити і три роки вдержати державу і армію народу, який двоє з половиною століть був відданий на найбезогляднішу фурію національної заґлади.

Так! Наш світ від часу Симона Петлюри перейшов зміни ваги надзвичайної, але те діло, та ідея і та конечність, що їх диктували часи Петлюри і УНР, не зазнали зміни, а це тому, що вони були початком теперішнього, нового... І продовжують бути ним далі. Постання нових, вільних — великих і малих державних форм для того, щоб з них формувалося велике об'єднання вільних і рівних світу — це основна і неухильна засада сучасної політики...

А тому свято зберігаймо той дарунок, що дарувала нам ця доба під виглядом Української Народної Республіки... І пам'ять того, який її вперше очолював — Симона Петлюри. Так. Формально нашої УНР на карті світу не існує, але фактично вона не лишень існує, вона діє, росте, набирає сили... Вона має союзників. Тепер це вже не турки, татари, ляхи, тепер це „спільний фронт” проти спільного ворога... Побудована за вимогами хартії Об'єднаних Націй вона має там лише скромний підголосок у вигляді накинутаго їй фальшу, але прийде час — неухильно й незмінно, що вона матиме там повний голос, як свобідна і рівна між свобідними й рівними рештою держав світу.

А пам'ять Петлюри, першого її Головного Отамана, перейде в міт нації, перейде в культ нації, на вівтар якого нація складатиме свої жертви вдячності від віку і до віку.

60-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОБОРНОСТІ

УНІВЕРСАЛ ДИРЕКТОРІЇ

УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

ПРО З'ЄДИНЕННЯ ВСІХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Іменем Української Народної Республіки Директорія оповіщає Народ Український про велику подію в історії Землі нашої Української.

3-го січня 1919 року в м. Станіславові Українська Національна Рада Західньої Української Республіки, як виразник волі всіх українців бувшої Австро-Угорської імперії і як найвищий їхній законодавчий гминик, торжжественно проголосила злуку Західньої Української Народної Республіки з Наддніпрянською Народною Республікою — в одноцільну суверенну Народну Республіку.

Вітаючи з великою радістю цей історизний крок західніх братів наших, Директорія Української Народної Республіки ухвалила тую злуку прийняти і здійснити на умовах, які зазначені в постанові Західньої Української Народної Республіки від 3-го січня 1919 року.

Од нині во єдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини Єдиної України — Західньо-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина і Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна.

Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України.

Од нині є єдина незалежна Українська Народна Республіка.

Од нині Народ Український, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними дружніми зусиллями всіх своїх синів будувати нероздільну самостійну Державу Українську на благо і щастя її люду.

22 січня 1919 року, у м. Києві.

СОБОРНІСТЬ

З НАГОДИ 60-РІЧЧЯ АКТУ 22 СІЧНЯ 1919 РОКУ

Написав Іван Кедрин

Головна Руска Рада, перша українська політична організація від часу прилучення Галичини до Австро-Угорщини у першому розподілі Польщі 1772 року, 2 травня 1848 року заявила, що галицькі русини є частиною „великого 15-мільйонного руського народу” і ту заяву можна вважати за перше офіційне проголошення соборницького „кредо” галицьких українців. Вірність єдності українського народу підкреслювано недвозначно в програмах усіх трьох перших українських політичних партій в Західній Україні: Української Радикальної Партії (1890), Української Націонал-демократичної партії (1899) і Української Соціал-демократичної партії (1899). Цілий народовецький рух у другій половині минулого сторіччя в Галичині, який протиставився рухові „староруському” чи пак москвофільському з його органом „Слово” В. Дідицького (60-ті рр. мин. ст.), базувався на соборницькій політичній думці, що її найпалкішим пропагатором, виразником і оборонцем стало „Діло”, засноване 1880 року, та яке — із перервами та епізодично під різними назвами — проіснувало до вибуху Другої світової війни. Це саме стосується взагалі всієї української незалежної преси в Західній Україні.

Самостійництво було нероздільно сполучене з соборництвом у славетній брошурі галичанина Юліана Бачинського „Україна ірредента” (Львів 1900) та у доповіді на Шевченковому святі в Полтаві у тому самому році наддніпрянця Миколи Міхновського „Самостійна Україна”, яка згодом появилася друком також у Львові.

Самоосвітні середньошкільні кружки (нелегальні) плекали соборницьку думку, яка 18 березня 1913 р. довела вже до заснування першого українського Стрілецького Товариства „Січові Стрільці” під проводом д-ра Кирила Трильовського. Там уже з’єднано соборницьку думку з революційно-самостійницькою. Українська Парляментарна Репрезентація у Відні стояла твердо на позиціях австрійського легалізму, проте раз-у-раз зазначувала спільність галицької вітки українського народу з українським народом над Дніпром. Про це вже недвозначно говорилось у маніфесті Головної Української Ради з 3 серпня 1914 року, коли в атмосфері висіла вже Перша світова війна. І

створення легіону Українських Січових Стрільців в рамках австрійської армії, першої української збройної формації від часу втрачення української державности за козацько-гетьманської доби, сталося під гаслом збройної боротьби проти царської Росії, як поневолювача України, отож в ім'я соборницького ідеалу. Підкреслюємо — тільки соборницького, бо про ідеал української держави, яка охоплювала б землі від Сяну по Дін, не кажучи про Попрад, тоді ще не було мови. 19 грудня 1917 року, отож в ході Першої світової війни, речник Української Парляментарної Репрезентації у Відні д-р Євген Левицький заявив, між іншим, таке: „...Східня Галичина з історичного погляду творить колишне самостійне старо-українське князівство галицько-володимирське, яке довший час було складовою частию великої старо-української княжої держави. Теперішня Східня Галичина, правильно кажучи, властиво Галичина — творить неподільну і нерозлучну спадщину української нації і тому може або в цілості остати при Австрії, або так само в цілості бути злучена з українською Народною Республікою, що відповідало б найвищому ідеалові української нації...”

Однак д-р Михайло Лозинський, кол. редактор львівського „Діла”, згодом член західньо-української делегації на Міровій конференції у Парижі (куди її офіційно не допустили), правильно дає такий коментар до тієї заяви д-ра Євгена Левицького: „В цій заяві з'єднання з Великою Україною поставлено у формі такого далекого ідеалу, що реально найдальшим домаганням було властиво утворення української автономної провінції в Австрії (д-р Михайло Лозинський „Галичина в р.р. 1918-1920”, Прага 1922, перевидаю „Червоною Калиною”, Нью Йорк, 1970). Подібно навіглює ситуацію історик Українського Січового Стрільцтва д-р Степан Ріпецький у своїй монументальній книзі „Українське Січове Стрільцтво” („Червона Калина” Нью Йорк 1956), в якій сказано:

„... З вибухом Першої світової війни відкривається новий період історії Українського Січового Стрільцтва. Дотеперішній етап стрілецького руху був ідеологічною та військовою підготовою до майбутнього збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Росії та одночасно приготував психологічно наш політичний провід та цілу суспільність до цього важливого та відповідального діла. З моментом вибуху війни починається властива історія збройного чину УСС, тої першої новітньої бойової формації українського народу, яка започаткувала наші визвольні змагання. Хоч український нарід з вдовolenням та навіть з одушевленням сприйняв вибух війни проти Росії, то він її покищо не бажав, ані до неї остаточно не підготувався. Війна вибухла по волі великих держав і кожна з них мала свої власні інтереси і пляни. Зокрема, безпосередньою метою Центральних держав не було визволення російської України та створення української держави. Ніхто не хотів за Україну воювати та ніхто не виставляв на початку війни політичних цілей, зв'язаних з Україною. Австрійська влада не інтересувалася Україною під Росією та взагалі не мала зрозуміння для міжнародного значення української справи. У всякому разі визволення України не грало такої ролі у воєнній програмі Австрії й Німеччини, як завоювання Галичини й Буковини у воєнних плянах російського імперіялізму, який вважав галицьку Україну за російську землю, а її завоювання та прилучення до Росії вважав за головну ціль війни. Метою осередніх держав було тільки таке послаблення Росії, щоб могли забезпечити собі корисний і тривалий мир. Про розбиття та розвал Росії вони взагалі не думали...”

Подібне чи таке саме можна сказати і про галицьке суспільство з його тодішньою політичною верхівкою. Найдальшою тодішньою політичною концепцією галичан — усіх галичан — був поділ Галичини на західню польську і східню українську та в найкрайшому випадку — створення з тієї української частини, Східньої Галичини і Буковини, окремого коронного краю під скиптром Габсбургів. Мрійники думали, що можна буде розбити російсько-царську імперію і створити українську державу під скиптром Габсбургів. Як відомо із Тайного Додатку до Берестейського мирового договору з 8 лютого 1918 року (напередодні підписання повного тексту договору), говорилося там власне про створення такого окремого українського галицько-буковинського коронного краю в рамках Австро-Угорської монархії: Австрія, як відомо, цього свого зобов'язання не дотримала і його офіційно, під тиском з боку поляків, уневажила, про що повідомила Гетьмана П. Скоропадського.

Отож галицький ідеал соборности обертався в межах власне ідеології, а не практичної політики. І шойно несподіваний вибух російської революції, проголошення в її висліді 4-ох Універсалів Української Центральної Ради, з Четвертим Універсалом, який завершив еволюцію української політичної думки, викристалізувавши її у формі народоправної суверенної, ні від кого незалежної держави, і швидко після того, бо в тому самому році, розвал Австро-Угорської імперії з 1-Листопадовим переворотом у Галичині об'єднали ідеал соборности з ідеалом державности та поставили їх в площину реальної можливости. Свідомість галичан, що вони становлять тільки вітку великого українського народу, ішла впарі із свідомим в одних та підсвідомим в других бажанням зберегти свою самостійність чи широку автономність і тому проголошено Західньо-Українську Народню Республіку. Шойно після довгих і палких дебат в Українській Національній Раді, яка урядувала у Станиславові, на підставі її рішення з 10 листопада 1918 року виїхала у Велику Україну делегація в особах д-ра Дмитра Левицького і д-ра Лонгина Цегельського, щоби переговорити з Гетьманом Павлом Скоропадським про злуку. Алеж в Україні настав саме тоді заколот, бо 14 листопада 1918 року Гетьман проголосив свою Грамоту про федеративний зв'язок з Росією, прийшла зміна уряду на суто-московський під головуванням С. Гербеля і це спонукало Український Національний Союз під головуванням В. Винниченка проголосити повстання проти Гетьмана. Вже 18 листопада відбувся бій під Мотовилівкою, де розбито вірні Скоропадському війська. Отож делегати Української Національної Ради Західньо-Української Республіки мусіли переговорювати з новою владою — Директорією УНРеспубліки. 1 грудня 1918 року д-р Дмитро Левицький і д-р Лонгин Цегельський підписали з представниками Директорії в Фастові „Передвступну умову” про з'єднання УНР і ЗУНР, при чому ЗУНР ставала „Областю” УНР, але із збереженням автономії та членством свого президента у Директорії. 3 січня 1919 року Українська Національна Рада у Станиславові під головуванням президента д-ра Євгена Петрушевича, одногослосно, серед загального захоплення ратифікувала той Передвступний договір, а після тріумфального вмаршу військ Директорії до Києва — 22 січня 1919 року відбулося на Софійському майдані за наче вже традиційним церемоніялом урочисте проголошення Акту Злуки. Докладно з усіма подробицями описує його один із 65-членної галицької, делегації, фактичний автор Фастівської Передвступної умови, що стала базою для цього Акту Злуки, д-р Лонгин Цегельський, у своїх споминах „Від легенди до правди”, В-во „Булава”, 1960. Голова делегації д-р

Лев Бачинський виголосив коротку палку промову і доручив д-рові Лонгинові Цегельському, як державному секретареві закордонних справ, відчитати Грамоту від Західньо-Української Республіки до Директорії Української Народної Республіки. Два секретарі, Сілецький і Кульчицький, передали д-рові Цегельському згорток пергаменту, з якого той відчитав рішення Української Національної Ради з 3 січня 1919. З черги промовив голова Директорії Володимир Винниченко, який вітав заяву злуки „братньої однокровної Галицької Волости з матірнім пнем України. Після того член Директорії проф. Федір Швець відчитав Універсал Директорії про Акт Злуки. Тоді чотири діячі відчитали той Універсал на чотирьох рогах Великого Софійського майдану, з дзвіниці Софійського собору задзвонили дзвони, а з Печерська, з яким була телефонічна сполука, загриміла гармата...

Автор цих рядків був присутнім на тій церемонії, але мушу признати правду д-рові Лонгинові Цегельському, що настрої на тій історичній події не був радісний. Чому? Бо це ж був воєнний час і на Україну сунула нова ворожа навала.

Відомо, що коли 5 червня 1918 року Найвища Рада Версальської конференції уповноважила Польщу зайняти збройно всю Східню Галичину по Збруч і коли під натиском прибулої з Франції добре вивіреної армії Галлера заламалася остання спроба протиставитись ворогові (т.зв. Чортківська офензива 8-28 червня 1919)— Українська Галицька Армія 16-19 липня перейшла за Збруч. Тріумфом державницько-соборницької ідеї було здобуття з'єднаними українськими арміями Києва 31 серпня 1919 року. Залишення його зараз таки того самого і наступного дня було насправді, хоч ще не формально, початком кінця обох армій, було початком кінця української державности та української соборности. Формально соборність скінчилася, коли 6 листопада 1919 року Головна Команда Української Галицької Армії підписала з відпоручниками Добровольчої Армії ген. Денікіна договір, в якому піддалася у розпорядження Добровольчої Армії. Ця справа по нинішній день становить предмет палких суперечок, але існуючі і проголошені друком історичні документи (між ними головню „Щоденник УГА” і „Процес ген. М. Тарнавського”) дають досить багатий і авторитетний матеріал. 16 листопада 1919 президент-диктатор д-р Євген Петрушевич виїхав з Кам'янка і передістався по через Румунію спершу до Парижу, опісля до Відня, де зорганізував новий закордонний центр уже знову Західньо-Української Республіки, відкинувши назву „Західня Область УНР”. Гостро натаврувавши Варшавський договір з 21 квітня 1921 року, відомий популярно як договір Петлюри-Пілсудського, д-р Євген Петрушевич повів міжнародний процес за визнання Східньої Галичини, як окремої держави. Рішення Ради Амбасадорів з 15 березня 1923 року, яким признано Східню Галичину Польщі з клявулюю автономії, — якої Польща не дотримала, — перекреслило ті сепаратні заходи. Ідея соборности зазнала в тому часі поважного удару від жалюгідної і неперобірливої полеміки між пресовими органами обох ексильних центрів — УНР і ЗУНР. Час між 1923 і 1939 роками злагіднив атмосферу. Політичний провід Західньої України, яка опинилася під пануванням Польщі, й наддніпрянська еміграція наладнали взаємини. Друга світова війна остаточно зліквідувала всі суперечки, бо вся Україна опинилася в одній соборній неволі...

Автор цих рядків при різних нагодах повторяв і тепер повторяє, що між головними причинами прогри нашої визвольної війни-революції були: 1) брак національно-державної зрілости мас, які не розуміли, що за свою державу

треба збройно боротися, нести жертви і йти одним фронтом; 2) дві психіки одного народу — що створилися в умовинах різної ворожої окупації — галицькі керівні діячі, як і широкі маси, були соборниками, але сантиментальниками, без знання України, без розуміння наддніпрянської революції, без хисту і здатності пристосовуватися до революційних відносин в Україні, нарід якої — після сторіч неволі — затратив почуття національно-державницької свідомості і навіть гідності. Були в Україні за час визвольної війни-революції два уряди, дві армії, дві психіки, було революційне захоплення, але й був солоний вогонь, була подивугідна метушня й енергія, що протягом кількох місяців — від березня 1917 року до кінця січня 1918 року — дала чотири Універсали, включно з Четвертим, що став наріжним каменем сучасної нашої політичної думки, але водночас був хаос, була аматорщина, була анархія...

Це все належить до історії і над усім цим можуть та повинні застановлятися дослідники нашої новітньої історії. Богу слава, що є такі дослідники, є вже багата література до новітньої історії України, дарма що водночас затратились у війсьній хуртовині безцінні архівні скарби.

Ми опинилися в соборній неволі, і весь український нарід, від Попраду по Дін, переживає тепер один із найважчих, найтрудніших, найгрізніших періодів своєї історії. Ніколи бо раніше, навіть у часах Валуївщини, навіть у часах Емського указу, що забороняв українське друковане слово, не було такої рафінованої і такої бруталної акції всього імперського апарату на викривлення української народної психіки, на перетворення українства в малорійське плем'я з російською мовою і культурою. Проте, цей теперішній страхотливий час під большевицькою кормогою також знівельював різниці між обласними патріотами. Там тепер не існує галичан, наддніпрянців, волиняків, бойків і гуцулів, там існують тепер у першу чергу українці. І коли нам невільно попадати в розпач, то одним із джерел нашого оптимізму є незаперечний факт, що сьогодні соборність не є вже дискусійною проблемою. Правда, час до часу залунає тут і там ще голос, який пригадає анахронічні вибухи обласного патріотизму, сполученого з обласною нетолеранцією, але це вже тільки вийнятки. Ось, наприклад, у Торонто в 1965 році появилася книжка колишнього (сьогодні вже покійного) адвоката у Львові д-ра Семена Шевчука п. н. „Пора сказати правду про наші визвольні змагання добитися волі для Галицької Землі”. Щирий галицько-український патріот не зрозумів, що й міжнародний процес д-ра Євгена Петрушевича за державну волю для Галичини згори був засуджений на невдачу, бо Галичина не може існувати, як самостійна держава поміж російською імперією і Польщею, що мріє про кордони від моря до моря. Галичина може існувати тільки або в межах рідної української держави, яка в союзі з іншими Московією поярмленими народами, які відзискають свою державну суверенність, буде всилі протиставитись новій імперіялістичній агресії, або — так, як це тепер діється — перебувати разом із рештою українських земель в неволі російської імперії. Нікому не пошастить уже завернути колесо історії назад. Український нарід дозрів надто глибоко, щоби ділити себе за областями свого походження. Основоположником новітньої української політичної думки став Тарас Шевченко. Культ Шевченка об'єднає цілу українську націю. І ніщо вже не буде всилі поділити український нарід так, щоби були в ньому дві психіки і щоби вони не могли йти одним фронтом за відзискання втраченої свободи. Україна має добрих вчителів, переходить важку школу — надія в Бозі, що в тій страшній школі, яку

переходить український нарід, всі українські люди — чоловіки, жінки, діти, відзискають національну честь, гідність і гордість, та що знову залунає українська мова на вулицях українських міст — у вільній Україні.

„Енциклопедія українознавства”, т. 1-ий, II. Мюнхен-Нью Йорк, 1949.

„Історія українського війська”, Вид. Івана Тиктора, Вінніпег, 1953.

„Денник Начальної Команди Української Галицької Армії”, „Червона Калина”, 1974.

Степан Ріпецький: „Українське Січове Стрілецтво”, „Червона Калина”, 1956.

Лонгин Цегельський: „Від легенди до правди”, „Булава”, Нью Йорк-Філадельфія, 1960.

Д-р Яків Зозуля: „Велика українська революція”, УВАН, Нью Йорк, 1967.

Михайло Лозинський: „Галичина”, „Червона Калина”, Нью Йорк, 1970.

Іван Кедрин: „Життя, події, люди”, „Червона Калина”, Нью Йорк 1976.

Богдан Кравців

СІМНАДЦЯТОГО РОКУ

I.

І знов — весна... Вже нарід двадцять літ
Минеться з часу, як весняним шумом
Невтишним гулом у серця хлоп'ячі
І в вікна шкільних заль в Народнім Домі
Прорвався так негадано, неждано
Світ березня сімнадцятого року.

Щось коїлось, творилося навколо:
По місті вихор п'яно бушував
І голови п'яніли гімназістам
Од вістей неймовірних, слів таємних
Про те, що діялось далеко там...

Котрогось дня ми ринули зі школи,
Мов рій бджолиний вулицями міста —
Навмань отак — без поклику й намови —
Туди, де Юр у небо упинався,
Де площа святоюрська хвилювала
Безмежним морем прапорів й голів.

П'яніші за весняне сонце й вітер
Лунали там слова про Україну,
Про волю славу, воскресення, зрив —
І ми із жовтосиніми стяжками
Ішли походом і „славу” кричали
І вперше... вперше замість „Ще не
вмерла”
Виводили, співали: „Вже воскресла!”

І з того дня ми ігор відцурались
І гудзиків і марок поштових

Львів, 1936.

Далеких Конго, Джави чи Китаю —
І в скарбівню хлоп'ячу заховали,
Мов скарб найкращий, стяжку паперову
Із надписом „Вокресла Україна!”

II.

То згодом квітень радістю зайнявся,
Як дядько мій із Києва приїхав —
Із світлої столиці України.

Не визнати, словами не сказати,
Як розцвітали юні думи й серце
Від дядькових барвистих слів
Про дні захоплені, години слави...
Як очі жевріли і милувались
Гостинцем любим — грішми України
Й листівкою з Софією Святою,
Що їх мені він з Києва привіз.

І в школі між юначим товариством
Потому тільки й мова йшла про все те,
Що я дізнався в дні оті від дядька —
І всі побожно й заздро позирали
На той гостинець незвичайний дуже.
Із Києва привезений самого...

І хоч не раз, не раз іще займався
Золотоверхий полум'ям пориву,
То в серці завжди сайвом непогасним
Горять найперші ті скарби хлоп'ячі,
Що їх в дарунку молодості нашій
Отой бурхливий березень приніс!

У 60-РІЧЧЯ АКТУ ЗЛУКИ

ПРОГОЛОШЕННЯ АКТУ ЗЛУКИ У СПОГАДАХ ЙОГО ТВОРЦІВ І УЧАСНИКІВ

Приїзд делегації ЗО УНР до Києва

„Дня 16-го січня — писав у своїх спогадах про „Об'єднання України“ голова делегації Української Національної Ради д-р Лев Бачинський — виїхала під моїм провідом до Києва делегація УНРади і державних установ, щоб рішення УНРади передати Директорії УНР і домовитися про затвердження того рішення. Делегація складалася з кількадесятьох членів, між якими були члени фракції українських радикалів - - полк. Дмитро Вітовський, Василь Стефаник, Іван Сандуляк, Гр. Дувірак, Петро Шеке-рик й інші. Делегація ЗУНР їхала до Києва окремим поїздом, доставле-ним Директорією. На всіх залізничних станціях, почавши від Проскурова, стрічали ми дуже багато стрільців, що чекали перевозу до Києва. Серце

наше радувалося, що з усіх усявід напливає сила війська, щоб у бороть-бі з ворогами закріплювати україн-ську народну державність...

У Києві привітав нас на стації від-діл Січових Стрільців під проводом полк. Коновальця. Весело було диви-тися на Січових Стрільців в новісь-ких одностроях, хлопці стрункі, якби добірані, усі гладко голені. Це була радісна несподіванка для нас, бо ми привикли були досі бачити занедба-них, а нерас і обдертих вояків. При-міщено нас у готелі Континенталь, де ми перебували через цілий час нашо-го побуту в Києві, як гості Осадного Корпусу Січових Стрільців.

Київ зробив на усіх нас велике вра-ження, а особливо на тих, що пер-ший раз були в столиці України. Міс-то велике, розкинене на горбах понад Дніпром, представляло образ величі.

Представники Директорії УНР вітають делегацію ЗОУНР перед проголо-шенням Акту Злуки 22-го січня 1919 року у Києві. Від права до ліва: Володимир Винниченко — голова Директорії, Симон Петлюра і д-р Лев Бачинський

Проголошення Акту Злуки 22-го січня 1919 року в Києві

Крамниці на Хрещатику, де находився наш готель, переповнені всяким добром, особливо харчами, яких в Галичині вже від кількох літ не можна було побачити. Написи над крамницями українські, бо саме тоді Січові Стрільці переводили „українізацію” нашої столиці, затираючи сліди московського понезолення. По вулицях міста ходили великі юрби народу, багато селян, а найбільше вояків у пишних одностроях, а українська мова лунала по всіх усюдах.

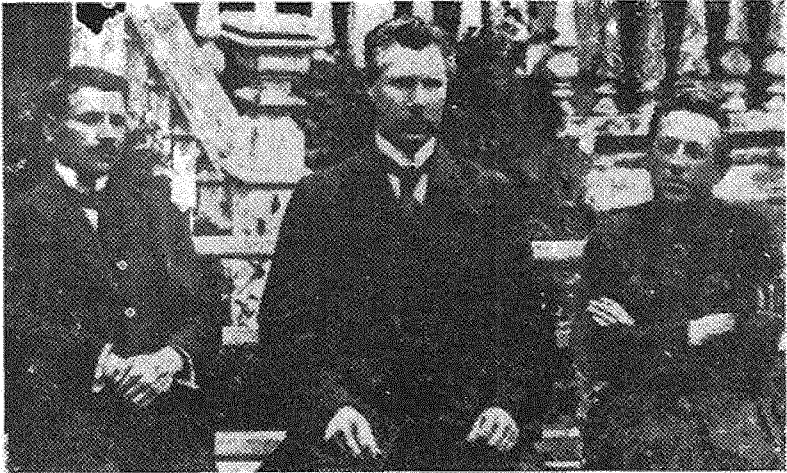
На другий день по приїзді до Києва відбула Директорія Української Народної Республіки спільне засідання з делегацією Західньо-Української Народної Республіки, щоб розглянути ухвалу Української Національної Ради з 3-го січня 1919 та усталити взаємовідносини між обома державними організаціями до часу скликання Українських Установчих Зборів.

Директорія в особах всіх її членів поставилася без застережень позитивно до ухвали УНРади з 3-го січня 1919. Це зовсім природна справа, бо ж Директорія підписала однодушно передвступний договір у Фастові, а ухвала УНРади була тільки виконанням цього договору”.

Стихійна й велична маніфестація українського Києва

„Київ, куди я приїхав разом з галицькими делегатами на Трудовий Конгрес — згадує у своїм споміні про цю подію д-р Іван Німчук — зробив на нас усіх враження те тільки великого, але й гарного міста. Розкинений на горбках, представився він нам у своєрідній панорамі. Високі масивні будівлі, величаві церкви, опера, що могла зовсім добре стояти в найбільшій столиці заходу, — все те вже на перший погляд вказувало, що столиця України є містом великим і по своєму модерним. Багато краси додавали йому розлогі сади-парки і мгутній Дніпро, що його оглядали ми з Володимирської гори, стоячи поруч пам'ятника св. Володимира.

По кількох днях побачив я, що у крiнський Київ жив у якійсь політичній гарячці, що не давала майже нікому змоги здорово дивитися на трагічну ситуацію держави. Хоч ворог, а правильніше, вороги з усіх сторін переступили границі держави, — що ввечора відбувалися тоді партійні збори (мітінги), на яких предметом нарад не була справа оборони рідного краю, тільки справа влади: лишити Директорію чи її усунути, відновити

Директорія УНР в 1920 році. Зліва на право: Федір Швець, Андрій Макаренко і Симон Петлюра — голова Директорії

розігнану 9 місяців тому німцями Центральну Раду чи ні, вкінці такі справи, як земельна і т. д. Кожна політична партія старалася побільшити свої впливи, зокрема притягнути до себе галичан, що приїхали на Трудовий Конгрес . . .

Серед таких обставин прийшов пам'ятний день злуки 22 січня 1919 р., — саме в перші рокозини появи IV. Універсалу Центральної Ради, що ним проголошено самостійність України. . . В той день, можна сказати, весь Київ маніфестував без ніякого примусу, добровільно своє українство, свою відданість ідеї самостійності і соборності. Це була справді всенародна маніфестація об'єднання двох частин віками розділеного народу, в якій взяла участь стотисячна маса, що з небувалим ентузіазмом, зі сльозами в очах, прийняла Грамоту про злуку ЗУНР і УНР, яку відчитав на Софійській площі посол д-р Лонггин Цегельський, і зараз потім Універсал Директорії, відчитаний її членом — проф. Ф. Шевцем, в якому говорилося, що Директорія приймає цей акт до відома та вітає об'єднання Західної України з Україною Придніпрянською в одну велику самостійну й соборну Українську Державу. Цей са-

мий Універсал прочитав адвокат д-р Ярослав Олесницький у французькій мові, а негаймо потім відчитали його тубальними голосами чотири лектори в чотирьох рогах великої Софійської площі. Після того зійськової частини всіх родів зброї відбули дефіляду і пройшли вулицями міста''.

Загально-народний акт народної волі і призначення

„Оця символічна драма — завершує опис проголошення акту Злуки відпоручник уряду ЗОУНР д-р Лонггин Цегельський — котру з таким мистецьким хистом відіграно перед чвертьмільйоною публікою на Софійській Площі, — а до цього наші придніпрянські браття є майстри та й не даром сам Микола Садовський інсценізував її! — оця історична драма була перш за все першорядним, неперевершеним засобом пропаганди, наочного уявлення мільйоновим, а несвідомим масам України державної єдності їх батьківщини.

Вже хоч би сама сцена, на якій цю драму відіграно, вражала ум, уяву і серце мільйонів: Київ, Свята Софія, Софійська Площа, Михайлівський Собор, Десятинна церква, Богдан Хмельницький на басуючій коні — вся

тисячолітня історія Києва і України. Софійські дзвони, процесія з Софійського Собору з єпископом на чолі, гук гарматних салів із фортив на Печерську, військова парада 20-тисячної залоги, а в ній зразкові, здавалось, залізні колони Січових Стрільців-галичан — все те вбивалось в уяву, в серце, свідомість. І залишилося в свідомості навіки, поки України. В цій свідомості і лежить сила традиції. На Софійській Площі створено одно з найсильніших звен державної традиції України.

Сила її така велика, що й червоні завоювателі України не в силі перейти над нею до порядку, знехтувати її. Навпаки! Вони мусіли покоритись їй і мусіли повести свою політику по

цій лінії, яку накреслив акт злуки з 22-го січня 1919.

Сьогоднішня і будуча політика України може бути лише продовженням та повною реалізацією акту 22-го січня 1919 р. Всі інші акти з української революції з-перед одного людського покоління мають свої слабини, свої хиби, однобічності та недостачі. Один з цих актів видіє на скрижальях історії без скази і без змази, без хиби чи односторонності, як загально-народний акт всенародної волі та історичного призначення. А це акт злуки України з 22-го січня 1919 р. Він без застережень може дати і дає надхнення нам усім — чи тим, що відходять, чи тим, що грядуть, чи громадським мужам, чи борцям із зброєю в руках.”

(Альманах УНС, 1969)

Один із відділів Січових Стрільців у Києві. Всі автори спогадів, що жили в тім часі в Києві, з ентузіазмом згадують про незвичайну стрункість у поставі цих відділів, про їхню зразкову дисципліну і про їхню завзятість у боях в обороні суверенності і незалежності Української Народної Республіки.

ДОКУМЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

(1917 - 1924)

Написав В. Трембіцький

Документація української державности 1917/20 років має під сучасну пору першорядне значення, бо російський науковий та політичний світ, намагаючись рятувати цілість сучасної Росії-СССР на майбутнє, пропонує західньому світові в справі України плебісцит, в якому не лише наш нарід, а все населення сучасної України повинно б „самовизначуватись”, себто голосувати, чи воно бажає належати до Росії, чи до самостійної України.

Російський світ своїми науковими працями постійно обезцінює нашу державність, зводячи її до випадковости, штучно створеної західніми силами для розбиття російської імперії.

Поборюючи абсурдність якогось плебісциту в Україні, нам треба в першу чергу документами та фактами довести власне повновартість нашої державности, в часі якої нарід наш конкретними діями довів свою зрілість до державного життя, подібно, як це доказали теж 60 років тому балтійські народи, поляки та фінляндці.

Документація української державности може бути побудована на державних фактах, оформлених в законах, розпорядженнях, постановах, договорах, взаєминах міжнародного характеру українських урядів та закордонних представництв Української Держави 1917/20-их років, а теж на державних виданнях важливих документів як грошей, паспортів, державних поштових марок, бюлетенів та пресово-публіцистичних випусків на протязі чотирьох років існування самостійности Української Держави в легальній формі.

Тут можна додати ще цінні публікації історичного та публіцистичного характеру співтворців нашої державности, які у формі споминів занотували багато цікавого і вартісного матеріалу про державні події в Україні. До цих визначних особистостей належать: Д. Дорошенко, І. Мазепа, О. Шульгин, О. Лотоцький, А. Марголін, М. Залізняк, кн. І. Токаражевський-Карашевич, Р. Смаль-Стоцький, Є. Онацький та ряд інших, які розуміли і по-державницьки оцінювали суттєвість України 1917/20 років.

Не можна тут поминути ще одного важливого факту, а саме — архівних документів, що знаходяться в міністерствах закордонних справ біля 30-ти держав, які шістдесят років тому входили у державні взаємини із урядами України. Цими 30-ма країнами є: Австрія, Англія, Аргентина, Баварія, Бельгія, Болгарія, Ватикан, Еспанія, Данія, Голляндія, Греція, Фінляндія, Франція, Швеція, Туреччина, Чехо-Словаччина та ЗСА, як теж дві міжнародні організації: Ліга Народів та Міжнародний Червоний Хрест, які мають документи про УНР та Гетьманську Державу 1918 року. Крім того, існують архіви колись незалежних держав, а саме: Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Естонії, Грузії, Кубані, Латвії, Литви, Північного Кавказу, Ідеаль-Уралу, Сибіру, Донської Республіки, — які зберігаються в їхніх національних бібліотеках при державних екзильних урядах або у музеях, як скарб державної ідентичности тих націй. У випадку передачі екзильними урядами державного архіву в державні чи університетські бібліотеки Парижу, Лондону, Вашингтону, до Гарварду, Гуверського Інституту-бібліотеки, а даліше — Стокгольму, Анкари та Стамбулу, Торонта та Монтреалу в Канаді, у Буенос Айрес та у Ватикан, й ми можемо знайти вартісні документи про нашу державу, яка із цими 12-ма державами 1918 - 21 років мала на протязі трьох років дипломатичні, економічні та всякого іншого роду взаємини. Це є основний джерельний матеріал, який, до речі, частинно вже був опублікований в книжковому виді, або який мені приходилося самому бачити та відповідно використати.

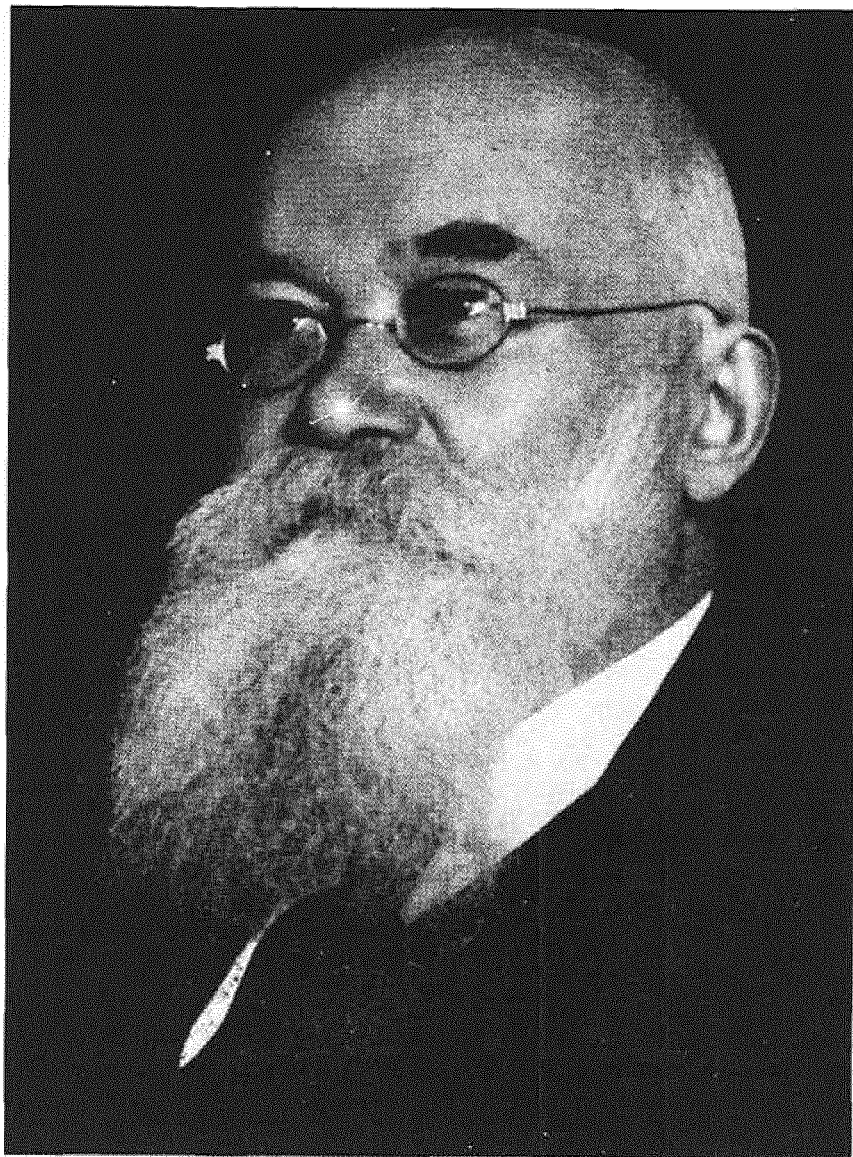
Окреме місце займає архів Академії Наук СССР в Москві чи при московському університеті, де теж згуртовані документи Української держави та є під особливою „опікою” советської влади, яка має єдине право рішати, хто тими архівами може користуватися, незалежно від того, чи дана особа є громадянином СССР, чи ні.

Окрему позицію в документаціях української державности становлять наукові публікації — книжки, видані університетськими видавництвами, академіями наук чи іншими науковими установами (поодиноких держав-народів) та міжнародними товариствами, або спомини дипломатів, які брали участь у взаєминах із українськими урядами як представники своїх держав. Такі архіви в німецькій, англійській, польській, чеській, румунській, шведській, російській та інших мовах — це прямо бібліотека книжок, в яких по-різному підходить до української державницької проблематики.

На основі всіх цих документальних даних та моїх персональних контактів і консультацій із бувшими (біля 30-ти) нашими послами, консулами, міністрами, прем'єрами (за весь час державности) на протязі тридцяти п'яти років, наводимо ряд фактів, що мають окреме значення для документації українського державного самовизначення та які можемо сьогодні використовувати для повного опрокинення безсенсовности плебісцитних пропозицій щодо України.

*
* *

Основою Української Держави 1917-1920 років були, в першу чергу, її міжнародно-правні акти, чи принципи, які, до речі, законно оформлюють кожную державу у світі бути легально визнаною чи „заінтабульованою” офіційно в реєстр самостійних країн світу. Не може існувати держава та бути визнаною іншими державами світу, коли не має таких основних атрибутів:

М. Грушевський

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

- 1) Означеної території із населенням;
- 2) Уряду, встановленого населенням даної території;
- 3) Адміністрації із її законами та розпорядженнями;
- 4) Органів охорони держави та її безпеки, тобто армії та державної

варті;

- 5) Керованого державою економічного життя та
- 6) Законного ведення міжнародних політичних взаємин.

Коли одна із цих передумов державної незалежності не існує, тоді стан державності не є нормальним. Українська держава (республіка) перед шестидесяти роками мала усі ці основи свого існування й тому могла себе вповні зареєструвати як міжнародно-правний чинник, незалежно від бажання деяких потуг світу не бачити самостійності України.

1. Українська державність наприкінці 1918 року, перед приєднанням австро-угорської частини України з урядовою назвою Західньо-Української Народної Республіки (З УНР), займала територію величиною 237.220 кв. миль або 644.550 кв. км. В Україні тоді жило біля 41.907.000 населення, із якого 68.27 відсотка, тобто 28,614.000 душ становили українці. Після проголошення акту приєднання до УНР Галицької Держави (22 січня 1919 року), територія поширеної УНР збільшилася до величини 263.400 кв. миль або 712.400 кв. км., її населення становило 48,754.000 душ. Відсоток українців становив 67.71, тобто 32.893.000 душ. Меншини становили 32.29 відсотка людности, тобто 15.681.000 душ, в тому росіян було 5.400.000 (11.11%), жидів — 4.288.000 (8.62%), білорусів — 1.025.000 (2.11%), поляків — 2.362.000 (4.36%), румунів 408.000 (0.84%) та інших — 1.976.000, тобто 4.42%. Можна додати, що українці становили 58.90% всіх православних та біля 2/3 всіх громадян католицького обряду. Тому взаємини як з Царгородською Патріярхією, так і з Ватиканом були незвичайно важливими. При кінці січня 1919 року після об'єднання УНР із ЗУНР в Українській Державі було 4.279.000 українців католицького віровизнання. Вони становили 13 відсотків усіх українців в державі. Крім цього, було в Україні 3.362.000 (4.85%) поляків римо-католиків та 930.600 (1.9%) протестантів. Християни становили тоді в Україні 89.50% всієї людности, а лише 8.83% населення (4.293.000) припадало на мойсееву (жидівську) релігію та 0.66%, тобто 324.000, на мусулман в Криму та на півночі України взагалі. Протестантами були головню німці, австрійці в Галичині й на Буковині та німці, голляндці (меноніти) на півдні України.

2. По територіяльній величині Україна займала 15-те місце серед незалежних держав світу, після Чиле і перед Японією, або 35-те місце серед територіяльних одиниць, отже й колоніяльних країн гльобу, після Індокитаю та перед Кенією. Щодо населення, Українська Держава займала 6-те місце у світі після Австро-Угорщини та перед Голляндськими Індіями та 4-те в Європі після Росії, Німеччини і Австро-Угорщини в 1918 році. У 1919 році — після розпаду Австро-Угорщини і Німеччини — Україна займала 7-ме місце у світі після Японії перед Голляндськими Індіями та 3-те в Європі після Росії та Німеччини і перед Францією, Італією та Еспанією.

По територіяльній своїй величині УНР займала у 1919 році 0.14 відсотка світового континенту та 12.2 відсотка європейського суходолу. По населенні УНР становила 2.9 відсотків населення земного гльобу та 6.54 відсотка, тобто 1/15 людности Європи. Максимальна довжина території Української Держави у той час була на 1.500 км. або 973 миль, а ширина її доходила до 900 км. або 560 миль. В розподілі на суходільні та морські

ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ
ГЕТЬМАН ВСІЇ УКРАЇНИ

кордони, суходільних державних границь було 4.345 км. (2.699 миль) із 8-ма сумежними державами та 1.450 км. (901 миль) довжини при Чорному та Озійському морі. Всі кордони були затвердженні мировими договорами в Бересті 9 лютого 1918 року (із Австро-Угорщиною та посередньо із Польшею й Литвою), 8 червня 1918 року з Білоруською Республікою, 14 червня та додатково 4 липня 1918 року встановлено розмежування зі Советською Росією, 7 серпня із державою Великого Війська Донського, 26 жовтня із Румунією та 16 листопада з Приозівським Кубанським Краєм. Усі ці замирення, крім берестейських, відбувалися в столиці Української Держави в Києві.

Із вищезгаданими державами були підписані ще й транспортно-поштові й консульські конвенції, тобто налаштований залізничний, морський та частинний повітряний транспорт, поштово-телеграфічна комунікація і товарообмін.

3. Українські уряди підписали 32 міжнародні договори із 14-ма державами. На це все є документи. Політичних договорів підписано 10 із 11 державами, торговельних договорів підписано 15 із 12-ма державами, транспортних конвенцій підписано 6 із 5-ма державами, оборонних договорів — 5 із 8-ма країнами.

4. На основі політичних та економічних договорів, як теж через мирне існування Української Держави, між квітнем та груднем 1918 року та навіть в час воєнного стану, життя Української Республіки між листопадами 1918 та 1920 років ішло своїм порядком. Українські уряди були спроможні видати низку законів та розпоряджень, які в багатьох випадках були основними для юридичного існування української державности. Про деякі основні закони, які мали міжнародний характер, треба окремо згадати:

1) Закони від 2 березня 1918 року про територіяльно-адміністративний поділ України на землі, від 14 травня 1918 року на губернії із губерніальними та повітовими старостами та міськими отаманами.

2) Закони про громадянство та присягу на вірність УНР від 2 березня, гетьманський від 2 липня і 8 серпня 1918 року, та республіканський від 25 січня 1919 року й 15 листопада 1921 року.

3) Закони про державні інсигнії (110 зразків), тобто державні службові прапори 18 січня і 2 березня, 20 липня, 18 серпня, 9 вересня 1918 року та 3 і 25 січня 1919 року; та про державний герб 2 та 22 березня і 20 липня й 18 серпня 1918 року про змінений гетьманський державний герб окремо.

4) Закони про державну валюту (гривню й шаг) 5 січня, 3 березня, 6 і 17 квітня, 31 травня, 9 липня, 17 жовтня 1918 року та у квітні, серпні та жовтні 1919 року.

5) Закон про введення української мови в офіційне урядування — 26 липня 1918 року.

6) Закон про приєднання України до загальносвітової нової календарної системи — 1 березня 1918 року.

7) Закон 1 листопада про введення поштової тарифи, про що повідомлено Світовий Поштовий Союз.

8) Закон про надання до того часу національному гимнові ознаки державного, про що повідомлено Київський дипломатичний, консульський та журналістичний корпуси в Києві.

9) Появилася 28 державних законів та розпоряджень (16 у 1918 р., 10 у 1919 р. та 2 у 1920 р.) про уповноваження українських дипломатичних

представників сповняти функції представників Уряду УНР чи Його Світлості Пана Гетьмана при дворі цісарів Австро-Угорщини, Німеччини та при султані Османської імперії.

10) Законами 4 і 14 липня та 27 серпня 1918 року встановлено сітку із 70-ти консульських установ: 5 генеральних консулятів, 47 звичайних консулятів, 20 віцеконсулятів та 4 консульські агентства, призначені до 47 європейських та 23 азійських міст.

Законами з 21 січня та 15 травня 1919 року акредитовано в 5-ти західноєвропейських державах (Франції, Бельгії, Голляндії, Англії, Швейцарії та З'єднаних Стейтах Америки) торговельні або торговельно-фінансові місії (агентства). Законами з 7 липня та 10 серпня 1918 року акредитовано до першого розряду посольств Української Держави морських та військових аташе. Усі ці акредитовані представники сповняли свої урядові функції до кінця 1921 року, а навіть 1922 року (Голляндія, ЧСР, Німеччина), а у Швейцарії та Угорщині — аж до кінця 1924 року.

5. В час державности України 1918-19 рр. в Києві урядували між січнем 1918 та травнем 1919 року дипломатичні представництва від імени 46-ох держав світу: дві амбасади (Німеччини та Австро-Угорщини), п'ять посольств 1-го розряду (Болгарії, Туреччини, Дону, Фінляндії та Польщі), п'ять посольств 2-го розряду (Кубані, Білорусі, Румунії, Грузії та Еспанії від 8.I.1919), вісім місій (Чехії, Сибіру, Ідеаль-Уралу, Франції, Англії, Росії, Вірменії та Азербайджану), дев'ять консулятів із дипломатичними прерогативами (Литви, Естонії, Данії, Голляндії, Греції, Норвегії, Персії, Швейцарії та Швеції), та крім цього півофіційно чотири антантські місії (Бельгії, Японії, Італії, Китаю) та два консуляти (ЗСА і Португалії). Разом було в Києві 29 дипломатичних представництв із повними дипломатичними імунітетами та 6 респектованих до часу зміни на повно юридичні (від імени 5-ти держав: Великобританії, Німеччини, Персії, Румунії та Туреччини).

6. У дев'ятох містах України (Києві, Харкові, Херсоні, Одесі, Маріуполі, Миколаєві, Бердянську, Катеринославі та в Полтаві урядувало між січнем 1918 року та 19 травнем 1919 року 88 недипломатичного характеру консульств трьох розрядів: 12 генеральних, 53 звичайних, 18 віцеконсульств. Крім цього було ще із півофіційною апробатою 27 консулятів, які користувалися всіми консульськими привілеями. Разом було на території України 110 консульських установ, при чому, за гетьманату було їх 65, на початку 1918 року за Першої Республіки — 68. В Києві урядувало за Першої Республіки 20 консулятів, а за гетьманату — 31. Всі вони репрезентували 35 держав.

В самому Києві було за час державности (1917-1919 рр.) 36 консульських бюр: 6 генеральних, 20 звичайних із повною акредитацією, 7 із півофіційним становищем та три віце-консульські агенції. До речі, під сучасну пору в Києві при уряді УССР маємо всього вісім консулятів від імени: Болгарії, Східньої Німеччини, Польщі, Румунії, Чехо-Словаччини, Угорщини, Югославії та ЗСАмерици.

Крім цього, урядують в Одесі консуляти Індії, Єгипту та Куби.

Тут треба замітити один важливий факт, а саме, що лише за мирного часу, отже за гетьманського устрою між травнем та груднем 1918 року, було можливо одержати максимальне число закордонних представництв в Києві. Лише 25 представництв було в Києві за час Першої Республіки між 19 грудня та першими днями лютого 1919 року.

Суд-Під. 1

Ч.
№
№

610.

16 сторінок.

ІІ імені

Української Народної Республіки.

Au nom de la
République démocratique d'Ukraine.

Im Namen der
Ukrainischen Volksrepublik.

Паспорт - Passeport - Reisepass

Одинським Василь

для
de
für

Odinsky Basil

Сторінка з пашпорту Української Народної Республіки

7. Важливим політичним документом міжнародно-правного становища України серед держав світу було її дипломатичне становище поза кордоном.

Українських дипломатичних представництв за кордоном було за весь час державності 35, а саме, 17 посольств: 1-го розряду 7 (Австро-Угорщина, Німеччина, Болгарія, Туреччина, Донська Держава, Фінляндія, Польща); 2-го розряду 10 (Кубанщина, Швейцарія, Мадярщина, ЧСР, Грузія, Північний Кавказ, Румунія, Латвія, Ватикан, Голляндія); 6 дипломатичних місій (Данія, Швеція, Естонія, Советська Росія, Франція, Італія); та 8 консулятів із дипломатичними призначеннями (Азербайджан, Білорусь, Сибір, Вірменія, Баварія, Данціг, Бельгія, Ідел-Урал). Крім того, існували місії в Англії і ЗСА, але вони не мали формального дипломатичного визнання.

В загальному статистичному зіставленні визнало Українську Державу 11 держав де юре (Советська Росія, Австро-Угорщина, Болгарія, Німеччина, Туреччина, Донська Держава, Грузія, Фінляндія, Польща, Азербайджан та Аргентина), 11 майже де юре (Кубанщина, Швейцарія, Білорусь, Еспанія, Мадярщина, ЧСР, Північний Кавказ, Румунія, Литва, Латвія та Ватикан), де факто мали взаємини з Україною 13 держав (Франція, Англія, Данія, Греція, Голляндія, Норвегія, Персія, Сибір, Вірменія, Швеція, Баварія, Естонія, Данціг). За воєнно-політичним оприділенням Українська Держава мала взаємини із 4-ма центральними державами (Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною, Болгарією), 9-ма антантськими (Франція, Англія, Бельгія, Греція, ЗСА, Італія, Китай, Португалія та Японія), 8 неутральними державами (Данія, Голляндія, Норвегія, Персія, Швейцарія, Швеція, Аргентина, Еспанія). Отже разом — з 22 державами, які існували до 1914 року, та із 18 державами (Донська Держава, Грузія, Фінляндія, Азербайджан, Польща, Кубань, Білорусь, ЧСР, Мадярщина, Союз Північного Кавказу, Литва, Латвія, Вірменія, Сибір, Баварія, Естонія, Данціг, Ідел -Урал), які постали в час Першої світової війни та мали дипломатичні взаємини з Україною.

До окремого розряду взаємин — де факто були із Лігою Народів (від листопада 1919 р.) та Міжнародним Червоним Хрестом (від червня 1919 р.) і Всесвітнім Поштовим Союзом від лютого 1918 року. Не можна тут поминути взаємин Української Народної Республіки та гетьманської Української Держави із Царгородською Патріярхією (1918-1922) та Святішим Престолом (Ватиканом) у 1919-1920 роках.

8. Українська адміністрація була підчинена контролі 20 міністерств та в додатку трьом міністерствам окремого призначення, як для головних національних меншин: російської, польської та жидівської на основі закону про національну автономію вищезгаданих народностей з 24 січня 1918 року. Іншого призначення міністерствами були; до справ закордонних, внутрішніх, військових, морських, фінансів, земельних, прохарчування, торгу і промисловости, шляхів, пошти і телеграфу, народного здоров'я і опікування, праці, освіти, віроісповідання (культів), преси й інформації, юстиції (судових справ), державної контролі, та три для основних меншин в Україні. Точна схема, наприклад, міністерства закордонних справ була прийнята постановою Ради Міністрів 17 серпня 1918 року. Подібні постанови мали всі інші міністерства.

9. Територія Української Держави була поділена на 10 губерній, була одна Поліська округа, одна Автономна область Галичини із Буковиною та

Українська Народна Республіка. Державний Кредитовий Билет. Тисяча гривень.

Гроші Української Держави в 1918 р.

Закарпаттям і автономний край — Крим. На чолі адміністративних одиниць стояли „губерніяльні старости”, в містах „отамани”. У пляні було поділити всю територію на біля 40 історичних земель, яким надано старо-руські територіяльні назви: Погориння, Волині, Дерев’янської Землі та Болохівської в обширі „Великої Волині”.

10. Збройні сили Української Держави підлягали двом міністерствам: Військових справ та Морських справ, якому підлягала вся воєнна та транспортна фльота Чорного й Озівського морів та гирла Дунаю (разом 87 морських одиниць тоннажем 243.000 БРТ). Окреме місце становили повітряні збройні сили, які склалися з 450 літаків з українськими летунськими синьо-жовтими знаками та із штабом приблизно 200 летунів різного розряду. Окреме призначення мала морська ескадрилья гідропланів, в числі 13 одиниць. Українські військові сили мали становити на (за пляном) 1919 рік 175 генералів, 14.930 штабових старшин, 2.975 військових урядовців, 291.221 підофіцерів та вояків і 63.081 коней. Окреме місце в збройних силах України творив відновлений Козацький (Лицарський) Орден, згідно із універсалом Гетьмана з 16 жовтня 1918 року. Українська армія мала становити між 300–400.000 війська, що мало рівнятися вісьмом армійським корпусам. Окреме завдання сповняла прикордонна військова та прибережно-морська військова сторожа і державна варта в прикордонних містах всієї України.

Фактом є, що збройні сили Української Республіки на початку 1919 року не доходили 75.000 вояків. Причиною такого стану були тяжкі умовини взаємин Української Держави з Німеччиною та Австро-Угорщиною, противних створенню української армії. Це було одною з причин мілітарної безборонності Української Республіки із вибухом другої війни з Росією у січні 1919 року. Само собою, що й внутрішні сили народу були теж дуже важливим чинником в недоліках збройного потенціалу Української Республіки за весь час державности 1917–1920 років, коли українська нація доклала максимальних зусиль для створення хоч якої військової сили, ворожа українській державності Антанта, на чолі із Францією, як повною протекторкою „Білої” Росії (денікінської армії в сусідстві України) була неменше нищівною силою Української Республіки як Советська Росія, створюючи санітарно-медичну, живнотеву та мілітарну бльокаду, що спричинила повне знищення українського збройного потенціалу, який гинув від штучно створеної (Антантою) пошести тифу та повної відсутности зброї.

В листопаді-грудні 1918 року Антанта загарбала Українській Державі всю її морську воєнну флоту. З таборів полонених в Італії та Югославії не дозволено виїхати в Україну біля 150-200.000 українців, бувших вояків австро-угорської та російської армій.

На український фронт, замість проти Росії, дозволено піти проти Української Республіки польській, т. зв. „блакитній” армії, створеній у Франції та випосаженій в найкрашу зброю.

Все ж таки, в час незалежности України 1917–20 років вона проявляла свою прогресуючу живучість.

11. Визначне місце в Українській Державі займало й економічне життя, яке було зосереджене в двох основних ділянках: 1) торговельного обміну із сумежними чорноморськими країнами та Німеччиною, 2) у фінансових операціях, базованих на українській грошовій одиниці (гривні = 100 шагам = 1 карбованцеві), 3) функціонування Українського Державного Банку, відкритого з днем 15 травня 1918 року. Обмінна вартість

гривня-карбованця була встановлена 15 травня 1918 року: 1 гривень рівнявся 2 рублям, одній австрійській короні, 1/4 французького франка, 33 центам американського доляра та 0.66 німецької марки.

Українська торгівля мала основу в загальному економічному потенціалі українських сільськогосподарських продуктів, корисних копалин і промислових осередків та у транспорті.

У статистичному зіставленні Україна займала (напередодні Першої світової війни у 1913 р.) саме найбільше передове місце у всеросійській продукції і тим самим стояла у перших рядах світового виробництва.

Найважливішими державами в експорті та імпорті України були: Англія, Росія, Німеччина, Австро-Угорщина, ЗСА, Франція, Італія, Бельгія, Голляндія, Кавказ, Польща, Японія, Туреччина, куди входили зернові продукти, харчові вироби, метали і руди, скот і скотарські продукти за мануфактурні машини, металеві вироби, нафтові продукти, колоніяльні товари, шкіри та шкіряні вироби.

Великий вплив на експорт важливих сировинців з території України мали особливо ті держави, які вложили були свій капітал у розбудову важкої промисловости на Донбасі та Криворізько-Нікопольському районах Запоріжжя. Цими капітало-вкладними державами були: Франція, Англія, Німеччина, Бельгія, ЗСА, Голляндія, Швейцарія, Швеція, Данія, Австрія та Італія — разом 11 на суму біля 672,622.730 золотих рублів, тобто 30 відсотків всіх закордонних капіталовкладів в імперіяльну промисловість. Чужа інвестиція в Україні охоплювала 70 відсотків загального видобутку вугілля, 67 відс. чавуну, 58 відс. готового індустріального продукту із 12-ти металургійних підприємств, 85.5 відсотка загального видобутку залізної руди під зарядом 14-ти акційних фірм, які в абсолютній більшості були із західньої Європи та ЗСА. В загальному огляді промисел України був під наглядом 83-ох закордонних капіталових коцернів на суму 347,000,000 доларів по курсу із 1917 року. Ось тому за час державности України цей власне момент мав важливий вплив не лише на майбутній товарообмінний плян України із цими державами, але заціпав й всю політичну та мілітарну атрактивність України відносно цих же західніх країн, яких майно зберігалось без ідеї націоналізації його, як це мало місце в Советській Росії. З цього приводу до весни 1918 року, а навіть і довше, в портах України та в таких містах як Харків, Катеринослав урядували віше-консуляти оцих же одинадцяти головно антантських країн, яких український уряд толерував з надією на кращі умовини.

12. Київ, Одеса, Відень, Краків, Опава, Бресляв, Берлін, Варшава, Позен, Будапешт, Львів, Проскурів, Берестя — були першими містами на світі, між якими встановлено між 1 квітня та 30 жовтня 1918 року міжнародного характеру повітряне сполучення (Відень-Київ, Будапешт-Одеса, Берлін-Київ) поштово-пакункового, згодом навіть і пасажирського характеру (1-2 особи на літак). Повітряне сполучення між Українською Державою та Австро-Угорщиною, Німеччиною (через Варшаву і Краків), а між 4-им і 25-им липня 1918 року — теж через Румунію до Одеси (Крайову, Букарешт та Браїлу) пролетом через Уйвідек, об'єднувало Київ та Одесу у світовий повітряний зв'язок. Разом 17 міст Європи входило в повітряну систему, до якої включалася і Українська Держава. Тому то у 1968 році Австрійська міністерство пошти та повітряних сполучень врочисто відсвяткувало цю історичну подію у Відні на протязі цілого першого тижня квітня, надаючи цьому ювілеєві міжнародний характер.

Поштові марки Української Народної Республіки

В проєкті Німеччини було встановити переможно по закінченні світової війни перші дві міжконтинентальні повітряні лінії т. зв. Б.Б.Б. (Берлін-Баку-Бомбей) та П.П.П. (Потсдам-Поті-Пекін). Обидві повітряні лінії мали проходити через територію Української Держави: а) Берестя — Київ - Харків - Бахмут; б) Львів - Проскурів - Одеса - Симферопіль. 29 червня 1918 року було створене перше українське повітряне сполучення для пересилки по шести летючих лініях до шести міст України: в Харків, Одесу, Миколаїв, Херсон, Катеринослав та Берестя, а крім цього, до Севастополя і Теодосії в Криму. Створено окрему міжнародну повітряну лінію з Києва через Одесу до Букарешту.

Від серпня 1918 року, 16 листопада, 4 грудня 1918 року усталено морський транспорт із портами Болгарії, Румунії, Кубані та Грузії із портів Одеси, Херсону та Миколаєва. Це був час воєнної блокади Чорного моря антантською фльотою. Тому неможливо було урухомити морську плавбу з передвоєнного стану, коли 20 держав мало (до 1914 року) морський зв'язок з українськими портами. Особливо в порядку важливості по тоннажному обороту: Англія, Австро-Угорщина, Італія, Німеччина, Голландія, Франція, Греція, Норвегія, Швеція, Данія, Румунія, Болгарія, Бельгія, ЗСА, Іспанія, Японія, Туреччина та судна, приналежні реєстром до портів Росії, України та Грузії.

13. На сторожі державних проблем стояли такі постаті, як міністер закордонних справ Олександр Шульгин та Дмитро Дорошенко; сенатори: Сергій Шелухин, Андрій Вязлов, Богдан Кістяківський, Петро Стебницький, Дмитро Маркович, та посли на дипломатичній службі: граф проф. Михайло Тишкевич, проф. Олександр Лотоцький де Велігост, Кость Лоський, Вячеслав Липинський, проф. Дмитро Антонович, князь Іван Карашевич-Токаржевський, проф. Іван Яковлів, проф. Максим Славінський, барон Микола Василько, проф. Кость Мацієвич, ген. Дельвіг, полк. Сікевич та інші.

У проводі нації стояли її голови держав: перший президент Української Народної Республіки проф. Михайло Грушевський (24-29.IV.1918 р.). Ясновельможний Пан Гетьман Всієї України та Військ Козацьких Павло Скоропадський (29.IV. — 14.XII.1918 р.) та Голова Директорії УНР і Головний Отаман Збройних Сил і Фльоти Симон Петлюра (9.V.1919 — 21.XI.1920 рр.). Крім цього, був ще два рази Головою Держави і Уряду (Генерального Секретаріату) В. Винниченко (20.XI.1917-22.I.1918) та як Голова Директорії УНР (15.XII.1918 — 22.I.1919 рр.).

Раз ми при перчислюванні голів держави, треба очеркнути час урядування цих достойників. Це є пов'язане із державними устроями України.

а) Між 20 листопада 1917 та 20 квітня 1918 року був республіканський устрій в Україні, першим президентом якого був професор М. Грушевський, вибраний 24 березня 1918 року. В англійській мові УНР мала назву Ukrainian National Republic;

б) Між 29 квітня 1918 і 15 грудня 1919 рр. існувала Українська Держава із гетьманським монархічним устроєм. У англійській мові назва цієї держави була: The Ukrainian State;

в) Від 14 грудня 1918 року до 21 листопада 1920 року — останнього дня української влади в Україні була Українська Народна Республіка, назву якої в англійській мові справлено та уточнено по закону з 30 грудня 1919 року на Ukrainian Democratic Republic. Термін „Democratic” прийнято через загальну тенденцію всіх новопосталих держав пристосуватися до західноєвропейських республіканських устроїв.

Англійська титуляратура президента УНР була: His Excellency Mr. President of the Ukrainian National, a після Democratic Republic. Для гетьмана титул був taki: „His Highness Hetman of All Ukraine and Kossack Hosts”.

14. На сторожі правопорядку стояв Державний Сенат (із 10-ма сенаторами, затверджений законом 10 липня 1918 року, як найвища юридична установа держави, та 2) Конституційні закони, затверджені: а) Центральною Радою УНР 29 квітня 1918 року (Статут про Державний Устрій, Права та Вольності УНР).

б) „Закон про Державний Устрій України, встановлений для гетьманської Української Держави 29 квітня 1918 року, затверджений Радою Міністрів Української Держави в липні 1918 року.

в) „Закон про Форму Української Влади”, затверджений Конгресом Трудового Народу 22 січня 1919 року та проголошений Директорією УНР 28 січня 1919 року.

г) Проект „Державного Закону про Устрій Української Держави”, опрацьований у травні 1920 року Всеукраїнською Національною Радою в Кам’янці Подільському, прийнятий разом із „Законом про Тимчасове Верховне Управління та Порядок Законодавства в УНР” Радою Народних Міністрів 12 листопада 1920 року, та

г) „Проект Конституції Основних Державних Законів Української Народної Республіки”, випрацьований „Правительственною Комісією по Виготовці Державних Законів” під головуванням проф. Оттона Айхельмана 22 червня 1921 року, проголошений 15 листопада 1921 року.

Окрім місця в законодавстві Української Держави займають універсали, грамоти та прокламації:

1) Української Центральної Ради з 20 листопада 1917 року, т. зв. III-й Універсал, яким уперше надано Україні державну форму із республіканським устроєм;

2) IV-ий Універсал Української Центральної Ради, яким надано УНР повний суверенітет у міжнародному відношенні до всіх існуючих самостійних держав, а головню до сумежних країн з Україною.

3) „Грамота до Всього Українського Народу”, видана гетьманом П. Скоропадським 29 квітня 1918 р. з приводу перебрання ним, як сувереном, всієї влади в Українській Державі.

4) „Деклярація Директорії УНР”, проголошена 26 грудня 1918 р. з приводу повороту до влади нового республіканського уряду після абдикації гетьмана П. Скоропадського 14 грудня 1918 року.

5) „Універсал Директорії УНР про Всеукраїнську Соборність”, прийнятий Конгресом Трудового Народу 22 січня 1919 року, з приводу об’єднання Галицької Держави (зі столицею у Львові) із УНР (із столицею у Києві).

Всі державні закони та розпорядження були урядово публіковані у „Віснику Генерального Секретаріату України” (до 20 листопада 1917 р.), у „Віснику Державних Законів УНР” (до 29 квітня 1918 р.), у „Державному Віснику”, згодом зміненого на „Вісник Державних Законів” (схвалюваних Радою Міністрів Української (Гетьманської) Держави між 29 квітня та 14 грудня 1918 р.), та у „Віснику Державних Законів УНР” аж до листопада 1921 року.

15. На сторожі української громадської думки стояла „Українська Телеграфічна Агенція” (УТА), як офіційне пресове представництво держави,

яким завідував Дмитро Донцов із штабом журналістів у головній квартирі у Києві та акредитованими представниками УТА при посольствах і редактурами української закордонної преси (в 15-ох містах, а саме: у Відні, в Берліні, в Копенгагені, Парижі, Варшаві, Газі, Римі, Льозанні, Софії, Празі, Стокгольмі, у Римі, в Тбілісі, в Москві та на Далекому Сході в Зеленій Україні (у Владивостоці і Харбіні в Манджурії). У Києві УТА була в постійному контакті з представниками європейської преси та телеграфічних агенцій. Особливо активними були репортери десяти держав: Німеччини, Австрії, Угорщини, Швеції, Голляндії, Польщі, Росії, Швейцарії, а то Японії і Китаю, які не опускали пресових конференцій, відчитів та ширшого розвитку подій в житті української держави.

В Українській Республіці виходило друком біля 70-ти періодичних видань. Українську Державу репрезентували: „Київські Вісті” та „Вісник”. Партійними органами, які оформлювали українську політичну думку, були: „Нова Рада”, „Народна Воля”, „Робітнича Газета”, „Воля” (тижневик). Українську науку репрезентували: „Літературно-Науковий Вісник”. Жіноцтво: „Жіночий Вісник”, а молодь-студентство — кварталник „Стерно”.

Українська Держава (Республіка) була нормально існуючою одиницею, яка росла та міцніла, поки проти неї не виступили війною советська та „біла” денікінська Росія, згодом Польща, а навіть на короткий час і Румунія.

Дволітня війна між січнем 1919 року та листопадом 1920 року зруйнувала Україну як самостійну державу. Але в міністерствах біля сорока держав світу залишилися десятки меморандумів, вірчих грамот послів, вербальних нот чи листів, дипломатичних пашпортів, звичайних пашпортів українських громадян, державні банкноти, засвідчення та всякі інші міжнародного характеру документи. Всі ці державні пам’ятки свідчать про державне самовизначення українського народу, про існування української державности як міжнародного чинника, головною ідеєю якого був мир та рівновага сил в міжнародному укладі у Східній Європі, в Чорноморському обширі та на Далекому Сході, де в басейні ріки Амура й біля Японського моря організувалася в складних обставинах на протязі 1917-22 років місцева гейби українська далекосхідна державність. Біля 554.000 душ (58.3 відсотка) всього населення тієї країни творили українці, які становили 67,8 відсотка всього населення Далекого Сходу на обширі поверх 1,223.000 кв. км або 423.000 кв. миль із населенням 950.000 душ. Громадянами тієї території були ще росіяни — 127.000 — 13.5 відс., козаки — 94.000 — 9.8 відс., корейці — 64.000 — 7.2 відс., китайці — 45.200 — 5.0 відс., білоруси — 25.000 — 2.7 відсотка.

Український Далеко-східній Секретаріят, обраний українцями Зеленої України 14 червня 1917 року досить вдало репрезентував місцеві державницькі змагання українського населення Зеленого Клину, був у постійному контакті з Київським Урядом, представником якого на Далекому Сході був консул Петро Твердовський. Справа українського Далекого Сходу була одною із точок українсько-російської мирової конференції у Києві влітку 1918 року та українсько-антантських мирових переговорів в лютому 1919 року у Ясах та в Одесі. Це є 16-та точка нашої державної ідентичности проти ворожого племісцного проекту.

Велич української державної справи 60 років тому була більш чим несподіванкою для західних антантських сил, яке російська дипломатія

представляла як фактично неіснуюче питання, нібито видумане німецькими великодержавними політиками.

Все ж таки психологічна війна Росії проти України як держави не видержувала напору українського іредентизму, який послаблював російську інформацію про українське державницьке питання, яке росіяни хотіли бачити в неозначеному якомусь племінному російському етносі.

Треба ствердити, що ні західній, ні східній світі не були приготовані на прийняття нового політичного явища, яке в політичних департаментах держав іменувалось „Великою Україною”, як держави і п'ятої сили (після Росії, Англії, Німеччини та Франції) в Європі із доміняльним обширом українського Далеко-східнього Краю, або т. зв. Зеленого Клину над берегами Японського та Охотського морів. Разом ця ніби невідома „з'ява” творила собою нову геополітичну одиницю.

Народжувався поділ Росії надвоє: північний холодно-континентальний в орбіті євразійського російського володіння та південний степовий і тепло-простірний, чорноморський український із столицею в древньому антсько-руському Києві.

Для Росії вже втрата „Великої України” математично рівнялася втраті першенства в рішеннях політичних проблем в центрально-східній частині Європи та в економічному становищі, бо господарський потенціал України рівнявся приблизно половині російської економічної імперіяльної сили.

Для Великої Росії геополітична 50-мільйонна Україна була в 1918/20 роках джерелом її всеімперського становища у світі та в усьому східньому середньоморському обширі зокрема. Тому то російські великодержавні політики не хотіли чути про будь-яку Україну, живе заперечення примату Росії у Східній Європі та на Близькому Сході, в обширі Кавказу та усього Балканського півострова.

І врешті, існування великодержавної української нації означало віддати загарбану в Руси-Україні всю її добу русько-імперської державної та культурницької спадщини до середньовічних часів і пізніших аж до приходу монгольської орди в XIII сторіччі.

Ясно, що стан ривалізації України з Росією буде існувати доти, доки весь поза-російський східноєвропейський та західній світ зрозуміє, що 1) без української присутности у світовій політиці та економії немислимий мир, балянс сил як в Європі, так і у світі; 2) лише завдяки існуванню Великої України можливе фізичне збереження всіх слов'янських та всіх православних народів, а навіть всіх чорноморських народів та всієї Центральної Європи, яка (за великопростірним розумінням творців велико-російської імперії) творить математичний дріб одиничного числа, якому ім'я — Росія.

У висліді фізичне існування народів Центральної Європи та Чорноморського обширу лежить в їх боротьбі за сильний український буфер, опертий на стратегічну потужність дунайсько-чорноморських країн, економічну і простірну силу України, які разом творили б один великопростірний та геополітичний комплекс, який сумежив би із подібними скандинавсько-балтійським на півночі і тюрсько-туранським на сході й межиморським, тобто між Балтиком та Адриятиком.

Ось де суть української державности на європейському та азійському континентах, як єдиного дійсно тривкого гаранту миру, прогресу майбутнього народів Сходу та як партнера політики європейської рівноваги сил у світовому масштабі.

ДОЛЕ! ДЕ ТИ?

(Уривок зі спогадів: „На змушеній чужині”

Написав Степан Самійленко, полковник Армії УНР

І. ПРОЩАЙ, РІДНА ЗЕМЛЕ!

Звершилося! Під натиском переважаючих сил озвірілого ворога, 21-го листопада 1920 року, після довгих і запеклих боїв, Запорізька Дивізія змушена була перейти річку Збруч (кордон із Польщею) під містом Підволочиськ. Кінний Чорних Запоріжців Полк, який входив до складу Запорізької Дивізії і на долю якого випало прикривати відступ Дивізії, понісши великі втрати в людях і в майні, бо частина його обозу була захоплена ворогом, перейшов міст останнім під вогнем (з близької віддалі) ворожих скорострільів і гармат.

На другому боці мосту стояли в бойовому поготівлі лави польського війська, недавнього нашого союзника, і певно з острахом перед більшовиками, які могли на наших плечах перейти Збруч, не радо приймали нас до себе. Вояки Армії Української Народної Республіки, знесилені кількадедними безперервними боями, позсідали з коней і попрямували дорогою, указаною поляками. На якійсь віддалі від Збруча ми побачили величезну купу зброї: гармат, кулеметів та шабель, до якої підходили і воякиполку та з наказу уже чужого господаря змушені були кидати на ту купу і свою зброю...

Не одному при тому покотилася з очей непрошена гірка сльоза, бо та зброя, хоч і не мала коштовних прикрас, але була дорожча і наймиліша понад усе на світі.

Були то шаблі, загартовані в гарячій ворожій крові, не випускані вояцькою рукою на протязі усього часу визвольної боротьби, які не раз у скрутних бойових обставинах не лише були пострахом для ворога, але і рятували його власника.

Були то рушниці, роками пристріляні на ворогу, які в умілих руках били ворога без промаху, бо стріляючи треба було ошаджувати набой, а їх ніколи не було в достатку у вояків Української Армії.

Були то і кулемети, які завжди були готові до стрілу, а в боях так необхідні. Вояки ночей не досипляли — чистили й доглядали їх, бо то були гордощі їх, завдяки яким доля боїв не раз вирішувалася в нашу користь.

Головний Отаман Симон Петлюра під час відвідин табору інтернованих вояків Армії УНР в Ланцуті, Польща, в травні 1921 р.

Були, то і гармати — визволительки, які в тяжких і, здавалося б, безвихідних для нас бойових обставинах ніколи не давали ворогові спокою. Та найдорожче для вояка була ота зброя тим, що вона в кривавих боях була здобута у ворога!...

У командира полку „Чорношличників”, полковника Дяченка, смуток на обличчі... І хоч потішав він вояків, кажучи: „Ще не вмерла козацька мати, будемо живі — все здобудемо знову”; але вояки в тяжким смутку пошхиляли голови, кожний здавав справу з тієї події...

В 1919 році переходили кордон Румунії, але румунам зброї не здавали, лише склали до вагонів, що були при нашому потязі, і з нами переїздили Басарабію.

Переходили ми і цю ж саму річку Збруч в літі цього ж року під натиском ворога, але зі зброєю в руках! А тепер... козак без зброї, то уже не справжній козак!

В одному невеликому селі нашої ж Галичини, але загарбаній другим ворогом — поляками, пізнім вечором полк розташувався на відпочинок і нічліг. Не дивлячись на прихильне і тепле ставлення до нас місцевих людей, була не аби-яка проблема розташуватись усьому полку в невеличкому селі та ще й по хатах, бо то вже був кінець листопада з порядними приморозками, до того ж в той вечір зачав падати сніг з гострим вітром. Більшість же вояків були навіть без плащів, бо в боях було загаряче, і як встиг його приторочити до сідла, то мав, а як ні, то втратив. А до того ж ще і коні, приятелі наші найдорожчі, яких залишили нам поляки, не відомо на як довгий час, про яких теж треба було подбати, щоб відпочили бодай у затишку і хоч без вівса, але принаймні з віхтем сіна. Нарешті якось розташувалися. Не спавши кілька ночей підряд, будучи в боях з червоною навалою, в ту ніч усі поклялися спати хто де і як міг в позафронтівій тиші...

Аж ось уночі чуємо якийсь рух. Бачимо тут же за селом розпалені вогнища. Довідуємось, що там на відкритому полі розташувалися гарматчики полковника Алмазова, які за браком вільного місця в селі грілися навколо розкладених вогнищ, на яких варили і смажили м'ясо з ранених — добитих коней, а що мали їх вдостатку, то і чорношличників, тим, що їм голод не давав спати, радо частували.

На другий день знайшлася і частина нашого уцілілого полкового обозу на чолі з його командиром, поручником Токарем, який, роздобувши десь бочку квашеної капусти та трохи хліба, тим усім обділював голодних козаків, а для підбитих і охлятих знайшлася навіть і чарка перцівки.

І так кілька тижнів ми мандрували зі своїми кіньми по українських галицьких селах, виключно харчуючись тим, що давали нам селяни, бо польська влада лише іноді доставляла нам мізерну долю ячмінного хліба з остюками. Під час тієї довгої і непевної мандрівки поляки, а особливо дідичі, спостерігаючи наші турботи з прокормленням коней, як ті чорні круки оточували місця нашого постюю, пропонуючи нам купівлю наших коней. Українська влада, якщо не помиляюсь, не забороняла воякам такий продаж. Така згода очевидно була продиктована виключними обставинами: з одного боку уможливити прохарчування на власну руку вояків, а з другого боку боязнь, що польська влада рано чи пізно відбере наші коні „організованим” порядком — по наказу. Тяжко було козакові розставатися зі своїм найдорожчим другом — конем, але чутки, що нас незабаром відправлять до якогось табору, а коней відберуть поляки, все це прискорило „ліквідацію” їх. І дійсно, по якомось часі полк Чорношличників опинився в таборі для інтернованих українських вояків — „Пікуличі”.

2. ТАБІР ПІКУЛИЧІ

Це був табір, в якому під час польсько-большевицької війни 1920 р. містились військовополонені червоноармійці. Маєток колись належав якомусь польському дідичеві. Приміщення в цьому таборі, що були призначені для інтернованих українських вояків, це колишні стайні та обори давнього маєтку, з яко-такто побудованими в них нарами, з побитими шибками у вікнах та з дверми, через які могла проїхати фіра з соломою. Був грудень. Насунулись грізні морози. Касарні майже не опалювались. А коли ще додати повище описану „вентиляцію”, то наша нова „домівка” виглядала більш як непривітною. „Заможніші” вояки, що мали плащі, а дехто з них і навіть подертого мішка, були розміщені біля вікон. Часто, встаючи ранком, один одному допомагали звільнитись від сніжної „ковдри”. За браком води умивались снігом надворі, іноді роздягалися до самого пояса. А що хлопці були ще кремезенькі, то тільки пара з тіла біла стовпом на морозі...

Харчування наше трохи наладаллося. І хоч кишки ще порядно „марша грали”, але цілком голодний чоловік не був. Характерно, що ні трагічне залишення своєї землі, ні тяжкі умови перебування в Польщі не заламали духово Чорношличників. Відносини між командирами і козаками були найбільш демократичні, але відповідна дисципліна і повага трималась, бо всі ми були військовиками. Поляки бачили у наших очах не лише інтернованих, але справжніх вояків Української Армії. Для підтримки військового духу команда полку переводила відповідні муштри на майдані табору. Одна непохитна віра нас єднала, віра, що все це тимчасове, що поворот на свою батьківщину — Україну, є певний і недалекий.

Незабаром польська влада табору поставила вимогу перед нашим командиром полку, аби для наших старшин урядити окрему їдальню. Поляки твердили, що наша „демократія” деморалізує їх „жолнержи” та підриває авторитет їх старшин. Спротив старшин нашого полку був одноставний. Всі заявили, що хочуть „долю і недолю” спільного життя ділити разом з козаками, але що зробиш, влада була не наша, а польська. Старшинська їдальня для нашого полку була уряджена за табором. Табір був обведений колючим дротом. Через браму було досить далеко іти до їдальні. Сніг, а часами й болото склали не абияку трудність для старшин, особливо для тих, які були — в повнім значенні того слова — босі. Щоб вийти надвір, вони мусіли окручувати ноги тряпками. Ця група „босоногих” зробила крізь колючий дріт діру, щоб ходити до їдальні „навпростець”. Найгірше довелося поручникові Ключку, який не лише не мав у що взутися, але обірвався так, що й між люди сором було показатись: жупан мав іще можливий, а штани — пожалься Боже! Щоб зарадити своєму лихові, пор. Ключко дістав десь три порожні мішки та склав з них штани: один мішок — одна штанина, другий — друга, а третій — очкур, через який протягнув шнурок. Не раз бувало, пролізаючи через ту діру в кільчастому дроті, зачепиться бідолаха очкуром штанів за дріт, а як шнурок в очкурі слабенький, шарпнувшись пару разів, перерве його, збере очкур в руки та і причимчикує до їдальні... Бувало в нього ще й гірше: якщо шнурок в очкурі попадеться міценький, зачепиться і лежить в дірці доки не надійде „спасенна душа” та вирятує його з такої бідоньки...

Через деякий час завдяки заходам полкової команди ситуація з одягом та взуттям поправилась. Поляки почали видавати для потребуючих дещо необхідне. Але мрія про поворот на Батьківщину не сходила з голови і душі кожного із нас. Одного разу пор. Чернишів, десь випивши чарку, пізно вечером повернувся до касарні. Хлопці вже спали на нарах. Цей, ніби байдужий, спокій

так розлютував поручника, що він схопив один кінець нар та й давай тягти їх разом зі сплячими хлопцями, кричучи на них: „Вставайте, лежибоки, збирайтеся, — Батьківщина вас кличе! Вставайте, і то хутко!” Хлопці поприбігали до мене, питаючи, що сталося? А потім просили утихомирити поручника, бо витягне всі нари з касарні на подвір'я...

3. ТАБІР ВАДОВИЦІ

Десь в кінці грудня 1920 р. наш полк Черношличників перевезли до табору Вадовиці, де була вже вся Запорізька Дивізія. Це був старий австрійський табір для військовополонених, побудований під час I-ої світової війни за містом Вадовиці. В цьому таборі стояло безліч дерев'яних бараків з дво-поверховими нарами та з безліччю щурів і до того нахабних, що навіть кидалися на сплячих вояків і порядно гризли їх...

Почалося „організоване” холодне і голодне життя на примусовім „відпочинку”. Надворі січневі морози, печі в бараках які-такі були (по одній на барак), але палива зовсім не було. В кінці табору стояло кілька напівзруйнованих бараків. Розпочалося полювання за паливом. Як та згряв, вояки накидалися на ті бараки та величезними руками розносили їх, забираючи дерево і все пригоже до палива до своїх бараків. Не допомагав ні „запрет”, ні погрози, ні навіть іноді стріли польської варти табору. Вся та „операція” проходила так „блискавично”, що навіть і „винних” на місці не знаходили. Кожен рятував себе і свого приятеля від холоду як міг.

Але як тяжко не було, всі тримались разом, як одна родина. Лише один між нами лишив наше полкове братство. Це був заступник полку, сотник Браже, — естонць, який був у складі полкової команди від часу стаснування полку (1918) і разом борюся з нами за волю України. То була статечна і добра людина, хоробрый та завзятий вояк. Тепер він був найщасливіший між нами. Він повертався до своєї вільної і незалежної батьківщини — Естонії. Прощали ми його палко, по-братньому... Обіцяв нам, як прийде слушний час, повернутись знову до полку — боротись з нами разом за волю його другої — прибраної Батьківщини — України. Кожен вітав його — щасливця, бо ж Естонія — його батьківщина була вільна! Кожен із нас стискав постійно нуртуючий біль на серці, питаючи себе: „А де ж наша вільна Україна?”

Минали дні за днями. В полковій команді сотник Б. Шевченко дістав „нечувану кар'єру”. Завдяки своїй рухливості та спритності він дістав призначення на помічника коменданта таборової кухні. Відомо, що можливості з такою „посадою” в ділянці прохарчування були „неокреслені”. Бо хоч у кухні варилося на сотню вояків „одно кінське копито”, як казали вояки (а так в дійсності і було), але начальство кухні могло і від того „копита” вилушити для себе найліпший кусочок. Але тому, що начальства в тій кухні було небагато, воно провадило свою справу по-людськи, то і вояки толерували їх відповідно — по-людськи. З набуттям нової посади сотн. Шевченко здобув ширші умовини і для покращення мешканевих умов. Він дістав невеликий окремих покоїк у бараці при кухні та запросив мене і полковника Бугарина жити разом в товаристві. Жити стало веселіше. Бувало чекаємо сотн. Шевченка по вечорах, коли він повернеться з праці та принесе в кишенях трохи сирій кукурудзи, а в рукавицю вугілля до маленької чугунки. Тоді ми починали готувати „вечерю”: розпалювали чугунку та варили на ній кукурудзу. Зварена кукурудза виглядала, як „мрія”, але більше як дві-три ложки її з'їсти не було можна, не дивлячись на те, що голод кишки скручував. Помастити її не було чим, тому вже по третій

ложці кукурудза ставала в горлі колом. Решту тих „ласоців” Шевченко ділив між побратимами-козаками.

Чугунка ж нагрівалась так, що сидячи одним боком до неї довго не витримаєш — загаряче, натомість другий бік нечувано мерз, бо від стін віяло неможливим холодом, а ноги просто дубіли, бо через щілини в підлозі віяли „буйні вітри”.

Наближалася весна 1921 року, а з нею прийшли і деякі полегші в нашій житті. Можна було вже частіше погрітись на сонці, більше походити на свіжій повітрі, бо холод вже не так докучував. Вояки почали гуртуватись навколо різних клубів, які за час нашого короткого перебування в таборі росли, як „гриби по дощі”: спортові, самоосвітні, різного ремесла, театри, навіть кооперативи і чайні (іноді з цукром) для таборової „аристократії”. Взагалі було де душу відвести і „слинку поковтати”...

Та хоч з потеплінням і наступило полегшення, але роки фронтового життя і, нарешті, таборовий голод і холод пімстились на вояках. На весні в касарнях стали розповсюджуватись різні хвороби, особливо між виздоровленими по пораненнях (а таких було багато), та серед вичерпаних здоров'ям. Смерть щораз заглядала у вічі та косила тих нещасливців... Хто і коли спом'яне імена тих мучеників-героїв, тіла яких тисячами лежать по цвинтарях навколо бувших таборів, де сиділи за дротами інтерновані українські воїни-козаки: Вадовиць, Каліша, Шипйорно і Стражалково? І хоч у наших церквах під час Богослужб раз-у-раз чуєш: „Пом'яни Господи усіх тих, що життя своє віддали за Батьківщину!”, але ті обставини, при яких вони віддавали те своє молоде життя, той героїзм і самопосвяття, як часто у нас замовчується, а часами навіть і забувається...

Нарешті, по кількालітніх вичікуваннях, старшини Армії УНР дістали підвищення своїх службових ранг. Бо до того часу ні Головному Штабові, ні самим старшинам не була та справа в голові. Просто не було часу думати про ті нагороди. А за три з половиною роки безперервної боротьби за волю Батьківщини не один старшина багато в тому втратив. Ще в старій царській російській армії два місяці перебування на фронті рахувалися за повний рік служби у мирний час, а за три з половиною роки перебування в постійних боях на фронті багато молодих віком старшин заслужено дістали поважні та високі ранги за бої, поранення, за службу в ім'я своєї Батьківщини.

Та не дивлячись на всі прикрі обставини, життя в таборі йшло своїм порядком. Весна вливала в кожного із нас нові сили, прагнення і нові надії. Здавалося, що все це скороминує. На думці була одна мета: не гаяти часу, готуватись до нових „грядучих подій”. А найголовніше — готовити кадри — старшинські і підстаршинські, для розбудови Української Армії в таку силу, перед якою не встояв би жаден ворог нашої Батьківщини. В таборі вже діяла Юнацька Школа з першорядним, досвідченим в боях інструкторським персоналом. Пішли чутки, що будуть організовуватись спеціальні курси старшин Генерального Штабу, до яких будуть прийняті лише ті, що складуть надзвичай вимогливі іспити. І хоч у кожного був не абиякий практичний військовий досвід, але в теоретичних науках після давніх студій у військових школах не один із нас досить шкутильгав. Тому підготовка і передпідготовка в першу чергу старшинських кадрів в полку була наказом часу. Жадоба до науки охопила табір. Старшини, іноді з сивиною на голові засіли до науки в глухих закутках табору.

Одного дня командир полку Чорношличників полк. Дяченко кличе мене

до себе і каже: „Маємо в полку бойових і досвідчених старшин, але їх замало. Що буде, коли прийде „слухна година”, коли буде потрібно розгорнути полк до повного складу? Буде катастрофа! Отже, призначаю тебе начальником Школи Підстаршин-Кіннотників з однією чотою кулеметників. Відбери ліпших старшин і підстаршин з усього полку, а козаків-курсантів пришлють до тебе в школу командири сотень. Все необхідне для школи і курсантів, включно з одягом, взуттям і додатковим пайком харчування постараюся роздобути через поляків. Бажаю успіхів!” „Слухаю!” — відповів я полк. Дяченкові. І почалась невтомна робота.

Відібрав досвідчених старшин-кіннотників. Між ними були і поручник Кравченко, який ще в російській армії зробив „кар’єру”. Від звичайного рядового солдата дослужився до ранги штабс-ротмістра, хорунжого Роніса — старого Богданівця, який закінчив Юнацьку Школу (відділ кінноти) з високим відзначенням, та ряд інших досвідчених і бойових старшин.

Для кулеметної чоти вибрав поручника Помазана, старого і досвідченого кулеметника, та кількох старшин з незамінним бунчужним на прізвище Українець. Було це, здається, приbrane назвисько, але носій його був досвідченим, точним, тактовним вояком між відважними і бойовими Чорношличниками. Командири сотень прислали і козаків до школи. Це були виключно старі „рубаки”, найбільш досвідчені вояки з кількालітнім бойовим досвідом, але без теоретичного знання з військової науки, необхідної для підстаршин.

Не легко тут передати той запал, з яким ті курсанти взяли до науки. Як докладно вони виконували всі суворі вимоги і точні приписи школи! Я і всі їх зверхники-інструктори раділи і подивлялися їм. За кілька місяців науки вони засвоїли всю подану програму школи. Охота і завзяття були подивугідні в тих тяжких таборових обставинах, в яких ми всі перебували.

Крім теоретичних викладів у клясах, відбувались і тактичні вправи та муштри поза табором. А коли курсанти вертались до табору, то решта вояків та чисельні гурти поляків виходили на зустріч колон курсантів, захоплюючись їх стрункою, бойовою поставою та рухами, слухаючи їх бадьорі, гучні українські бойові пісні. А коли надійшов час випускних іспитів перед комісією, то з яким почуттям відповідальності і страхом ці козарлюги, загартовані в боях, завзяті й відчайдушні рубаки, тепер становились перед тією комісією!... Кожен із них прів, як у лазні... А яка радість кожного із них охоплювала при отриманні свідoctва про закінчення школи!

Аж ось надійшла й інша радісна подія, яка змусила на якийсь час призабути таборове життя з його злиднями і негодами. До табору прибув генерал-полковник Михайло Омелянович-Павленко з його штабом для відзначення „Залізним Хрестом” старшин і козаків за їх бойові подвиги під час Першого Зимового Походу на Україну. Стрункими лавами стояли на площі за табором вояки — учасники Зимового Походу. Під звуки військової оркестри невмовкало гучне козацьке „СЛАВА!” Головнокомандуючий Армією УНР генерал-полковник М. Омелянович-Павленко, командир того походу, припинав на грудях вояків заслужену кров’ю та героїзмом високу відзнаку „Залізного Хреста”. У хвилини тієї урочистості думки кожного вояка вертались до тих часів і обставин, в яких відбувався той вічнопам’ятний Зимовий Похід. Воскресли в пам’яті кожного вояка імена незабутніх друзів, що життя своє поклали на вівтар Батьківщини в боях того Походу. Пригадали з невимовним болем у серці останні їх слова прокляття і пімсти над ворогом, відновились в очах їх передсмертні муки та їх смерть... Пригадали і знову відчули ту незламну волю боротись до кінця...

Літо, 1921-го. Стиль таборового життя дещо змінився. У вільні години від муштри ходили купатися до недалекої річки. Згідно з зарядженням польської влади, такий „вихід” дозволявся лише під командою наших старшин. Вояки ішли військовим строєм, підбадьорені гучним вояцьким співом. Все це створювало серед вояків бадьорий настрій, притупляло постійний голод і ознаки появи якоїсь нової, ще небувалої депресії... Часами збиралось „товариство рибаків”, здебільшого старшин, які мали перепустки на вихід з табору половити рибу. Тому, що ловити рибу не було чим, то іноді заходили до ставка з рибою якогось дідича, ставили в очереті найвищого „рибака” за „вартового”, а решта роздягалися і „ловили” рибу своїми підштанками...

В самому таборі, крім кооперативів, ширився „гандель”. Гандлювали хто чим міг і як міг, залежно від здібностей і сприту, переважно овочами. В таборі серед вояків Армії УНР не було ні капіталістів, ні поміщиків, ні купців зі скарбами і скарбниціями грошей, як це було в білих арміях Росії. Не кожен міг купити навіть ціле яблуко чи грушу, які доводилось „гандлярам” краяти на чотири частини та в роздріб продавати. Часто продавали в „кредит”, а потім банкрутували... Бували і такі, що не маючи „прибутку”, розчаровувались, ділили „товар” між братством і зачиняли назавжди гандльову „кар’єру”.

4. ВІДЇЗД З ВАДОВИЦЬ

Що чувати нового? Які вістки з України? Що далі? Це були перші і домінуючі теми розмов і дискусій серед вояків в таборі. Полковник Дяченко обробляв якісь справи з нашим вищим командуванням. Аж ось, десь під осінь 1921 року, він оголосив новину: кінний полк Чорних Запоріжців опускає табір з призначенням на працю при польським війську. Серед вояків-козаків десь в глибині душі витворився роздвоєний настрій. З одного боку — радість, бо всім було уже забагато таборових злиднів і незгод, а з другого боку, і це найбільш усіх тужило, — прямуємо не туди, куди наші мрії і бажання весь час линуть... Та іншого виходу ми не мали.

Збори до відїзду були короткі, бо майна у кожного було стільки, що на собі мав. Заладувалися усі Чорношличники до потягу і в дорогу! Половина полку на чолі з полковником Дяченком відїхала до міста Суха, до розташованих там польських частин, доглядати та тренувати там військові коні. Друга ж половина полку, на чолі зі мною, була призначена до Нового Таргу для такої ж роботи. Та хоч то була праця і на волі (не в таборі), але всім досить прикро було, що працювали не для себе і не у себе, та й з поляками не легко було ладити. Все ж таки свої обов’язки виконували сумлінно аж до грудня 1921 р., коли, за браком праці, нас знову відрядили до табору Стржалково.

Ще будши на праці при польським війську, до нас дійшла вістка, що наша вища команда набирає серед інтернованих українських вояків в таборах на праці у волинські ліси... Усі здогадувалися, яка то має бути праця. Розгорталась підготовка до II-го Зимового Походу. Глибока туга бути там всіх охопила нас. Жаль охопив, що нас там не буде. Але нічого не вдієш. Наказ є наказом, бо ми, хоч й інтерновані були, але Українське військо.

Через якийсь час прийшла до нас сумна вістка про невдачу, яка спіткала учасників того походу, а особливо про криваву трагедію під Базаром. Безсмертні герої Української Армії в нерівних і кривавих боях з непреривно налягаючими лавами червоних орд нарешті були оточені. Ворог — пропонував їм здатися — відмовились. Обіцяв їм в заміні всі блага на землі, але герої не здались. Уцілілих 359 були захоплені ворогом. Перед розстрілом

Шановний

Вячеславе Кочергаєвичу

Пропиш з дв. Юнакови и вважати маю
навіщо включення до програми
нашого провізоричного Вільного
Університету в Наборах і певних
військових дисциплін. Тепер ми
ми бачи обміркувати певні пунк-
ти, до яких сарами і зардишних
приводовари із.

Жадаю, що доскучить вік
Збереже.

Симона Петлюри
1 VIII 1922 р. Д.

Багатомовний лист-автограф Симона Петлюри до Вячеслава К. Прокопови-
ча у справі провізоричного Вільного Університету для інтернованих
у Польщі воєнків УНР та включення в навчання військових дисциплін

по наказу вони викопали собі братню могилу, і як лицарі, безстрашно дивлячись смерті у вічі, під гучний патріотичний спів „Ще не вмерла Україна...”, всі 359 були розстріляні з кулеметів озвірілого ворога України...

Слухаючи про ту жахливу трагедію, усіх нас охопила невимовна лють та незгасиме бажання відплати за кров і життя братів, безсмертних героїв України.

5. ВІДЇЗД ДО ВАРШАВИ

У таборі Стржалково полк оселився на короткий час. В кінці грудня 1921 р. полк знову вирушив на працю при польському війську у Варшаві. Половина полку з полк. Дячком була приділена до I-го полку Шволежерів, а друга половина, зі мною, до „Запасу Молодих Коней”. Тут ми перебули майже два роки в якимсь пригніченім настрої і зневірї. Ті безнадійність і депресія поглиблювались появою у польських таборах інтернованих військ Армії УНР большевицьких репатріяційних комісій, які діяли під охороною польської влади... Московсько-большевицькі „земляки” — „доброчинці” усердно намовляли наших вояків вертатись „додому”, обіцяючи їм „прощення” всіх „провин” перед советською владою... Поява в таборах непрошених большевицьких емісарів викликала несамовиту бурю протестів і обурення серед українських вояків. Не дивлячись на польську охорону, вояки просто викидали з таборів отих репрезентантів Москви, заявляючи їм, що українські вояки вернуться не просто „додому”, — а у свою суверенну незалежну, вільну від вас загарбників, рідну Україну.

Та хоч советські репатріанти і не мали успіху серед українських вояків, але сам факт появи отих емісарів у польських таборах, та ще і під охороною польської влади, для нас був незаперечним доказом того, що час і події працюють не на користь України — всупереч нашим мріям і надіям. Для нас це означало — кінець, бодай на якийсь час, національно-визвольної збройної боротьби, великої епохи в новітній історії України. Ще недавно ми прощались з рідною землею нашої Батьківщини, пізніше, з окропленою кров'ю ворога, нашою зброєю, потім, як кінний полк Черношличників, з нашими дорогими друзями — супутницями кіньми, а тепер настав час попрощатись, хоч і зношеним, але для нас, українських вояків, найдорожчим на світі — козацьким жупаном...

Праця нашого полку при польським війську завжди розглядалась, як тимчасове явище. Польське військо „приходило до себе”: постійне покликання новобранців, реорганізація команди і структури армії, — все це створило такі умови, при яких наша участь не була уже аж така необхідна чи незамінна. До того ж, кількالكітня сумлінна праця при польським війську з малою заплатою, поганим харчуванням та недостатнім постачанням одягу і взуття викликала серед наших вояків незадоволення і навіть обурення перед польською владою та польською командою. Розпочалося щораз частіше звільнення наших вояків з праці при польським війську, а з цим настав час і прощання з випробуваними в боях побратимами по зброї.

6. У СВІТ ШУКАТИ ДОЛІ

І так розпочався „вихід у світ” — шукати долі, тепер уже в одиночку — на чужині. Життя в Польщі було тяжке: гостро відчувався польський шовінізм та нетолерантність до українців, як рівнож хронічний брак будь-

якої праці, не лише для нас, але і для самих поляків, хоч їм було далеко легше, бо ж вони були у себе дома.

У полку Черношличників було чимало вояків з середньою освітою. Більшість із них мріяла йти до високих шкіл, але буревій Української Визвольної Революції перервав ті плани. Тепер, хоч і на чужині, спрага до науки серед багатьох із нас знову відродилась.

Вступ до високих шкіл в Польщі для українських вояків хоч і не був заборонений, але сама наука і життя коштували поважні видатки. Жадних допомог для науки для наших студентів не існувало. Одинока можливість була реальною, а це тяжка праця і наука разом.

В той час ширились новинки про те, що чеський уряд не лише допомагав матеріально нашій студіюючій молоді, а навіть організував за рахунок держави українські середні та високі школи. Все це заохочувало і вояків нашого полку поробити відповідні заходи з метою дістати від української військової команди безтермінову відпустку та пробувати дістатись до високих шкіл Польщі, хоч більшості із них пошастило перебратись до Чехії і там взятись до науки.

7. ПРОЩАЙ — ВОЯЦЬКЕ ЖИТТЯ

У польській кінній частині, яка була під доглядом моїх козаків — Черношличників, було сім перегонних коней, власників високих старшин Польського генерального штабу, зокрема таких як міністер Перацький, полк. Венява-Длугашевський (старший ад'ютант маршала Пілсудського), полк. Славој-Складковський (пізніше міністер), полк. Пристор (пізніше міністер), полк. Глоговський (пізніше шеф військової канцелярії президента) та інших.

Згідно з наказом, ці коні перебували під спеціальним доглядом. Відповідальним за цю „сімку” був, призначений мною, сотник Томашевський, який скінчив Єлізаветське кавалерійське училище ще за царських часів. На допомогу йому були приділені сім добре вишколених та умілих в цій справі козаків. По характеру моєї служби, мені часто доводилося бачитись з власниками тих коней. Найбільш людяним був між ними полк. Глоговський, до хати якого я не раз був запрошений як гість.

Майже по трьох роках нашої служби, „Запас Молодих Коней” переведено до м. Гури-Кальварії (біля Варшави). Скоро пішли чутки про те, що наші обов'язки переберуть польські вояки. В цей момент я уже твердо вирішив залишити польське військо та нарешті подумати про себе і своє майбутнє. Після розмов на цю тему з полк. Глоговським, я вирішив звернутись до полк. Славој-Складковського, який був начальним лікарем польської армії, та просити його про приміщення у військовому шпиталі.

Річ у тому, що в мене в голові під черепом залишилось три осколки від ворожої ручної гранати, які я „роздобув” в січні 1918 р. під час вуличних боїв у Києві та які часто, і то порядно, мені докучали. Полковник Славој-Складковський дав розпорядження примістити мене в Уяздовському військовому шпиталі (у Варшаві) та наказав, якщо то буде можливим, перевести мені операцію. При оглядинах мене в шпиталі виявилось, що операція є дуже ризикована, але конче потрібна та вимагала довшого часу лікування у шпиталі. І дійсно, перед і по операції я пролежав у шпиталі майже два місяці.

Два місяці у шпитальному ліжку дали мені, нарешті, нагоду багато продумати і передумати, зробити оцінку і переоцінку всього нашого минулого і сучасного буття... Що ж торкається мене особисто, — рішення

було категоричне: за всяку ціну іти до науки. Зайвим поштовхом до цього рішення прислужився і мій приятель по полку поручник Сергій Киричок, який уже студював на Варшавській політехніці.

Таким чином, звільнившись зі шпиталю та доставши від своєї команди безтермінову відпустку, я знаходжу для початку нічну працю у Варшаві — печення вафлів. Праця була винятково тяжка, під час якої, як то кажуть, і „носа втерти” не було часу, а до того ж і мала оплата. Заробляв я, як кажуть і поляки, „гузік з пентельком”, але все ж таки той заробіток дав мені, бодай на початки, можливість поступити до Варшавського університету на сільсько-господарський відділ.

Мешкав я з пор. Киричком у студентському гуртожитку разом з польськими студентами у кошерах Бльоха (так називався той гуртожиток). Вдень бігав пішки, бо грошей було замало, по аудиторіях, які були розміщені в різних місцях міста, так наприклад: на виклади хемії і фізики „мандрував” з вул. Нового Святу аж на сам кінець Варшави — на вул. Гожу (зо дві милі), а на ніч, як правило, поспішав на працю, заробляти гріш для прожиття і на науку.

Так я опинився на зламі двох великих епох, та не лише я!... Перша епоха — велика збройна боротьба за волю і незалежність нашої Батьківщини, — друга — змаг за життя на чужині — вижити і пережити, і як завжди в надії, що „все це тимчасове...”

*
**

І ось уже 60 років минуло від того часу, коли був проголошений у Києві Четвертий Універсал — Універсал Соборної і Незалежної Народньої Республіки. А разом з тим минуло і понад 57 р., коли вояки Армії УНР в кривавих боях з багато переважаючим ворогом прощались зі своєю Батьківщиною. Покидаючи свою рідну землю, здавалось, що наша Мати-Україна, проважаючи нас на чужину, співала кожному із нас своєю тужливою пісеньку: „Не плач мій синочку, не плач...” Співала „не плач”..., бо знала, що мілітарно ворог нас переміг, але не подолав! Ми відступили, але не здались! Вона, Мати-Україна, знала, що ми — воїни — завжди були, є і залишимося до кінця вірними її синами. Україна знала, що наша честь не залишана, вона чиста як криштал. Вона також знала, що хоч ми і були змушені залишити її, але є завжди готові вернутись до неї з піснею на устах:

*За Україну, за Україну
Кожен готов із нас до загину!
Хай же лунає наш клич молодий,
Хай піднімає наш стяг бойовий...*

З цією піснею ми йшли на ворога в бій, з цією піснею ми й пішли на чужину. І це — лише це, завжди нас тримало на дусі!

І хоч ми відступили, але за нами лишилась велика епопея героїзму і відданости Україні, — епопея від Крут до Базару...

З тяжким болем у серці ми питали самих себе: „Чому ж ми не встояли?” Не встояли ми тому, бо не було у нас дійсних приятелів, ми не мали ні від кого допомоги. Нашої святої правди ніхто не розумів і розуміти не хотів. Ми були в тій далеко нерівній боротьбі безмежно одинокі. Навкруги нас був, як не ворожий, то холодний і зовсім байдужий до нас світ. Навіть поляки, тодішній наш союзник, коштом нашої української землі, знову пішли на другий „Авдрусів”, підписавши сепаратний мир в Ризі з большевиками Росії...

Так, нас було замало, а ворогів аж забагато, включно зі „своїми” яничарами, які, опершись на ворогів України, зібрались у Харкові і... проголосили нас „незаконними...” Самі ж пішли під стяг віковичного ворога України, з яким в той час Україна була у війні, і разом з ним — червоними ордами півночі, пішли проти ж свого брата, принесли кайдани страшної неволі ще молодій, щойно народженій вільній Україні!

Наш вірний полководець Симон Васильович Петлюра не раз учив всіх нас, що „Справа здобуття української держави — це справа всієї нації, а не якоїсь класи її чи партії”. Він не раз нагадував нам, що „Держава вище над партіями, — партії над клясами”. На жаль, не дійшов цей клич до всіх нас, — у нас було аж забагато тих партій і партійщини...

А замість національної єдності, зрадники України в Харкові, разом з большевиками Росії, понесли в наш нарід смертельну бацилю клясової боротьби і самознищення...

Національно-визвольна революція нагрянула як грім на Україну і застала український нарід зовсім не підготовленим до велетенських завдань цієї революції.

Грізні події приходили часто несподівано і з неймовірною шкороістю. Революція вимагала практичної оперативности і рішучости, чоґо у нас часто бракувало. Так ми мали наґоду здобути волю і державну незалежність, — наґоду, яка рідко в історії повторяється. Та зерна волі посіяні на ґрунт України в 1917-20 рр. є вічноживучі. Пізніші події на Батьківщині є зайвим доказом того.

Невмируща сила і заслуга Армії УНР та її незмінного полководця — Симона Петлюри в тому, що вона відродила приспану ворогом віками традицію нашої визвольної боротьби і тим започаткувала нову епоху в історії українського народу, яка — ми віримо свято — переможе.

Олекса ВЕРЕТЕНЧЕНКО

З ДУШЕЮ Й СЕРЦЕМ

*З душею й серцем, кожна жінка-мати,
Та мором морить вас мордовська путь.
Вам не дають дітей своїх ласкати,
Співати колискову не дають.*

*Багато горя ворог вам накоїв,
У тюрми киди на холодний брук.
Але ми пам'ятаємо героїв,
Ми знаємо безодню ваших мук.*

*Долаючи заокеанські милі,
Долоні вам стискаємо тугі.
Тримайтеся! Кріпиться на силі!
Борітеся! Ми з вами, дорогі!*

*Народу нашого нікому не скорити,
Ще вільна стане рідна сторона.
Україна вічно буде вас любити
І промовляти ваші імена.*

ПОСТАТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ В ПІДСОВЕТСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Написав Микола Степаненко

Уже ось ціле століття живе, росте і більшає на наших очах — і з нами — велична постать народного лицаря-проводиря Симона Петлюри. Роки й десятиліття одягають цю хвилюючу й вічно „живу легенду дальшої нашої боротьби”, цей притягальний образ месника й мученика „у бронзу і мрамур”. І в надхненне слово.

На жаль, не найближчі його співробітники, одnodумці і послідовники сказали це слово ще за його життя, бо за гіркотою й болем майже невідкличної мілітарної прогри не могли і не вміли побачити закономірности відродження української нації, загартування її в тяжких випробуваннях і переможного вимаршу в світ і в „мандрівку століть”, що закінчиться неминучою перемогою. Тут повторилася давно відома істина про те, що все велике можна побачити тільки з дальшої відстані в просторі й часі. Через чотири роки після трагічної загибелі Симона Петлюри М. Славінський признався до того, що „сучасникам та праця не по силі”, бо тоді ще „його доба не одійшла в минуле”, а була й залишилася „сьогоднішньою сучасністю.¹⁾ Та й не тільки це було однією з головніших причин. Виявляється, що мав слушність московський академік Корш, який, за словами М. Славінського, „сердечно ставився до України” і „був інтимно здружений з Симоном Петлюрою”, мав він підстави сказати ще в роки Першої світової війни, що „українці самі не знають, кого вони мають серед себе”. Власне цей сімдесятилітній учений першим побачив, що Петлюра... — вищий за те, що про нього думають”, що „він — з породи вождів, людина з того тіста, що колись у старовину закладали династії, а в наш демократичний час стають національними героями”.²⁾

І це побачив жорстокий, захланний і підступний ворог — комуністична Москва, — який непомилково зв'язав ім'я Симона Петлюри з гетьманом Іваном Мазепою, оспіваним ліпшими поетами слов'янського й чужинного світу, а петлюрівців і петлюрівщину — з мазепинцями й мазепинщиною.

Повите героїчним ореолом ім'я Симона Петлюри, про якого ще в часи збройної боротьби було складено народні легенди й пісні, ім'я, що в роки московсько-комуністичної окупації України стало символом нашої національно-державної незалежности, ім'я, з яким поневолений, але нездоланий народ зв'язував і зв'язує свої надії і пляни визволення, це ім'я московські більшовики і їхні вислужні в Україні заповзялися відразу ж і послідовно знищувати „зброєю слова”.

В перші роки після встановлення комуністичного режиму в Україні й творення „партійної” літератури українською мовою стало правилом для всіх початківців, що плекали мрії швидко стати „селянськими” або „пролетарськими” письменниками, і набрало характеру „щасливого початку” — вправляється в плюгавленні петлюрівців і петлюрівщини та в зневажуванні національних святощів: державних гербів і знаків, назв установ і військових з’єднань, урядової термінології, прапорів і хоругв відродженого національного війська. Журнали, газети, альманахи й брошури початку 20-их років були переповнені таким — з дозволу сказати — „літературним” мотлохом, що безслідно канув в Лету забуття, разом з десятками чи й сотнями письменницьких ефемерид. Формою і „соціалістичним змістом” це переважно була вульгарна, босяцька лайка. Те, що дійшло до наших днів і залюбки тепер включається до численних збірників, спрямованих проти „українського буржуазного націоналізму”* — це переважно кололітературна, а в мистецькому розумінні — плитка або низькопробна публіцистика, що стала на добрих 50 відсотків „інгредієнтом” літератури „соціалістичного реалізму”.

Наскільки безталанними й бездарними були протинаціоналістичні літературні пропагандисти тієї доби й наскільки примітивними були їхні писання свідчить хоч би той факт, що через півстоліття теперішні упорядники з „агітпропу” можуть покористуватися двома-трьома декларативними віршами пізніше погвалтованого Павла Тичини, які можна дуже легко переадресувати й до тогочасного його оточення, кількома поезіями роздвоєного „Володьки” Сосюри й одним оповіданням недавно регабілітованого Івана Микитенка. Це далєбі і все, що було написане перед трагічним травнем 1926 року із згадками імені Симона Петлюри або петлюрівців, і що могло мати сяку-таку літературну вартість.

До певного гатунку чеснот Павла Тичини того часу варто віднести відсутність прямих згадок імен і конкретних окреслень негативних характеристик чи явищ, що дає підстави припускати навіть наявність тайнопису, спрямованого проти тих „дрібних, помстливих, тупоумних”, які закликають його: „співай, поете, з нами в тон!” Коли мати на увазі комуністичні гасла про земний рай, приманливі обіцянки світового миру, їхні „криваві стяги” і повернення до традиційної московської імперіялістичної політики, символізованої двоголовим орлом, і підкуп славою, золотом і реальним „хлібом” в голодний 1921 рік, то Тичинина „Відповідь землякам” з 1922 року, якою залюбки послуговуються упорядники протинаціоналістичних альманахів, може бути легко інтерпретована як відповідь тогочасним „рабам отчества чужого” — новітнім землякам з „циновими гудзиками”:

Раковським, Мануїльським, Затонським...

Болото власне — ви казали —

от двері до раю,

а нишком думали: нехай,

лиш дайте підрости,

ми ще покажем, хто ми є.

---

* Слід тут зазначити, що тільки за останніх 5 років появилось близько десятка таких „антологій”, серед яких визначаються зокрема такі: „І земля їх не прийме”, 1973; „Зброєю слова”, 1973 і 1974; „Тавровані зрадою”, 1974; „Іудене поріддя”, 1975.

Підуть поети з нами і народи.
Не буде чвар, не буде зла,
коли замість кривавих стягів
усі побачать над собою
свого ж таки дзьобатого орла...
Душі моєї не купить вам
ані лавровими вінками,
ні золотом, ні хлібом, ні орлом.³⁾

А саркастичне — „ми ще покажем, хто ми є” звучить тут як Шевченківське зривання масок з московської колоніальної політики на Кавказі: „До нас в науку! Ми навчим, Почому хліб і сіль по-чім...”⁴⁾

Треба було мати „буйну” або дуже обмежену уяву, щоб також трактувати Тичинину „відповідь декому” — „Великим брехунам”, написану в 1921 році, як протинаціоналістичний вірш:

Та як же нам зламать тиранно-тюрмні ґрати,
коли співці ось тут все євнухи, кастрати?⁵⁾

В той голодоморний рік Тичина перебував у окупованій Україні. Епітет „тиранно-тюрмні” зовсім явно перегукується з поширеними тоді висловами про тиранію московських царів і про Росію як „тюрму народів (ґрати ж і є якраз символом в’язниці, яку більшовики зовсім не збиралися „ламати”!). Займенником „нам” Тичина ідентифікує себе з тогочасним режимом, а зовсім не з еміграцією. А прислівники „ось тут” і характеристика письменників як „євнухів і кастратів” зовсім ясно відносяться до підсоветських відносин і до новонародженої літературної дрібноти або до тих, які „замкнулися в собі”, пішли „у внутрішню еміграцію”.

Павло Тичина, який „Соняшними клярнетами” (1918) привітав „золотий гомін” Української національної революції і став одним із найбільших співців нашого новітнього Відродження, Тичина, що в добу Центральної Ради був співредактором „Нової Ради” (разом із А. Ніковським і С. Сфремовим), аж до кінця 1922 року жив ще надіями на поразку більшовизму й мужньо стояв, „мов скеля — непорушний”, та своїм пристрасним верлібром у черговій збірці поезій „Замість сонетів і октав” (1920) викривав і картав моральну звироднілість комуністичного режиму. Павло Тичина після 1922 року — це вже був „живий труп”...

Так, як і пізніші протинаціоналістичні вірші Павла Тичини, душу якого насамперед стероризували, а потім і таки легко купили більшовики „лавровими вінками”, „золотом”, „хлібом” і великодержавницьким „орлом”, деякі поезії протипетлюрівської теми у Володимира Сосюра були наслідком заперечення відомого біографічного епізоду, що тривав понад рік, — служби в Армії Української Народної Республіки (від листопада 1918 до лютого 1920 років). Про цей епізод він згадує у своїх споминах „3 минулого”, надрукованих у „Червоному шляху” за 1925 рік, ч. 1-2, ст. 146-185. Вступивши добровольцем до армії УНР, Володимир Сосюра в лавах 3-го Гайдамацького полку „Вкраїну з краю в край” проходив із боями, кілька разів виривався з більшовицького оточення, втік від комуністичних банд, навчався в старшинській школі Армії УНР і, здається, навіть був у підрозділі особистої охорони Симона Петлюри. Одначе, після заломання

нашої збройної боротьби і переходу війська на територію Польщі, Володимир Сосюра залишився в Україні, став червоноармійцем 41-ої стрілецької дивізії, в травні 1920 року вступив до большевицької партії, закінчив військово-політичні курси при політичному відділі 14-ої Червоної армії, а потім був політпрацівником і співробітником газети „Красная звезда”. Ці карколомні зміни життєвого шляху поета роздвоїли його душу, призвели до „самобичування” в двадцятих роках і „розстрілювання” словами свого петлюрівського періоду, до виправдання і гльорифікації комуністичного терору, а потім і до занепадництва та ментальної недуги. Душевний двобій між „комунаром і націоналістом” був невідступним супутником протягом усього земного життя Володимира Сосюри. Коли загострювався комуністичний терор і „соціальне замовлення” вимагало клясової пильності й виклинань, Сосюра брався за протипетлюрівську тему. Коли ж бодай на мить або з коньонктурних розрахунків, наприклад, під час Другої світової війни, большевики знімали вогневу заслону над українською інтелігенцією і допускали навіть елементи національного патріотизму, в його поезії знову воскресала „синя омріяна Україна”.

Типовим прикладом протипетлюрівських творів, написаних на „соціальне замовлення”, були дві його більші поеми ранніх двадцятих років: „ГПУ” (1928) і „Тарас Трясило” (1925). У першій поемі Володимир Сосюра змалював розстріл отамана повстанців-петлюрівців і виправдовує та гльорифікує ГПУ, а в другій — намагається дати советську інтерпретацію козачького минулого й змалювати Тараса Трясила як предтечу большевиків. Протипетлюрівська тенденція „Тараса Трясила” впливає з її безпорадно агіткового закінчення:

Петлюро! Я тепер червоний!
Почуй же мій кривавий сміх, —
пришли мені із-за кордону   6)
п'ять тисяч гривень бойових!..

Тяжко точніше окреслити жанр прозового твору Івана Микитенка під назвою „Народний лицар” або „Петлюра — панська шкура”, написаного в 1924 році. Це щось подібне до нібито гумористичного коментаря газетних повідомлень про відвідини Симоном Петлюрою Угорщини. І якби не прізвище Івана Микитенка, його легко було б приписати майстрові скалозубних „усмішок” — Остапові Вишні.

Після підступного вбивства

Після підступного вбивства Симона Петлюри, придушення проти-большевицьких повстань і тотального погрому національно свідомої інтелігенції, зв'язаного із горезвісним процесом СВУ-СУМ, протипетлюрівська тема для советських поетів і письменників стала вже ніби виказкою добронадійности й ідеологічної витриманости, яка відкривала вступ до літературних об'єднань та до редакцій альманахів, журналів і газет. І, розуміється, до відзначень, державних премій та орденів. У віршах і прозі частішають згадки імені Симона Петлюри, „приперчені” принизливими або й зовсім лайливими епітетами. Це було і все, що дозволяли комісари й політруки від літератури.

В поезії цих років продовжував послідовно „розстрілювати” своє петлюрівське минуле Володимир Сосюра. В 1927 році він написав „Відповідь” Євгенові Маланюкові, в якій прославляє советську Україну, Леніна і Маркса, ганьбить Христа і Ватикан, блазніше над іменем гетьмана Івани Мазепи й „записує” Тараса Шевченка до... комуністів. („І жив якби Тарас тепер... він був би членом ВКП”). Ім'я Симона Петлюри він згадує в цьому вірші двічі: перший раз при компліментові московським комуністам („...нам росіяни помогли... прогнать Петлюру з України...”) і другий раз, — критикуючи афоризм Маланюка про поетів як вождів нації („Як в нації вождя нема, ... тоді вожді її — поети...”) та захищаючи „зміну віх” Павлом Тичиною, який нібито „зрозумів, відчув наш вік”. В цій другій згадці є натяк на вбивство Симона Петлюри:

Гойдає даль заграви рижі
і хлюпа кров — землі вино...
Петлюра дні скінчив в Парижі...
Ви ж — не Петлюра й не Махно.
Замив їх рухом океанним,
немов пісок, останній бій...
Не вашій музі, пане мій,
спинити світ новий, багрянй... 7)

Трохи пізніше, в тридцятих роках, Терень Масенко у віршованому романі „Степ” (1938), змальовуючи події революційного часу, майже в неутраальному контексті ствердив, що

Просвітянські „культурницькі” кадри
До Петлюри на службу ідуть.⁸⁾

Не проминув нагоди хвицьнути Симона Петлюру й Микола Бажан у своїй поемі „Смерть Гамлета” (1932)⁹⁾ і для рими згадав ім'я Андрій Малишко у вірші „Богунська II”¹⁰⁾ Але все це було написане ніби мимоходом, так собі, між іншим, без наміру навіть поверхово зачепити бодай котрусь із рис характеру Симона Петлюри чи дати оцінку його діяльності.

В підсоветській прозі кінця 20-их і тридцятих років продовжується ця ж сама лінія принагідних згадок, осмішування й знеславлювання найпримітивнішими лексичними засобами. На вістку про вбивство Симона Петлюри мабуть наказано було Остапові Вишні зареагувати примітивним памфлетом, написаним у формі народного голосіння під назвою „Та на кого ж? На кого ж?” (1926). Досить навести двоє-троє речень з цієї „гуморески”, щоб уявити собі всю її і її автора мистецьку безпорадність:

Та голубчику ж ти наш сивенький!..
Та хто ж тепер і польським, і німецьким, і англійським,
і чеським, і румунським, і італійським панам п'яти чухатиме?
Та соколе ж ти наш, вояко ж ти наш хоробрий!... 11)
Та хто ж тепер Україну за кордоном продаватиме?

Трохи більше зачепив тему петлюрівців і Симона Петлюри Петро Панч у повісті „Голубі ешелони” (1927). Офіційна „Історія української літе-

ратури”, видана Академією наук УРСР у 1957 році, зараховує цю повість до „помітних досягнень прози другої половини 20-их років” і відрізняє її „важливе ідейно-виховне значення”, бо в ній Петро Панч „розвінчує буржуазно-націоналістичну контрреволюцію на Україні в період 1918-19 рр.”¹² У „Голубих ешелонах” Петро Панч, влаучись до графаретних прийомів „сатиричного зниження, зокрема до емоційно забарвленого епітета і порівняння”,¹³ змальовує членів дипломатичної місії Директорії, які їдуть в Одесу для переговорів з представниками іноземних держав. До протипетлюрівської теми повертається Петро Панч і в своїх пізніших повістях: „Повість наших днів” (1927), „Облога ночі” (1935), „Рано-вранці”, або „Мир” (1939). Але скрізь це тільки „сатиричне зниження” і „емоційно забарвлена”... лайка. І тільки епізодичні діалоги, в яких згадується Симона Петлюра або петлюрівців.

Друга Світова війна і повоєнні роки

Події Другої світової війни і повоєнні роки, особливо ж брежнєвсько-косигінська доба, зробили цю тему в підсовєтській літературі ще більш актуальною, бо не минає жадної нагоди: з’їзд КПСС, пленуми ЦК, сесії Верховного Совету і т. п., щоб котрийсь із кремлівських верховодів, а насамперед „сам” Леонід Ілліч, не бив на сполох і не закликав до пильности, до „викриття... діяльності буржуазних націоналістів усіх мастей, їх ідеології і політики”!¹⁴ Це і зрозуміло: героїчна боротьба українського революційного підпілля, славна епопея Української Повстанської Армії й інших протибольшевицьких з’єднань і загонів, праведна „кров пролита для величної мети” — звільнення України від комуністично-московської окупації й відновлення Самостійної і Соборної Української Народної Республіки — не лише „не засихає”, а стає постійно діючим „непокоючим, тривожним ферментом”, „що нагадає про нескінчене і кличе на провадження розпочатого”.¹⁵ Національний опір і самооборона останніх років зв’язують в єдиний нерозривний ланцюг усі етапи 60-літньої Великої Української Національної Революції і стверджують безсумнівний вплив ідей і чинів Симона Петлюри та його співробітників і однодумців — полководців Української Армії і будівничих власної національної державности. Цей „суспільний потік” нашої національно-визвольної боротьби стверджують, насамперед, комуністичні ідеологи й агітпропи, ставлячи поруч імена гетьмана Івана Мазепи, Симона Петлюри, Євгена Коновальця, Сергія Єфремова, Степана Бандери, Тараса Чупринки-Шухевича й „одержимих” та нездоланих політичних в’язнів сьогоднішніх днів.

Протипетлюрівська, протимазепинська і протинаціоналістична тема в підсовєтській літературі останнього тридцятиліття в Україні була не лише заторкнена, але й дещо більш розвинена вже кількома „старшими” й літературними новобранцями. Віршованою мовою, але на „завчений мотив” на цю тему писали, крім згаданих вище, Максим Рильський,¹⁶ Микола Терещенко,¹⁷ Любов Забашта,¹⁸ Сергій Воскресенко,¹⁹ Микола Гірник,²⁰ Григорій Плоткін,²¹ Олекса Новицький,²² Степан Олійник,²³ Іван Драч²⁴ та інші. І хоч їх можна було б назбирати на повний десяток або й тузин, — нічого нового й свіжішого!.. Одиноким, може, Сергій Воскресенко „піднісся” до „синтези”, висміваючи заокеанських українців:

Отож, як бачте, грізні сили
Ці представляли земляки.
Вони, як ми вже говорили,
І єсть чотири ті полки:
Бандерин, імени Мазепи,   25
Петлюри полк та Бульби полк...

Все інше — заримовані лайки й блюзнірства, які ледве чи додадуть щось інше до сопуху й панурости „соціалістичного реалізму”.

Підсоветській прозі останнього тридцятиліття „пощастило” трохи більше. На цьому поприщі і далі скалозубили недомучені в концетраках і реабілітовані гумористи Остап Вишня і Олександр Ковінька. Відчипні „ідейно-націлені” опуси появилися в подібних до себе безталанною сіризоною творах Олесь Десняка (роман „Десну перейшли батальйони”, 1936), Семена Склярєнка (роман „Шлях на Київ”, 1947) Андрія Головка (роман „Артем Гармаш”, 1951), Олесь Гончара (роман „Перекоп”, 1957) і Михайла Стельмаха (романи „Велика рідня”, 1951, і „Кров людська — не водиця”, 1957). Зацитувавши один з тих опусів навмання, ніколи й ніхто не добере, звідки його взяли і чий це стиль. Наприклад:

12 грудня 1918 року. Станція Боярка. Вагон головного отамана директорії Симона Петлюри. Цілу ніч не вщухали пісні у вагоні. Лився спирт, накурено, надихано у вагоні. Якась дівчина сиділа біля вікна й задумливо вибиває пальцем такт вальса на спітній шибці. Отаман, схиливши голову, дрімав і марив”.²⁶

Можна його, цей опус, без перешкоди, — але й без прикраси — для твору включити в писання одного з названих вище п’яти романістів.

„Пощастило” советській прозі, властиво, тільки в одному випадкові: голові КГБ-івського комітету „За повернення на Родіну” (і його пізнішим відповідникам) — Юрієві Смоличеві „височайше” дозволено було в двох романах „Мир хатам, війна палацам” (1958) і „Рече та стогне Дніпр широкий” (1960), що їх він назвав діалогією „Рік народження 1917”, списати просторі карикатури з діячів Української Центральної Ради і Директорії: Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Симона Петлюри, Євгена Коновальця, Андрія Мельника та з інших визначніших державних мужів і полководців. Покористувався при тому Юрій Смолич відомим уже прийомом „сатиричного зниження” і „емоційно забарвлених епітетів та порівнянь”, але... Але, якщо відвіяти налет іронії, який можна передати при деклямуванні або при читанні вголос і який зовсім губиться при читанні „очима”, то виходить і зовсім протилежний ефект. Наприклад — картина Всеукраїнського військового з’їзду:

Коли Винниченко повернувся до Троїцького дому і сів на своє місце в президії, на трибуні промовляв Петлюра.

Худорлявий, з обличчям аскета і очима фанатика, Петлюра вже самою зовнішністю справляв на аудиторію хвилююче враження. Промовляючи, Петлюра вигукував закінчення речень, і виходило нечаче гасло, кинуте в юрбу.

Коли Винниченко ввійшов, Петлюра кидав у зал:

— Українцям нема чого говорити про свою лояльність до Тимчасового уряду або Петроградської Ради! Нехай тепер вони виявляють свою лояльність до українців!

Зал гомінко ворушився і плескав у долоні.

— Центральна Рада не повинна бути тим химерним громадським органом хатнього українства! Ми бажаємо, щоб вона стала дійовим урядом української держави!

І зал дружно відповідав:

— Волиємо української влади!

— Питаються — хто дасть нам автономію? А я запитую: хто ж насмілиться нам її не дати, якщо ми матимемо своє, українське військо?

Зал відповідав одностайним ревом:

— Вимагаємо української армії!

Прапорщики та вольнопъори — безусі й бородаті — зривалися з місць, підкидали вгору шапки. Сімсот пар ніг гупали об кам'яну долівку.

Та Петлюра змахнув рукою, і стало тихо.

Петлюра казав:

— Російський Тимчасовий уряд кинув нині гасло: „Мати вітчизна в небезпеці!” І він має рацію: російська держава нині справді стоїть перед небезпекою. Але вона ніколи не була матір'ю для українців, тільки — мачухою. І створення української армії буде ще дужчою — грізнішою небезпекою для російської тюрми народів!

— Слава! — залементавав зал. — Геть мачуху Росію, хай живе ньєнка Україна!..

Петлюра тим часом промовляв далі, і кожне слово його... зал зустрічав ревищем і гроханням подошов об долівку...

І раптом у залі виник спів. Співалося пісню, принесену з тамтого боку фронту, з українських земель під Австрією, пісню українських націоналістів-самостійників:

Не пора, не пора, не пора
Москалеві й ляхові служить...²⁷

Подібних картин в дилогії чимало. І хоч і „приперчені” вони навмисне вжитими грубими словечками („ревом”, „залементавав”, „ревищем і гроханням”), цілісне враження від постаті Головного Отамана залишається зовсім протилежним до того, яке намагається витворити Юрій Смолич. І, склавши їх усі разом, вдумливий читач, якому недоступні українські видання з вільного світу, може відтворити в своїй уяві постать народного Лицаря і Проводиря з найліпшими морально-етичними рисами характеру й найціннішими волевими якостями: патріотизмом, організованістю, цілеспрямованістю, наполегливістю, відповідальністю, врівноваженістю, вірою в свої сили, скромністю, ініціативністю, працьовитістю, чесністю і правдивістю, чуйністю і відкличністю, мужністю і рішучістю, умінням промовити до людського серця і розуму та надихнути до боротьби.

Це зовсім не значить, що Юрій Смолич не служив і не служить своїм московсько-комуністичним господарям „вірою і правдою”, або що він не вико-

нував сумлінно свого „соціального замовлення”. Це тільки вислів нашої глибокої віри в глибоку інтелігентність читачів на батьківщині, які навчилися „читати поміж рядками” і створювати свій нецензурований світ подій і характерів. Той факт, що підсоветській літературі українською мовою доводиться й дотепер боротися з постаттю Симона Петлюри й петлюрівщиною новітніх часів, переконливо доводить, що цей нецензурований і глибоко захований у серцях і мізках український національний „дивосвіт” вони створили й свято бережуть як незаплямлений прапор своєї переможної боротьби.

Джерела:

¹ М. Славінський, „Симон Петлюра”, Збірник пам’яті Симона Петлюри, накладом Міжорганізаційного Комітету для вшанування пам’яті Симона Петлюри в Празі, Прага, 1930, ст. 7.

² Там таки, стор. 12.

³ Цитуємо „І земля їх не прийме”, Радянський письменник, Київ, 1973, ст. 18-19.

⁴ Тарас Шевченко, „Кобзарь”, народне видання з поясненнями і примітками д-ра Василя Сімовича, Катеринослав-Кам’янець, Ляйпціг. 1921, ст. 184.

⁵ Цитуємо за збірником „Зброєю слова”, випуск другий, В-во художньої літератури „Дніпро”, Київ, 1974, ст. 8.

⁶ Володимир Сосюра, „Засуджене і заборонене” / вибране з творів/, Нью Йорк, 1952, ст. 17.

⁷ Цитуємо за збірником, „І земля їх не прийме”, ст. 31.

⁸ Терень Масенко, Степ, Держлітвидав, Київ, 1938, ст. 73-74.

⁹ Микола Бажан, Поезії та поеми, Твори в двох томах, т. I, В-во художньої літератури „Дніпро”, Київ, 1965, ст. 133.

¹⁰ Андрій Малишко, Вибране, Держ. В-во худож. літ., Київ, 1954, ст. 40.

¹¹ Остап Вишня, Твори в семи томах, т. III, Держлітвидав України, Київ, 1963, ст. 335.

¹² Історія Української Літератури. В двох томах, т. II, В-во Академії Наук УРСР, Київ, 1957, ст. 553.

¹³ Там таки.

¹⁴ Микола Дубина, З гнівом і ненавистю, Вступна стаття до збірника „І земля їх не прийме”, ст. 3.

¹⁵ Симон Петлюра, Пам’яті поляглих за державність, Статті, листи, документи, Видання УВАН у ЗСА, Нью Йорк, 1956, ст. 361.

¹⁶ Максим Рильський, Твори в трьох томах, т. I, Вірші, Державне В-во худож. літер., Київ, 1956, вірш: „Радянська Україна”, ст. 338 / „Тут скоропадських і петлюр/ /...Панів і генералів бито.”/

¹⁷ Микола Терешенко, У битвах і трудах, Поезії, Держ. в-во худ. літ., Київ, 1951, ст. 242, 243, 245 /з вірша „Велика партія” „Змели ми їх орли, / тризуби із дощенту, — / / денікіних, петлюр, / пілсудських, колчаків”./

¹⁸ Лjubов Забашта, вірш „Троянда на камені” — про Ярослава Галана — із збірника „І земля їх не прийме”, ст. 127: „І ті, що лизали Петлюрі підметки / /І знали не більш букваря і абетки”.

¹⁹ Сергій Воскресенко, поема „Соборна корчма”, там таки. ст. 206.

ВІД РЕДАКЦІЇ: Подані в оригіналі точні джерела на відклики 20-27 з технічних причин (брак місця) пропущено. Вони відносяться до писань авторів: 20 Микола Гірник, 21 Григорій Плоткін, 22 Олекса Новицький, 23 Степан Олійник, 24 Іван Драч, 25 Сергій Воскресенко, 26 Степан Скляренко, 27 Юрій Смолич.

*Отець Григорій Грушка, основоположник „Свободи” і УНС
(Погруддя з пам’ятника у виконанні Михайла Черешньовського)*

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ У СВОЄ 85-РІЧЧЯ

Написав А. Драган

Цього 1979-го року, в день народження Джорджа Вашингтона 22-го лютого, сповнилося 85 років з того часу, як у пенсильвенійському містечку Шамокіні засновано Український Народний Союз, першу крайову громадську установу українських поселенців у Новому Світі. Для пригадки цієї в багатьох відношеннях історичної події повторимо те, що про неї подано в ювілейному альманасі „Українська заморська твердиня”, надрукованому з нагоди 75-річчя УНС в 1969-му році, отже десять років тому. Там сказано:

„УКРАЇНА ВОСКРЕСЛА В АМЕРИЦІ”

„Совершишася” — цим старослов'янським церковним словом повідомила „Свобода” з 1-го березня 1894-го року про історичну подію — створення Українського Народного Союзу в Америці, в День „Батька нашої країни” Юрія Вашингтона 22-го лютого 1894-го року.

Про створення будь-якої організації серед початкової маси перших українських імігрантів в Америці не могло бути й мови в тодішніх більше, ніж невідрадних обставинах. Все ж таки, перший український греко-католицький священик в Америці, о. Іван Волянський, потрапив уже в 1885 році, точно 18-го січня, заснувати в Шенандоа, в Пенсильвенії, перше Братство ім. св. Миколая. В дальших кількох роках заложено ще кілька подібних братств, між ними Братство св. Кирила і Методія в Шамокіні, братства в Олифанті, Мейфілді, всі в Пенсильвенії, де у великій мірі скупчились перші українські імігранти.

В 1892-му році засновано т. зв. „Соєдиненіє греко-католических русских братств”, до якого приступили й згадувані вже братства та до якого належали й перші українські священики з Галичини, між ними і о. Іван Констанкевич, що став членом Контрольної Комісії „Соєди-

нення”, очолюваного т. зв. угро-руським священиком Іваном Смитом та Ю. Жатковичем. О. І. Констанкевич, як контролер „Соєдиненія”, ствердив погану господарку в організації і виступив з її критикою на конвенції в Скрентоні в 1893 році, за що попало не тільки йому, але й усім „галицьким русинам”.

Безпосередньо після тієї конвенції з’їхались в домі о. Григорія Грушки, пароха Джерзі Ситі й тоді вже редактора та видавця заснованої ним „Свободи”, три інші священики: о. Іван Констанкевич, о. Т. Обушкевич та о. Амрозій Полянський і спільно вирішили заснувати окремий український, тоді ще „Руський” Народний Союз.

Проект статуту задуманої організації доручено приготувати о. А. Полянському з Питсбургу, що він і зробив, пересилаючи трьом іншим „змовникам” його копію. При цьому цікаво, що оо. Обушкевич і Полянський домагались, щоб в назві було „русский” з подвійним „с”, бажаючи цим „притягнути” до нової організації теж „твердих”. Проте, о. Грушка, друкуючи статут, одне „с” викинув.

По першій підготові рішено скликати перші основуючі збори ново-го Союзу і на це вибрано „День Батька своєї країни” — Юрія Вашингтона, що припадає на 22-го лютого. На той сам день скликало свої збори Братство св. Кирила і Методія в Шамокіні, Па., яке тим часом виступило із „Соєдиненія”, за що опісля мало багато клопотів по судах. Збори скликано до міста Шамокін в Пенсильвенії, яке тоді, під проводом о. Констанкевича та д-ра Сіменовича, вважалось за найсвідомішу українську громаду.

Збори відбулися згідно з пляном і про них — як уже згадано — надруковано в „Свободі” з 1-го березня 1894-го року зворушливе повідомлення п. з. „СОВЕРШИШАСЯ”. В повідомленні, яке попереджено цитатою Шевченка: „І, о диво — трупи встали, і очі розкрили! І брат з братом обнялися і проговорили — слово тихої любови!”, написано:

Дня 22-го лютого 1894 р., того самого дня, в якому вся Америка обходить річницю уродин славного Вашингтона, неустрашимого борця за волю і права людства, о дев’ятій годині ранку зійшлися українські (в оригіналі: рускі) священики, делегати українських братств і патріоти-українці з усіх сторін до української церкви в Шамокіні, Па., благати Господа Бога, щоб допоміг швидко почати таке важливе діло, діло заснування Українського Народного Союзу.

Торжественну літургію, призиваючи помічі Святого Духа, відправив о. Теофан Обушкевич, український священик з Оліфанту, під час якої чудесно співав шамокінський хор під проводом доктора Сіменовича, невтомного трудівника для добра американської України. Не одному сльоза радості покотилась з очей на звук співу, що прошибав душу. Хто б міг сподіватися пару років тому, що українець, який втік з обіймів біди і нужди, з невилічного гніту, — розвине так скоро віками придавлену силу українського духа! Хто б погадав, що під полатаною сірячиною або гунькою

криється благородна душа, спосібна до всього доброго, гарного і корисного, якщо вона звільниться з кайданів гніту і рабства!

І, о диво, трупи встали
І очі розкрили!

І на вільній землі українська пісня лунає на славу во вишніх Богу! В гарно прибраній українській залі, по відспіванні всіма присутніми „Царю небесний”, о. Полянський з Питтсбургу забрав слово і в краснорічливій своїй промові вияснив ціль Українського Народного Союзу і те добро, яке український нарід в Америці буде мати з нього.

Тоді приступлено до вибору урядників Українського Народного Союзу, який випав так: Теодозій Талпаш з Шамокіну, Па., — предсідник; Михайло Євчак з Вилксбері, Па., — заступник; о. Іван Констанкевич з Шамокіну, Па., — секретар; Іван Глова з Ексцельсіору, Па., — касир.

Радні: Яків Даньковський з Джерзі Ситі, Михайло Галькович, Онуфрій Мурдза, Михайло Адзима з Мт. Кармел, Па., Іван Гордишинський, Олексій Шлянта з Мейфілду, Па., Семен Федоровський, Юрко Хиляк з Олифанту, Па., Михайло Ослицький з Питтсбургу, Па., Дмитро Зинов'як з Сент-релія, Па.

Контрольна Комісія: о. Гавриїл Гулович з Фріленду, Па., о. Григорій Грушка, редактор „Свободи” і український священник з Джерзі Ситі, о. протоєрей Олексій Товт з Вилксбері, Па., о. Теофан Обушкевич — заступник контрольної комісії.

Наведені вгорі урядники сповнятимуть свій уряд до наступного Головного Зібрання, яке відбудеться 30-го травня 1894-го року, ще цим разом в Шамокіні, Па., де або потвердиться тих самих урядників, або вибереться нових.

Коли прийшло до обговорення читалень, які обов'язково має закладати в себе кожне товариство, що належить до Українського Народного Союзу, тоді о. протоєрей Товт з правдивою українською щедрістю зобов'язався спровадити на свій кошт дві тисячі книжечок для читалень, а о. Гр. Грушка прирік посилати даром газету „Свобода” до кожної української читальні в Америці. Славно!

Отцеві Полянському честь і слава за його мудре і тактовне переведення вибору урядників Українського Народного Союзу!

Печатка Українського Народного Союзу буде така: відкрита книга і трираменний хрест, над якими простягаються братньо стиснені дві руки. Навколо повищого знамени має бути наліс по-українськи і по-англійськи. Які мають бути відзнаки членів УНС, це буде вирішено на наступному головному зібранні.

Кожний член УНС одержить гарну грамоту і статут.

Тепер подаємо до відома всім українцям Америки і всім українським братствам, що хто хоче належати до Союзу, хай негайно зголошується або пише до Секретаря Союзу, а гроші хай посилає через „Моні Ордер” до касира. Хто бажає бути членом Союзу, хай шле гроші до касира, і так: вступне 50 центів раз на завжди, а щомісяця по 50 центів. Рівночасно написати до секретаря, що післяв і скільки післяв. Статути будуть поміщуватись і об'яснятись в „Свободі”.

А тепер, дорогі браття, як уже зібралось нас дуже велике число і як заложено Союз, вступаєте до нього громадно, бо це тільки для Вашого добра і на Вашу користь. Ви, яких досі оплакувала Україна-мати, як пропавших, дайте про себе знати світові, що Ви живете і що тут, в Америці, українське народне життя б'є живою струєю. Важливий крок вже зроблено. Український Народний Союз уже засновано, український нарід воскрес із мертвих в Америці . . .”

Це той одушевлений опис перших, установчих зборів Українського Народного Союзу 75 років тому. Він найкраще віддзеркалює, якою життєвою конечністю був Союз в ті безпросвітні часи, які високі цілі він собі ставив від самого початку, та що з ним справді, як сказано на закінчення опису перших зборів, „український нарід воскрес із мертвих в Америці” . . .

Не думаємо на цьому місці пригадувати дальшу історію Українського Народного Союзу, так багату у великі і славні події, як і не вільну від невдач та — як кажуть — „тихого смутку”. Ця історія списана в кількох книгах, в багатьох ювілейних альманахах, протоколах уже 29-ох конвенцій УНСоюзу та протоколах і звітах щорічних нарад Головного Уряду і, зокрема, в такому неперевершеному літописі УНСоюзу, як і українського поселення в Новому Світі та не в малій мірі і всього українського народу, як ним є сьогодні вже 86-літня „Свобода”.

Кожний, хто завдасть собі труду, щоб познайомитись з історією цієї „Української заморської твердині”, неодмінно прийде до того самого висновку, до якого свого часу прийшов „найбільший союзовець” д-р Лука Мишуга, сказавши, що „щось більшого, впливовішого і вартіснішого ми на цій землі вже не збудуємо”. Цілою бо своєю 85-літньою історією УНСоюз виправдав те чудо-диво, що ним о. Григорій Грушка назвав, цитуючи Шевченка, створення цієї установи.

У цьому відношенні УНСоюз дуже нагадає історію і суть самої Америки. Випускаючи альманах УНСоюзу з нагоди 200-річчя З'єднаних Стейтів Америки три роки тому, ми на початку того альманаха зацитували, як мотто, слова 31-го президента ЗСА Герберта Гувера про „АМЕРИКАНСЬКЕ ЧУДО” (Miracle of America), які повторимо тут в українському перекладі:

„Америка означає далеко більше, як континент між двома океанами. Вона це більше, як гордість військової могутности, як слава і перемога у війні. Вона означає більше, як обширні фарми, великі фабрики чи копальни, величаві міста чи мільйони автомобілів і радіоприймачів. Вона означає навіть більше, як традиції великого ісходу на захід з Європи, що започаткував опанування континенту. Це більше, ніж наша література, наша музика і поезія. Все це мають також інші нації. Але, що ми маємо в додатку, це те невловиме, чого не можна описати та що лежить в нашому особистому досвіді і радше в житті кожного з нас, ніж у фразах, які повні одушевлення вони й не були б. Поняття нашого слова

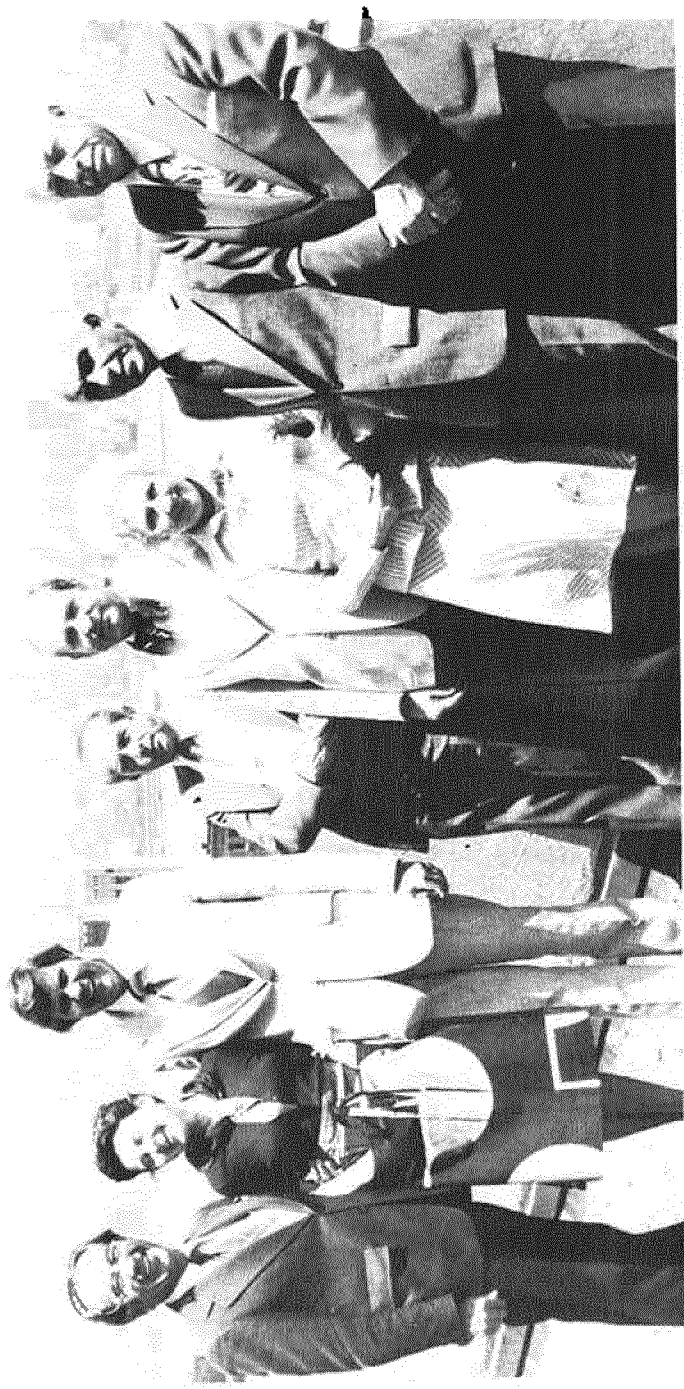
Америка впливає з одного чистого джерела. В душі Америки є воля в мислі і душа в людині. Тільки тут відкриті вікна, через які вливається соняшне світло людського духа. Тільки тут людська гідність не є мрією, але великим досягненням...”

Подібне „чудо” нагадує нам і наш Український Народний Союз. Великим бо досягненням є тих понад 87,000 членів, що він об’єднує в своїх організаційних рядах. Мовою могутнього аргументу говорять його вже понад 42 мільйони доларів, що він їх закумулював з дрібних вкладок від своїх членів в Америці і Канаді. Величезним нашим загально-українським доробком є публіковані УНСоюзом періодичні український щоденник „Свобода”, англомовний „Український Тижневик” і дитячий місячник „Веселка”, як і його книжкові публікації українською й англійською мовами, завершені коштовним виданням монументальної Англомовної Енциклопедії Українознавства. Викликає подив 15-поверховий хмаросяг УНСоюзу над Гудзоном і великим досягненням є виховно-відпочинкова оселя „Союзівка” в Кетскильських горах. Багатоциферну суму, що переходить в мільйони доларів, становлять пожертви УНСоюзу на прерізні цілі. Історичні заслуги має УНСоюз в мобілізації українських сил і ресурсів на допомогу українському народові в його змаганнях до волі і незалежності.

Але, все це, хоч і у меншій мірі, мають та роблять або з більшим чи меншим успіхом намагаються робити також інші українські організації в Америці і Канаді. Але те, що Український Народний Союз має і означає та робить „додатково”, та що, мабуть, можна б краще заграти на скрипці, аніж окреслити словами, це те, що цю організацію, Український Народний Союз, може з переконанням і оправдано назвати „своєю” кожний українець, без уваги на те, де він народився: на як же багатій і як же бідній землі соборної України, чи між двома великими океанами американського континенту; без огляду на його віровизнання, суспільний стан, партійно-політичні переконання чи освіту. Примовистим символом цього „Чуда Українського Народного Союзу” є його відзнака-печать: дві дружньо, по-братньому стиснені руки під американським, канадським і українським прапорами. Перші два з цих прапорів свідчать, що ми живемо і є громадянами найвільніших, наймогутніших і найбільш заавансованих держав — ЗСА і Канади, а цей третій синьо-жовтий прапор не дозволяє нам забути, що ми є не тільки американськими чи канадськими громадянами, але й маємо українську кров в наших жилах та українське серце в наших грудях.

Цю загальну характеристику Українського Народного Союзу дуже переконливо потвердила своїми дебатами і своїми рішеннями минулорічна 29-та з черги конвенція Українського Народного Союзу. Дав би Господь, щоб це мав на увазі та своїм поступуванням потвердив і скріпив новообраний тією конвенцією теперішній Провід цієї 85-літньої Української заморської твердині.

Обраний в 1978-му році 29-ою Конвенцією на чотирорічну каденцію (1978-1982) Головний Екзекутивний Комітет Українського Народного Союзу на даві союзної 15-поярхової Української Будівлі на тлі Мангайтмену по другому боці Гудзону. На фото: (зліва): головний директор УНС в Канаді сенатор Павло Юзик, головний касир пані Уляна Дячук, заступник головного передсідника д-р Мирон Куропась, головний секретар Володимир Сохан, головний передсідник д-р Іван Фіс, заступниця головного передсідника пані Марія Душник і головний організатор Василь Орхівський та головний редактор Антін Драган, який у вересні того ж 1978-го року перейшов на емеритурі.

У 85-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

Написав Володимир Сохан

Відзначаючи 85-річчя Українського Народного Союзу, переносимось думками до часів основників і піонерів нашого українського життя в Америці. До тих, які прибули до Америки в кінці минулого сторіччя з постановою вибороти працею краще завтра для себе і своїх родин, для своїх громад та для своїх рідних в Україні. Цих великих успіхів, овочами яких ми тепер користуємось, добилися наші піонери тільки чесною працею і великою посвятою, якими кермувала любов до свого народу і своєї церкви. Так вони, наші піонери, розбудували наш Український Народний Союз та інші братські союзи, наші церкви, школи, народні доми та різні інші організації. Вони заснували та розбудували Український Народний Союз, цю нашу заморську твердиню, яка стала моральною і фінансовою базою всього нашого українського життя. Тепер ми не можемо навіть уявити собі, яким убогим було б наше життя без Українського Народного Союзу та без „Свободи”. І коли наші піонери передавали ці надбання своїм наслідникам, черговому поколінню українців в Америці, вони навчили їх так же само працювати з посвятою у своїх рідних церквах і організаціях, та, що найважливіше, вони навчили їх любити все те, що своє рідне — українське.

Нашим піонерам, яких ми вшановуємо у 85-річчя Українського Народного Союзу, завдячуємо існування та силу цієї нашої братської, української народної установи.

Братської, бо вона сповняє ділами заповідь Божу „Люби ближнього свого, як себе самого”, бо вона дбає про наших братів, згідно із заповідями свого патрона Тараса Шевченка „Обніміте ж, брати мої, найменшого брата!”, цього брата-українця в Америці, в Канаді, в Югославії, в Бразилії, чи в Німеччині, та перш усього наших братів українців в Україні.

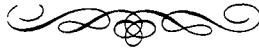
Український Народний Союз є українським, бо він поставив собі за ціль об'єднати всіх українців та взяв на себе завдання допомагати нашому українському народові в його змаганнях до волі.

Український Народний Союз є народним, бо ним кермує народ і він працює для нашого народу.

Український Народний Союз є союзом ідей і праці. Союзом ідей, плеканих у нашому народі віками, та союзом праці для здійснення цих ідей. Наш Союз є поєднанням духових і матеріяльних цінностей з ціллю якнайкращого їх використання для добра нашого народу.

І тепер в обличчі подій у світі, який рахується тільки зі сильними, нам тим більше потрібний сильний і могутній Український Народний Союз для успішної боротьби українського народу за свої права на волю і незалежність, за церкву, мову і культуру.

Бути членом Українського Народного Союзу, значить бути свідомим нашої місії та розуміти вагу хвилини. Бути членом Українського Народного Союзу означає не лише мати повновартісне життєве забезпечення. Це значить скріплювати наш Український Народний Союз, цю нашу заморську твердиню, щоб дати йому змогу ще більше і ще краще працювати для досягнення нашої спільної великої мети.

ГИМН УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

Написав Степан Мусійчук

*Ликуй Вкраїно, стороно кохана,
Привіт Тобі з-за моря шлемо свій!
Ликуй Заморська Вітгизно прибрана,
Що нас прийняла за своїх дітей!*

*Ми під зоряним станули прапором
І об'єднались всі, як один муж,
Під Вашингтона з'єднані прапором
В наш Український Народний Союз!*

*Наш синьо-жовтий стяг національний,
Це стяг Союзу, знам'я Свободи,
Під ним покров свій має рід наш славний,
Під ним єднались прадіди й діди!*

*Союз, мов сонце, з темноти нас вивів,
В його рядах старий і молодий
Док' жити буде Вашингтон і Київ,
Не згине Батько-Союз дорогий!*

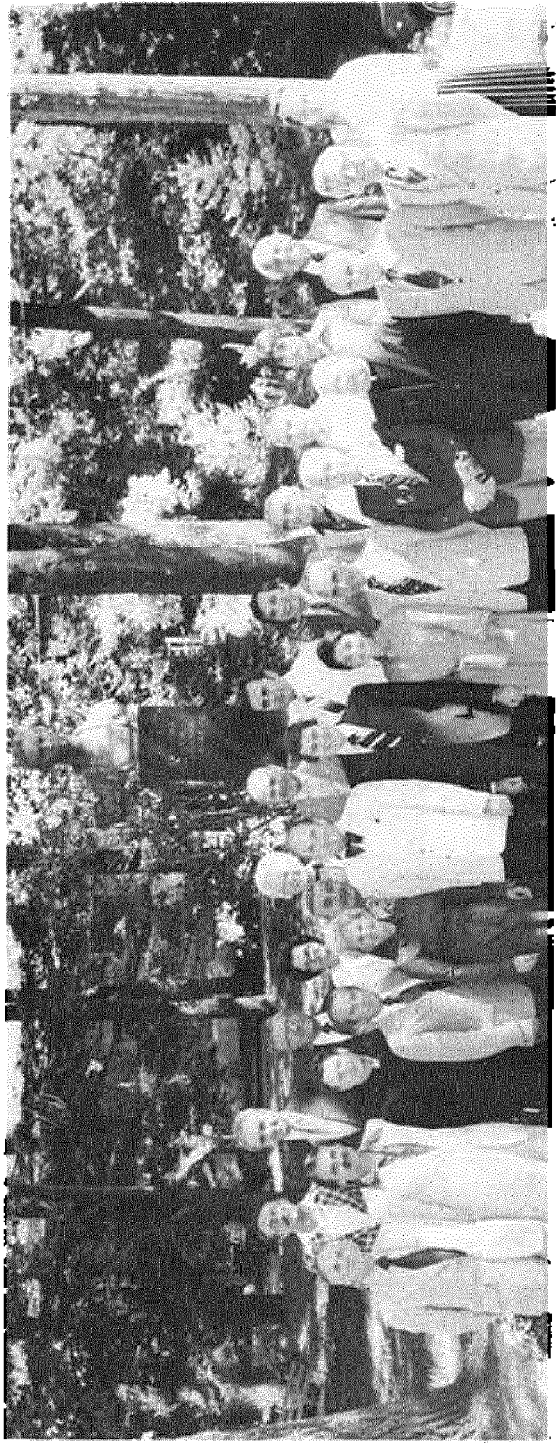

МОВА ЧИСЕЛ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ В ЧИСЛАХ

(А. Д.) — Числа говорять! Подивимося ці числа для характеристик розвитку Українського Народного Союзу на проміжні його вже 85-літньої історії, здебільше від першої основоположної конференції в 1894-му році до останньої 29-ї в 1978-му році. Числами охоплені дві головні ділянки УНС: членсько-організаційна і фінансова, бо жодними цифрами не можна вкрити найголовнішої ділянки активності УНСоюзу, для якої він був створений та для якої організував членів і акумулює майно та якою є служба членам, своїй громаді і своєму народові. Тим не менше подані в таблицях числа цю службу в відповідній мірі характеризують. У таблиці подані розвиток членського і фінансового стану у чотирирічних міжконвенційних періодах, при чому циферні дані взято з конвенційних звітів і вони показують стан з 31-го грудня кожного передконвенційного року. Друга рубрика при кількості членів і майна показує кількість чи суму приросту, а в третій рубриці подано цей приріст у відсотках. Очевидно, що мова тих цифер буде зрозуміла і вимовна, головне для тих, хто знає історію УНС, бо тільки знання історії та фактів може дати відповідь на всі зв'язані з цією статистикою „чому?“

Чис. пор. Конвенцій	Рік	Місто	Ч Л Е Н И			М А Й Н О		
			Стан	Приріст	%	Стан	Приріст	%
1	1894	Шамокін, Па.	439	—	—	220.35	385.25	174.08
2	1895	Олифант, Па.	439	—	—	605.60	160.23	26.4
3	1896	Кармел, Па.	587	148	34.	765.83	1,875.05	244.8
4	1897	Мейфілд, Па.	1,019	432	73.5	2,640.88	3,047.69	115.4
5	1898	Шенандоа, Па.	1,593	574	564.	5,688.57	4,495.83	79.
6	1900	Піттсбург, Па.	3,067	1,474	92.1/2	10,184.40	4,067.79	39.9
7	1902	Джерзі Ситі, Н. Дж.	3,384	317	10.	14,252.19	3,741.15	26.2
8	1904	Шамокін, Па.	5,875	2,491	73.5	17,993.34	5,712.00	31.7
9	1906	Скрентон, Па.	7,888	2,013	34.	23,705.34	22,365.92	94.3
10	1908	Філядельфія, Па.	8,795	907	11.5	46,071.26	54,317.70	117.8
11	1910	Клівленд, Огайо	14,430	5,635	64.	100,388.96	40,141.91	40.0
12	1912	Вілкс Бері, Па.	14,917	487	34.	140,330.87	121,198.59	86.2
13	1914	Боффало, Н. Й.	25,335	10,418	70.	261,729.46	170,283.10	65.
14	1917	Гаррисбург, Па.	11,891	13,444	- 53.	432,012.56	170,778.97	39.5
15	1920	Філядельфія, Па.	12,237	346	3	602,791.53	731,623.94	121.4
16	1925	Рочестер, Н. Й.	18,195	5,958	49.	1,334,415.47	862,468.70	64.6
17	1929	Нюарк, Н. Дж.	21,286	3,091	17.0	2,196,884.17	1,059,321.71	48.2
18	1933	Детройт, Міч.	20,702	- 584	- 3.	3,256,205.88	4,233,100.08	37.8
19	1936	Вашінгтон, Д.К.	30,335	9,633	46.	4,489,305.96	1,436,861.08	32.0
20	1941	Гаррисбург, Па.	38,335	8,000	26.	5,926,167.04	2,485,862.10	42.0
21	1946	Піттсбург, Па.	45,720	7,385	19	8,412,029.14	2,755,027.95	32.7
22	1950	Клівленд, Огайо	56,983	11,263	25.	11,167,057.09	4,091,320.55	36.6
23	1954	Вашінгтон, Д.К.	70,221	13,238	23.	15,258,377.64	4,946,679.45	32.4
24	1958	Клівленд, Огайо	72,438	2,217	3.	20,205,057.09	5,255,761.97	26.0
25	1962	Нью Йорк, Н. Й.	81,441	9,003	12.	25,460,819.06	5,524,635.92	21.7
26	1966	Чакаго, Ілл.	86,059	14,618.18	18.	30,985,454.98	4,492,433.17	14.5
27	1970	Клівленд, Огайо	89,107	3,048	4.0	35,477,888.15	3,333,470.28	9.4
28	1974	Філядельфія, Па.	89,119	12	--	38,811,358.43	3,414,093.08	8.8
29	1978	Піттсбург, Па.	87,655	- 1,464	- 1.6	42,225,451.51		

ГОЛОВНИЙ УРЯД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ В 1978 РОЦІ

Обраний 29-ою Конвенцією в 1978-му році Головний Уряд УНСоюзу під час свого першого засідання на Союзі в вересні 1978-го року. У першому ряді стоять (зліва): головні контролери мгр. Іван Геврик і д-р Богдан Футей, біля них гість — парох Союзівки о. Іван Павлюк, головний секретар Володимир Сохан, заступниця головного передсідника пані Марія Душник, головний передсідник д-р Іван Флис, заступник головного передсідника д-р Мирон Куропась, головний касир пані Уляна Дячук, головний організатор Василь Оріховський, головний редактор Антін Драган, який на тому засіданні зголосив свій перехід на емеритурі та був обраний на редактора емерита з дорадцкими привілеями, головні контролери о. прот. Степан Біляк, проф. д-р Богдан Гнатюк та проф. Іван Телюк. У другому ряді стоять (зліва): головні радні проф. Тарас Шмагала, Михайло Сорока, Микола Хоманчук, пані Анна Гарас, Іван Оежинський, Олена Олек, Василь Дідюк, інж. Анатолій Дорошенко, Роман Куропась, мгр. Мирослав Кальба, Євген Репета, д-р Аскольд Лозинський, Андрій Джула та пані Текля Мороз. Немає на світлині сен. Павла Юзика, головного директора УНС в Канаді.

PIONEER AND BEARER OF UKRAINIANISM IN AMERICA

By Walter Dushnyck, Ph.D.

On February 22, 1979, 85 years will have elapsed since the establishment of the Ukrainian National Association (UNA) in Shamokin, Pa. The date is significant and easy to remember, since it is the birthday of George Washington, the founding father of the United States of America.

Although the bulk of the Ukrainian immigration arrived between the years 1890 and 1914, there is evidence of the presence of Ukrainians in America during the Colonial Period and the Revolutionary War.

Like other Slavic nationality immigrants, the Ukrainians had good reason to emigrate in large numbers. Deprived of all fundamental freedoms and oppressed by Czarist Russia and exploited by the Austro-Hungarian empire, they had been forced to live in poverty with little hope of improving their economic lot. They had continually strived for independence, without gaining it permanently. Hence, the poorer classes were a ripe target for foreign steamship recruiting agents who painted life in America in rosy colors.

Once in America, the Ukrainians swelled the industrial force of the booming country which was the United States. They settled in the coal mining districts of Pennsylvania, Ohio, West Virginia and Illinois. Others went to work in the iron ore areas of Minnesota and Michigan, in the gold and silver regions of Montana and Colorado, and in the farm states of Nebraska and the Dakotas. Some went as far as the West Coast: to California, Oregon and Washington, while hundreds of other found their way to Texas, Oklahoma and Louisiana. But the overwhelming number of them found work and housing in the metropolitan areas of New York, Philadelphia, Chicago and other cities.¹

Unlike the other nationalities who had recourse to large established centers of their kinsmen, the Ukrainians, coming under different immigration quotas, were compelled to start a new life alone and unaided. Handicapped also by a lack of knowledge of English, the Ukrainians had hard-sledding during their first years in America.

A report published in the October 17, 1895 issue of *Svoboda*, characterized the grim life of the first Ukrainian immigrants in the United States, as related by one of the first immigrants:

---

¹ *Twenty Years of Devotion to Freedom*. Published by the Ukrainian Congress Committee of America, New York, 1960.

Before a Ukrainian coming to America could find his landsmen, he was forced to undergo untold misery and privation, hunger and cold; he often paid with his life, perishing in some unknown place, in a forest gully, where his body was covered only by a fallen tree.

Very often, a few immigrants would set out on foot blindly to find their landsmen; having only a few pennies in their pockets, they treasured them as if they were millions, because they sufficed for the crust of bread to sustain them from perishing on a distant and unknown trek among strange people in a foreign land. On a clear God's day, like vagabonds, in dirty patched shirts, torn coats, unshaved, with long matted hair and sunken eyes, a stranger would run from them in terror or would fire at them as at savages. The poor immigrant, knowing all this, but with faith in God, and with a rotting corn of ear or mildewed bread which had been thrown out by some farmer, he wandered hundreds of miles... searching for his countrymen, who would feed and shelter him and find him employment. Just as the first Christians under the domination of pagan rulers and their regents lived in constant danger and fear and hid in the catacombs uncertain of their and their children's lives and of their possessions, so our brothers in the first beginnings of the Ukrainian immigration were not sure of their lives even for a moment...²

Most Ukrainian immigrants came through New York's Ellis Island, but New York City itself was a polyglot Babylon, where thousands upon thousands of European immigrants were coming without any social planning or assistance. The booming port was especially dangerous for young immigrant girls. Even as late as 1909, *Svoboda* complained that "so many of our girls disappear forever, being unsuspectingly forced into white slavery by wicked agents-traders, who simply snatch them as they disembark from ships and send them to public houses into a serfdom from which they never return..."³

Further, the housing situation was so bad that immigrants actually had to sleep in the streets and in halls and backyards of cheap tenements and boarding houses. Allan Nevins, the prominent American historian, wrote that "New York had a hundred of thousand slum dwellers, sheltered in nearly twenty thousand tenement houses, many of which were the vilest rookeries. In some districts there was a congestion which had probably never been equaled in any other city of Christendom..."⁴

Those were the conditions with which European immigrants, including Ukrainian immigrants, were confronted upon their arrival in America.

***

On September 15, 1893 there appeared the first issue of *Svoboda*, which became almost instantly the organ of the entire Ukrainian-conscious immigration. A year later, on May 30, 1894, the first convention of the Ukrainian National Association (then known as the *Ruthenian National Association*) adopted *Svoboda* as its official organ, and twelve years later the ninth *Soyuz* convention passed a resolution to the effect that the ideological foundation of *Svoboda* "should be Ukrainian-national with a sharp, radical tone" and that "the greater part of its contents should be devoted to our national matters..."

² "How the Mentality of the Ukrainian Immigrant in America Was Formed," by Dr. Luke Myshuha in the *Jubilee Book of the Ukrainian National Association*, The Svoboda Press, Jersey City, N.J., 1936.

³ *Ibid.*, p. 13

⁴ *A History of American Life: The Emergence of Modern America, 1865-1873*. By Allan Nevins, New York, 1932, p. p. 319.

Svoboda, which began its prolific and educational life in Jersey City, N.J., was intermittently published in Shamokin, Pa., Mount Carmel, Pa., Olyphant, Pa., Scranton, Pa., New York, N.Y., and in Jersey City, N.J., again in 1911, whence it appears to this day.

It was *Svoboda* which advocated and propagated the urgent necessity of establishing a *Ukrainian national organization*.

Rev. Hryhory Hrushka, the first editor of *Svoboda*, in an article, which appeared on November 1, 1893 in *Svoboda*, wrote:

As fish needs water, as a bird needs wings, and the thirsty man needs water and the hungry person bread and, finally, as every [living person] needs air, so also we, dispersed Ukrainians here, need a national organization, that is, such a brotherhood, such an all-national society, to which every Ukrainian, wherever he is and no matter how far, to such a brotherhood, to such a great Ukrainian family, should belong...⁵

The basic objective of the *Soyuz* was the protection of fellow immigrants from various parts of Ukraine. Yet the clearly *Ukrainian national character* of the *Soyuz* was emerging progressively, while the Russophile and Magyarophile elements were being eliminated from the *Soyuz*, and while new and fresh Ukrainian immigrant forces were coming from Europe.

At the 1895 *Soyuz* convention it was stated clearly that "we in America, in the *Soyuz*, have gathered into one Ukrainian family, in order to stand up as one man in defense of our Ukrainian national rights, so that the light of truth and knowledge be brought to our own brothers, whom fate has dispersed in colonies throughout the whole of America. And we must give an accounting of how far we have gone; we must think about our cultural role in America; we must ponder on our economic situation."⁶

Because of this Ukrainian national stance, the UNA was confronted with a number of crises, with pro-Russian elements trying to give the UNA a Russian character, but to no avail. The Russophiles lost more than one battle against the sensible Ukrainian workers in America.

The founders of the UNA, in many instances Ukrainian Catholic priests, clearly stipulated that every Ukrainian man and woman, be the "Uniate" or "Orthodox," could belong to the UNA.

During the whole history of the UNA, up to the outbreak of World War I, attempts were made by certain opposition groups to dominate the *Soyuz*: the Catholics tried to change the name of the UNA, while other types of opposition were against "clericalism," that is, against the leadership of the Ukrainian Catholic clergy in the organization. This issue came to the fore during the 11th Convention, held on September 20-23, 1910 in Cleveland, Ohio, during which the name of the organization was changed to the Greek-Catholic Ruthenian Association.

(It is to be underscored that the UNA helped a great deal in the establishment of Ukrainian Catholic parishes, in the construction of Ukrainian churches, in defending the Greek-Catholic rite, in helping to find Ukrainian priests, and in sending memoranda and delegations for the appointment of a Ukrainian Catholic bishop in America, and so forth.) When the first Ukrainian Catholic Bishop, Soter Ortynsky, came to America, some of his closest advisers prevailed upon him to become active in the *Soyuz*, which he did. At the already mentioned Cleveland Convention, on his proposal and recommendation, the delegates voted to change the name of the

⁵ *Jubilee Book*, p. 195.

⁶ *The UNA Calendar*, 1914, p. 96.

organization from the Ruthenian National Association to the Greek-Catholic Ruthenian Association in America.

This move precipitated the defection of a number of delegates and branches who created a new fraternal organization known as the Ukrainian Workingmen's Association (the name of which was changed in 1978 to the Ukrainian Fraternal Association [UFA]. Also, later on, Bishop Ortynsky founded the Union of Ruthenian Greek-Catholic Church Brotherhoods of Christian Love, which subsequently adopted the name of the "Providence" Association of Ukrainian Catholics. This happened when Bishop Ortynsky learned that the proposed change of the Ruthenian National Association's name could not be implemented because of certain clauses in the *Soyuz* bylaws.⁷

Thus, instead of one Ukrainian fraternal organization, there were three, which vied among themselves for members and for leadership in Ukrainian national life in America.

In 1914, during the XIIIth Convention, held in Buffalo, N.Y., two important events occurred which steered the UNA to further growth and development. Those were the adoption of a new name, that of the *Ukrainian National Association*, and the introduction of insurance reforms, which modernized the association and made it more effective.

UKRAINIAN CHARACTER, UKRAINIAN OBJECTIVES

From the first decade of the XXth century the Ukrainian national character of the UNA was distinctly evident in all its activities and, above all, in its publications. *Svoboda* became a Ukrainian national organ for all Ukrainian immigrants, not only in the United States but also in Canada and even in South America. Both the UNA and *Svoboda* served as vehicles for easing the life of Ukrainian immigrants and for making them better citizens. First, its publications helped Ukrainian immigrants in their process of Americanization by constantly stressing that the United States was their country as much as it was of the original English immigrants who had been coming to America since the first immigrant ship, the Mayflower, landed in Massachusetts in 1620. Hence, they should learn the English language, know the history of the United States, its constitution and the basic rudiments of its government.

On the other hand, *Svoboda* called on all our immigrants, regardless of their religion, social or territorial origin, to remember that they were all sons and daughters of the Ukrainian people and, whatever differences might exist among them, they should be united under one banner of *Ukrainianism*, as expressed in Ukrainian culture, the Ukrainian language, history and literature, the Ukrainian church and national traditions and, above all, by the aspirations of the Ukrainian people to freedom and national statehood.

To help Ukrainian immigrants orient themselves in America, there appeared a number of books and brochures in Ukrainian on the U.S. Constitution, about the laws and courts of the United States, and so forth.

In 1912, the UNA established the "School Fund in America," designated for the education and scholarship of Ukrainians. An "Educational Commission" was created to streamline the curricula in Ukrainian schools and to publish more textbooks on the history, geography and ethnology of Ukraine, and also books on the political, literary, theatrical, educational and economic areas. The Commission also planned to establish a Central Ukrainian Library in America and a "Ukrainian Ba-

⁷ *Svoboda*, Nos. 38 and 39, 1911.

zaar," which would feature Ukrainian folk art from the old country. In 1914 a monthly magazine *Tsvitka* (Floweret) was founded for the benefit of juvenile members of the UNA.

Immediately prior to the outbreak of World War I, the UNA purchased large numbers of books in English on Ukraine, such as *The Ukraine* by Bedwin Sands and *Memorandum on the Ukrainian Question in Its National Aspect* by Jaroslav Fedorchuk,⁸ both published in London. Also, the UNA sent to its branches books ordered from the Ukrainian National Rada, such as *The Ukraine and the Ukrainians*, *The Russian Plot to Seize Galicia, Russia, Poland and Ukraine*,⁹ and others.

The rebirth of the Ukrainian independent state in both Eastern and Western Ukraine spurred the UNA and *Svoboda* to extensive publicistic activities. The Ukrainian National Committee, organized in 1917, was conducting political activities for the recognition of the Ukrainian state by the United States as well as other governments, especially the members of the *Entente*. One of the Ukrainian National Committee's publications was Stephen Rudnytsky's *Ukraine: The Land and Its People*, which for a number of years was a standard work for American readers, and especially for the new, American-born Ukrainian generation. Both the UNA and *Svoboda* provided all possible support to the Ukrainian Diplomatic Mission, which tried to secure recognition of the Ukrainian National Republic by the U.S. government as well as by other states. The UNA and *Svoboda* urged members and readers to write to the American press regarding political developments in Ukraine. For instance, the decision of the Council of Ambassadors on March 15, 1923 to cede Galicia to Poland, the murder by the Polish police of Olha Basarab, a member of the Ukrainian Military Organization (UVO), the execution of Bilas and Danylyshyn and, above all, the Polish "pacification" of 1930 — all these events had a deep impact on Ukrainian Americans.

On June 30, 1922, a new organization, known as the United Ukrainian Organizations of America — or *Obyednannia* — was established upon the initiative of the UNA and *Svoboda*. *Obyednannia* directed all political activities of Ukrainian Americans until the establishment of the Ukrainian Congress Committee of America (UCCA) in May, 1940. One of the most significant publications by the *Obyednannia* was a documentary book, *Polish Atrocities in Western Ukraine*, dealing with the infamous "pacification" of Western Ukraine in 1930.

In 1927 an English-language quarterly magazine began to appear under the title, *The Ukrainian Juvenile Magazine*, for the purpose of imparting Ukrainian culture, history and national traditions to the Ukrainian American-born children. Eventually, in 1933, *The Ukrainian Weekly*, an English-language publication, was founded, which became an important source of information on Ukraine. It acquainted the American-born youth with Ukrainian literature, history, politics, culture and activities. It inculcated the young generation to observe certain Ukrainian national holidays, such as January 22, November 1, the Act of Union, commemoration of the Battles of Kruty and Bazar, the anniversaries of Taras Shevchenko and Ivan Franko, and so on.

In 1939 the *Obyednannia* published for the UNA the *Spirit of Ukraine*, by D. Snowyd (a pen name of Dmytro Dontsov), which dealt with "Ukrainian Contributions to the World's Culture."¹⁰

⁸ *Svoboda*, No. 31, 1914.

⁹ *Svoboda*, No. 111, 1915.

¹⁰ "The Role of UNA Publications in Ukrainian American Life," by Walter Dushnyck, Ph.D., in *Ukrainian Fortress in America: Jubilee Almanac on the Occasion of the 75th Anniversary of the Ukrainian National Association, 1894-1969*, Jersey City, N.J., 1969.

In the 1930s the UNA published a number of books on Ukrainian literature and history in English, among them Clarence A. Manning's *Taras Shevchenko, Bard of Ukraine* and *Ukrainian Literature*; George Vernadsky's *Hetman of Ukraine*, and Arthur P. Coleman's *A Brief Survey of Ukrainian Literature*. In 1941, the Yale University Press published for the UNA Michael Hrushevsky's *History of Ukraine*, the first authoritative history book on Ukraine in English. In 1944, the Macmillan Company published for the UNA William Henry Chamberlin's *The Ukraine: A Submerged Nation*, a daring book to be published at the height of the U.S.-Soviet war alliance.

In the postwar decade of 1947-1957, the UNA published several important books, such as *The Story of Ukraine*, by Clarence A. Manning, and Percival Cundy's *Ivan Franko: Poems*, in 1947 and 1948, respectively; three books by Clarence A. Manning: *Twentieth-Century Ukraine* (1951), *Ukraine Under the Soviets* (1953) and *Hetman of Ukraine: Ivan Mazepa* (1957). In 1964 the UNA published the first anthology of Ukrainian short stories in English, *Their Land: An Anthology of Ukrainian Short Stories* (some 21 Ukrainian classics).

But by far the most important publication of the UNA was the two-volume English-language encyclopedia on Ukraine, entitled *Ukraine: A Concise Encyclopaedia*, published in 1963 and 1969 by the University of Toronto Press.

Still another important contribution of the UNA and *Svoboda* to Ukrainianism in the United States were some 60 *Calendars* and *Almanacs* of the UNA and *Svoboda*, published every year since 1900. They contain hundreds of articles, essays, reports, short stories, historic narrations, and so forth, which constitute a rich source of material on Ukrainian life in America, in other countries and in Ukraine itself.¹¹

In assessing the role of the UNA and its publications, in both Ukrainian and English, to Ukrainianism in America we do not wish to convey the impression that the UNA and *Svoboda* were or are exclusive bearers of Ukrainianism in the United States. But they are the oldest and the most consistent, because of the continuity of their existence and also because of their financial resources.

There were and are other Ukrainian organizations which also contributed substantially to the development of Ukrainian life in America. The Ukrainian Congress Committee of America, since its founding in 1940, has published a number of books, pamphlets and brochures dealing with Ukraine, including its organ, *The Ukrainian Quarterly*, founded in 1944.

The three other Ukrainian American fraternal associations, such as the Ukrainian Fraternal Association, the "Providence" Association of Ukrainian Catholics and the Ukrainian National Aid Association — all regularly publish their newspapers as well as books in English and Ukrainian on Ukraine and Ukrainians.

In addition, we have such respected institutions as the Shevchenko Scientific Society and the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.A., which publish books of academic and scholarly character in both languages. There are also other organizations which produce books either about their own activities or on Ukrainian subjects. Finally, our Ukrainian churches also publish books and magazines dealing with their respective rites, histories and activities.

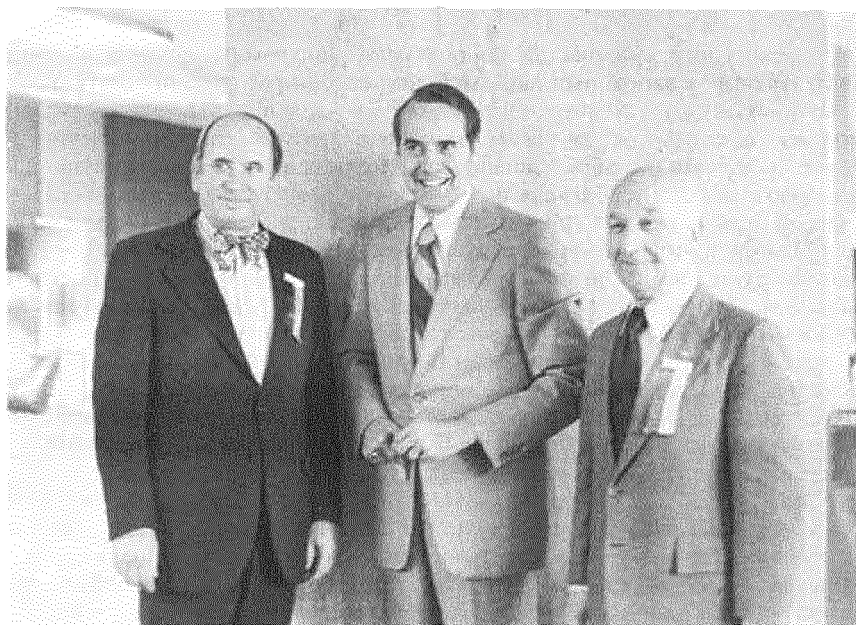
And last, but not least, Ukrainian subjects have been dealt with separately or in conjunction with non-Ukrainian topics by a great number of American publications, as well as by individual authors.

---

¹¹ "Calendars and Almanacs of the Ukrainian National Association and *Svoboda*: A Bibliographic Review," by Bohdan Krawciw, in *Ukrainian Fortress in America: Jubilee Almanac on the Occasion of the 75th Anniversary of the Ukrainian National Association, 1894-1969*, Jersey City, N.J., 1969.

All in all, Ukraine is no longer a *terra incognita*, “no man’s land” as it was before. In this process of enlightenment of the world about Ukraine, the UNA and *Svoboda* and *The Ukrainian Weekly* have earned a place of honor for their systematic efforts and their dedication to Ukraine, the Ukrainian people and the American-born generation of Ukrainian origin.

Now, the UNA, *Svoboda*, *The Ukrainian Weekly* and *Veselka* are in the front line in the unending struggle for the human and national rights of Ukraine, and will continue these efforts, because the Ukrainian people still are in the thralldom of Russian Communist domination, and need our moral and material support more than ever before in the history of Ukraine.

Під час 29-ої конвенції УНС в Піттсбургу в травні 1978 р. На фото (зліва): новообраний головний президент УНС д-р Іван О. Фліс, сенатор Роберт Долл, який вітає конвенцію та інформував про його заходи в обороні людських і національних прав поневолених, та дотогочасний головний президент УНС (від смерті св. п. Дмитра Галичина в 1961 р.) Йосип Лисогір.

ПО КАНАДСЬКІЙ УКРАЇНІ

Написав Остап Сокольський

I

Розлогі лани золотої пшениці та ячменю, наперемінку з жовто-цвітучими ланами гірчиці та заораними ланами блискучого чорнозему, простягаються в безконечність вздовж степового шляху. Обабіч дороги, в симетричній формі — немов на шахівниці — видніють обсажені зеленню забудови селянських хуторів, а далеко на обрії, домінуючи околицею — немов опікуни її — виблискують на сонці срібні копули двох церков. Могутньо височать дві типічно українські церкви: одна з трираменним, а друга з однораменим хрестом.

Мимоволі прискіпуєте швидкість авта, щоб чим скоріше приблизитися до цих могутніх храмів, бо видається вам, що тут мусить бути більше поселення українців, які спромоглися на такі могутні святині. Підїжджаєте і бачите, що як і в інших місцевостях, так і тут крім громадської великої залі і цвинтаря, на якому теж однораменні і трираменні хрести, та крім декількох недалеко положених хуторів-господарств, нема жадного більшого поселення. Це вдійсності свідчить про велетенську жертвенність і посвяту ранніх поселенців — українців тут, які засвідчують проїжджим Манітобою, Саскачеваном та Альбертою, що тут Канадська Україна.

Заходите до цих хуторів-господарств, віддалених від себе четвертиною секції землі, у віддалі одної милі один від одного, і з місця можете з ними по-українському говорити. Не журіться, їхні діти, які хоча й не ходять до українських шкіл, по-українському з вами теж говоритимуть. Ви зможете зразу розпізнати їхній галицький чи буковинський діалект із закраскою місцевих говорів. Тут говорять так, як говорять ще й сьогодні жителі наших галицьких сіл: Борщева, Бродів, Галича, Стрийщини, Бучача, Заваля, Золотого Більча чи Ковалівки, ба навіть ці оселі тут у Канаді теж так називаються.

Ви не мусите бути українцем, щоб бути свідомим, щоб відчутти, що ви їдете землями українських поселень степових провінцій Канади. Ось ви вїжджаєте у Вегревіл і вже здалека вітають вас придорожні написи, які вказують, що там найбільша в світі писанка. І справді, могутньо височить велика на 30 стіп українська писанка і блищать на сонці її бронзові, срібні та золоті краски.

Не лише назви місцевостей вказують на їхню українськість, як Борщів, Вільна, Стрий чи навіть Мирнам, бо ця назва походить від привіту „Мир-

УТРИВАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СПАДЩИНИ В КАНАДІ

Вулиця в Селі Української Культурної Спадщини: крамниця залізного знаряддя з міста Восток (1930), харчова крамниця з Лузан (1912), фотографічне студіо Федорюка і каварня зі Снятина (сучасної будови) та український фермерський дім з Нового Києва (1919).

нам!”, але навіть і громадське життя на це вказує. Ось Лямонт романського походження, а тут на привітання королеви Єлисавети II виступає українська танцювальна група, грає українська радіо-оркестра, та навіть ветерани, які вийшли у своїх уніформах з медалями на грудях, щоб вітати королівський почот, це українські ветерани канадської армії — учасники обох воєн. Іван Паран перший поміж ними — він теж був першим з Королівської Канадської Армії, який вступив на землю островів Великої Британії на початку Другої світової війни. А зголосилось їх тоді в Канаді поперх 50 000 осіб.

Ось федеральний посол Мазанковський відкриває пам'ятник для відзначення відвідин королеви у Лямонті, а там список членів Міської ради: майор Андреїв і радні Гавриляк, Мальований, Криль, Зазуля і Зехт — з шести п'ять українських прізвищ. А в Ту Гілс на пам'ятнику поляглим воякам у Другій світовій війні записані імена: С. Томин, Г. Єглинський, М. Кривенчук, Г. Горгійчук, Й. Голиновський, Л. Плішка, Дмитро Бук і Сид Ліч — „щоб ми ніколи не забули”.

Переїжджаєте до сусіднього містечка Чіпман і знову вас вітають дві чудові українські церкви. Наближаєтеся і на подвір'ї однієї бачите пам'ятник Василеві Єленякові з Небилова, Калушина, одному з двох перших українських поселенців у Канаді в 1891 році.

Саме тут, на цих ще тоді диких обширах з непроходимими кушами і лісами, першими поселились українці. Поселились на землях, яких ще ніхто не управляв і до яких навіть не було ще тоді доїзду, бо не доходила тут ще залізниця. Скинуті на ласку Божу у цих ще диких степових обширах, наші предки — наші брати і сестри своїм потом і кров'ю зрошували цю землю, стинаючи дерева, корчуючи їх та вичищуючи коріння, щоб земля була uprawною.

II

Кров і піт наших братів наскрізь просякли степові райони західньої Канади і тому, лише тому їхні нащадки можуть тепер збирати ці чудові плоди землиці Божої. Як колись франко-канадські торговці звірячими шкурами своїми каяками перші покрили східні та центральні простори Канади, так наші брати — ці „шіпскінс” — з неменшою жертвенністю, з неменшою самопосвятою, як перші поселенці цих земель перші заселили, закріпили та перші культивували ці степові цілиніні землі Канади. Це вони, ці перші українські емігранти, і ті, що прийшли слідами Василя Єленяка та Івана Пилипова вслід за франко-канадцами і за англо-канадцами, стали будівничими — співтворцями цієї чудової країни — Канади.

І справді, не треба бути українцем, щоб проїжджаючи степовими провінціями Канади не відчуті української гостинності, не завважити тут українського вкладу і не відчуті, що українці були тут будівничими Канади та що вклад їхній тут величезний.

І гордістю наповняється серце, що це наші предки, українські батьки і матері, тут будували Канаду, що це ті галичани, буковинці, русини, австрійці — всі українці — дали Канаді губернатора Саскачевану — Воробця, генерала канадських збройних сил — Романова, посадника Едмонтону — Василя Гавриляка, Филипа Коновалова — самотнього українця, який був декорований 1917 р. найвищим відзначенням Великої Британії — Хрестом Вікторії. Відзначений він був тоді, коли під час Першої світової війни багато українських поселенців Канади сиділи в таборах інтернованих в Торонті та в Монтреалі, як

ворожий „австрійський елемент”. Дали українці Канаді численних науковців, професіоналістів, військовиків, учителів і спортсменів світової слави.

На жаль, затираються наглядні зовнішні сліди слави наших предків, вкладу їхнього в будову Канади. Травою заростають дороги і стежки до цих чудових церков наших, брак священослужителів не дає можливості виховувати правнуків Єлиняка та інших на традиціях, звичаях і в культурі нашої, бо це українські церкви в першій мірі зберегли наш нарід в українському дусі, в плеканні вікових традицій і в збереженні наших культурних цінностей,

Село Олеськів, так назване у пошану д-ра Йосифа Олеськова, який прибув оглянути Канаду в 1895 р. і описав її у брошурі „О іміграції” 1895 р., що була видана і розіслана по українських читальнях Галичини і Буковини. В брошурі д-р Олеськів закликав емігрувати до Канади, а не до Бразилії, з уваги на догідніше підсоння та сприятливіші обставини тут. На жаль, село Олеськів перейменовано на Толстой. Так само, на жаль, в Новому Києві, названому на славу нашої столиці, православна церква це „Русько-Православна”, а не „Українсько-Православна”, а „Восток” заснований, коли 18 родин, продавши свої посілості в Золотому Більчі, повіт Борщів, заохочені брошурою д-ра Олеськова поселились тут, під впливом отця Димитрія Кам’єнова зі Сіятел ЗСА, присланого московським православним єпископом Николаєм Алестунським зі Сан Франсіско вже в червні 1897 року, з нагоди першої візитації вкопали хрест із дедикацією: „Воз’єднання Унії к Православно Греко-Восточної Віри Галичан” і село, за породою цього отця Димитрія, „Востоком” назвали.

— Чому ви церкву російською назвали? — запитав я прохожого.

— Та ж вона не російська. Вона українська. От я-буковинець — українець сам до неї ходжу, — відповів Мирослав, місцевий фармер.

І так пропадають сліди наші, пропадає слава наша. Ще й сьогодні часто вказують державні архіви, що господарили тут галичани, буковинці, австрійки, рутенці, але що це були українці, то архіварі не завжди готові признати.

Та немає найменшого сумніву, що ніхто не зможе зовсім затерти тут слідів українських. Існує тут „Українське село”, ростуть тут привезені з України соняшник, мальви, полин, нагідки, чорнобривці, кудрявець, маруна, рум’янок, м’ятка, кріп, хрін і вже заборонені коноплі. А що найважливіше, що росте тут, це український рід пшениці чи похідні від неї, перещеплені много разів пшениці т. зв. „ред файв”..

В чім їхня важливість? — запитасте.

— Без неї, ми не завжди могли б зібрати збіжжя з поля, — сказав нам фармер. — Наша канадська пшениця дозрівала під кінець серпня і часто ще на пні захоплювали її морози. „Ред файв” дозріває пару тижнів скоріше і тим забезпечує нам певність збору її ще заки піchnуться морози. „Ред файв” нас не раз рятувала від голоду.

І хоча губляться сліди предків наших на степових провінціях Канади, то ніхто ніколи не зможе заперечити і ніхто ніколи не забере нам джерела нашої гордості, що як колись франко-канадці, а опісля англо-канадці, так українці-канадці теж були будівничими нашої чудової країни. Ніхто ніколи не зможе затерти цього величезного вкладу в її розбудову нашими предками — першими поселенцями й будівничими степових провінцій. Вічно житиме слава в історії Канади про Єленяка і Пилипова та тих, що прибули після них — тих нащадків козацьких — творців і будівничих Канади.

АЖУРОВІ ХМАРОСЯГИ

(Записки європейського туриста в Америці)

(М. В.) Літак пересік океан з шестигодинним запізненням і в повітряний обшир Америки ввійшов уночі. Новий світ уперше об'явився моїм очам жевріючими багаттями й головешками, розметаними в теміні.

На аеропорті Кеннеді мені не простелено килима, не було духової оркестри, квітів, почесної варти і промов. Зате за десятки миль у цю пізню годину туди прибули, як три мушкетери, три приятелі. Давні, ще з часів Ріміні. Один навіть із жінкою. Глотком сливовиці з баклаги навстоячки ми змили океан простору та чверть віку часу, що залягли були поміж нами, і я відчув: такої зустрічі міг би позаздрити мені будь-який державний, церковний чи ще який діяч.

У Новому Світі я знайшов насправді власний старий світ. День по дневі, як проминала відпустка, я жив, наче у сні, в колі добре знайомих, рідних і давно небачених облич. В приватному помешканні одного з трьох, які мене зустрічали в аеропорті, на 23-му поверсі висотного дому (чудовий погляд на будинки ООН, Пен-Ем, Емпайр Стейт Билдинг, на Іст Ривер і Бруклін) зібралися колишні учні Холмської гімназії. Принесли старі фотографії, пожовклі листи, вирізки з газет і схвильованість. Багато разів повторялося: „А пам'ятаєш?“... На оселі „Верховина“ відбувався крайовий з'їзд „дивізійників“, а на оселі ім. Ольжича ті ж „дивізійники“ зїхалися вдруге „пекти бараболю“. Це дало мені змогу привітатися з багатьма однокласниками з часів війни й полону... Давні партизани з Волині й сусіди з найвужчої батьківщини, Холмщини й Підляшшя, були моїми гостинними господарями й провідниками в Торонті й Вашингтоні. З ними я навіть гуляв на незнайомому весіллі... Колишні студенти Мадридського університету приймали мене чаркою у Філядельфійському клубі „Тризуб“, на Союзівці... Я знайшов відкриті двері в Ньюарку й Ірвінгтоні, в Гамільтоні й Гримсбі, отримав змогу скласти візиту пошани о. П. Хоминові, учителеві зі Львова. Ба — і в цьому я либонь не повинен би признаватися — мені поталанило відбутися ще одну зустріч з чарівною пані, до якої я залицявся, коли їй було 14, а мені цілих 15 років життя. Подорож до Чикаго й далі вглиб континенту випала з програми: в рамки одномісячних відвідин не вдалося втиснути всього, що гадалося. Багато чого відклалося до наступних відвідин.

Мої приятелі й земляки тридцять чи скільки там років тому прибули на американську землю, привізши по парі рук кожний. Сьогодні живуть у власних

— скромних або виставних — домах чи помешканнях, їздять вигідними автомобілями з кондиціонерами, часто ведуть власні підприємства, виховали дітей, потроху подумують про емеритуру. Це люди наскрізь зрілі — з дипломами, ліценціями й титулами, з громадським, політичним і життєвим досвідом, як і з виглядом, що вселює повагу. А проте — і тим не хочу нікого образити ні нікому влестити — всі вони до єдиного в істоті залишилися докладно такими, якими їх знав тридцять і більше років тому. Хоч про що ми говорили — про клопоти з підростаючими дітьми чи патріярхат, переваги американського автомобіля чи дисидентський рух, достатки вдома чи ревматизм — я їх міг розуміти з півслова, з одного жесту, порушення брови або заламання уст. Вони мені ввижались гімназистами й гімназистками, вояками й медсестрами, просто хлопцями й дівчатами, які чомусь загадали оце загримуватися, як елегантні дами, як респектабельні високочолі професіонали та пузаті підприємці (хтось на вухо: „увага, він по першому дзвінку“). Дуже підозріваю, що хоч яку позу приймав я, вони також і мене бачили наскрізь, як облупленого.

Кільканадцять років тому мені довелося бути свідком, як один свіжоспечений американець із діпів у подорожі по Європі перед гуртом здивованих земляків цілував свій новенький паспорт. Щось як Маяковський: „Дивіть і завидуйте“. Подібної сцени вдруге я не пережив ніколи. Таке не могло трапитися, зокрема в колі моїх знайомих в Америці. А проте, моя чуйність уже була витончена й мені спостерігалися навіть і нюанси впливання американського „перетоплюючого горнила“ на світосприймання людей, що попали до Америки вже зформованими. От, скажемо, ледве привітавшись, мене з правила питали, які мої враження про Америку чи Канаду, цілком очевидно очікуючи вибуху захоплення. Не зморгнувши оком, товариші з війська й гімназії говорили про „нашу“ державу, „нашу“ конституцію, „наш“ зоряний прапор тощо. Словом, знаки того явища, що його можна б назвати політичною інтеграцією чи асиміляцією, були виразні.

Якщо колишні діписти прийняли американські політичні інституції за свої, то цього їм я особисто не пишу в провину. Вважаю, що це заслуга американських інституцій. В Європі політичну асиміляцію, як правило, попереджає асиміляція мовна й культурна. Це остання стадія повної асиміляції. На старому континенті того етапу масово ми не осягнули не завдяки нашій стійкості при старих ідеалах, не тому, що всілякою асиміляцією гидуємося й її не хочемо, а переважно тому, що не хочуть нас. З паспортами чи без, з кращим і з гіршим знанням мови й культури автохтонів, в політичному розумінні ми в Європі все ще в гостях. І, звичайно, наше емігрантське середовище не видало, не могло видати Кіссінджера або Бжезінського. Просто неможливо уявити собі британського, французького чи бельгійського міністра, що говорив би з угорським, польським чи українським акцентом.

Вимагаючи лояльності й підпорядкування законові (звичайно, не конче з прилюдним цілуванням паспорта), Америка й Канада дають імігрантам громадянські права та залишають їм широкий край волі в ділянці релігії, культури, господарства, побуту тощо. І я отримав змогу переконатися, що мої давні й нові знайомі широко користуються як отриманими правами, так і волею. Трохи не кожний належить до однієї чи більше українських організацій, вони передплачують українські періодичні видання, в особистих бібліотечках мають українські книжки; обстоюють українську чи старослов'янську мову в Богослужбі; дітей посилають до української школи, дбають про те, щоб створити для них українське середовище, щоб вони вживали українську мову; їх

помешкання інколи аж перевантажені іконами, картинами з старокрайовою тематикою, вишивками, керамікою тощо. В результаті, українські громади в культурному розумінні дуже живучі й навіть здатні асимілювати. В Торонто я зустрів дві жінки, словінку й німкеню, які замужем за українцями, зукраїнізувалися самі та виховали українських дітей. Молодь говорить з м'якою англосаксонською вимовою, але граматично бездоганно. Я слухав виступи двох дівочих хорів — виконували традиційні українські й модерні пісні. В Ньюарку був присутній на пробі церковного хору, на зайняттях пластунів, а на дверях школи вичитав (трохи розчаровано): „Но пироги тудей”. А втім, у себе таки вдома, у Відні, в різний час я приймав двох симпатичних молодих американців, один з яких писав дисертацію на тему Адама Кисіля, а другий — дописувач журналу „Сучасність” — працює над темою українського націоналізму.

В сумі, відвідини в Америці мене зміцнили в переконанні, що за океаном у нас більше шанс, ніж в Європі встоятися повній асиміляції, довше зберегти нашу національну ідентичність. Сприяє цьому навіть і найновіший рух, що жене молодих людей в різні закутини світу шукати свого „коріння”.

Щождо Нового Світу взагалі, то в ньому я не шукав сильних, запаморочливих вражень. Ні добрих, ні тим більше поганих. Відповідно до того, не бачив найдовшого мосту, найтовстішого дерева, не був свідком расових заворушень, гіпністських збіговищ, наркоманських оргій або чогось подібного. Навіть ритуалу підняття на Емпайр Стейт Билдинг не виконав. Зате от оглядав старий та більш ніж скромний будинок давнього міського суду в Філядельфії, т. зв. Індепенденс Голл, де представники чотирьох мільйонів збунтованих колоністів кинули виклик метрополії та проголосили незалежність (в нашому кінці світу якраз тоді кололася Річсполита й винищувалися рештки козацької держави). У Вашингтоні бачив Капітоль, Білий Дім і Пентагон, звідки молода держава взялася порядкувати справи спершу Західньої гемісфери, а потім і цілого світу. В музеї НАСА обходив і навіть обмацував виряд, що з його допомогою американці піднялися на Місяць у космос. Від лясо пастуха і сільця звіролова навіть іще минулого століття до скомплікованої електронної апаратури міжпланетарної ракети й до розкішних бібліотек, багатющих збірок мистецтва — якісна відстань величезна, як і час, власне, запаморочливо короткий. До чого тут розглядатися за найтовстішим деревом!

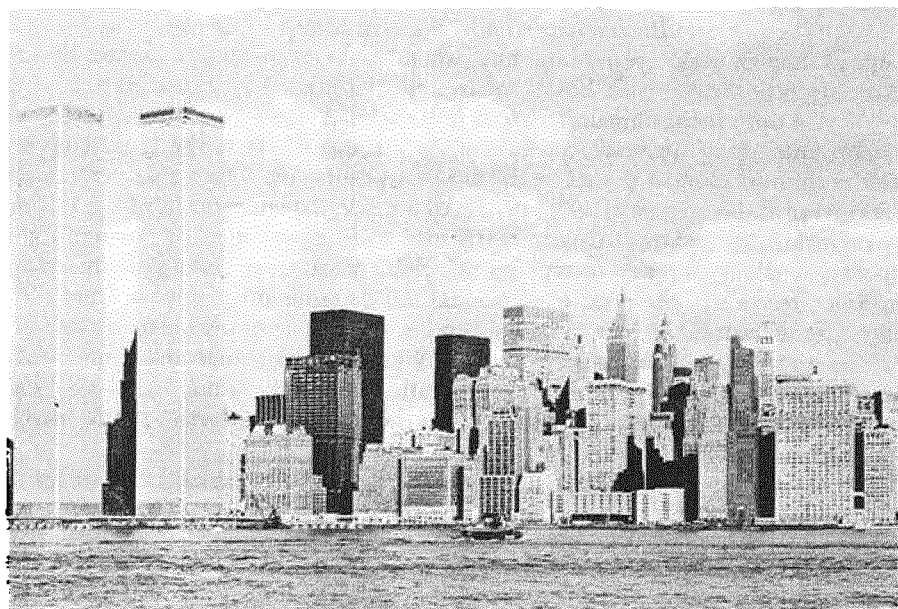
При тому країна й надалі в русі, в бродінні, в риштуванні, на колесах. Повз уваги відвідувача з Європи не пройде факт, що в Америці — це меншою мірою стосується Канади — обмаль будівель, які — як європейські катедри й замки — розраховані на те, щоб простояти століття. Мені казали, що мало хто в Америці помирас в домі, в якому народився і провів дитинство. Житлові квартали в містах, особливо бідніші, фермерські садиби при дорозі, ба навіть і будівлі церков і хмаросяги віддають духом провізоричности. Вони будовані з точно означеною метою, на два-три покоління, з наголосом на ужитковість, не на естетику. Кран, що буде, працює поруч бульдозера, що руйнує. Руйнує без жадного сантименту. В Європі ми більш чутливі і як руйнуємо щось старе, то з допомогою гармат і авіабомб. Бульдозера вживають в другу чергу.

Пульс життя потужної країни й поспіх відчуваються скрізь: на вулиці, що пестріє всіма расами й мовами; в абияк покритих ямах і вибоїнах асфальту по останніх інсталяційних роботах; в глітні автобуса чи підземки, особливо коли люди ідуть до і з роботи; в чотирьохколіїних автошляхах і в розгасовці півфабрикатів, пропонованих на продаж в універсальних магазинах. У

прифабричній забігайлівці, як і в елегантному ресторані, в обідню пору подають гамбургери, різні салатки, сандвічі, кока-колу. На суп, печеню, тісто й каву час аж по скінченій праці. Люди спішать сплатити борги за дім, меблі й авто, бо в проспекті нові борги за іншу хату й нове авто. Тільки в одному місці я поспіху не бачив: на біржі праці, де чекали виклику безробітні.

Мене питали, чи не „любив би” я переправитися за океан на постійно. Вже ж „любив би”, якби то хто мені збавив зо два-три хрестики з крижів. Але без того — боюся, що не встиг би не то що переламатися на новий лад, а й навіть набути „лоту” в Бавнд Бруку.

До аеропорту в поворотну путь проводили-відвозили мене автом ті ж добрі приятелі. На рамені у мене лежала тепла рука. На мості Квінс Бридж хтось порадив мені повернутися та поглянути назад. Мангаттан якраз займався вечірніми вогнями. Світла у вікнах зливалися з жеврінням неба на заході, й це робило хмаросяги міста наче стрункішими, прозорими, ажуровими. Так і закарбувався мені в пам'яті Новий Світ: ажуровими хмаросягами на тлі палаючого неба й теплою руки на рамені.

Панорама долішнього Мангеттену із хмаросяжними вежами Світового Торговельного Центру, як їх видно з даху 15-поверхової Української Будівлі Українського Народного Союзу по другому боці Гудзону.

HELSINKI MONITORING GROUP IN KIEV: THE STRUGGLE AND THE ORDEAL

(Compiled on the basis of material in the Ukrainian press since the formation of the Kiev Public Group to Promote the Implementation of the Helsinki Accords).

By Ihor Dlaboha

When Leonid Brezhnev agreed to Western countries' requests for the inclusion of human rights provisions into what has become known as the Helsinki Accords, little did he realize how much trouble that would later cause for him.

Up until then, human, religious and national rights advocates in the Soviet Union based their demands on the United Nations Charter, the U.N. Universal Declaration of Human Rights or the Soviet Constitution. The signing of the Helsinki Accords on August 1, 1975, produced a modern document, in which 35 countries, including the Soviet Union, reaffirmed their commitments to human rights. Incorporated into this new treaty were principles of freedom of religion, freedom of speech, freedom of the press and national self-determination, among others. This latest recommitment to human rights then became a bible of dissidents in the Soviet Union and elsewhere in Eastern Europe. While not altogether abandoning references to U.N. treaties or the Soviet Constitution, in which human rights activists in the USSR have lost faith, dissidents behind the Iron Curtain began to use the Helsinki Accords as the basis of their conduct.

The first meeting to review compliance with the Helsinki Accords was set for late 1977 and early 1978. That preceding spring and summer delegates from the 35 countries had already begun to assemble to discuss the ground rules for reports and discussions later that year.

Signatory governments were preparing lists of their countries' implementations of the Helsinki Accords and compliants against other states, which, they claimed, did not live up to the Accords. Besides governments, individual citizens and organizations also were busy collecting documented material on their government's violations of the human rights provisions of the Accords.

With the possibility of publicly airing violations of basic rights at the CSCE talks, human rights advocates in the Soviet Union took advantage of this and formed what has become known as Helsinki monitoring groups. They hoped that the material they collected would be presented at the CSCE, or would at least be made public around the world.

In late 1976 and early 1977, five public groups to promote the implementation of the Helsinki Accords were formed in five republics of the Soviet Union — Moscow, Russia; Kiev, Ukraine; Tbilisi, Georgia; Vilnius, Lithuania; and in Armenia. Each public group earnestly began collecting documentation on the Kremlin's violations of the Helsinki Accords and established contacts with the West in order to relay their information to the free world. This, they hoped, would bring public pressure to bear down on the Soviet government, which would force it to cease denying its citizens their rights.

Each group was and continues to be interested in human rights generally, but individually their objectives differed. The Moscow group, for instance, focused on civil and religious rights. The Ukrainian, Lithuanian, Georgian and Armenian groups also sought civil and religious rights, but they also advocated the implementation of the principle of national self-determination.

The date of the formation of the Kiev group is November 9, 1976. Mykola Rudenko, a Ukrainian writer and poet, became head of the group and his suburban Kiev apartment at Koncha Zaspa became its unofficial headquarters. Five other Ukrainian human rights advocates joined him in forming the early nucleus of the group — Lev Lukianenko, Oles Berdnyk, Nina Strokata, Oksana Meshko and Petro Grigorenko. Lukianenko, a lawyer, was released the previous January from imprisonment for calling for Ukraine's secession from the USSR 15 years earlier. Berdnyk is a writer and philosopher. Strokata, the wife of Ukrainian political prisoner Sviatoslav Karavansky, is herself a former political prisoner. Meshko is the mother of Ukrainian political prisoner Oleksander Serhiyenko. Grigorenko, a Soviet army major-general, who was stripped of his rank, is a former inmate of psychiatric asylums, who defended the rights of the Tatars. He maintained liaison with the Moscow group until his departure for the U.S. in November of 1977. He was subsequently stripped of Soviet citizenship and received political asylum in the U.S.

Four more Ukrainians joined the group by the time it released its first statement in December — Oleksa Tykhy, a teacher and former political prisoner, Ivan Kandyba, Lukianenko's associate and former defendant in the famed "jurist" case of the early 1960s, Myroslav Marynovych and Mykola Matusevych, an engineer and historian, respectively, from Kiev who had no prior convictions for human rights activity.

These 10 persons are known as the founding members of the Ukrainian Public Group to Promote the Implementation of the Helsinki Accords. In subsequent months, the membership of the group was to rise, but arrests, imprisonments, one exile and two alleged defections were to curtail the number of active members.

Reports from the Soviet Union in 1976 quoted Yuri Orlov, head of a similar group in Moscow, as saying that, among other things, the Ukrainian group was to demand separate participation in the 1977 CSCE talks.

It did not take long for official reaction to the formation of the group. A counterpart of the Kiev group in the United States, called the Helsinki Guarantees for Ukraine Committee, based in Washington, D.C., reported on November 21, 1976, that the home of Rudenko was damaged by bricks hurled by hooligans on the day of the group was formed. Meshko, who was staying at Rudenko's home at the time, was reportedly injured in the attack.

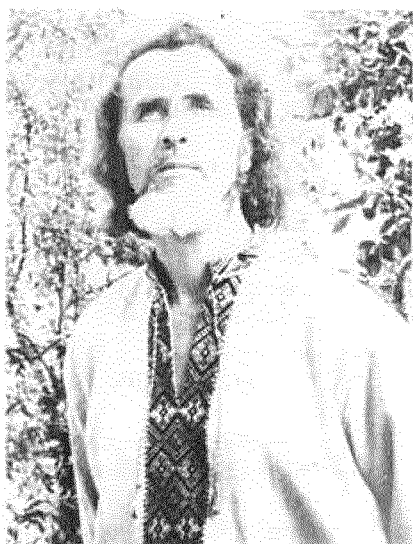
*MEMBERS OF THE UKRAINIAN PUBLIC GROUP TO PROMOTE
THE IMPLEMENTATION OF THE HELSINKI ACCORDS*

Mykola Rudenko

Lev Lukianenko and Ivan Kandyba

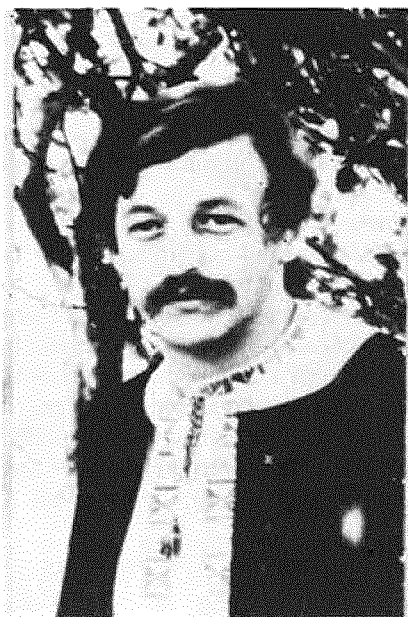

Oles Berdnyk

Oksana Meshko

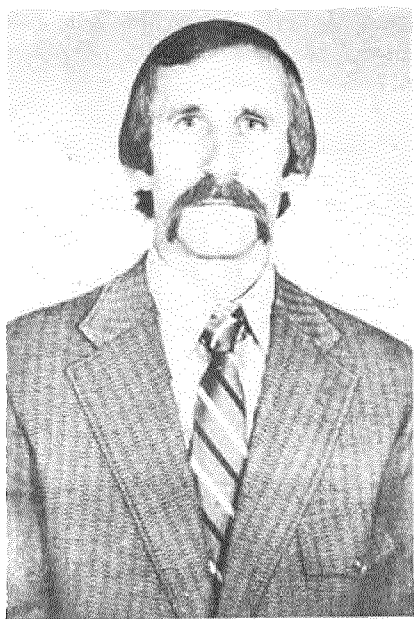

Mykola Matusevych

Myroslav Marynovych

Vitaliy Kalynvchenko

Petro Vins

Rudenko told a member of the American body that police response to the crime was slow and that it did not want to press charges against anyone. Only after a week did the police agree to search for the perpetrators.

Also in the telephone call, Rudenko said that Berdnyk did receive a letter from the United Nations, saying that it had "read and noted" his correspondence with that organization. Rudenko also said that conditions in the prison camps are "extremely severe."

The Kiev group issued its platform on December 5 and 6, 1976. Called "Declaration" and "Memorandum No. 1," the documents stressed heavily Ukraine's right to participate in all international forums on an independent basis.

The Ukrainian Helsinki monitors set down for themselves four objectives: to strive to have the Declaration of Human Rights become the basis of relations between the individual and the state; to actively promote the implementation of the Final Act of the CSCE; to strive to have Ukraine, a sovereign European nation and member of the United Nations, represented by its own delegation at all international conferences dealing with the implementation of the Helsinki Accords; and to strive for the accreditation in Ukraine of foreign correspondents for the formation of independent news agencies, and the like.

The group said that it will compile documents of official violation of human rights in Ukraine and transmit them to the West. While arguing that Ukraine is a sovereign European state, though not in the form it exists now, several times in this and subsequent memoranda they emphatically stated that Ukraine and other Soviet republics are mere colonies of Moscow.

As soon as the two documents became available in the West, the Washington group turned them over the Rep. Millicent Fenwick (R-N.J.). She asked the State Department to investigate the charges contained in the documents.

Official harassment of the Kiev group did not ease. On December 23, 1976, Rudenko, his wife Raisa, Berdnyk and Tykhy held a hunger strike at Rudenko's home.

During a KGB search of the premises on December 25, 1976, the secret police found "evidence" against the group which the Kiev members said was planted: pornographic cards, a rifle, and \$36 in American currency, possession of which is illegal for Soviet citizens. Rudenko later found a death threat in his mailbox.

In the early weeks of January 1977, Ukrainian human rights advocates hoped for an ebb in repression. In a telephone call to the Washington committee, Gen. Grigorenko said: "Yes, we had hoped for a letup, they released Plyushch, Bukovsky was exchanged, but right now they are increasing the pressure."

"It seems that just when the government showed signs of weakening, they turned around and increased repressions," Gen. Grigorenko said.

Gen. Grigorenko's fears were justified. Within three weeks, the Soviet government would stop employing mild scare tactics and harassment, and arrest the first two Helsinki monitors.

The Helsinki Accords alone served as a major boost to the morale and activity of dissidents in the Soviet Union, but the historic pronouncements by the newly inaugurated President Jimmy Carter and his exchange of letters with Soviet academi-

cian-human rights leader Dr. Andrei Sakharov was an unexpected victory for human rights around the world.

Following a week of statements in defense of human rights in the Soviet Union, President Carter told Soviet Ambassador Anatoly Dobrynin that the United States is morally committed to the cause of human rights around the world. In addition, Dr. Sakharov, in a letter to the President on January 21, 1977, asked the U.S. Chief Executive to "continue efforts for the release" of 15 Soviet dissidents, nine of whom were Ukrainians.

Secretary of State Cyrus Vance later said that the United States would continue to oppose human rights violations everywhere, including the Soviet Union. The State Department also issued a strong warning to the Soviet government not to intimidate Dr. Sakharov.

Seeing that the President of the United States was on their side, dissidents in the Soviet Union now felt confident that their goals could be achieved and that the question of human rights violations would be raised at the CSCE in Belgrade, Yugoslavia.

Several days after the formation of the Kiev group, the Moscow body released a letter in which it complimented the courage of Ukrainian human rights activists for forming the group.

"The establishment of a Ukrainian committee under the conditions which exist in Ukraine is an act of great courage," said the Moscow dissidents. They wrote that the Ukrainian Helsinki monitors are "confronted with unusually difficult obstacles."

"The Public Group to Promote the Implementation of the Helsinki Accords in the USSR will aid the Ukrainian committee in forwarding information to correspondents and representatives of heads of states, which signed the Final Act," they wrote. "We hope that governments will openly and officially accept the information about violations of the articles of the Final Act, which deal with human rights, from the Ukrainian Public Group to Promote the Implementation of the Helsinki

the Ukrainian Public Group to Promote the Implementation of the Helsinki Accord.

Some three weeks after the fifth anniversary of the infamous 1972 arrests in Ukraine, the Kremlin unleashed a police action against Ukrainian Helsinki monitors with the intent of quashing it and its sister group across the Soviet Union.

On Saturday, February 5, 1977, the KGB arrested Rudenko and Tykhy, the first two Helsinki watchers to be picked up by the police in the Soviet Union.

Western wire services detailed the arrests of Rudenko and Tykhy, and the subsequent searches and questioning of other Kiev group members.

It was reported the Rudenko's wife was stripped naked as an act of humiliation while the secret police searched their home. The woman was released after questioning. Police searches were also conducted in the homes of Berdnyk, Meshko and Strokata.

In the United States, the Washington group, the UCCA and other groups fired off letters to U.S. government officials and legislators apprising them of the arrests and asking them for American intercession.

The Canadian Parliament, responding to a request by the Toronto Committee for the Defense of Valentyn Moroz, expressed its "disappointment and concern"

over the arrests of Rudenko and Tykhy, and Moscow group members Yuri Orlov and Aleksandr Ginzburg. Such a resolution was adopted unanimously.

In Washington, the Ukrainian Student Hromada of Baltimore held a demonstration outside the Soviet Embassy four days after the arrests. Following the protest, the students met with U.S. legislators, who promised congressional action in defense of those arrested. In New York City, the local TUSM branch also protested the arrests at the site of the Soviet airlines office.

Gen. Grigorenko called on Western European Communists to help Rudenko and Tykhy. Gen. Grigorenko said it was the "duty" of European Communists to stop the wave of repressions in the Soviet Union.

Many legislators, both on the federal and state levels, quickly came to the aid of Rudenko and Tykhy. Several resolutions in their defense were introduced in both Houses of Congress, calling on the United States to request the Soviet government to release them as soon as possible.

Meanwhile, the Kremlin, in response to the growing concern in the West about the treatment of human rights advocates in the USSR, warned the West not to meddle in what it considers to be its own internal affair.

In a telephone call to the Washington committee on February 16, 1977, Strokata and Stephania Shabatura revealed the high degree of faith Ukrainian dissidents have in their compatriots in the free world. The two female Ukrainian human rights activists said that the freedom of Rudenko and Tykhy resonates with Ukrainian Americans.

"A wave of arrests has enveloped Ukraine," they said. "Rudenko and Tykhy will remain behind bars unless Ukrainians do not find in themselves the strength and courage to stand up in their defense. All of us, who were and remain political prisoners in the Soviet Union, hope that our countrymen will energetically defend all Ukrainian patriots."

A day later, the human rights movement received another shot in the arm from the United States. In a letter to Dr. Sakharov, President Carter wrote: "We shall use our good offices to seek the release of prisoners of conscience and will continue our efforts to shape a world responsive to human aspirations in which nations of differing cultures and histories can live side by side in peace and justice."

In early March 1977, a new Russian emigre told Ukrainian correspondents in Europe that repressions are most severe in Ukraine because the Kremlin fears a national renaissance in Ukraine and Ukraine's secession from the Soviet Union." Ludmyla Alekseyeva, a member of Amnesty International in Moscow, said: "In no other republic is the oppression by authorities and the KGB felt so greatly as in Ukraine." She added that "Idi Amin-type oppression" exists in Ukraine.

Alekseyeva's description of the critical situation in Ukraine was documented by the Kiev group in its first and later memoranda.

Cooperation in the human rights movement among the different nationalities is commonplace, and it is disturbing to the government. Soviet officials frequently attempt to instigate animosity between Ukrainians and Russians or Ukrainians and Jews.

Despite these efforts, human rights activists continue to mutually defend each other. In mid-March, Strokata, a microbiologist, asked the American Associ-

ation of Microbiologists to speak out in defense of Orlov. "Colleagues! Imagine an incarcerated scholar! Imagine that instead of Prof. Orlov, one of you was arrested for his beliefs. Could you remain silent? If you cannot, let us together begin to defend Prof. Orlov."

Incarceration for political reasons in the Soviet Union is torture enough for a healthy person. But for an invalid it may be tantamount to murder. In March 1977, it was learned that Rudenko's life was in danger. Rudenko, a veteran of World War II who suffers from a spinal wound, was being denied by the KGB rest periods which are essential in relieving the pain in the spine. The Kiev group members feared that the excruciating pain could kill him. They felt that the secret police was torturing him deliberately in order to force him to recant his views.

Assured of President Carter's commitment to human rights, dissidents in the USSR began to appeal directly to the American leader for help. In his second letter to an American president (his first was to President Gerald Ford), Berdnyk asked President Carter "to grant me refuge in your country, as well as American citizenship."

"I ask you, Mr. President, to heed my plea. I guarantee that I will not cause any burdens or troubles for the American people," he pleaded.

Support for the incarcerated Helsinki watchers did not let up in the U.S. Congress. On separate occasions, 52 congressmen and later 25 senators wrote to Brezhnev demanding the immediate release of the four human rights activists. Many U.S. legislators also wrote individual letters to the President, the Secretary of State and Soviet leaders, expressing their concern for the state of human rights in the Soviet Union.

Despite worldwide attention on the Helsinki monitoring groups in the Soviet Union, the Kremlin did not budge. On April 11, 1977, Berdnyk was detained for three days by the KGB, apparently as a scare tactic.

Berdnyk was picked up by three secret police officers in Kiev and taken to Donetsk for interrogation. He, however, refused to answer any questions until Rudenko was released. KGB hoped when confronted with Rudenko and Tykhy, who were also in Donetsk awaiting their trial, the three might possibly testify against one another.

While Berdnyk's detention was a futile attempt at intimidation, the arrests of Marynovych and Matushevych on April 23, 1977, were not. They became the third and fourth members of the Kiev group to be placed under arrest and subsequently sentenced. As in the cases of the Rudenko-Tykhy arrest, the apartments of the other Kiev group members were thoroughly searched.

With global attention on the arrests in the Soviet Union rising daily, Berdnyk told the KGB chief that the arrest of Rudenko was a "historic crime." In a letter to Yuri Andropov, head of the KGB in Moscow, Berdnyk wrote: "One of those arrested, Mykola Rudenko, I have known for 20 years. He is a philosopher and poet. His ideas can create a new era of scholarship and knowledge. That is why the arrest of such individuals is a historic crime."

Denouncing the KGB as the "most repressive organization in Europe," Berdnyk continued: "On one side there is a strong armada armed to the teeth with elect-

ronics, secret agents, tanks, concentration camps, dungeons, etc., and on the other side there are those courageous persons who stand up against the flow of injustice.”

Renouncement of Soviet citizenship, request for a Western country's citizenship, and emigration have been some of the methods of self-preservation for human rights activists in the Soviet Union who have been under unbearable pressure. Many of the prominent Ukrainian dissidents have taken all three steps, though without success.

In the spring of 1977, Oksana Meshko accepted the Australian government's proposal for settlement in that country. Meshko wrote to the Australian ambassador in Moscow that she did not receive his government's initial offer, but that a Ukrainian Australian, Lida Denys, told her of it. She made the request on behalf of herself, her son and his family. A copy of the letter was forwarded to the Australian government.

In May 1977, actions in defense of Ukrainian Helsinki monitors intensified when the Ukrainian National Association sponsored a meeting with U.S. legislators on Capitol Hill for the purpose of seeking their assistance in the matter. Coordinated by Sen. Bob Dole (R-Kan.), Ukrainians from around the country visited the offices of over 200 lawmakers. On May 16, 31 senators and over 20 congressmen attended a reception in the Senate wing of the Capitol where they met individually with Ukrainian Americans. Many of them later wrote personal letters to Brezhnev requesting the release of Rudenko and Tykhy.

With some five months remaining before the start of the first CSCE talks, many U.S. legislators began urging the United States government to assume a stronger stand on the question of human rights violations around the world, specifically in the Soviet Union.

As actions in defense of the Ukrainian Helsinki monitors picked up momentum in the West, the Washington committee received memoranda Nos. 4-9 from the Kiev group, in which the Ukrainian dissidents call for an intense campaign on their behalf.

“It seems as if the KGB wanted to finish us before the Belgrade conference. Our group is experiencing hard times, but we believe in victory. It is of utmost importance to demonstrate our solidarity in conjunction with the arrests. Involve all Ukrainians in the world in this action, so that a tornado of protests bursts forth in defense of Rudenko and Tykhy,” wrote the Kiev group.

In New York City, noted attorney and former U.S. attorney general, Ramsey Clark, announced on June 8, 1977, that he had agreed to serve as legal counsel for Rudenko and Tykhy. Mr. Clark said that he was asked to represent them by their families. “It is important to freedom of dignity to represent them,” he said at a press conference. He did apply for permission to attend their trial, but he was denied a visa by the Soviet government.

Preparations for the CSCE review conference were well underway in June when the congressional Commission on Security and Cooperation in Europe released one of its reports which pointed to widespread human rights violations in the Soviet Union. In the foreword to the report, the lawmakers wrote that all facts show

that Soviet government disregards the principles of the Helsinki Accords. They also wrote that it is "remarkable" that even under such repression in USSR, Helsinki monitoring groups exist.

The Kiev group advised the 35 signatory governments of the Helsinki Accords that trust is the key to international peace.

"That is why it (peace) should not only be decided on governmental levels, not only through disarmament, but also by the elimination of distrust between citizens of different countries," they wrote in their so-called letter No. 2. They also pledged to continue their activity in the face of death.

This letter revealed the names of two new members of the group — Petro Vins, the son of the incarcerated Baptist leader, Georgi Vins, and Olha Heyko, the wife of Mykola Matusevych.

At a conference of writers in Bulgaria, in June 1977, 38 Western writers demanded the release of Rudenko and Berdnyk. The writers stated that if the conference was to be "true to its avowed purpose," then it must come to the support of two of its colleagues. They demanded that Rudenko be released from incarceration and that Berdnyk be given permission to emigrate.

Despite internal support for Rudenko and Tykhy, Western governments concern for their fates, public protests and the impending CSCE review conference, the Soviet government brought to trial and sentenced them to the maximum terms allowed by law on Thursday, June 30.

The seven-day trial began in a factory in Druzhkivka, a town of under 10,000 residents, located some 36 miles (60 km) north of Donetsk and 327 miles (545 km) east of Kiev. Members of the Kiev group argued that because the trial took place so far away from their residence, the proceedings were illegal.

Rudenko was sentenced to seven years imprisonment and five years exile, and Tykhy was given 10 years imprisonments and five years exile. Tykhy was given a longer term in view of his "recidivism."

Relatives and friends of Rudenko and Tykhy were not told of the proceedings until the fifth day. Tykhy refused the court-appointed attorney and served as his own defense counsel. Rudenko did accept the court-appointed attorney, but only as an advisor. Some 60-70 KGB-approved spectators were in attendance. Members of the Kiev and Moscow groups, who attempted to attend the trial, among them Luki-anenko, were intercepted by the local militia and confined for the duration of the trial or sent home on the next available train.

In their final statements on July 1, Rudenko and Tykhy pleaded not guilty to the charges of anti-Soviet agitation. They said that it was not their intent to undermine the state. During his testimony, Rudenko fainted twice.

Nonetheless, Rudenko and Tykhy were called traitors and their activity was termed treasonous. The prosecutor called their activity "extremely dangerous state crimes." They were both accused of slandering the Soviet system and fostering hatred between the Ukrainian and Russian peoples. The telephone calls made by the two to the Washington committee, and the subsequent publication of the transcripts in Svoboda were also used against the two.

In an impassioned final testimony, Rudenko charged: "You are not judging me, you have brought to trial the written word. You are judging the universe for not

being what the KGB would want it to be." Rudenko continued to say that one of the important elements in life is the right to freely exchange ideas.

"The universe has no boundaries. The word must be free to cross the boundaries of hearts and states. Information, which is not allowed to emanate from the brain, self-destructs," said Rudenko.

News of the first sentencing of Helsinki watchers in the Soviet Union quickly spread around the world and along with it protests, denunciations and demands for their release.

The U.S. State Department said that the government is "extremely distressed" with the trial of Rudenko and Tykhy. In Washington, Matthew Nimetz, a department counselor, said that "an appropriate response has been made to the Soviet government and that individual cases will be raised at the Belgrade review conference."

In New York City and in other major cities, Ukrainian students took to the streets in protest against the sentencing of Rudenko and Tykhy.

On July 2, through spokesmen in England, the Kiev group scored the "gangster-like methods" of the trial.

"Only universal indignation can be the answer to such inhumanity," said the Kiev group members.

During those days when it seemed that the Helsinki monitoring movement in the Soviet Union might be crushed, Gen. Grigorenko transmitted a statement to England, in which he said that the arrests and sentencing did not destroy the groups. He assured that they will continue their work.

Mr. Clark wrote a letter to Soviet Prosecutor General Roman Rudenko soon after the conviction of the two Ukrainian monitors. He argued in the letter that Rudenko and Tykhy had the right to an appeal.

Towards the end of the summer it looked as if the Soviet high courts could overrule the lower court's decision. However, on September 15, the Soviet Ukrainian Supreme Court sustained the 27-year sentences handed down to Rudenko and Tykhy.

In mid-summer, Canadian parliamentarians formed a Helsinki group to monitor violations in the Soviet Union. Some 50 MPs, among them Sen. Paul Yuzyk, joined the group.

Meanwhile, in Washington, D.C., the congressional Helsinki commission, chaired by Rep. Dante Fascell (D-Fla.), released a 254-page report in which it scored the Soviet Union for "systematic disregard of civil political rights" over the past 10 months.

Following in the steps of Mr. Clark, American lawyer Adam Kanarek announced that he has agreed to be the defense counsel for Marynovych and Matusevych. Mr. Kanarek was contacted in the matter by the Committee for the Defense of Soviet Political Prisoners.

In early September 1977, a Ukrainian resident of Denmark, Mr. Clark appealed to the governments of the United States and Great Britain to release Rudenko, Tykhy, Valentyn Moroz and Yuriy Shukhevych. Stefan Skab, 82, who has lived in Denmark since 1913, wrote that just as he saved the lives of many Allied pilots during World War II, for which he was commended by Gen. Dwight Eisenhower, a high-

ranking English officer and the Danish government, he requests that the United States and England save the lives of Rudenko, Tykhy, Moroz and Shukhevych.

Towards the end of the summer of 1977 it was reported that dissidents in Ukraine again made an appeal for the four incarcerated members of the Kiev group. Zinayida Grigorenko, Oleksander Lavut, Tatiana Velikanova, Yuriy Hrymm, Volodymyr Sirsky and Oleksander Ivanchenko wrote: "You can put an end to the arrests and trials against the fighters for human rights, you can say no to the renaissance of Stalinism. Demand freedom for the prisoners of conscience."

On October 4, 1977, the long awaited conference to review compliance with the Helsinki Accords got underway in Belgrade, Yugoslavia. Armed with reams of documentation about the violation of human rights in the Soviet Union, the U.S. delegation, headed by Ambassador Arthur Goldberg, became the chief spokesman for human rights advocates in the Soviet Union. Much of the material in the possession of the American group was supplied by various Ukrainian American organizations. Ukrainians in the free world and those behind the Iron Curtain were expecting the United States to live up to its pledges to specifically raise the issues of incarcerations in Ukraine.

In Washington, D.C., Mr. Goldberg said that the U.S. delegation "is calling to the attention of all participating states any human rights violations, not only in the Soviet Union, but also in the Soviet captured provinces and Eastern Europe."

On December 12, 1977, R. Spencer Oliver of the U.S. delegation said that the treatment received by the Helsinki monitoring groups "should be of direct concern to this Belgrade meeting."

"There are Mykola Rudenko and Oleksa Tykhy, founders of the Ukrainian group to promote observance of the Helsinki Accords in the USSR, who were given maximum sentences, 12 and 15 years loss of freedom, respectively, for merely expressing the right which Principle VII guarantees," said Mr. Oliver. "We will continue to insist that human rights be addressed by the signatories to the Helsinki Accords."

Mr. Oliver's remarks on Rudenko and Tykhy were America's strongest statements on human rights violations in the USSR at the Belgrade conference.

A week earlier, President Carter issued his semi-annual report on compliance with the Helsinki Accords, in which he also cited the imprisonment of Rudenko and Tykhy.

Several U.S. legislators, such as Sen. Dole and Rep. Fenwick, also traveled to Belgrade to get a first hand look at the conference and hopefully to raise questions of repression in the Soviet Union.

Speaking in Washington, D.C., in January 1978, Mr. Goldberg commented that in fact the Helsinki Accords did not bring any relief for Ukraine. He said that while there has been a decrease of repression in certain East European countries, in Ukraine there was no toning down of rights violations. Mr. Goldberg added that in Ukraine the situation had "worsened."

"More people have been arrested in Ukraine than in other Soviet republics, and the sentences imposed on Ukrainians have been more severe than in the other republics," said Mr. Goldberg.

Mr. Goldberg's remarks were merely reiterations of ideas expressed earlier by the Kiev group in its Memorandum No. 1 and by Meshko.

On December 6, 1976, the Kiev group wrote: "More than a year has gone by since Helsinki and the accords have not brought the Ukrainian people any improvement."

During the CSCE preparatory talks in the summer of 1977, Meshko wrote the signatories: "Currently there is a wave of inhuman persecutions, the eradication of all signs of politically differing views, numerous searches, arrest, expulsions from work; fear and blackmail are all proofs of the fact that the Soviet Union's signing of the Helsinki Accords did not lead to democratization, but on the contrary, it resulted in even more governmental and social totalitarian institutions."

Despite U.S. statements in defense of Ukrainian and other Helsinki monitors in the Soviet Union, mild Canadian interpolations on their behalf, the Kremlin's protests and Western Europe's uneasiness about the whole matter, the CSCE came to a close when the 35 signatory countries signed a bland concluding document on March 3, 1978. No mention of human rights, or for that matter, anything else, was made in the communique. The signatories "stressed the importance they attach to detente." They "held a thorough exchange of views" and they "stressed the political importance of the Conference on Security and Cooperation in Europe and reaffirmed the resolve of their governments, to implement fully, unilaterally, bilaterally and multilaterally, all the provisions of the Final Act." The participating states called the exchange of views "valuable contributions" and admitted that "consensus was not reached on a number of proposals submitted to the meeting." After agreeing to call the next CSCE meeting in Madrid in 1980, the delegates departed.

Reaction to the Belgrade conference was mixed. Some persons suggested that the conference should be scrubbed, others said that the CSCE idea should be continued because it is the only forum at which human rights could at least be discussed.

In the meantime, in Ukraine, the situation continued to deteriorate.

The Kiev and Moscow groups, in their first joint statement, scored the Rudenko and Tykhy trial. They said that it was motivated by vengeance.

"But the most intense and illegal actions were undertaken against the Helsinki monitoring groups," they said, singling out Rudenko and Tykhy as being victims of the most severe repression. "We have become used to many things, but even for our time, the place, character and circumstance of the proceedings against Rudenko and Tykhy exceeded all norms of illegality." The two groups also said that the trials were a "sad demonstration before the whole world of the Soviet understanding of human rights."

One modus operandi of the KGB towards political prisoners is to pressure them to recant their views. Rudenko, as many before him, was also a victim of this tactic. Taking advantage of his illness, Rudenko was told late in 1977 by the KGB that if he recants he will be able to lead a comfortable life. "If you do this, all your sufferings will cease. You will return home to the loving care of your wife," Rudenko was told.

These pressures led Rudenko's wife to fear that each day of incarceration brings him closer to death. She feared that her husband is "frightfully and slowly being killed" by the secret police.

On December 12, 1977, arrests of Ukrainian Helsinki monitors resumed. The KGB picked up Berdnyk, Vins and Lukianenko. Fifteen days later, Berdnyk was released after intense interrogation. Vins was released a week later from a Darnytsia detention center. He had been on a hunger strike since his arrest.

For Berdnyk, the arrest was yet another a KGB scare tactic, but for Vins and Lukianenko it was not. Vins, at 21 the youngest member of the Kiev group after Heyko who is in her mid-20's, was rearrested on February 15, 1978, and on April 5 he was sentenced to one-year imprisonment on charges of "parasitism."

Lukianenko was not that lucky. Reports from Ukraine began surfacing in May of 1977 that Lukianenko was experiencing KGB harassment. Being a former political prisoner, Lukianenko had to endure KGB surveillance and periodically report to the Soviet version of a parole officer. However, the KGB employed different types of harassment against Lukianenko which could have caused him to miss curfew or be late for the appointment with the parole office. Both offenses are punishable with prison detentions.

Immediately after Lukianenko's arrest, his colleagues in the group issued an appeal to the West to save him from a long-term imprisonment, which they feared he would receive.

Before his arrest, Lukianenko approached the Supreme Soviet with a request to allow him to emigrate to the country of his choice. He said that since he does not expect the KGB harassment to cease, nor does he expect to change his views, he wants to leave the USSR. "The perspective of working for the rest of my life as an electrician, of not being able to see my native country, except from the limits of Chernihiv, together with my latest imprisonment, does not please me, and therefore I request that you allow me to emigrate from the Soviet Union and to live beyond its boundaries," he wrote on August 24, 1977. "The secret police is capable of doing anything it wants to, except one thing — to convince me of my wrongdoings. I feel that I was right, just as Taras Shevchenko was right, just as Ivan Franko was right, and as Valentyn Moroz was right."

In February 1978, Ukrainians in the West read the Kiev group's Memorandum No. 18, which scored the Soviet government for discriminating against Ukrainians and other non-Russians. The document also showed the group's deep concern for the national rights of Ukraine. It explained that Russian dissidents are struggling for civil rights, while Ukrainian dissidents are concerned with that "as well as our national question."

One of the greatest awards in the world is the Nobel Prize. On January 30, 1978, the U.S. Congressional Commission on Security and Cooperation in Europe wrote to the Nobel Institute in Oslo, Sweden, nominating the Helsinki groups for the 1978 Nobel Peace Prize. Listing Ukrainians ahead of the other Helsinki watchers, 11 congressmen said that Mykola Rudenko, Oleksa Tykhy, Myroslav Marynovych, Mykola Matusevych and Lev Lukianenko had "paid a terrible price" for their work.

This effort by the Commission was picked up by other congressmen and senators and Canadian parliamentarians.

In New York City on February 21, a Soviet diplomat scoffed at the idea of nominating the members of the Helsinki groups for the Nobel Prize. He said that the

Soviet government is convinced that anyone who conducts anti-Soviet activity is automatically made a hero in the West. For that reason, he said, the USSR does not participate in the selection of candidates or any other phase of the Nobel ceremony.

One of the greatest surprises of the closing weeks of 1977 was the temporary as originally announced emigration to the United States of Gen. Grigorenko, his wife and son. Arriving at Kennedy Airport on November 30, Gen. Grigorenko refused to make any political comments implying that he believed that the Soviet government would indeed allow him to return home after he underwent surgery for a prostate condition.

On March 10, a decree, signed by Brezhnev on February 13, barring Grigorenko's return home was made public. The elder human rights advocate scored the Soviet government for not allowing him to return to die in the land of his ancestors and pledged to fight for his right to return home. In subsequent weeks, Gen. Grigorenko proved to be an eloquent speaker on the subject of Ukraine's human and national rights, frequently making statements condemning Soviet actions against Ukrainians and other dissidents in the Soviet Union.

On Thursday, March 30, 1978, Matusevych and Marynovych became the fourth and fifth members of the Kiev group to be sentenced. At a trial in Vasylykiv outside of Kiev, Marynovych and Matusevych were each given sentences of seven years imprisonment and five years exile.

Many of the pair's friends and relatives, as well as KGB informers, were called to testify against them. However, the futility of the prosecutor's and judges' attempts to discredit the two was shown when Marynovych's 10-year-old nephew said that he did not think of them as criminals, but heroes.

A week later, Gen. Grigorenko revealed to Svoboda a letter Matusevych's wife wrote to the Supreme Soviet in October 1977, which detailed almost two years of KGB harassment and brutality against her, husband and family.

"Lackeys of the KGB! You have boundless authority. The new constitution has completely untied your hands. You have taken away from me my husband, my parents, for all practical purposes, you have left me without living quarters; you can fire me from my job and not give me the opportunity to settle down elsewhere, thereby completely denying me the basis for an existence; you can even arrest me and incarcerate me in a 'psych-hospital' — I am not afraid of this. I will not renounce my husband, whom I dearly love, and I will not betray Myroslav, whom I love as my own brother. I will not cease standing up in their defense," wrote Heyko.

Mysteriously, the Ukrainian Information Service reported in June 1978 that Heyko and Vira Lisova, who apparently was also a member of the Kiev group, quit the Ukrainian Helsinki committee soon after the trial of Matusevych and Marynovych. The UIS would not reveal any of the different versions until the true facts are known.

With incarceration cutting down the group, new members saved it from liquidation.

In February it was revealed that Vasylykiv Striltsiv asked on October 21, 1977, for permission to emigrate to England. "Since the desire to leave a country is not considered a crime in just societies, I hope that you will not search for other 'crimes'

in revenge for my 'insolence;' he wrote. Vitaliy Kalynychenko joined the group at the same time.

In July it became known that Vasyl Sichko, 21, became a member of the Kiev group on February 26, 1978, and his father, Petro, 51, on April 30, 1978. Both cited unbearable KGB harassment for joining the group. The elder Sichko is a former UPA officer who was sentenced in 1947 to 25 years incarceration for forming an Organization of Fighters for a Free Ukraine at the University of Chernivtsi. The son became a victim of KGB intimidations because his father refused to become an informer.

Dissident trials in the Soviet Union significantly rose in the spring and summer of 1978. Yuri Orlov, head of the Moscow group, was sentenced. In subsequent weeks Zviad Gamsakhurdia, Merab Kostava, Aleksandr Ginzburg, Anatoly Shcharansky, the Slepaks, Viktoras Petkus and Aleksandr Podrabinek each received varying sentences for their alleged crimes.

Worldwide protest and indignation was expressed at the sentencing. In the United States, President Carter banned the sale of computers to the Soviet Union. Certain legislators called for a review of the Helsinki Accords, and newspapers and television stations carried detailed accounts of Soviet human right violations.

Amid all this concern for human rights on the part of the West, the sixth Ukrainian Helsinki monitor was sentenced. On Friday, July 21, Lev Lukianenko was sentenced to 10 years imprisonment and five years exile. This was his second imprisonment and barely a ripple was made in the free world. When Lukianenko finishes his term, he will have spent 25 years in prison and five years in exile for wanting Ukraine to be Ukrainian.

As in the cases of the five other Helsinki watchers, Ukrainian organizations in the United States and Canada, U.S. and Canadian lawmakers and individual citizens loudly protested Lukianenko's incarceration.

At his trial, Lukianenko delivered a four-hour-long final statement, which was interrupted 49 times by the judges.

In 22 months of its existence, six members of the Kiev group were sentenced to a total of 55 years of imprisonment and exile. Five members of the group sought emigration to the West — none was given permission to leave. One person was barred from returning after being allowed to come to the United States for medical reasons. Two members quit the group under unknown circumstances.

Seven persons still belong to the Kiev group: Meshko, Berdnyk, Kandyba and Strokata of the original group; and Striltsiv and the two Sichkos — the newest members.

In the West, protests from the White House down through the average citizen brought to the attention of world public opinion the plight of Ukrainian human, national and religious rights advocates, but none of the efforts resulted in their freedom.

While a glimpse into the future does not show any silver linings, the lot of Ukrainian patriots can be improved with the help of Ukrainians in the West. As Strokata and Shabatura said: "Rudenko and Tykhy (and others—ed.) will remain behind bars unless Ukrainians find in themselves the strength and courage to stand up in their defense. All of us, who were and remain political prisoners in the Soviet Union, hope that our countrymen will energetically defend all Ukrainian patriots."

ЧОТИРИ ДНІ У ЛЬВОВІ

Написала д-р Марія Клячко

Може, дехто пам'ятає, як у 1962-му році „Свобода” використала на своїх сторінках мої наукові розшуки з американських архівів про те, що американські делегати, їдучи в 1919 році на Паризьку мирну конференцію, мали з собою так звану „чорну книгу”. У ній було зазначене, що коли в Україні виявиться сильний націоналізм, треба буде її визнати самостійною і прилучити Крим до її території. Працюючи над іншими темами, я не мала змоги взятися до цієї такої важливої для української справи праці. Однак, працюючи по архівах і бачачи відповідні документи, я завжди дбайливо їх копіювала. Остаточно, ми обидві з Евою Піддубчишин рішили взятися до теми „Америка і Україна, 1917-1923”.

Саме в цій справі ми обидві виїхали в травні 1977 року до Польщі, щоб протягом 5 тижнів попрацювати в польських державних архівах, на що очевидно, ми мусіли насамперед отримати державний дозвіл.

Крім подорожі до Польщі, ми також запланували десятиденну подорож до Львова і Києва, щоб перевірити, чи в майбутньому можна було б дістати дозвіл простудіювати архіви в Києві.

Нашою довголітньою приятелькою є Мати Марія Должицька, ЧСВВ. Вона постійно мріяла, щоб ще побачити Львів, у якому 89 років тому вона народилася. Ми запропонували їй, щоб вона поїхала з нами. До нашого товариства також долучилася наша приятелька Олександра Шуст з Бриджпорту, Конн.

Як на паспорті, так і стараючися через фірму Ковбаснюків про візу до Польщі і на Україну, Мати Марія полала свою фотографію в черничій рясі. Без жадних труднощів вона дістала дозвіл. Ми поїхали спочатку до Польщі й там усі чотири всюди разом їздили й ходили, крім праці в архівах.

Наше перебування в Польщі було надзвичайно цікаве й корисне. Ми зустрічалися і конферували з різними професорами Варшавського університету та науковцями різних наукових інституцій, переговорювали з університетськими професорами в Кракові і Познані. Варто підкреслити, що в сьогоднішніх обставинах польські науковці, без різниці їхніх становищ та обов'язків, передусім є поляками. В тих частинах Польщі, де живуть українці, панує шалений польський шовінізм.

27 травня 1977 року ми виїхали залізницею з Варшави до Львова. Контроля на кордоні була дуже сувора і тривала довго. До Львова ми

приїхали надвечір, ще за денного світла. На станції було дуже багато людей і великий рух. Прийшли до нас чоловіки, забрали наших десять валізок. Сходимо в бік дороги. Люди зглядаються на нас, бо хоч у Советському Союзі бачать єпископів і священників як своїх, так і з інших держав, однак не привикли бачити монахинь. Кілька людей спіткнулися один на одного, якась бабуса впала, а дві жінки, переходячи, схилили голови й сказали: „Слава Ісусу Христу!” Оглядаємося, чи хтось з родини або знайомих виїшов нас зустріти. Був там молодий студент, мій кузен, але коли побачив скількість валізок і як люди зглядаються на нас, не мав відваги підступити. Мабуть, з кордону потелефонували, що ми маємо багато валізок, бо нас привели до великого автомобіля. Тоді підійшли до нас дві жінки — приятелька моєї матері і одна монахиня, Василиянка, яка, побачивши Матір Марію в черничій рясі, дуже розплакалася, мабуть, згадавши, як то советський уряд заборонив легальне існування Української Католицької Церкви, позамикав існуючі монастирі, а сестрам заборонив носити черничі рясі. Після короткого домовлення з нашими приятельками, де й коли зустрінемося, нас повезли в сторону церкви св. Юра до готелю „Інтурист” — колишнього „Жоржа”.

Наступного дня, тобто 28 травня, був день народження Матері Марії. Раненько ми пішли до польського костельу на Богослуження. Поява монахинь зробила велике враження на людей. Підійшла якась жінка, скромно начорно влягнута, і шепоче Матері Марії до вуха: „Я Василиянка”. Підійшла якась інша жінка і впхнула в руку Матері Марії маленьку карточку, на якій було написано: „Вітаю Вас, я є Сестра Служебниця”. По Богослуженні оточили нас під костельом різні люди й студенти, які з цікавістю питали, що означає одяг Матері Марії. Одна вродлива молода студентка Київського університету говорила до нас чудовою українською мовою і вкінці попросила про нашу адресу, бо, як вона казала, вона єврейка, і наднях її приятель виїжджає до Америки, і, може, ми могли б йому допомогти. Група людей проводила нас від костельу тунелем аж до готелю.

Після сніданку ми пішли на Личаківський цвинтар відвідати могилу батька Матері Марії, який свого часу був гімназійним учителем у Львові. Мати Марія добре пам'ятала доріжку до могили. Переходимо коло могили Івана Франка, де стояло багато туристів з провідницею, яка говорила їм про поета. Туристи звернулися в наш бік і дехто робив фотознімки. входимо на доріжку, яка веде до могили Должицького. Бачимо двох молодих чоловіків, що стоять з професійним фільмовим апаратом. Мати Марія пішла далі, а ми зупинилися біля них і питаємо, хто вони такі і що фільмують. Відповіли, що вони з фільмової студії Київського університету і фільмують деякі пам'ятники.

На могилі Адольфа Должицького ми побачили свіжі квіти. Перша думка була, що напевно є якісь члени родини у Львові, про яких Мати Марія не знає. Тому я написала карточку, до якого дня Мати Марія буде у Львові і хай родина зголоситься до неї. Якщо ж знайдуть цю карточку вже після її від'їзду, хай напишуть до Америки. Я поклатала записку за флякончиком. Вертаючися назад, ми помітили, що студенти звернули фільмовий апарат у наш бік.

Коло могили Франка була одна жінка, яка переглядала засвічені лампочки й упорядковувала квіти. Вона оповідала нам, що у Львові існує комітет, завданням якого є опікуватися могилами видатних людей, бо могили, якими ніхто не опікується, можуть з часом загладити. Ми запитали її, чи вона знає когось з родини Должицьких. Вона запропонувала, щоб показати

*На Личаківському цвинтарі. Мати Марія, ЧСВВ, в товаристві пань (зліва):
Лесі Шуст, Еви Піддубчишин і д-р Марії Клячко біля могили свого
батька Адольфа Должицького*

*Мати Марія, ЧСВВ, з пані Евою Піддубчишин (зліва) і пані Лесею Шуст
біля входу до собору св. Юра у Львові.*

їй могили. Щоб не томити Матері Марії, я сама пішла з нею до могили Должицького. Молодих студентів з фільмовим апаратом уже не було біля могили. Мигнула мені думка, чи то вони спеціально були там задля нас? Схиляюся до флякончика по карточку, яку кілька хвилинн тому я там залишила, а карточки вже нема. Звернулася я до молодої дівчини, яка поблизу упорядковувала могилу своїх батьків, і питаю, чи вона бачила когось коло могили. Вона легко всміхнулася і відповіла, що „були три чоловіки; два пішли за вами, а один, ось той у яснокавовому плащі, плечі якого ще бачите, також був з ними”. Ми щойно з Польщі довідалися, що кілька днів перед нашим приїздом до Львова якісь люди чистили могилу й укладали квіти, але це було без доручення родини, яка живе в Стрию. Я думаю, що мого листа, якого я написала до своєї приятельки, одної монахині, з докладним нашим пляном, що, де і коли будемо робити в час нашого перебування у Львові, урядові чинники точно перевірили й упорядкували могилу та наслали студентів із фільмовим апаратом.

Того самого дня нас попросили на обід до приміщення одної монахині, щоб відсвяткувати уродини Матері Марії. Прийшла настоятелька з іншого приміщення. Це була цілковито їхня пропозиція, їхнє бажання цієї зустрічі. Прийняття було чудове, включно з маковим тортом, квітами і відспіванням „Многая і благає літа!”. Нас було десять осіб, включно з трьома студентами, один з яких студіює журналістику. Ми довго говорили з ними на різні теми. Знаю, що духовні люди з Галичини писали до Риму, щоб Святу Літургію не подавати в Радіо по-українськи, а тільки по-церковно-слов'янськи. Я їм сказала: „Уже і так забагато чути російську мову в Україні, хай вам звучить українська мова в Богослуженнях”.

Того самого вечора в „Інтуристи” мали відбутися „вечерниці” для туристів з Америки і Канади. Ми до цих груп не належали, але й нас запросили, і ми з цікавості пішли. Там грала гуцульська капеля „Троїсті музики”, співали молоді оперові співаки Галина Гавриш і Маріян Шуневич, а Славко Паук переводив цілу програму: жартував, представляв артистів і деяких туристів та говорив про великі державні досягнення на полі культури і навчання молоді. Від товариства „Україна” привітав присутніх заступник голови Петро Михайлович Когут, бажаючи всім туристам, щоб добре почувалися на Україні. До нас підійшов керівник „Інтуриста” Гончарівський і запитав, чи можна і про нас сказати. Я відповіла, що ми нікого собою не представляємо і приїхали до Львова, бо Мати Марія хотіла ще раз у житті побачити Львів, в якому „якраз сьогодні 89 літ тому народилася”. Він негайно побіг до мікрофона і проголосив, що вітає Матір Марію, яка приїхала з Америки, 89 літ тому народилася у Львові і саме сьогодні є її уродини. Як туристи це почули, зараз же встали і проспівали „Многая літа” на мелодію „Ми гайдамаки”. Опісля оркестра відіграла і співаки відспівали „Многая і благає літа” на відому церковну мелодію...

У вівторок, 31 травня, ми обидві з Евою пішли до університету на зустріч з ректором Миколою Максимовичем, якого ми особисто знали ще з першої поїздки в 1963 році і також з часів його перебування в Америці, коли то в нашій хаті відбувалася з ним конференція наших учених, на якій був присутній проф. Микола Чубатий, проф. Всеволод Голубничий і багато інших. Кілька тижнів перед нашим приїздом до Львова, через нашу приятельку ми попросили ректора про цю зустріч. Поки ми ввійшли до його канцелярії, ми переходили адміністративні кімнати, в яких були молоді

дівчата, що з цікавістю дивилися на нас, увічливо всміхалися і поздоровляли. Є звичай у Польщі і в Україні, що завжди й усюди вас вітають квітами. Тож і в своїй канцелярії ректор прийняв нас китицею квітів. Він був у товаристві проректора Галини Сергіївни Давидової. Подали нам каву і тістечка. Я запитала, як треба старатися про дозвіл на користування українськими архівами, потрібними мені для запланованої теми. Я додала, що до моєї праці мені потрібні книжки Симоненка. Ректор дуже збентежився. Як не історик, він, мабуть, не знав, про якого Симоненка мені йдеться. Дуже бистра проректор Давидова скоро прийшла йому на допомогу і сказала, що в Києві я зможу зустрітися з істориком Р. Симоненком і дістати його книжку про політику ЗСА щодо України в роках 1917-18.

Цікаво підкреслити, що той самий ректор Максимович, який у 1963 році зібрав був в університеті 12 професорів, з якими ми говорили, водив нас до клас розмовляти із студентами, просив нас заговорити по-англійськи до тих, хто студіював англійську мову, той же самий ректор, який згодом був у нашій хаті в Америці і так цікаво дискутував з українськими науковцями Америки, — цього року був стриманий, маломовний, зустрічав нас чемно, але холодно, і тільки в присутності проректора та був дуже скупий у відповідях, як дістатися до архівів. Правда, це був час іспитів і всі в університеті могли бути дуже зайняті, однак у Советському Союзі всі мають час на те, чого їхня справа вимагає.

Того самого дня ми обідали в товаристві подружжя, яким не було більше як сорок років. Вони приїхали з Карпат, щоб зустрітися з нами. Питаю їх, як їм, як учителям, живеться в Карпатах, яка система в школі, які вони мають родинні і товариські відносини... Бачачи, що його дружина зайнята розмовою з одною з моїх приятельок, учитель поважно поглянув на мене і тихцем промовив: „Я ніколи не говорю із своєю дружиною ні про справи професійні, ні політичні. Я ніколи не звіряюся їй із своїх душевних переживань і це не тому, що я їй не вірю. Ні, я її люблю і вірю, але не хочу в час якогось клопоту наражувати її, бо сьогоднішніми способами можна дуже легко витягнути з людини правдивий стан почувань. Я сам віруюча людина, але як іду до церкви, то тільки там, де ніхто мене не знає. Своім дітям про релігію не говорю, а в школі мушу вчити про атеїзм. Приятелів у нас нема, а в товаристві говоримо про мистецтво і про дуже загальні справи...”.

Того самого дня, тобто у вівторок, знову падав дощ. Ми поїхали до церкви св. Юра. В церкві було досить молоді, вродливі й гарно вдягнені жінки, які прикрашували престоли. До нас підійшло кілька священиків: Хребтак, Кочкадан і Кашук. Найдовше розмовляв з нами отець парох Іван Король, син Юліяна з Гошова. Він дав нам на пам'ятку знімки з катедри і гордився, що церква так гарно відновлена й відмальована всередині. Коли я запитала, як у них відправляють Богослуження, то він дуже скоренько і з певним захопленням сказав, що так само як за часів, які ми пам'ятаємо, з тих самих часословів, евангелій, книг... Тоді я зробила зауваження: „Але згадуєте Патріярха Пімена, а не Патріярха Йосифа”. Я попросила, щоб нам дозволили піти до крипти, де похований Митрополит Андрей Шептицький. Він відповів, що паламар виїхав на вакації і забрав ключі з собою. Як ми вийшли з церкви й заупинилися коло сходів, щоб зробити на пам'ятку кілька фотознімок, під вхідними дверми до митрополичої палати стояв якийсь священик, але годі було втягнути його до якоїсь розмови.

Ще того самого дощового пополудня ми ще раз пішли на Личаківський цвинтар, щоб занести квіти на могилу батька Матері Марії. Біля входу до цвинатра якийсь середнього віку мужчина підійшов до нас і промовив: „Сестро, як вогонь, розійшлася вістка по Львові, що до Львова приїхала справжня монахиня. Уже кілька днів люди сходяться сюди на цвинтар, щоб вас побачити, бо це для нас правдиве чудо. І ви прийшли. Подивіться навколо і побачите коло могил і в алеях багато тих, хто вас очікував. Дозвольте поцілувати ваш хрест і стиснути вашу руку, щоб цією рукою я міг стиснути руки тих, які вас тут чекали. Хай вам сам Бог нагородить за цю моральну підтримку, яку ви нам дали своєю присутністю”. Чоловік поцілував хрест Матері Марії і її руку та спокійно відійшов до групи людей.

Увечері 31 травня ми від'їхали залізницею до Києва. На станції у Львові нас прощали деякі члени родини, приятелі, студенти й монахині.

Руйнували церкву...

Тріццати предвічні зруби,
летіли гонти, як пір'я:
руйнували дерев'яне чудо
людської праці та віри.
І вписані в лагідні гори
востаннє хиталися бані,
вмирали ясно і гордо,
так, як вмирають останні.
Це умирали століття,
це помирало прекрасне...
З розпуки дробилися на дровіття
золоті грона іконостасу.
І шукали між бурянами
вічний спочинок ікони.
І плакала в недотрошеній рамі
гуцульська мадонна.
І Юр, в невідомім двобою
втративши руку і списа,
піврозтятою головою
востаннє навкруг дивився,
як довго стояв ще реквієм
і як він лягав на трави,
на осиротілі смереки
густим непрозорим трауром.

Ігор Калинець
(з України)

СВЯТО ЖИТТЯ

НОТАТКИ НЕХРИСТЯ ПРО СВІТ БОЖИЙ І РЕЛІГІЙНЕ МИСТЕЦТВО

Написав Терентій Кравчина

Майже сорок років прожив я на світі — і в очі не бачив Різдва, як виглядає. А побачив — упізнав відразу. І лише дивуватися, як це можна було вважати себе більш-менш культурною людиною, не маючи уявлення про ґрунт, на якому росте вся світова культура. Не уявляючи, зрештою, навіть того, скільки часу можуть присвячувати люди своїм святам, скільки щирої радості несуть одне одному з тієї нагоди, скільки, вибачте за прозаїзм, грошей тратять на подарунки і розваги мешканці західного світу, яких, згідно з попередньою інформацією, я уявляв, як людей суцільно пересварених на класовій основі, знервованих безробіттям та інфляцією, непевних у своєму завтрішньому дні і т. ін. А тут, дивись, уже починаючи з жовтня, газети заповнені спокусливими реклями різдвяних подарунків, і та лява добра щодень росте, і люди купують та купують, а крамниці напередими заманюють та заманюють речами, одна краща за іншу. З погляду передового світогляду, воно такі негарно: бізнес гроші з трудящого випомповує. Однак трудящі чомусь досить легко платять, і ніколи не виникає враження, що ті гроші в них останні. На Різдво під ялинкою височіє гора коштовних подарунків, столи тріщать від їжі, у барі — десятки сортів різних вин, коньяків і горілок, і при тому за рік свого перебування за кордоном ні разу не пощастило мені бачити п'яного, який не те що валявся б під парканом, а хоч би хитався, ідучи вулицею. Навмисне цікавився тою „проблемою”, буваючи на різних дружніх сходинах, придивлявся: як п'ють на гнилому Заході? Зідхнувши, мушу зізнатися: так, як п'ють у нас, їм і в страшному сні не снилося. Змішають краплину горілки з помідоровим соком — це вже зветься в них „кривава Мері”. Змішають з помаранчовим — виходить „викрутка”. Налле собі чарчину коньяку і цідить його цілий вечір. Хто ж подужає три-чотири келихи виноградного вина, на того вже дивляться з співчуттям: має людина нахил до зеленого змія.

І веселощі тих сходин ну аж ніяк не залежать від кількості випитого. Цікаві зібралися люди, приємні одне одному — буде цікаво. Нудні — понудьгують та й роз'їдуться по хатах. Однак, підвищувати настрої конячими дозами горілки нікому і в голову не прийде. Свято має безліч інших принад. Одна з них — ширість, відсутність будь-якої офіційності. Уявити собі

християнське свято на зразок нашого Дня Армії неможливо. Бо від такого всенародного свята, мабуть, недовго дійти й до ювілею водневої бомби чи понадзвукового винищувача; чому ні, якщо воно зроблене в інтересах побудови найкращого в світі суспільства?

... Відшуміло англійське Різдво. Настало українське, з його колядками, невгаваючим передзвоном телефонів, побажаннями щастя рідною мовою, дружними сходами і мистецькими розвагами.

І я, нехристь від народження і, мабуть, до скону, перебираю свої релігійні враження з таким же захопленням, як діти розкривають нові різдвяні подарунки. Леле, який же я став багатій! Скільки їх було за рік побачено, тих свят... Різні народи, різні звичаї — один духовий ґрунт.

У маленькому містечку біля Риму щороку на кілька днів цілу вулицю, завдовжки з півкілометра, вимощують картинами. Картини зроблені — не повірив би, якби сам не бачив! — з пелюсток квітів. Підлітки, що відбувають конфірмацію, урочисто вбрані, співаючи, проходять тим барвистим килимом і, мушу зауважити, не так, щоб аж надто вже навшпиньках. Квітуха вулиця, створена довгою, копіткою працею, існує лише два-три дні. Але на той час у це містечко з'їздитьесь весь Рим з околицями. На сусідніх вулицях — ярмарок з усіма його спокусами: ляльками й сувенірами, всесвітньо славетним місцевим вином і сотнями видів різних солодошів, з горами магнетонних касет і звукової апаратури, з безліччю наметів, в яких продаються чудові ювелірні цяцьки, шкіряні пояски, капелюхи й торбинки, з гостинно відчиненими тракторіями, де у вас на очах готують сто ґатунків піци, спагетті або чогось зовсім уже осрбливого, тутешнього. В іншому містечку біля Риму, Фраскаті, восени — своє свято. У них у цей день з міського фонтану тече вино: пий, скільки заманеться. У передмісті Неаполю — своє свято, з типово італійською різнобарвністю та ще й з концертом місцевих естрадних зірок, появу яких вітають захопленіми вигуками й оваціями. Словом, як нема в Італії двох однакових містечок, не говорячи вже про великі міста, так само розмаїті їхні свята. Таке враження, що життя італійця переважно проходить на святковій вулиці. Хлібом його не годуй, дай лиш тільки йому найменший привід повештатися серед людей, вбрати вулиці незчисленими світляними гірляндами, вивести на люди свою родину з трьома-чотирма дітьми, одне від одного вродливіше, а якщо це, скажімо, в грудні — вимостити вулицю (зауважте, грудневу все ж таки!) чистеньким, уявіть собі, килимом, де в широких горщиках купчаться гори квітів і красуються сліпучо білі ялинки, рясно забризкані срібляною фарбою. Святкова італійська вулиця прибрана, як чиста кімната, і виглядає головним житлом італійця. І ту святковість він приносить до храму. Він молиться з таким відчуттям краси всього існуючого, з таким артизмом, що навіть найзапекліший атеїст, усе те спостерігаючи, і не отямиться, як за спиною в нього виростуть крила, бодай тимчасові.

Канадці — більш стриманий народ. І грудень у них, по правді кажучи, дещо суворіший, і англійська генетика свою ролю відограє, і принцип „хоч хлібом не годуй” — тут зовсім не популярний. Навіть у тому надзвичайно гуральному значенні, в якому його можна вжити до Італії (бож вона і в їжі непогано дає собі раду!). Тут про хліб думають і думають перш за все. На свіжий погляд, воно їм з горла пре, а вони думають та думають. Ділові люди,

що з них візьмеш. Північноамериканська традиція. Навіть релігійні звернення набувають у них інколи потішно ділової форми. Цілий місяць, наприклад, на великій торонтській вулиці красувався рекламний плякат з намальованим на ньому ланцюгом. Центральна ланка ланцюга випромінювала сяйво. Здалеку заінтригований глядач, наблизившись, дізнавався от про що: „Єдиний зв'язок між Богом і людиною є Христос. Дзвоніть телефоном 777-6666”. (Здається, таке було число).

Шкодюю, що не подзвонив, цікава була б розмова.

А тепер уже пізно: плякат змінили. Теперішній благає відпочити на Багамських островах.

Але й тут, у діловій Канаді, бачили б ви, які величезні різдвяні карнавали влаштувало кожне, навіть маленьке місто! Тут напевно свої особливості, тут у костюмованій дівчорі носи червоніли від морозу, тут інші сюжети казок, інша музика, інші люди, але як, тим не менше, тісно воно споріднене з тим, що бачив я в Європі! Уся культура вільного, справді вільного світу, є культура християнська, і ми часто навіть не підозрюємо, наскільки просякнута християнством кожна її клітина, що зовні ніби не має жадного стосунку до релігії. Йдеться не про тематику (вона може бути якою завгодно), йдеться про погляд, яким людина дивиться на світ і на інших людей.

Щодо мого особистого погляду, то він ще й досі вражений. З першого ж дня еміграції, коли я потрапив до Відня, я опинився на іншій планеті. Символ землі, залишеної щойно сьогодні вранці, — патлаті конопляні ливни, що цупко вп'ялися в мої валізки (працівники аеропорту прислужили на прощання). Серед оточуючої віденської елегантності ті ливни кидуються в очі своєю неохайністю. Соромно. Питаю в чергового, чи нема в нього леза розрізати те мереживо. Легкий дотик гострого ножа — і пута впали. Здається, ніби навіть валізки полегшено зідхнули. Цікаво, чи так само легко впадуть пута з душі? Ті, незримі, але боляче відчутні. Ті, в яких пручався, але до яких і звук непомітно.

І почалися відкриття нового світу. Тепер про деякі навіть згадувати смішно. Але як вони пригломшували в мить зустрічі з ними! Раніше, навіть не сподіваючись на дозвіл поїхати кудись за кордон, я, відверто кажучи, не вірив, що він існує. Париж? Венеція? Нью Йорк? Буржуазна пропаганда — жартували ми з друзями. Закордон існує — це було перше відкриття до кумедного очевидне, але повірте, надзвичайно важливе! Я приїхав у місто, де панує капіталізм. Бр-р-р, страшно! У країну навпаки. З коліски звиклий до певних форм пропаганди, я шукаю очима неонові написи: „Хай живе капіталізм!”, „Згуртуємось навколо рідної консервативної партії!”, „Спасибі прем'єр-міністрові і його кабінетові за батьківське піклування!” Ото реготу, ото свисту було б, якби щось подібне з'явилося, хоч на одному будинку!

Пробувши вже більше року у трьох капіталістичних країнах, я все не можу звикнути до того, що газети, телебачення, люди в приватних розмовах відверто лають уряд. Уряд же — працює й виправдується. І друга його функція майже дорівнює першій. Як вони дозволяють таке неподобство? Адже уряд — це щось священне й недоторканне!

Але хай їм грець, тим політикам.

І без них навколо безліч цікавого.

Як зачарований, ходив я передріздвяним Віднем і робив свої відкриття.

Відкривав, наприклад, скажімо, існування готичних соборів. Відкрив звичайнісіньку істину, що їх треба бачити в натуральну величину, а не на сторінках мистецького підручника. Відкривав їхні істинні пропорції. Слухав їх, як музику. Промінь вечірнього сонця, пронизуючи вітраж, творив його вічну і

водночас зворушливо сьогохвилинну, яка ніколи більше не повториться, красу. Я відкрив абсолютно незвичну для себе атмосферу готичної церкви, яка підкоряла собі, примушувала стихити кроки і голос, сісти, надовго і зосереджено замислитися. Здавалося, що навіть повітря в соборі — збудоване тими ж геніяльними будівничими, які склали ці візерунчасті стіни, високі й урочисті брами, гострі шпилі й дзвіниці, що, ніби космічні ракети, рвались у височині й кликали за собою. Варто ж було опустити задрану у захваті голову, як знову починалися відкриття. Звиклий до того, що церква — це місце для не надто освічених бабусь та дідів, архаїзм, який влада терпить лише задля його мистецької краси, та й то далеко не завжди, я бачив навколо себе людей, так би мовити, інтелігентних, сучасних, молодих і старших, які стояли в напівпорожньому соборі навколішках і зосереджено молилися (не для показухи, не для чийогось там навернення — тільки для себе, тільки з власної потреби!), які клали на саркофаги святих квіти, ставили свічки, вішали амулети, плакали або просто тихо сиділи, роздумуючи про щось своє, може й нікому крім Бога не вимовлене, не повідане ніде, крім цього священного космодрому, що, здається, в будь-яку мить готовий злетіти в небо і водночас так міцно стоїть на землі, в якому, не залишала думка, саме повітря збудоване багато віків тому...

Всі відкриття, що чекали назовні, були, я й досі певен, прямим продовженням християнських будівель. Ми з родиною переходимо вулицею на червоний сигнал, користуючися тим, що машин на дорозі не видно. Зненацька за рогу на великій швидкості вилітає машина. Що робити? вертатися чи рвонутися вперед, вискакуючи ледве не з-під коліс? Уявіть собі, ні те ні інше. Спокійно крокуючи далі, робити нове відкриття. Машинка, як укопана, зупиняється, і водій. — думаєте, скрегоче зубами, матюкається, вистромившись із вікна? Щось абсолютно незвичне, салон якийсь: він, привітно всміхаючись, показує рукою: не турбуйтеся, моваля, я зачекаю. І мені здається, що лице його з чудовою посмішкою вирізьблене тими ж скульпторами, що різьбили оздобу соборів. Він був не один. Ми поговорили таким чином мало не з половиною водіїв Відня. Це була звичка, норма, також давно збудована. Правила руху на вулицях і людських взаємин креслили вони ж таки, архітекти старовинних соборів. І це було не лише у Відні. Таке саме в Італії, де машини пруть потоком, щільним, як святкова людська юрба, і в якій можна пірнути, лиш замружившись і про всяк випадок попросившись з життям, і, тим не менше, можна пірнати з абсолютною певністю, що тебе не зачеплять. Таке саме в Канаді, де, навіть перед порожнім перехрестям водій зобов'язаний спинитися, роздивитися на всі три боки і тоді продовжувати рух. Ми робили нові й нові відкриття і в жадному не знаходили підтвердження наших попередніх уявлень про закордон. Та зачекайте, привітні віденці, ми ж точнісінько знаємо, що у вас тут — джунглі, що у вас людина людині — вовк. Тож не удавайте з себе овечок, покажіть негайно свої вовчі ікла. Просторо у ваших трамваях, нема приводою полягати, але от у вас, елегантний пане, навмисне трішечки підштовхну — і відразу роздратовані ікла побачу. Бачу. Чемна, гарна посмішка і „Бітте шен“. Вибачайте. І хочеться навмисне зачіпати людей, щоб лиш частіше чути від них чарівне „бітте шен“, „данке шен“. Зачіпаю — і чую.

Легко, правда, вам бути чемними, коли про черги за м'ясом не маєте зеленого уявлення. Легко вам бути чемними, коли ваші крамниці аж тріщать від їжі й товарів, такої краси, яку ми й уявити не могли, і ті товари аж на вулицю виплескуються. А вже лише тут у збагнув природу західноєвропейського натюрморту, який досі здавався мені дещо неприродним, придуманим,

перебільшеним. А воно, оце буяння, оця ряснота різної поживи на старих полотнах — та це ж звичайнісінька собі прогулянка на ринок або в крамницю! Все воно так смачно, так красиво, так щедро вивалене перед очі покупця, що нам кортить змалювати все підряд, не пропускаючи ні свіжих грудневих суніць, ні величезної живої рибини, змалювати пензлем, словом, фотоапаратом, чим завгодно. Ми відкриваємо, відкриваємо... І лише одна сумна думка для нас — не відкриття. Чому все оце ми могли побачити лиш ціною назавжди залишеної батьківщини? Чому якийсь товариш Пипкін призначив таку шалену ціну за мій закордонний квиток: паспорт? Якому дияволу знадобилося відокремити від решти світу сотні тисяч людей, які повинні ж, повинні це бачити! Не може в наш час людина зростати розвиненою, культурною, не маючи змоги виїхати в широченний світ навколишній, подумати, порівняти. Скільки упереджень, безглузких страхів, знервованої зарозумілості безслідно провалилося б у прірву! Кому, задля чого знадобилося затуманювати людську свідомість гучними проповідями своєї історичної прогресивності і винятковості, свого неіснуючого лідерства в історії — в той час, коли насправді — катастрофічна відсталість, майже дикунство в усьому — від культури виробництва до культури людських взаємин, коли є так багато чого шанобливо повчитися!

Зачекайте но, як тут з бездуховістю? Оце вже ми знаємо незаперечно: ніде, крім як у нас, нема такого чутливого на мистецтво глядача, ніде так багато не читають і не слухають музику, ніде влада так не піклується про мистця, як у нас.

Влада про мистця тут, справді, слава Богу, не піклується. Роби, що хочеш. Щождо бездуховості — знову зачаровуюче розчарування. У Віденській національній галерії — повно народу. До речі, в неділі і святкові дні вхід — безкоштовний. Крім національної — безліч приватних, які також не пустують. У театр квитків не дістати. Про віденську оперу чи симфонічні концерти — зайво й говорити. Музей Моцарта у Зальцбурзі — місце паломництва для туристів усього світу. Книжки — звідусіль, усіма мовами, усіх напрямків. Ленін красується поруч з Солженіцином. (От тобі й знавісніла, брехлива буржуазна пропаганда!)

А потім була Італія, з її незабутнім Ватиканським музеєм, з його перлиною: Сикстинською каплицею, де під фресками Мікель-Анджельо завжди гомонить величезна юрба люду з усього світу, була Італія з її Фльоренцією, Неаполем, Палермо, руїнами старого грецького театру в Сіракузах, з її Венецією, що сама, наче легенька гондоля, грайливо гойдається на хвилях своїх каналів, зі славетним собором Сан-Марко, від фресок якого несподівано повіяло такою широкою, такою слов'янізованою Візантією, з венеціанським же таки собором Сан-Захарія, де в сутінку висіла картина, мабуть тисячного з бачених, Різдва Христового, але була вона виповнена такої тихої ніжності, такого зворушливого споглядання, такої віри в чудесність немовляти в яслах, що навіть скупе освітлення картини, яке в інших умовах здалося б недоречним, тепер здавалося продовженням задуму давно померлого творця картини. І гадалося в ту годину, простояну в забутті біля полотна, що не лише мистецьки й безсмаково, але й блюзнірством було б тривожити учасників тої таємничої сцени сильним настирливим світлом...

Була Італія, з безліччю маленьких її середньовічних містечок, абсолютно одне на одного неподібних, і кожне містечко було мистецьким шедевром. Була Італія з її Ассізі, батьківщиною святого Франческо, про якого мешканці знають щонайменші дрібниці його життя і говорять про нього так, ніби він помер не у XII сторіччі, а щонайбільше місяць тому. Було невимовно прекрасне місто на

горі, де хотілося то плакати в захопленні, то розпростати руки і полетіти, і вірилося, що ще б тобі, скептикові, краплину віри — і ти зірвешся з кручі і полетиш над безкраїми долинами садів і виноградників, уже закутаних у вечірні сутінки.

Згадую, як погрожували добре плачені патріоти тим, хто наважився на еміграцію: „Зачекайте, мовляв, ще повернетесь до рідної землі на колінах, ще цілуватимете брук на вулицях!” Не журіться, хлопці, моїми взаєминами з рідною землею: то наша з нею справа, і ви тут — треті зайві. Я перед нею завжди навколішках, і це не так принизливо, як плазувати перед товаришем Пипкіном. А якщо вам уже аж так кортить підглядати за моїми поцілунками, то ось вам відверто: цілую тебе, красуне-Італіє, цілую кожний твій камінчик!

А тепер, підглядачі, як кажуть, брись під лавку. Морочте голови дурним, а мене лишіть з мою Італією.

Бо вона була, Італія, і була вона мені рідна.

Були фрески Джотто, побляклі, потерті від часу, але такі живі, такі сучасні, так палко промовисті, що долони свербіли апльодувати, як на театральній прем'єрі, що рвався з грудей недоречний у соборі, та тим більше нестримний вигук радості й хвали: світові, що подарував тобі щастя побувати в ньому і пережити цю шасливу мить, героєві фресок Франческо, що лишив такий невмирущий слід у людській душі, художникові, що так шасливо відчув свого героя, і таки Богові, в якого однаково пристрасно вірили художник і його герой; Богові, який, якщо і не створив їх обох (сорок років атеїстичного існування напевно не давали про себе забути!), то, в кожнім разі, пречудово зробив, спричинивши екстазу святого і прозріння художника.

І яка ж, одначе, бездуховість! — у жадній з церков не був влаштований ні музей атеїзму, ні студія кінохроніки, ні контора артілі „Червоне мило”, ні навіть курник чи комора для реманенту.

А втім, бездуховість також зустрілася.

У тій самій казковій Італії.

У тому самому Римі, настільки просякнутому мистецтвом і старовиною, що інколи хотілося протерти очі й переконатися, чи тобі все це не сниться.

Те ж саме часом хотілося зробити з іншого приводу.

Білокамінні мури й паркани, всі вулиці Риму, весь його цокольний поверх був рясно замазюканий чорними свастиками або серпами з молотом, гаслами: „Смерть фашистам! або, відповідно, „Комуністи — байструки!” Цікаво, що обидвоє противників вживали виключно ту ж саму фарбу: чорну. Нашадки Рафаеля й Буонаротті, гадаю, дещо менш обдаровані, зводили свої тимчасові рахунки на беззахисному тілі найвеличнішої зі світових культур. Справді беззахисної. Один італієць, якому отак помалювали фасад будинку, спробував зішкребти ту красу — так поліція не дозволила. Це, мовляв, зазіхання на свободу вислову переконань. Та й не так просто зішкребти ту фарбу: надовго в'їдається в мури.

Битва на парканах триває роками. Рішуче перекреслені свастики, серпи з молотами і зірки вже так перемішалися, так сидять одне на одному, що вже й не відрізниш, який там ігумен Пафнутій останнім руку приклав. Неофашисти мають свої газети, комуністам і поготів нема на що скаржитися: найвпливовіша в парламенті партія. Однак, виглядає, що мазюкати дьогтем по стінах, не ними мурованих, для обох противників багато більш легка робота, ніж якісь там до ділька дискусії й переконання.

Тим більше захоплювала Італія духова.

Була Італія з її неймовірною красою: церков, краєвидів, людей, красою, збудованою за тими ж стародавніми кресленнями забутих великих архітектів

минулого. Була Італія, і відтепер ніякий голова „цех“, „проф“ чи будь-якого іншого „кому“ не мав жадної влади ні над моїми подорожами, ні над тим, на що мені дивитися, а на що — ні, і тим більше, над тим, що мені про все побачене думати. Гадаю, цієї влади він не мав надо мною ніколи. А втім, може я й недоцінною її. Інакше чому б таким хмелем біла в голову ця свобода, чому вона здається такою несподіванкою? Чому, нарешті, віриться в існування людського світу і в те, що ти весь його побачиш? Інакше чому тепер варто сказати: Італія була, як вона відразу виринає в пам'яті: Італія. Зачарований тим, що була Італія, я готовий повторювати й повторювати, що була Італія, і була вона, Італія, квітучим вступом до величезного навколишнього світу, який також був, який кликав до себе, і ґрунт його культури був християнський, і світ був абсолютно незаперечно — Божий.

І був світ святою, і було розкішне свято святого Письма, вперше в житті прочитаного та ще й рідною мовою. Пророки, царі, апостоли, Христос — говорили по-українському. Приголомшуюче багатство чудових думок, історії, філософії, моралі, поезії — і оцю, найкращу з колинебудь під небом написаних книжок, називали отрутою? Задля безглуздої плутанини кущих, ніколи не здійснюваних п'ятирічних плянів від мене ховали плян, легко, неспростовно і раз назавжди накреслений надхненним архітектором явно божественного походження? Я в захопленні схиляюсь над його прекрасним кресленням і бачу собори, що з нього виростають, бачу музику Баха і романи Достоєвського, бачу трагічну поезію Шевченка і полотна Ван Гога, бачу помішку віденського водія і застелену квітами вулицю, бачу вперту боротьбу за краще в людині, бачу світ, який весело крутиться за дійсно величними накресленнями і часто й сам того не помічає. Я не ідеалізую. Я бачу страйки, демонстрації, непевність у завтрішньому дні, вбивства, порнографію, наркотики, бачу, як все це каламутною хвилею застелює квітучий світ так, що його мешканцям він інколи здається ледве не пеклом. Ой, бережіться, люди, щоб не перетворилося ваше кипуче й розмаїте пекло на занудний, безрадінний рай імені товариша Пипкіна! Ті демонстрації, в яких ви висловлюєте своє обурення недостатньою платнею, він вашим же іменем заборонить. Нинішня ж платня, якою ви так обурені, здається вам недосяжною мрією. Порнографію, насильство і розпусту, місце яких у вашому житті, мушу вам сказати, жакливо, неймовірно перебільшуєте, яку відверто, привселюдно обговорюєте, він заборонить лиш про людське око, він поспішить запевнити вас, що ви його, товариша Пипкіна невсипуючою працею, позбавлені від них раз і назавжди, і ті проблеми гнильно будуть цвісти у вашому житті і підточувати його зсередини. Вибач мені, світе мій, може не досить поінформований, але свіжий погляд: ти казишся з жиру. Схаменися, доки не запізно!. Зроби один вселюдський страйк, але хоч раз — не задля зайвої копійки, а задля єдиного дня спокійного роздуму. Відпочинь, світе, від метушні. Розгорни старі, але й досі важкі тобі для виконання креслення, і уважно роздивися їх. Який же ти ще маленький перед ними і безпомічний, з усією модерною технологією! Розкрий же креслення, схилися над ними в зосередженій тиші і подумай, як би тобі все таки здійснити оті, такі простенькі на вигляд, чіткі лінії! Не хочеш? Бракує часу? Що ж, я схилюся наодинці. Для мене тепер нема більш захоплюючої і невідкладної справи,

Я бачу Його лице.

Здоров був, Христе, сине Божий! Дай но обійняти Твої плечі! Диви но, майже сорок років Тебе не бачив, а упізнав відразу!

Даруй мені брак пієтету перед Тобою. Може, надмір мого захоплення буде компенсацією. Скажи, скажи ще раз усі мої думки, які визрівали в мені все

життя, а Ти їх, виявляється, усі до одної підслухав. Я малозрозуміло мимрив їх, а Ти, як мене ще й на світі не було, висловив усі до одної!

Дай мені, Христе, зазирнути в Твої очі, які вони? Чудово співав про Тебе Булат Окуджава: „зеленоокий мій”. Подивися на мене, зеленоокий мій. Мені трохи боязно: коли б не пішло після цього моє життя шкереберть, як ішло воно у тисяч людей, які дійсно бачили Твої очі. Яка ж мусить бути в них весела й манлива глибина, коли люди заля неї рішуче забували найсолодші спокуси світу цього, і коли маєтки, краса жінок, влада, — все раптом стало не вартим і шага ламаного! Ти, великий святий, насправді — великий спокусник! Чим же Ти спокусив їх, говори!

„Хто з вас, журячися, спроможен додати до свого віку хоч лікоть? І про одягу чого ж вам клопотатися? Гляньте на польові лілеї, як ростуть, вони не працюють і не прядуть. Та я кажу вам, що і Соломон у всій своїй славі не вдягався так, як одна з них”

Вибач, Ісусе, за комплімент (скільки вже Ти їх, бідний, наслухався!), але це — геніяльно. Сто разів перечитую про польові лілеї і тремчу від щасливого передчуття, що зараз буде „і Соломон у всій своїй славі”. І кожного разу, лиш тільки дійду до Соломона у всій своїй славі, серце починає шеміти, подих перехоплює. Ї я не можу збагнути, в чому тут справа. Бо якщо тверезо подумати, що такого особливого Ти сказав? Ну, Соломон, ну, лілеї. Але хіба можливо тверезо думати, коли Ти говориш про лілеї і Соломона. Та й на Твоїх очах бачу сльози зворушення, коли Ти говориш про польові лілеї і Соломона у всій його славі. А крізь сльози блищать іронічні очі, бо Ти знаєш, що не один ще товариш Пипкін зуби зламає на польових лілеях і царі Соломоні. Антирелігійний товариш Пипкін зрозуміє це, як пораду ходити без штанів і, дурницький, обуриться (щоправда, без штанів його підлеглі таки почимчикують). Товариш Пипкін від релігії (а їх тут не бракує) не обуриться, але також буде радити лахміття, як засібі осягти царство Боже. А Ти ж не про те, правда? А Ти ж от про що:

Не турбуйтеся вашим життям, що вам їсти та що пити. Хіба життя не більш їжі, тіло не більш одяжі? Гляньте на птиць небесних...

І знов серце завмирає, бо знаю, що далі буде: не сіють, і не жнуть, і не збирають у засіки, а Отець наш небесний їх годує.

Зараз Ти знову скажеш про польові лілеї і Соломона в усій його славі, і я, з Твого дозволу, пропущу це місце через його нестерпну красу.

Шукайте перше Царства Божого та його справедливості, а все те вам докладеться.

Не обурюйтеся, товаришу Пипкін, син Божий не до неробства закликає, а до такої роботи, яка вам і не снилася!

А Христос посміхається й далі чеше:

Стережіться лжепророків, що приходять до вас в овечій одязі, а всередині — вовки хижі. Ви пізнаєте їх за плодами їхніми; хіба збирають виноград з тернини, а з будяків смокви?

Товаришу Пипкін, ви неодноразово пробували --- хоч раз виїшло?

А Христос далі:

Не будьте, як лицеміри, що люблять навидноті молитися, щоб показати людям. Ти ж, коли молишся, увійди у свою кімнату, зачини за собою двері й молись Отцеві твоєму, що перебуває в тайні.

Блаженні переслідувані за правду, бо їхнє Царство Небесне.

Блаженні ви, коли вас будуть зневажати, гонити та вигворювати всяке лихо на вас... так бо переслідували пророків, які були перед вами.

...Ну, Ісусе, якщо Ти вже тоді про товариша Пипкіна знав, що він буде виробляти, — сумнівів нема, Ти дійсно — Син Божий!

Чи, може, вони завжди існували...

Вони й Твоє лице помалювали своєю нудотою.

— Хто вдарить тебе в праву щоку, — лицемірно шамотіли, — оберни до нього й другу.

І благословляли тих, хто любить лупцювати по мордасах, щоб часом і собі не ввіймати ляпаса. А Ти ж не про те, зеленоокий мій, правда ж?

— Бо коли ви любите тих, що вас люблять, то яка вам за це нагорода?

Хіба не те саме й митарі роблять? І коли ви вітаєте лише братів ваших, що надзвичайне чините?

Браво, Ісусе! Навіть „Соломон у всій своїй славі” не здатен захопити мене так, як оце Твоє щире здивування: що надзвичайне робите?

Ти, надзвичайний у кожній секунді свого буття і в кожному слові, з веселою незнаюю дивишся на дрібненьке й нецікаве людське звичайне, коло якого багато хто зосереджено порпається усе своє життя, і здивовано питаєш: що надзвичайне робите? І сотні поколінь, покликані Тобою у мандрівку за надзвичайним, ідуть за Тобою, чудесний спокуснику. Каменярі мурують храми, Бах пише музику, віденський водій посміхається, малярі Чінзано місяцями зчмихуються від квітняних пелюсток, щоб на два дні вимостити ними вулицю, і звичайна канадська бабуся у сліпучо червоній камізелці поверх шуби щоранку зупиняє потоки автомобілів, щоб перевести через дорогу кожну дитину. Для них стало звичаєм робити надзвичайне, і це, Ісусе, не відмовляйся, Твоя робота. Я — також шаленію в пошуках надзвичайного. Бачиш, аж куди по нього заїхав. Прощай. Приємно було познайомитися. Надзвичайно.

Я поспішаю. Я хочу телеграфувати усім моїм друзям на Україні, знайомим і незнайомим. Я, нехристь від народження і, можливо, до останніх днів своїх, телеграфую: „Бог — є. Йй Богу, Його варто побачити!”

Не дійде телеграма?

Товариш Пипкін не пустить приїхати?

У такому разі... як там на плякаті писали?

Дзвонить телефоном.

Число?

Спитайте в товариша Пипкіна.

Він знає, та боїться сказати.

(„Сучасність”, Мюнхен, ч.78, 1978)

ПРО ЛЮБОВ ХРИСТОВУ

Написав Архипресвітер Сергій Кіндзерявий-Пастухів

У наші часи слово ЛЮБОВ уживається дуже широко і безкритично. Годі знайти статтю на будь-яку тему, де не було б згадки про любов. Це слово і в політиці, і в суспільному, соціальному житті, і в мистецтвах, і в науках і, звичайно, в релігійній площині та в церковному житті. Цього мало, вже й плякати, символічні знаки, кличі та цілі культури появились. Ліплять його сливе завжди не до діла, рідко до речі; в більшості цілком невпадат, найчастіше заступаючи властиві слова, вжити яких або бояться або не в стані через обмеженість.

Словом любов сьогодні заступають, підмінюючи і професійне прив'язання, і почуття обов'язку чи солідарности, і наслідок світоглядних переконань, і природний чуттєвий гін, і носталгію, і навіть просте бажання слави або влади.

І ось у світі творяться найфантастичніші речі, що у якійсь своїй фазі пов'язуються з „любов'ю“: несправедливости, знущання над слабшими, кривдження менш вдачних, розбрат з актами злоби і навіть братовбивства. Все це наглядно свідчить, що ми, християни, цілковито розгубили саму основу нашої правди, свідомости і віри. „Віра, надія, любов, — оці три — навчав апостол — А найбільша між ними любов!“ Що ж воно таке, ота християнська любов?

Дієслово „любити“ АГАПАН у грецькій мові ще від Гомера. Але іменник АГАПЕ-любов — щойно від Септуагінти (переклад Старого Завіту з гебрійського на грецьке в III ст. до Христа), тобто слово це біблійного значення, а в приміненні — новий і унікальний витвір християнської віри. У грецькій мові є й інший, значенням протилежний, термін ЕРОС (визначає чуттєву статеву фізичну любов), хоч у гебрійській — тільки один загальний, дуже широкий, багатогранний і неустійнений термін. (Подібно як і у нас тепер?)

У протилежність до еросу християнська агапе „не шукає тільки свого“ (1 Кор. 13:5). Вершинний вияв любови — це хресна жертва Христа за безпомічного, грішного, недостойного чоловіка. Християнська, або краще Христова любов

будується не на принципі взаємності, а виключно на характері того, хто любить, і проявляється тільки в одному напрямі, незалежно. Тим то, наприклад, чоловіки повинні любити своїх жінок, але в іншому, новому значенні мотивації: так бо Христос полюбив Свою Церкву і Себе віддав за Неї. Християни повинні любити навіть ворогів своїх. Не ради їх, ворогів, а ради себе, визначаючи цим рівень своєї свідомости та досконалости перед лицем Божим. Бо якраз це чи не остаточне мірило, щоб бути дітьми Божими.

Христос заповів нам любов, як основний закон життя; возлюби Господа Бога всім серцем..., і ближнього, як себе самого. Але св. Писання наголошує не першу, а другу частину заповіді: „Коли хто каже, що любить Бога, а брата свого ненавидить, той неправдомовець”. Багато є таких, які ненавидять брата, а присягаються в любові до Бога (або ж тільки нею прикриваються). По Христу це неможливо. Бо Бог — це любов і контакт з Ним — виключно через абсолютну для можливостей чоловіка мірку любови.

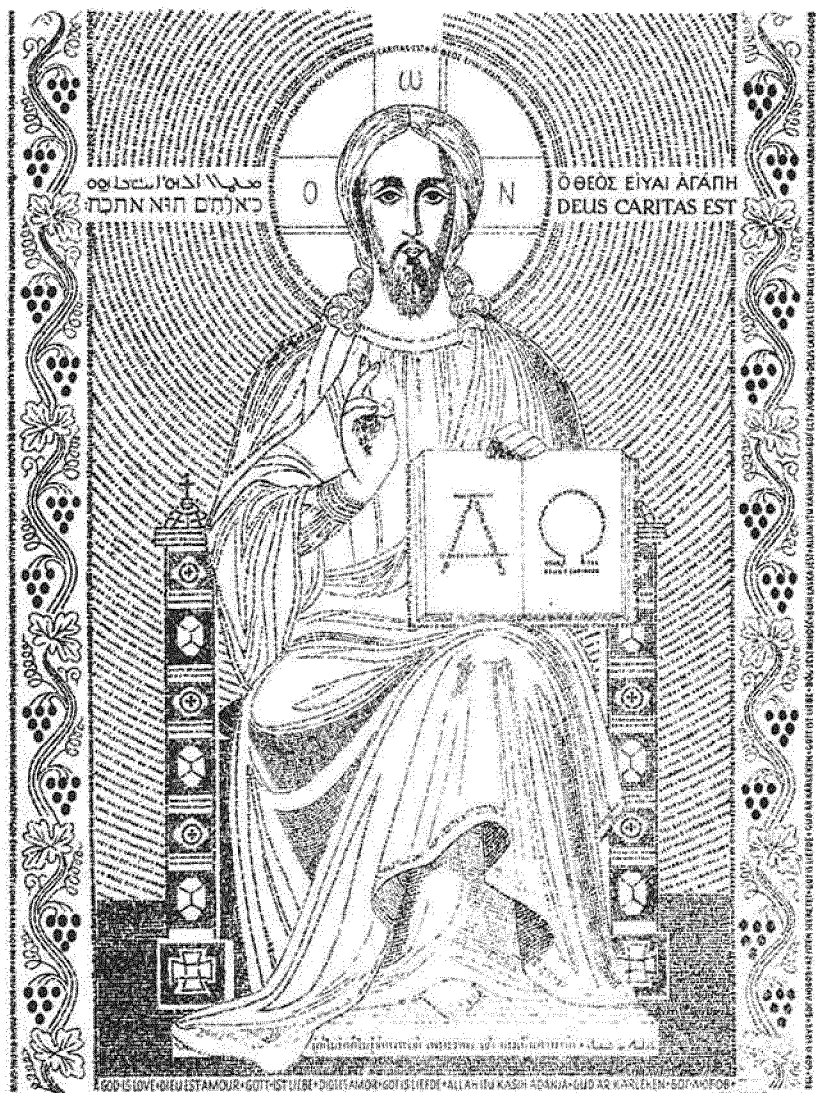
Ап. Павло виявив, що любов є даром від Самого Бога (тим то ми й називасмо її Христовою любов'ю). У ап. Іоана це висловлене прекрасно: „Улюблені — любім один одного, бо любов від Бога, і кожен, хто любить, родився від Бога та відає Бога. Хто не любить, той Бога не пізнав, бо Бог є любов!” Навіть більше, ми тільки тому здібні любити, що „Він нас перше полюбив”. Сама по собі любов не прикметна для душі чоловіка; скорше самозадоволення, ніж самовіддання характерне для людської природи. Навіть заповідь має це на увазі: люби ближнього, як себе самого (себе, очевидно, найперше!) І взаємність любови між християнами — не умова, навпаки, Христос перестерігав про це кажучи, що й беззаконники так роблять (тобто люблять тих, хто їх любить). Хоч це тепер (о іроніє!) основа нашої свідомости і навіть релігійної практики.

Взаємність нашої любови — простий математичний наслідок. Скажимо інакше, бо воно важне: ми не повинні любити задля того, щоб була між нами взаємна любов, що є і добром і силою; взаємна любов буде між нами сама по собі, коли всі перебуватимемо в любові. А любити ми повинні просто від того, що Господь нас покликав бути дітьми Божими.

В посланні ап. Юди агапе вжито у значенні практичного побічного примінення у вислові про „вечері любови”. Ось на це й звернули увагу богослови. І зупинились. Любов стала формою спілкування. А в підручниках і наставленнях твердиться, що любов — це одна з християнських чеснот, хоч і особливо заповідана Господом. Отож і закликають до любови ближнього. Ніби всякого ближнього, але головно того ближчого, свогого. І, очевидно, завжди у формі ВИ любити. Справу звичайно відноситься до НИХ, до когось. Точно так, як про це сказав ап. Юда: „Вони скелі підводні на ваших вечерях любови, бо з вами без страху їдять та себе попасають”.

У такому аспекті тепер багато уваги приділяється станові роздрібнення та порізнення в громаді. І де Христова любов мусить бути життєтворчим фактором, там тулять і приміняють всякі ерзаци: акції об'єднувань, консолідацій, спроби всяких порозумінь, компроміси (навіть супроти основних

„БОГ Є ЛЮБОВ”

Малюнок Леоніда Денисенка (Австралія), на якому зображений Ісус Христос на тлі напису „Бог є Любов” усіма мовами світу.

принципів); у вищій політиці — різні коекзистенції, детанти та кличі про мир у найнеправдоподібніших відмінках.

Слова й слова, мов скелі підводні. Бо за ними скриваються інші думки і пляни: ніхто не готовий на жертву, а всі „шукають тільки свого“, заглядають, щоб „себе покласти“.

Тим то й висліди нікчемні.

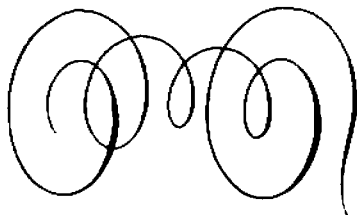

Зверніть увагу на незвичайний факт: зразок справжньої, живої любови в сумерках сучасного світу. У реальності советського кошмару виростає нова сила, побудована не на злобі, не на клясовій ненависті, не на суперечностях політичної чи соціальної програми, не на кличах від зла, а на Христовій любові. Вони, щоправда, цього терміну либонь не вживають, але прочитайте Лук'яненка, Руденка, Калинця, Мороза, Світличного і здивуєтеся: яка мірка духової рівноваги під знаком любови! І то у людей вихованих в темноті атеїзму, часто з партійними білетами. Задля чого жертвують кар'єрою, свободою, долею найближчих? І чому їх, звичайних культурних робітників, так дуже бояться всі ті сатрапи, що при владі? Бо ж засуджують їх на страшну каторгу тільки за думки, за слово, за любов!

На цілий Советський Союз одинока сьогодні формотворча і життєдайна сила — не російські дисиденти, не жидівський сїонїзм, а речники Христової правди, українського відродження. Нема ще либонь твердої віри, надія в тумані; тільки Господь доторкнувся до сердець їх і обдарував любов'ю. І до правди, і до скривджених ближніх, і навіть до тих тупих, темних, озвірілих мучителів...

Послання Лук'яненка до безбожників я не міг дочитати до кінця спокійно. На фоні нашої загальної сіризни — це зразок світильника, що від Христової любови. Вони там знаходять той скарб, який ми тут відкинули від сліпоти, або втратили як добровільні мерці.

Христова любов — це не слова, через повторювання яких і прикладання де попало, досягається досконалість і пізнання правди якимсь магїчним способом. Це—реальність, що приходить від оновлення в Дусі, після чого діють у житті нові виміри, новий закон і нова реальність.

ТИТАН СЛОВА

Написала Любов Коленська

Титани слова — це не ті, що збагачені в золотоусті фрази, це не ті, що сиплять тільки перлинами незвичайних стилістичних форм і крутіжних вигадок, і не ті, що під впливом їхніх слів ви задурманюєтеся на рік чи на два... Це ті, що творять собою епоху, величчю свого духа надають їй значення гігантського зміслу, це ті, за якими іде народ як за звуком чарівної флейти, це ті, що зрушують інших до глибинних дерзаних, це ті, що їх не вбиває час — вони живуть вічно аж у безсмертя.

Таким титаном і гігантом слова є Леся Українка. Вона для нас не залишилася десь у віддалі сто років, ми далі відчуваємо з нею вічнотривалий, ширий зв'язок. Бачимо її в Колодяжному -- відчуваємо шум високих дерев, бачимо, як біля Лесиної хати ворущається любисток і канупер, що посадила її бабуня, бачимо як вона, спираючись на паличці, ходить по недалекому ліску і, підводячи пелюстки конвалій, творить свій вірш, як дивлячись на райську яблуню, пише поезію „Давня весна”. Ми стоїмо з нею на Водохрещі, де вона набавилась своєї недуги, а потім бачимо, як вона іде від нас до Відня, в Телаву, Ялту, понад море в Сан Ремо — там родяться її твори -- поміж небом і землею, із великої наснаги, горіння, невсипущої праці — спалахами блискавок і ніжною ліричністю зоряних ночей, співом колисанки, ударами мечів, вінком Офелії на воді, словами пророчиці-Кассандри, устами завітчаної чорнокосої Мавки і криком на мурах Вавилону.

Ще й тепер вам здається, що вийде вона загорнена в шаль, посадить вас на веранді, принесе варення, яке вона залюбки готовила — усміхнена, лагідна і призна. Прийме ваші питання, жалі і болі, і відповідь вам у всьому, і заохотить жити...

Коли з Києва лунають слова Лесі Українки із її поеми „Роберт Брюс” — щоб струснути народом й оновити його животворноцілющою силою — довкруги виростає твердиня найвищих інтелектуальних сил із найкращих українських людей. Галичина і Східня Україна пліч-о-пліч стають мурувати майбутнє. Леся Українка й Іван Франко є охоплені однією ідеєю -- визволення людського духа із заскорузлого дрібноміщанського лігва, визволення національного і соціального, поставлення українського мистецтва і культури на п'єдесталі всесвітнім, на вартостях загальнолюдських — ставлять свою

творчість заборолом і захистом нашої літератури у формі нової скульптури слова.

Через те, що поетеса часто була примушена подорожувати, вив'язується у неї пожалване листування. У ньому скрізь одвертість думки і принциповість, без огляду на можливість утрати приязні. І хоча яка в Лесі була велика дружба із Ольгою Кобилянською, вона критикує її звеличування Ніцше; вона не вплутується бездумно в крутіж будь-яких модерних течій, коли — на її думку — вони не становлять глибшої вартости, хоча тоді не обожнювати Ніцше — значило прирікати себе на загальний осуд. Вона завжди висловлюється з надумою, обгрунтованою на раціональному мисленні і глибинних принципах, надто глибоко вкорієних, щоб пережитуватись в той чи інший бік. Але, коли вона чимось захопилась і утвердилась в правдивості ідеї — тоді горить негасимим смолоскипом. Однією із цих ідей — це її стримління до краси й ушляхетнення у вислові кожної ділянки мистецтва; це стримління залишається її зорею, що світить у віддзеркаленні її творів тепер і світитиме тисячі років у майбутньому...

Вона живе близько з молоддю, вживається у їхні думки, їхні прогресивні ідеї, розуміє їх і підтримує, сама ж прогресивна, що проявляється тоді, коли йде до парламенту чи з подругою до театру, що для жінок було тоді табу, немислиме і гостро критиковане старшими громадянами. З нагоди доручення отцеві Воробкевичеві цісарського ордена, вона висловлюється, що, знаючи думки молодої України, певна, що вони не прилучились би до такої урочистости.

Коли їй хмарно на душі, йде до міста купити собі червоний капелюш або розглядає пишні італійські коронки, що їх вона привезла в куфрі з Італії, тоді, коли всі припускають, що везла у ньому книжки... На світлинах бачимо її з пишною косою, гладко зачесану, часами із волоссям, зіп'ятим у вузол, в народному строї, або, як на світлині з Сан Ремо — з елегантно пошитому костюмі, в капелюсі з широкою крисою, із стрічкою чи квітами, із фантазійною шаллю довкруги шиї.

Вродою і вдачею Леся була подібна до батька, такий сам ріст, така сама тендітність. Обое однаково добрі і лагідні, але ладні скипіти, коли їх діткнути чимось дошкульним. Обое незвичайно стримані, витривалі, скриті, з великою силою волі. Обое мали напрочуд добру пам'ять і стримління до основного, ерудитного вивчення.

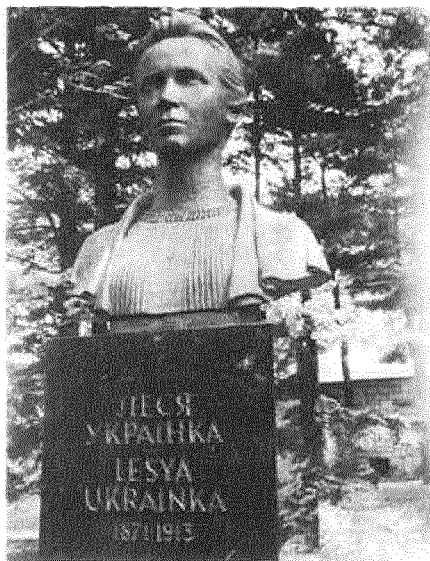
Хвороба Лесі Українки впоряд із її безліччю подорожей викарбовують незатертий слід на її творчості. Вона вже із самих початків бачить, як безпощадно хвороба підточує її сили, потішає інших, мовляв, все гаразд, а сама ночами із ще більшим запалом працює.

Незвичайно працюєвита — прочитує томи книжок. Улюблений її твір — біблія. Перекладає твори Гайнріха Гайне, Альфреда де Мюссе, Гюго, Міцкевича, Гавтмана. Цього останнього драма „Затоплений дзвін” мала своєрідний вплив на її драму „Лісова пісня”. Часами її думки знімаються швидкими блискавками і вона творить драми протягом кількох днів і ночей. Коли йдеться про переклади з Гайне, в неї більше ліричності як у нього, вона втримує вірш у ритмічній формі, додаючи ще більшого полету й геніяльного блиску.

*Остання фотосвітлина
Лесі Українки
Київ, травень 1913 р.*

*Погруддя Лесі Українки
(у виконанні мистця Михайла
Черешньовського) на пам'ятнику
на Союзівці, оселі Українського
Народного Союзу
в Кергонксоні, Н. Й.*

Леся Українка — глибоко національна в основі своєї поезії, сила її геніяльно-творча, в неї блискуча освіта і ерудиція, полум'яна та пристрасна вдача борця-революціонера проти неправди й особливо проти неволі, глибокий, щирий, непідфальшований патріотизм, волелюбність і гуманність.

Початкові її поезії, це, за висловом Івана Франка, слабенький відгомін Шевченкових балад — це дитяча імпресіоністика. Леся, ще тоді під різними впливами, черпає із них, але й рівночасно із цими впливами бореться. Часто користується нашими народними мотивами, також і мотивами інших народів („Італійська пісня“). Згодом її „я“ удосконалюється, стає зріліше і вона переходить від особистої до громадської лірики, бореться своїм пером, глузує із слабосильних духом, але й жалує їх і хоче їм допомогти. Уже із роком 1900-им спалахує у поетеси титанічна сила, вона протриває застарілим формам і стає писати на світові теми; основа тут психологічна і філософська. Поезії її на основі рідних і світових легенд, алегоричні, як „Іфігенія в Тавриді“. Тут зауважуємо і деталічність в її описі — бачимо оливковий сад, чуємо хор дівчат, відчуваємо епоху — все завдяки її величезній ерудиції. У неї велика многогранність — вона пише сонети, любовну і ніжну лірику, легенди, колискові, інтимні, із різними циклами: „Європейські мелодії“, „Зоряне небо“, „Кримські спогади“, „Мелодії“, „Сім струн“ та інші. І в них чудові, тугі мистецько-ліричні образи. У Лесі Українки великий героїзм, гнів проти тодішнього суспільного ладу. У неї справи національного і суспільного значення — дуже важливі, вона й пише до Михайла Павлика, що тихше жити — вона ніколи не буде, бо ще дядько Драгоманів хотів, щоб її праця і думка жили і росли, і щоб вона ані з літератури ані з політики не скидалася, щоб шукала свого шляху і була не епігоном свого дядька, а його духовною дитиною. Вона такою залишається — вірна йому і своїм власним переконанням в житті й в творчості. В її третій збірці „Відгуки“ (1902) — бачимо духове зміцнення поетеси, бачимо виразну мету її боротьби і гін за вільністю. Тут видобувається уся сильна ідеологія Лесі Українки: поет мусить бути вільним, навіть аж у смерть, бо так наказує йому його покликання. Це ще сильніше підкреслене у „Давній казці“.

Усі її вірші вбрані чужою тематикою — здебільша алегоричні і в своїй основі українські. Поетеса вміє ломити свій біль і песимізм і креше проблески надії, як це читаємо в так знаному „Контра спем сперо“.

Основні риси лірики Лесі Українки — це великий зворот від традиційної поезії до європейської лірики, це шукання нових доріг і віднаходжування нової тематики, нових віршових різноманітних конструкцій. Леся Українка гармонізує настрої й почуття із громадською лірикою, але й сильно критикує і не любить штучних патріотичних віршів, що стають частим явищем в тодішніх часах. Вона радить поетам радше наперед вчитись віршування, а тоді братися до писання. Вона інакше розуміє слова: народність, література, інтелігенція... Вона й критикує свої перші віршування і називає їх „роками навчання“. Але не погоджується з тими, що дорікають їй за смутний кольорит у віршах, бо вона пише так, як підказує їй дана пора року чи настрої. Вона вважає, що поет або нехай перестане зовсім писати, або нехай стане вище понад усіх людей і буде вільний у своїй пісні.

До прозових творів Леся має холодну пошану і любить у них те, що в прозі часто уважається другорядним — це ліричні нотки.

В її поемах така ж многогранність, як і у віршах. Тут і баляди, основані на народних мотивах, легенди, історичні поеми. Надзвичайно гарна поема, де кредом — особиста вільність, це „Давня казка”. Леся признається у своєму листуванні, що цей поет — це вона. Ця поема зображує її ідеологічне обличчя та увесь ідейномистецький світ. „Не поет, у кого думки не літають вільно по світі, А заплутались навіки у золоті тонкі сіті”... В цій поемі поет — народний провідник і він має значення в громаді, але це залежить від його доброї волі. Поетові не можна в’язати рук, він — вплив вільного духа.

Ці думки далі мають своє значення. Хіба ще й тепер у нас, таки отут, не закликають одні, щоб поет творив тільки для однієї групи із певним тенденційним забарвленням, другі жадають, щоб він якраз виминав тенденційність і творив тільки в ім’я мистецтва, ще інші, щоб у нього був суто космополітичний віддих. І рвуть поміж собою нещасного поета, обривають його крила. аж йому зовсім не стає снаги і він навіть не опама’ятається, коли перестав бути собою, а йде за юрбою, затративши свою індивідуальність. Невільний поет ніколи не зуміє заспівати „безумної і шаленої пісні” — він мертвіє і гасне. Поет може бути речником громадської думки, але тільки із власної волі і бажання.

В небуденній і цікавій поемі „Віла — посестра”, основаній на сербській легенді, висуває Леся Українка притаманну майже кожному своєму творові ідеологію: „Або перемогти, або чесно згинуті”. В триптиху, який складається з апокрифу „Що дасть нам силу”, з легенди „Орфееве чудо” і з вершка її поетичної творчости казки „Про велета”, провідною темою, що його пов’язує, є ідея волі і сили, що мусять перемогти. Поетеса каже, що така є велика людська сила в поезії, мистецтві, що просто творить чуда. Велет символізує Україну, що прокинеться знову до життя і покаже свою силу і волю.

Основним мотивом поеми „Одно слово” — це понад усе прагнення волі. В цій поемі є протиставлення свідомої, вільнолюбної одиниці, борця за долю пригнобленого люду — темній й інертній масі, позбавленій освіти і волі. Герой поеми каже, що вмирає від цього, що в словнику людей, серед яких він живе, немає одного слова — „воля”, що врятувало б його від загибелі.

В оповіданнях Леся Українка переходить від соціально-психологічного натуралізму до символізму, що його вона сама назвала неоромантизмом. Від 1894 р. помітний її ріст як белетриста. В пізніших її творах вже бачимо майбутнього драматурга — вона обирає за свої теми і сюжети глибоко драматичні ситуації. Находимо супровід народних пісень, в яких вона так любила. Її оповідання не мають такої сили і глибини, як ліричні твори чи драми, але й сама Леся писала до Михайла Павлика, що „на самих уже віршах тісно втриматись”. В її оповіданнях розгорнені питання приязні, кохання і подружжя, питання із соціальною закраскою, питання психологічної аналізи і жіночої проблематики, яка тоді поволі починає назрівати. Вона не раз мала розходження і вела дискусії — боронила неоромантизм і поезію, доводячи, що в літературі вартість мають портрети, а не фотографії, що без видумки немає літератури. Вона — гострий критик тодішньої української загумінкової літератури. Пишучи до Михайла Драгоманова запитує, чи довго наші твори стоятимуть на такому низькому літературному ступені, як твори Левицького і Чайченка в „Зорі”. Повість Левицького і Кононенка називає тенденційними аж

до крайности і каже, що це не є література. Признає, що читання вірменської і грузинської літератури наводить її на більше оптимістичні думки відносно української літератури. Боронить вона Ольгу Кобилянську, коли критики нападають на неї, що вона базується на німецькій літературі; каже, що це показало Ользі Кобилянській ширший європейський світ, навчило ідей, навчило стилю, розвинуло розум і тим самим виховало письменницю для свідомої, розумної служби рідному краю. Тепер уже Ольга Кобилянська не кинеється у вузький шовінізм, бо звикла до широкого лету думки. І тому Леся шукає доріг, щоб вийти з рідної хати, набути свіжости і новости і прийти назад, щоб ділитися набутим із своїми рідними.

Ще в дитинстві поетеса любить забавлятися в театр і захоплюється читанням грецьких драм, Ібсена, Габптмана та інших. Коли тільки має змогу, ходить до театру, чи у Відні до Бургу на „Вільгельма Теля“, чи на „Гентштель“ Гавптмана, на „Отелло“, на Софоклеву „Антігону“, захоплюється Метерлінком і хоча не є його особливою поклонницею, признає в його драмах нові елементи і великий талант. При цьому докоряє українському театрові, що в ньому актори гірші від німецьких та що слабкий репертуар. Це ще більше спонукує поетесу шукати нових доріг і в своїх драмах брати за основу і тло чужі землі, чуже історичне минуле і чужу обстанову. В своїй мрії, щоб відійти від традиційної побутовщини, від старих міс, щоб вийти поза всі етнографічні відбитки у широкий світ — творить вона „Блакитну троянду“ — драму із психологічним підложжям — з деяким впливом Ібсена. І так творить вона драму за драмою — одні суто психологічного характеру — це „Айша і Мохаммед“, „Руфін і Присцілла“, „Йоганна, жінка Хусова“, „Лісова пісня“, „Адвокат Мартіян“, „Камінний господар“, діалог — „Прощання“ і „Одержима“. Драми із соціальною закраскою — це „В домі роботи в країні неволі“, також діалог „Три хвилини“. На філософсько-релігійні теми — „У катакомбах“ і „На полі крові“. Драма „Кассандра“ і „Одержима“ пов'язані драматичним ліризмом і великим душевним конфліктом. Міріам в „Одержимій“ проїнята безумною любов'ю до Месії, жертвує собою в ім'я цієї ідеї, іншого виходу для неї немає і не може бути. Кассандра-пророчиця бачить правду, інші не хочуть її бачити, слабкі і незрячі — це алегорична форма на тодішню інтелігенцію. Кассандра бачить, що слів її не приймуть, але вона не може мовчати, бо слово її не дається під ярмо... „У пуші“ — зовсім своєрідна драма, вона своєю тематикою дуже наближена до поеми „Давня казка“. Написана під впливом біографії Мільтона, із основною ідеєю вірности правді, в яку герой вірить. Тут конфлікт одиниці, що думає інакше від заскорузлої пуританської громади. Скульптор питається, чому він може оживити камінь, але не в силі оживити серця отих незрячих, темних людей...

„Лісову пісню“ поетеса написала протягом чотирьох днів. До її створення привели модні тоді течії символізму та романтизму, туга за волинськими лісами, ще в дитинстві заслухані перекази від матері про мавок, заінтересування фолкльором. У ній стиль символічної романтики і напів філософська тема живої природи, що повертається до людського, але залишається стихійною. Після написання цієї драми Леся довго не могла прийти до пам'яті. Таке горіння проявилось у неї також, коли вона писала „Камінного господаря“. Вона і пише до Ольги Кобилянської, що працює з по-

гордою до смерті, тому і не може потім швидко взятися знову до писання, щоб не зруйнувати свого організму до кінця. „Іфігенія” і „Бояриня” мають одну спільну тему — тугу за батьківщиною. „Бояриню” Леся написала в Кутаїсі протягом трьох днів. Головна пружина творення драми — це носталгія, що її вона підкреслює словами Оксани: „Коли б повезли мене на Україну, може б це одужала”. Основа драми історична, сама вона по суті глибоко національна. В „Боярині” ми відчуваємо сильну ненависть поетеси до Москви. Правда, наш „старший брат” стало підкреслює, що в „Боярині” висловила Леся свою ненависть до давньої царської Москви... Але коли там побачили, що далі брехати годі, зняли „Бояриню” і слід пропав. Подібна до „Боярині” є драма „Оргія”. Хоча тло драми неукраїнське, хоча дія в Коринті — перебування Геллади під римським пануванням -- подолана Геллада — це Україна, Рим — це Росія. Таких підтекстів уживала Леся Українка, щоб уникнути російської цензури.

Леся Українка була душею національного руху, але не мілкого, низового, основанийого на гучних і порожніх патріотичних кличах. Вона поєднує свій талант із природною полум'яною любов'ю до свого народу, вона виловлює із себе шедеври і кладе їх у стіп України, щоб Україна ними захистилася як щитом-заборолом, щоб Москва не мала доступу. -- „Слово, єдина ти моя зброе”. — Леся Українка хотіла піднести велич нашої культури перед очі усього світу, щоб ясніла вона як кристаль непорочний. І від ворогів своїх лаврів не приймала. Антей каже, що тріумф Риму — це для нього ганьба.

Леся Українка у сильних драматично-мистецьких словах відтворює українську дійсність тієї доби: заборону української мови, літератури і театру. Драма „Оргія” — це бунт поетеси проти Москви. Леся Українка вибирає творчий націоналізм, який -- вірить вона — єдиний врятує її батьківщину. Але, за її міркуваннями, треба зовсім присвятити себе тій ідеї, бо „путь на Голготу велика тоді, коли тямить людина на що і куди вона йде”.

За винятком „Лісової пісні”, в постанові драм Лесі Українки не потрібно декорацій, дія може відбуватися на поляні чи в чотирьох стінах. Почерез чарівні мистецькі засоби слова поетеси, почувши навіть вперше її речі, — глядач вглиблюється і переходить в задуманий нею світ.

Хоча Леся Українка була під впливом європейських письменників, її творчість залишається оригінальною, тимбільше вона не зазнавала російських впливів. Теж свідомо пірвала тоді із культурницько-просвітянською літературою.

Як ерудит та інтелектуаліст, вона виступала в есеях і статтях на теми: жіноче перо у французькій літературі, етнографічні матеріали, начерк про літературу та письменників на Буковині і про тодішніх польських письменників.

Анатоль Костенко у своїй книжці про життя Лесі Українки пише: „Промов над могилою Лесі Українки справді не виголошували, але самі похорони були досить промовисті. Народ побачив, що навіть після своєї смерті поетеса викликає страх уряду великої імперії”.

Перед нами ідейно-мистецький світ поетеси у вічнотривалій ідеї кристального ідеалізму, незайманого орлиного вільного льоту із кінцевим рішальним, твердо поставленим словом: або перемогти, або чесно згинути. А її кредо є: поет-віщун не може мовчати, бо душа його і слово не даються під ярмо.

КЛОПОТИ І РАДОЩІ ЛІТЕРАТУРНОГО РЕЦЕНЗЕНТА

Написав д-р Лука Луців

Іван Франко 80 років тому надрукував був в „Літературно-Науковому Віснику” довгий трактат „Із секретів поетичної творчости”, який не міг мати більшого впливу на тих, які цікавляться літературною творчістю, бо він пролежав 70 років в тому журналі і був перевиданий окремою книжкою аж в 1969 році в Києві. В нас не було більшого зацікавлення „секретами поетичної творчости”, як це зробив І. Франко, а шкода, бо його праця давала можливість, — і тепер ще дає! — краще зрозуміти поетичну творчість, а при тому і літературну критику, яка в нас появляється звичайно у формі рецензій, вміщуваних в періодичних виданнях.

І. Франко писав, що завданням літературної критики є „розбір книг, вияснення артистичних способів автора і враження, яке робить його книга” (ст. 75); в іншому місці І. Франко твердить, що критик „мову чиття перекладає на мову розуму”. Критик, чи рецензент, є в гіршому становищі, як історик літератури, який може користуватися тим матеріалом, що вже надрукований про даного автора. „Критик, — як пише І. Франко, — мусить сам виробляти перспективу, вгадувати значення, вияснювати прикмети даного автора, мусить, що так скажу, орати цілину, коли тим часом історик літератури збирає вже зовсім достиглі плоди”.

Франко був проти того, щоб рецензент уживав „шумних слів та ліричних зворотів для одурення читача”. Він наводить критику віденського німця Германа Бара (1863-1934), який писав про Моріса Метерлінка (1862-1949) так:

„Ми не характеризували його, ми оспівали його. Ми й не думали описувати його істоту: ні, ми тільки видали окрики захвату. Так сильно спалахнув наш ентузіязм, що його постать через се шезла в димі і парі. Ми не могли нічого про нього сказати; ми співали йому „Алілуя!”

І в нас деколи бувають подібні рецензії, що їх пишуть приятелі про приятелів, але ці критики, як писав І. Франко, є „в найліпшій разі тільки стилістичною вправою, але своєї природної задачі — аналізу поетичних творів — не сповнюють ані крихітки” (72). Цікавий вислів Франка про так звану

„артистичну красу”, про яку так часто згадується в літературних рецензіях:
„Мистецька краса лежить не в матеріалі, що служить їй основою, не в моделях, а в тім, яке враження робить на нас даний твір, і якими способами артист зумів досягнути те враження” (179).

* *
*

Ми навели думки такого великана в нашій літературі, як І. Франко про те, як повинна виглядати оцінка літературного твору, а в нашому випадку звичайна рецензія, бо саме таку форму критики маємо на увазі, і тільки такі оцінки літературних творів у нас появляються, інших критичних розвідок в нас майже немає.

А тепер подивимося, як справа літературних рецензій мається у нас. Відомий журналіст Роман Рахманний надрукував у „Свободі” статтю „Рецензент і його книга”, в якій говорить більше про політичну й наукову літературу, але яку можна б застосувати до красного письменства. Він вірно твердить, що „щоб написати ґрунтовну рецензію, годиться ґрунтовно знати підґрунтя теми, розглянутої в даній книзі”. Він не хоче переповідання змісту від рецензії, яка „повинна лише зацікавити читача і спонукати його придбати нововидану книжку”. Рахманний хоче, щоб рецензент давав читачеві „і дороговказ, і пересторогу, і стилістичний ентузіязм”, щоб „загострити апетит у читача”, який жде „на свій особистий симпозіум: читацький бенкет на самоті з книгою”, щоб читач запалювався думкою-здогадом: „А що на ділі є в цій книзі”.

Цікаво дивиться на завдання критики поет В. Скорупський („Вільне Слово”, 1959, ч. 21, 23 травня). Він високо цінить літературу, бо „дійсність залишає в нашій душі не глибший почуттєвий слід від враження, яке нам залишає мистецький твір після широкого від нього хвилювання”. І тому „українському слову доконче потрібна критика — приятель і дорадник, який, мов огорожник схилився б над кожною квіткою й або одушевлявся б її запахом, або виполював її, не оглядаючись на порожнє місце потому”. На думку В. Скорупського критик повинен позбутися „приятного або неприязного стосунку до письменника, і більше догоджував би літературі, ніж особистій боязні за відмову комусь його геніальності”. Скорупський високо цінить працю критика: „Письменник без справжнього критика, маючи навіть своїх адораторів, буде йти завжди самотній і наосліп”. Та кінчає свою довшу статтю так: „Бож треба нам визнати засаду, що не критик окрилює творчо письменника, лише письменник покликає критика до життя”.

Тут поет Скорупський сказав правду, яку ми продовжуємо так: Літературний критик чи рецензент має „славу” так довго, як довго він оцінює чужі книжки та здобуває славу їхнім авторам. Перед Першою світовою війною були славні критики тодішньої літератури: М. Євшан (Микола Федюшка), Остап Гришай, Н. Шаповал. Вони творили славу тодішнім письменникам: Б. Лепкому, В. Пачовському, О. Олесеві, Л. Українці, М. Яцкову та іншим. Сьогодні в історіях літератури згадується цих письменни-

ків, але про їхніх критиків мовчать. Така сама доля зустрічає драматичних артистів і співаків, яких забувається зараз після їхньої смерті, або ще вчасніше, зараз після того, як вони зійдуть зі сцени. Тепер співаки „живуть” і після своєї фізичної смерті, бо співають із платівок.

Наші славніші малярі люблять на окремих виступах показувати, як вони виконують свої мистецькі твори. Недавно ми могли бачити, як маестро Еко — Едвард Козак — на своїм ювілейнім виступі в Літературно-Мистецькому Клубі в Нью Йорку малював теперішнього голову НТШ — д-ра Ярослава Падеха. На жаль, я не можу показати, як я пишу рецензію, бо це триває деколи кільканадцять годин. Та я про це оповім.

Перше: читаю книжку, що триває деколи довго, бо я читаю 20-30 сторінок на годину, з олівцем у руках, зазначаючи цікаві для мене місця, особи, які з’являються в акції, місця, час дії та все інше, що може бути потрібне для рецензії. Мої приятелі радили мені: — Дурний, не читай всього, поглянь на початок, середину й кінець, щоб можна було знати, про що автор пише. Шкода часу, щоб читати 200, 300, а деколи й 600 чи більше сторінок. Я не слухав цих порад, щоб скорочувати собі час праці, за яку ніхто з українців не годен заплатити хоча б по тій мінімальній ціні, яку схвалив американський Конгрес (2.90 дол. за годину), бо тоді рецензія за одну товсту книжку коштувала б сто доларів або й більше, а яке наше видавництво могло б її заплатити?

Коли я перечитаю з олівцем у руці книжку, перелистковую сторінки і виписую те, що може бути потрібне в рецензії. Часом цих виписок є і двадцять сторінок. Писання самої рецензії триває найкоротше. Як довгі мої рецензії, ви самі знаєте, якщо ними цікавитесь. Недавно була довга рецензія збірки поезій Віри Ворскло, алеж її „Лада” має 500 сторінок!

Покійний, справжній науковець, професор Грановський бавився також і поезією. Він часто бував у „Свободі” і одного разу запитався мене, чи я вже написав рецензію на його недавно видану збірку поезій. На цю збірку було вже в „Свободі” дві чи три рецензії, бо старенький професор порозсилав свою книжечку всім, кого знав. Між іншими, вже була рецензія маршалка Василя Мудрого і ще якогось інженера. Я відповів професорові, що ще не написав рецензії, бо мав багато праці, на що професор відповів: „Читати мої поезії — це не праця, це приємність”.

Це я навів на те, щоб згадати тут, що читати книжки, надслані до рецензії до „Свободи”, чи, як тепер часто буває, просто до мене, не завжди є приємністю, бо деколи це тяжка примусова праця; не кожна бо книжка цікава. Та я мимоволі став ніби офіційним рецензентом „Свободи”, і так деякі автори мене називають, звертаючися до мене „пане рецензенте!” — творячи в нас нову професію, з якої не можна б було вижити і якої у нас немає...

Гадаю, що вже час приступити до того, як я оцінюю чужі книжки, літературні твори й наукові видання, а роблю я це вже 52 роки, від 1926 року. В „Літ. Наук. Вістнику” надрукував я понад 250 рецензій, коло 50 в „Краківських Вістях” (роки 1942-1944), кільканадцять в „Неділі” в Німеччині (1946-1947), а пізніше у „Свободі” в роках 1949 і досі. Скільки того я надрукував у „Свободі” — не знаю, бо не мав часу підрахувати за роки

1949-1973. Знаю тільки, що коли я почав друкувати свої рецензії в рубриці „Нові видання”, то річно оцінюю пересічно по 40 книжок. В першому році 1972-1973 я вмістив був 23 статті „Про нові видання, в яких були рецензії про 49 книжок, що мали 9,526 сторінок. В 1976 році ми оцінили 35 книжок — 8,640 сторінок. В 1975 році — 32 книжки — 6,620 сторінок. Про роки 1976 і 1977 ми не мали часу порахувати, але число книжок і їхня грубість була подібна до попередніх років.

* *
*

Словник каже, що рецензія — це оцінка твору, отже рецензентом є той, хто оцінює книжки. Його часто звать „критиком”. Коли автор просить написати рецензію на його книжку, то сподівається тільки прихильної оцінки, себто похвали. Правда, деколи автори заявляють рецензентові: „Пишіть, що думаєте, я не буду маркотний, хочу тільки почути вашу думку!” Та горе рецензентові, коли він повірить авторові і напише оцінку, що не буде стовідсотковою похвалою. Тоді автор „не бачить” рецензента на вулиці, льодово зустрічається з ним в товаристві, і треба довшого часу, щоб той лід розтопився під впливом найкращого лікаря — часу.

Дехто хотів би бачити в рецензентові циркульника, що спускає кров авторам. Він чекає негативної оцінки „зрізування”, як вульгарно говориться, — і розчаровується, коли цієї крові не знаходить в газеті. Читачі хотіли б, щоб автор і рецензент вели між собою словний поєдинок, що людям дуже подобається. Гостра полеміка деколи виходить на добро літературі, бо збільшує зацікавлення книжкою.

Шукачі золота щасливі, коли їм вдається знайти в піску той дорогоцінний метал. Найбільшою приємністю для критика є той, на жаль, рідкісний випадок, коли він знайде в книзі автора щось нове, чого не було в нас: новий сюжет, нове середовище, оригінальні мистецькі засоби, оригінальні рими, пластичні порівняння й метафори.

Коли критик позитивно оцінить автора, тоді називають його „відомим критиком”, а деколи ще й додають титули: професор, доктор, відомий літературознавець. Невдоволений автор заявляє, що рецензент ігнорант, який не розуміється на літературі, що це такий собі пажер, який нищить авторів і літературу; подібно вже було давніше, коли романтики не розуміли класиків, реалісти романтиків, а тепер не розуміють модерністів ті всі, що їх треба звати по-англійськи „олдфешенд”.

Автор рецензій дістає деколи листи від авторів. Я їх маю чимало, їх не можна б тут реферувати, бо не стало б місця, але все ж таки я про деякі згадаю. Зачну з кінця, себто від найновіших листів, які відносяться до книжки модерних поезій, що їх важко мені зрозуміти. Ці поезії прислала мені секретарка Т-ва, яке опікується літературою. Місяць пізніше цю саму збірку прислав мені автор дописів до „Свободи”, який також цікавиться літературою. Він писав:

„Воно дуже приємно прочитувати Ваші рецензії у „Свободі” (тут був ще один комплімент мені, який пропускаю). А тепер гарне прохання до Вас: В прилозі пересилаю Вам книжечку поезій пані ... Це дуже працюювита і відома та заслужена громадянка нашого міста, зокрема на відтинку пропаганди

нашого мистецтва серед чужинців, мати п'ятьох синів, а при тому дуже скромна людина. В імені її приятелів і прихильників прошу дайте свою оцінку цій, на мою скромну думку, модерній, але якже „промовистій” і передусім зрозумілій поезії. Будемо Вам вдячні”.

Скажіть мені, чи це не клопіт? Автор листа написав, що поезії, хоч модерні, але „зрозумілі”, а я декотрих віршів не розумію... Що робити в цьому випадку? Я не знав адреси поетки, яка, як видно з віршів, високоосвічена особа. Я дістав її адресу і просив її, щоб пояснила деякі поезії, а я пізніше зроблю це саме для читачів „Свободи”. Це вже сталося.

Або інший клопіт з автором, що друкував вірші в пресі: видав їх книжкою зі вступом професора. На цю книжку були прихильні оцінки, в яких дуже делікатно писали, що поезії потребували б доброго редактора. Рецензував цю збірку і я, підкреслюючи, що їх автор не знає поетики, бо в нього багато дієслівних рим, неправильні наголоси і ритм. Я радив авторові вивчити якусь поетику. І ось за якийсь час цей сам автор видав нову збірку поезій із тими самими недоліками, що в першій. Я написав гостру рецензію і вже вклав її до коверти, заадресованої до „Свободи”, але моя дружина просила мене вислати цю рецензію до автора, а не до часопису, бо в дійсності рецензія призначена авторові. Я так і зробив, за що дістав від автора подяку і обіцянку, що він студіюватиме поетику.

Це були б клопоти рецензента, і то найновіші. А тепер, для різноманітності, одна приємність критика, яку він має титулом своєї рецензійної професії. Недавно надрукував він оцінку книжки, в якій були переспіви й переклади з еспанської мови професора Миколи М. Палія під заголовком „Палкою кров'ю”, в якій одне оповідання мене широко розсмішило, і це було моєю радістю, тому цю мою писанину можна б назвати і поетично „З журбою радість обнялась” (О. Олесь).

12-літній хлопець написав любовного листа до 10-літньої учениці дівочої школи, що була побіч такої ж хлоп'ячої католицької школи. Цей лист дістався в руки директора школи — священика, який приклекав обидвоім дітей і заявив їм, що вони обидвоє любляться, вони вже наречені, і він мусить їх звінчати.

„Дівчина почала плакати в повному розпачі”, хлопець не запізнився піти її слідом”.

— Звінчати мене! Звінчати мене! І що сказала б моя мама, коли б вона про це довідалась?

Накінець дівчина відважилася промовити:

— Ні, отче! Ні, отче! Я вже більше цього не буду робити!

Хлопець:

— Я вже цього більше робити не буду!

Настоятель-священик: — Нема ради. Цього не можна направити іншим способом. Я вас звінчаю негайно.

І хлопець і дівчина просили й благали, заявляючи гро поправу. Вкінці настоятель зм'як і сказав, що не буде їх звінчати, якщо вона згодиться на тілесну кару по шість лінійок на долоню.

— Ні, ми не були згідні, — думав хлопець, але „примара подружжя була така страшна, що ми обоє згодилися”.

Та в хлопцеві „дрімав у крові старий і велчний Кіхот раси еспанської, підвівся, сильний на своїм білім коні Росінанті:

— Отче, — сказав я благальним голосом, але й твердо: — Дайте мені дванадцять!

Дівчина вже не плакала: вона гляділа на мене своїми очима, в яких була вся бездонність океану, і її погляд був вищою нагородою за мою кару.

Ця новелька кінчається так (її оповідає хлопець-герой Суарез:

— Коли я вийшов на травник під доглядом префекта, на хвилястій галузці деревинки цілувалися дві пташки серед солодкої радости ранку, я, показуючи їх своєю болісною рукою моєму провідникові, прошептав гнівно:

— Чому тих не караєте?

А ось ще один клопіт. Автор, інтелігентний селянин, який писав оповідання з сільського життя, і його похвалив був Володимир Дорошенко. Тепер він видав збірку поезій, які можуть подобатися читачам, що стоять на такому освітньому рівні, як автор цих поезій. Я дістав цю збірку з проською про рецензію. Автор цих поезій має здорову „хлопську” оцінку теперішніх „модерністичних” поезій. Він писав мені:

„Надзвичайно дивуюсь, що Ви витрачаєте так багато часу, аналізуючи модерністичні поезії. По-моєму, це збоченні найнижчого покрою, психічно невилічими члени групи варіатів, які не заслуговують навіть на анальфabetичного читача, не те що оцінку знавця, критика літератури!”

Цей, що так скажу народний поет (не національний!) хвалиться мені, що він розмовляв із славним Архипенком, який сказав йому: „Я розумію, що творю, а ти не можеш розуміти, бо ти реаліст і дух в тебе нерозвинений до моєї оцінки”. Цей поет додав, що Архипенка „розуміли ті, що самі були творцями тодішнього часу”. Я не написав був рецензії на цю збірку поезій і за це мене вилаяв її автор, бо йому залишилося було 500 примірників його книжки „завдяки моїй інертності допомогти позбутись 500 примірників між нашою читацькою публікою”. (З цього виходило б, що рецензії таки допомагають до поширення книжки, хоч дехто це заперече).

Деколи виходять смішні ситуації з рецензіями, що їх автори пишуть на коліні. Так вийшло з рецензіями на книжку В. Чапленка „Люди в тенетах”, про що писав я в „Свободі” (10 серпня 1957) під заг. „Одна повість і три рецензії”. Ось один пункт з цієї рецензії, написаної в формі діялогу:

„Один критик написав, що „з жіночих осіб найпривабливіший образ Олесі, молодої студентки, на яку не вплинуло советське виховання”. А в дійсності ця „Олеся зовсім не приваблива”, вона навіть не українка, тільки змосковщена чешка, яка вдає, що „українізується”, бо таким способом хоче зловити професора Кутька та вигідно жити на його великій платні”.

Ми кінчали свою статтю заввагою, що „ні один із критиків не звернув уваги на брак релігійно-етичних засад в поведінці Чапленкових героїв”. Ми підкресливали, що „це наш єдиний закид на адресу автора повісті”. Тоді мій опонент в діялозі сказав: „Будеш мати аж чотирьох ворогів і то за одним махом. Автора повісти і трьох рецензентів”.

Та приємно мені було прочитати листа, що його написав сеньйор наших книгарів Мирон Сурмач з Нью Йорку до ред. А. Драгана. Пан Сурмач посилав до „Свободи” статтю про те, що повинні їсти наші люди, щоб були здорові. Ось додатковий лист до статті:

„Якщо вважаєте, що це не пошкодить на репутації, то прошу помістити цей допис. Коли б не надавався, то прошу передати панові Луцеву, щоб перечитав. Бо це так, якби я писав для нього. Бо бачив його минулого тижня, не любив, що бачив. Він їв свій полуденок. (Я їв білий хліб, що, на

думку п. Сурмача, не дає здоров'я). Бо таких людей, що так гарно пишуть за книжки наших письменників, маємо дуже мало. А не хочемо мати ще менше”.

Тут треба б завважити, що „Свобода” друкувала всі мої рецензії, крім однієї про книжку Оксани Рудакевич „Щастя-долі виглядаю”. Це сталося не з моєї вини, я її був вислав до Редакції.

Ще треба згадати, що деякі автори книжок прислали були мені гроші за рецензію, які я їм відіслав із заввагою, що мені платить скромний гонорар „Свобода” від того часу, коли я почав писати „Про наші видання”, не працюючи вже у „Свободі”. Коли я був членом Редакції, то писав рецензії вдома задармо, і то вдома, де я і читав книжки. Це добре розуміла покійна лікарка-письменниця пані д-р Парфанович, яка просила мене написати рецензію на її книжку. Вона писала мені:

„Знаю, як кожний з Вас зайнятий, і який то непоплатний хліб, і я готова покрити Ваші труди й час, бо нема сенсу, щоб Ви працювали даром. Та це ніяк не обмежує Вашого відношення до книжки — прошу писати, як вона собі заслужила” (Очевидно, що я написав рецензію задармо).

Можна собі зробити ворога з автора нової книжки, коли рецензент ствердить, що автор свого „оригінального” твору забагато зачерпнув із чужого твору (плягіят). Святомир М. Фостун у повісті „Над Галичем гримить”, виданій в Лондоні 1973 року, взяв цілу сцену з повісти Осипа Назарука, написаної в 1918 році під заг. „Князь Ярослав Осмомисл”. Я написав рецензію цієї повісти і несподівано зустрівся з її автором у Філядельфії в 1974 році на відзначенні 60-ліття УСС. Фостун сидів за гостинним столом, а я на залі між УСС-ми. Предсідник представляв гостей за почесним столом, де сидів Фостун, і всіх УСС-ів. Що гість із Лондону не був моїм приятелем — в це легко повірити. Він здалека дивився на мене, я на нього...

Часом автор має клопіт ось із такої причини. Автор видав кілька книжок у власній друкарні і всі їх прислав мені з присвятою, але я не писав рецензії ні на одну, бо вважав, що вони на рецензію не заслуговують. Вкінці він написав мені листа, в якому виганьбив мене за те, що не написав рецензії на його твори, і за те, що я навіть не подякував йому за сім книжок, які коштують 75 доларів (в дійсності вони коштують менше, згідно з його ж цінником!). Він заслуговує на подяку, бо він є моїм працедавцем, дає мені книжки, над якими я маю працювати. Я таки написав був рецензію на одну його книжку, але він хотів мене шантажувати, і я тоді відписав, що цей шантаж мене зовсім не настрашив, і урвалися наші зв'язки.

Автор мав немалий клопіт з приводу рецензії, яка не була друквана. Я рецензував книжку доповідів, що їх видало НТШ з приводу Франкового ювілею. Там була надрукована доповідь про Франкове оповідання, в якій автор, писали ми, „занадто довіряв своїй пам'яті і не старався перевірити зміст оповідань, про які писав”. В наслідок того він подав невірні змісти оповідань, що й надруковано під фірмою НТШ. Я написав рецензію на цю доповідь, але, не хотючи в часописі писати про це, запитав тодішнього голову М. Стахова, що робити з цим фактом, і дістав відповідь, щоб не друкувати. Автор цих оповідань написав до мене лайливого листа, чому немає згадки про його доповідь, яка була найкраща з усіх. Я йому післав свою рецензію, але він у другому листі ще сильніше мене вилаяв, кажучи, що я належу до кліки НТШ, яка засіла в НТШ і нікого туди не допускає. На цю його другу лайку я не відписував, бо тоді треба було б надрукувати мою рецензію, що

компромітувала б автора і... НТШ, яке надрукувало фантазію про Франкові оповідання.

Гадаю, що доволі вже про клопоти, час би згадати про радість літературного рецензента, який дістає подяки й признання за свою працю від авторів. Тут згадаємо тільки частину, бо на повноту немає місця. Признання від авторів вартісніше для мене, як скромний гонорар „Свободи”, хоч і він має пошану в мене при моїй невеликій пенсії.

1. В. Софронів-Левицький писав мені: „Дякую Вам дуже за таку прихильну рецензію на мого „Юного скомороха” у „Свободі”. Тішуся, бо може вона зверне увагу наших виховників на те, що така книжка вийшла, і, може, наші школи та організації молоді застосують аматорські гуртки як виховний засіб”.

2. В. Чапленко писав мені: „Я Вам щиро дякую за рецензії на мої „Драматичні твори”. Тепер люди знатимуть бодай назви тих моїх писань”. Цього ж автора можна б було взяти і до тієї частини, де говориться про клопоти рецензента, бо він немилосердно із насолодою висмівав мою рецензію на книжку, яку хвалили й інші автори, не тільки я...

3. Михайло Гуцуляк: „Вже давно вибирався Вам подякувати за Вашу обширну та знамениту і відчуту Вами рецензію. Ви немов би невидимо були присутнім при праці „Перший Листопад 1918”, влучно підчеркуючи, що „хтось із Редакції мав би був використати видання Микитюка, і тоді ми мали б повнішу картину”. Кінець листа: „Остаюсь з глибокою вдячністю до Вас за Вашу об’єктивну і будуючу рецензію”.

4. Харитон Довгалюк. „Коли читаю від Вас „Колего-Товаришу” — то всерівно, що хтось мені столярівку тикнув до кишені. Для мене це гонор. Ви та генерація, ті Віхи (автор знав, що я бувший УСС — Л. Л.), на які Довгалюки спрямовують свій зір”.

5. Колишній УСС, буковинець Нанаси: „З великим задоволенням перечитав знову Вашу статтю в „Свободі” з 2-го жовтня ц. р. „Історія найбільшої події в світі” (це про повість англійською мовою „The greatest story ever told” — бестселлер про народження Христа — Л. Л.) Саме такі статті тепер дуже потрібні”.

6. Ганна Черінь прислала мені довшого листа, в якому висловила слушну завагу, що я вже згадував про неї в рецензії на книжку Юриняка, не знаючи з автопсії її творчости. Вона писала: „Я думаю, що не годиться такому солідному критикові, як Ви, описувати твори чужими рецензіями”. (Пізніше я рецензував і її поезії — Л. Л.)

7. Отець шамбелян Мирослав Харина: „Було для мене великою, а водночас милою несподіванкою читати в „Свободі” Вашу ласкаву рецензію на мої скромні спомини про провидінську прощу до св. Землі і Льюрду. Це перша поважніша згадка про це скромне видання, і тому почувуюся до обов’язку подякувати Вам, Пане Докторе, за Ваш труд і прихильну оцінку”.

8. Теодор Курпіта був невдоволений із рецензії і висловив свої застереження, які просив прийняти „як його беззастережну супроти мене щирість”. Так писав 10 жовтня 1950 року, але цього самого року 30-го травня (перед рецензією — Л. Л.) писав мені, як до „одного з наших небагатьох справжніх літературних критиків, що об’єктивно і дуже сумлінно рецензували його дотеперішні літературні публікації”.

9. Д-р В. Пасіка, українець лікар, що перебував з армією ген. Андерса всю кампанію з Сибіру попри Монте Касіно до Варшави, видав цікаву книжку

в Канаді, де він тепер живе, під заг. „Думки і тіло”. Я рецензував її в „Свободі” і від автора з Торонта дістав такого листа: „Дуже дякую за так цінну рецензію книжки „Думки і тіло” Відгуки вже є моральні і матеріальні. Кілька моїх знайомих поздоровляли мене з нагоди появи цієї рецензії. Я відіслав їх до Вас”.

10. Відомий наш еспанолог професор Микола М. Палій пише до мене 25 липня 1978:

„Хочу Вам широко подякувати за Вашу рецензію на „Палкою кров’ю”... „Свободу” читає чимала громада людей, і все, що там сказано, є не тільки гідною реклямою, але й авторитетом для тих, що вірять в таке слово як Ваше. Бо правду кажучи, Ви є одиноким постійним і солідним мірилом нових видань, і тому ми всі однаково чекаємо на Ваші статті, які читаються цікаво і повчально, Мені стає дивно, як Ви можете стільки прочитати і ще більше списати свої думки і їх відповідно використати і проаналізувати. (Подібні думки висловив мені усно Філядельфійський Митрополит Йосиф Шмондюк під час зустрічі в Брукліні). „Без сумніву, Ваші заслуги на цім полі неоцінені, і за це Вам належить велике признание. Маючи це на увазі, мені хочеться вірити, що Ваша давно заповіджена книжка буде для нас цікавим дарунком”. Ця книжка — це „Література і життя”.

Знаний читачам „Свободи” інж. Лев Яцкевич писав: „Добру прислугу нашій громаді і культурі робить „Свобода” постійною рубрикою „Про нові видання”, яку редагує д-р Лука Луців”.

Немає місця наводити тут думки інших авторів, згадаємо ще тільки прізвища деяких з них. Ректор УВУ професор д-р Володимир Янів, ред. Ярослав Курдик, Г. Гордієнко, Леся Лисак, проф. Микола Чубатий, Марія Кузьмович-Головінська, поет Б. Олександрів, д-р Д. Богачевський, М. Климишин, д-р Григор Лужницький, Ю. Стефанік, Є. Загачевський, Омелян Омецінський та інші.

*
* *

Ми в двох місцях цієї статті згадували про так звану „модерністичну” поезію, гадаємо, що так треба її назвати, бо модерністи були більше як сімдесят років тому, Вороний і Молода Муза. Зачнемо цитатою з вірша Степана Риндика у збірці „Логос”, яка мала три видання.

*Муз нема. Ні муз, ні грацій,
Ні Дажбожих аспірацій.
Все прапало десь без вісти.
На Парнасі — модерністи.*

*А відколи муз немає,
Всі поети самограї.
Кожний сам римує рими,
Сам собі стопус стопи.*

Риндик влучно написав, що модерністичні поети „самограї”, вони грають для самих себе, бо їх читачі не розуміють, і вони не дбають про те,

Секретарка Українського Літературного Фонду ім. І. Франка в Чикаго Рома Турянська писала до мене в червні 1977 року:

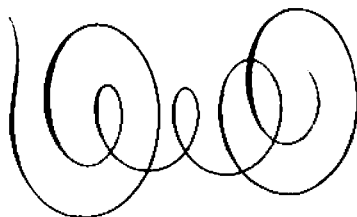
„Перечитую Вашу колонку в „Свободі” — „Про нові видання” і знаходжу цікаві рецензії саме на ті твори, що їх присилають письменники на конкурс. Ми всі Вам дуже вдячні за неоціненні рецензії, бо це влгшує й нам при оцінці творів, а вже найбільше для членів Жюрі, яким Ваші думки будуть допоміжні у їхній праці. Правління УЛФ ім. І. Франка в Чикаго щиро дякує Вам за Вашу працю. Саме тепер, щоб покращати нашу ситуацію на книжковому ринку, літературна критика мусить існувати і бути поживлена. Треба, щоб читач-книголюб мав всі інформації про нові видання та про їх літературну вартість. Ви саме, Пане Докторе, сповняєте цю важливу і так конечно функцію для нашої літератури”.

Д-р М. І. Мандрика 28 вересня 1976 р. відзначав 90-ліття свого життя (він голова ВУАН в Канаді). В 1975 р. видав він шосту збірку своїх поезій під заг. „Завершення літа” на 189 сторінок. Цей факт привітала українська преса з радістю, у „Свободі” написали і ми рецензію з цього рідкісного випадку. Старенький, але бодрий духом поет прислав мені подяку, яку я тут наводжу, бо він пише і про те, що це „Свобода” дає мені можливість підтримувати українську літературу. Сеньйор українських поетів у вільному світі писав:

„З великою приємністю читаю Ваші рецензії і хвалю „Свободу”, що вона завела цей куток рецензій. Та найбільша похвала належить Вам, що Ви взяли на себе систематичний огляд нових видань. Цього так бракувало! Ми переживаємо переходову епоху — від кращого до гіршого. Книжка українською мовою не знаходить читачів серед нових поколінь в Америці й Канаді, бо вони переходять епідемічно на англійську мову. Залишається все вужче коло старших. Воно тримає золоту чашу українського причастя. Ви подаєте вино до тієї чаші, щоб вона не спорожніла до того часу, коли відкриються дороги в Україну і наша праця перейде відкриті священні двері в храм української соборної культури. Що дороги відкриються, в цьому немає сумніву, хоч фізично ми вже не повернемося.

Ще раз дякую Вам, Пане Професоре, і бажаю Вам добрих сил і завзяття у Вашій високоцінній праці”.

Цими словами нашого сеньйора-культурника д-ра М. І. Мандрики кінчаємо нашу розповідь про журбу і радість літературного рецензента. Радість все перемогла і перемагає, коли ми не кинули нашої праці, як довго можемо тримати писальний засіб в руці і як довго „Свобода” буде друкувати наші рецензії.

У ПЛАСТІ РОСТЕ НОВИЙ ЛЮД...

БОГДАН КРАВЦІВ — ПЛАСТУН

Написав Юрій Старосольський

Колись, — здається вже так дуже давно — прощаючи на віки Богдана Кравцева, я подумав і сказав, що так, як історик літератури мусітиме знайти в Богдана-поета — пластовий період, так і пластовий історик повинен знайти в Пласті період Богдана Кравцева.

Може сьогодні, спираючись на записані факти й події, не видно цього так виразно. Але хто жив, пластував і мріяв молодечі мрії у пластовому гурті — особливо двадцятих років, бачив це виразно і відчував це глибоко.

Богдан бо був радше душею чим тілом: його дія була радше у змісті пластування, чим у його формі. А зміст і душу ми відчуваємо і переживаємо, хоч їх фізично не бачимо. Але тут зараз же мушу сказати: Богдана Кравцева у його принадній фізичній постаті, у його здавалося б ніжній, а проте здетермінованій істоті, з його трохи містерійною, ласкавою усмішкою, ми усі бачили між собою, слухали його хвилюючих слів, стояли на струнко перед ним — комендантом, або мандрували з ним, як друзі по диких Горганах — він же був у нас „Поет Диких Скель”. Як треба було, він служив Пластові на різних постах, стояв фізично, роботою, радою, наказом, на сторожі нашого Пласту. Але передусім поставив на його сторожі своє слово.

Може треба вернутися назад у часі, в роки молодости Пласту і Богдана, щоб збагнути суть їх зустрічі і вірної дружби.

Ці роки їх молодости припадають на трагічні роки нашої української історії — ранні двадцяті роки. — коли нація наша, по великій поразці, по заведених світлих надіях, оплакуючи ще свіжу, здавалося безуспішно пролиту кров, переживала фізично й психічно стан зневіри, великого розчарування, великого болю. Це були часи, коли Червона Калина знову похилилася і не чути було більше бадьорої пісні, що обіщувала її підняти. Верталися домів — хто був ще в живих і не на каторзі — колишні лицарі волі, з похиленими головами, зі зневірою в серцях і почуттям вини, що „встоятись не було сили”. Так було по всій українській землі, і так було зокрема на Західніх українських областях, цим разом під Польщею.

Зневіра — найгрізніша нищівна сила в людині і в народі; тоді вона, як темна гроза висіла над нашою країною. Тільки несміло, тут і там, підносили голови люди, щоб відновляти життя народу.

Богдан Кравців, пластуючи на Святі весни, Міттенвальд 1949 р.

Але сміло піднесла голову організація молоді, яка відновлювалася після участі її членів у Визвольних Змаганнях. Молодий дух, невмирущий і могутній, як зерно молодій рослині, що рветься до життя, віддзвнявся в молодому тілі. Це був Пласт; це були нові пластуни. Вони виступили знову в похід під прапором, на якому був наш тризуб і пластова, з ним сплетена, лелія; вони присягались працювати, щоб знову зір свій „підняв в небо їх втомлений люд“; вони знову заспівали по всій країні про Червону Калину, яку обцяли підійняти. Вони йшли з оптимізмом і вірою в серцях дорогами, стежками і гірськими пляями нашої країни, і де йшли, там голови людей наших піднімались і в очах надія блищала. Ще може колись історія і дослідник покажуть, яку роллю відіграв Пласт і пластуни у відродженні країни — наших Західних областей, після поразки і нового поневолення по невдалих Визвольних Змаганнях.

Сила Пласту була в її ідеї і її людях, — і це була велика сила. Бо були молоді люди, які прийняли цю ідею в свої серця і з нею почали похід пластування.

Одним з них був юнак Богдан Кравців: був одним з них, але був незвичайний.

Можна сприймати Пласт і пластування як пориваючий для молоді стиль життя і як завдання. Є людські вдачі — може хлоп'ячі вдачі, які нахилиються до одного або другого сприймання і дають йому перевагу, свідомо чи не свідомо, у своєму пластуванні.

У Богдана Кравцева була, як ми його бачили і досвідчали, прекрасна гармонія обох. Він був поетом: поетом і по душі і по функції і по вдачі. Поетична муза, що б колись поцілувала його чоло, вела його й далі в житті, і можна думати, що це вона у великій мірі завела його у Пласт. У пластуванні, — тому багато більше стихійному, багато більше романтичному, багато більше фізично виснажуючому, як знаємо тепер, він бачив поетичну красу життя молодій людині. Там і тоді мандрівка по Карпатському диковинню, коли вдень пахнула полонина ялівцем, жерепом і арнікою, а вночі світилися в гушавині очі дикою звіра, може рися або вовка, — була йому поетичною уявою життєвої мандрівки. Там і тоді, коли горіла ватра на якійсь дикій Чортці чи в Горганській гушавині, то це не була офіційна ватра для офіційних промов, мистецьких виступів чи веселих пописів, що полонить нас сьогодні. Тоді пісні наші плили з глибини серця, а кругом у темні скакали чугайстри, арідники, лісовики чи інші щезники. Були близько до нас і нашої уяви — особливо поетичної уяви Богдана.

А з верху Говерлі, Довбушанки, Сивулі чи дикого Горгана у пасмі Аршиць розлягався вид у безмежжя, у далекі країни, може заморські, і дозволяв буяти тугою й уявою. А десь внизу, де бистрі ріки перетинали долини, там біліли дороги... дороги. Ними мандрував Богдан — поет, як не власними ногами, то поетичною тугою.

Не було випадком, що поетична і романтична Муза завела Богдана до гурту львівських пластунів, для яких романтична мандрівка по якнайбільшому диковинні, якнайближче до чугайстрів і арідників була правдивим пластуванням. Це були „Лісові Чорти“. З ними, — тими першими тринадцятьма, він був тоді, коли 22-го липня 1922 року біля скель Розгірча стара бабуся перехрестилася на їх вид, коли вискочили з лісу, і назвала їх „Лісовими Чортами“. І від того часу був він з ними цілого півсторіччя, до свого відходу на Вічну Ватру. Для них був він „Поетом Диких Скель“ і „Графом на Кичерці“.

Бо був Богдан у пластуванні поетом: творив, як відчував прояви пластування і відплачувався пластунам: дозволяв їм і навчав їх бачити життя і пластування очима душі, що промовляла поетичним словом — ритмом, римою, змістом. Прояви пластування робив темою своїх віршів, а своїми віршами робив пластування більш глибоким, фасцинуючим. Сьогодні може трудно уявити собі те, сьогодні, коли поезія так далеко від нашого життя, які популярні були Богданові вірші серед пластунів на західних землях між двома війнами.

Пласт мав свою уяву життя, його поривів, романтики, його близькості з природою, і мандрівки, як форми життя. Пласт учив любити рідну землю під ногами і мріями летіти у незнані далекі країни. І ось, за пластунів і може для них, але передусім зі своєї пластової душі, він складав свої вірші.

Перша збірка його мала проречисту назву „Дорога”: в ній дорібок найбільш глибокого його юнацького пластування, справді — дорога... мандрівка... далечінь...незнане... і кораблі, ті вічні дитячі засоби комунікації з далеким світом. Ось: „Я незнамому навстріч зряджаю у день кораблі”. І знову вірш: „Кораблі”, а далі „До островів світлих... я пливу щасливий...” У „3 мандрівних пісень” він признається: „Я — і світ широкий з небом понад нами...” І знову „Полонила ось серце дорога...” і „Тим, що в дорозі”. Яке близьке це все глибоко сприйнятому пластуванню...

А ось пластовий патрон, ідеал лицарськості, Святий Юрій. Пише до нього Богдан:

*„Тої ночі з весняною бурею,
Він примчався на білім коні.
О візьми ж і мене святий Юрію
У бої, на пригоди буйні!”*

І кінчить:

*„О візьми, поведи Твоїм іменем,
На святі, справедливі бої!”*

Так, на справедливі бої. Бо Пласт хотів і вчив іти на бої, але саме в ім'я справедливості.

І ще далі кличе Богдан в іншому вірші, „У свято Юрія”:

„Лицарю білий, приїдь і витай поміж нами!”

Хай тільки ці рядки свідчать нам про Богдана, поета глибинного пластування. Бо пізніші його вірші, писані тугою з-поза ґрат тюремних, це вже не вузько наші, пластунські. Це вже добро усїєї патріотичної української молоді. І їх знали ми, і їх повторяли ми з пам'яті, бо й ми, пластуни, бували з ним і без нього за решітками тюрем польських і відчували так, як він. Чи пригадуєте тепер, сивоволосі пластові дідугани?:

*„Над містом ніч, і шум, і гомін,
і снігом біла заметіль —
і вже санковими дзвінками
доносить молодість відтіль.*

*„Ти чуєш, Юрку” — „Чую друже...
Бували ж лепські гулянки...
Отак ще двадцять зим в'язничних
мені дзвонитимуть дзвінки”.*

Це ж Богданова розмова не з уявленим товаришем келії, а з живим нашим добре знаним другом-засудженим.

Або:

*„Колись, як будні серце здавлять,
і зрадить волі друг і брат —
я знаю: буду банувати
за днями, що в залізах грат.”*

Чомусь так глибоко збереглися вони в нашій пам'яті: вони — й інші. Бо були вони з нами і „на світі”, і за решіткою. Бо там бували ми, пластуни, сповняючи пластовий обов'язок, пластове найвище завдання — служити Україні. І цього вчив нас Богдан своїм словом і прикладом. Не зчислити цих промов його, гарячих слів, яких слухали пластуни з Богданових уст: при ватрах, на Святах Весни, на святкових сходах Листопадових, Січневих, Крутянських... Культ Визвольних Змагань, такий сильний в Пласті, це напевно в великій мірі його діло і його заслуга.

Був він для нас, пластунів, поетом. Але він не хотів тільки віршувати. Він включився практично в пластову організацію у ділянці, яка найбільш відповідала йому — у пластову журналістику.

У журналі „Молоде Життя”, який виходив у Львові старанням Верховної Пластової Команди під редакцією Степана Тисовського, він став жвавим співробітником. Сам писав під псевдом „Самітний Олень”, але й кликав других молодих писати. Так постав постійний відділ журналу „Молоде Перо” під його особливою опікою.

Це була трудна і невдячна праця, головним чином через недостачу гроша. „Молоде Життя” виходило і переставало. Після смерті Степана Тисовського Богдан став в 1925 році його редактором. З того часу журнал виходив регулярно. „Молоде Життя” було, здається мені, улюбленою дитиною Богдана; він не мав змоги редагувати його безперервно, але все вертався до нього і в останнє, вже в Америці, був знову його редактором від 1954 до 1957-го року.

Чимраз більше включався він в організацію, на провідне місце.

Коли засновано в 1925 році Улад Старших Пластунів, він, один з інспіраторів, пішов у його провід, а в 1927 р. став його Комендантом.

Був він уже в тому часі членом УВО, нелегальної підпільної революційної організації. Чимраз більше ступав він по дорозі політичної праці і, як один з ідеологів націоналізму, впливав на те, що старшо-пластунська молодь в великій мірі захопилась цією ідеєю. А це мало немале значення, тимбільше, що — за словами Начального Пластуна Сірого Лева — УСП „об'єднав незабаром еліту української молоді Львова”.

Богдан Кравців ставав з пластового поета одним з пластових політичних ідеологів. Але як політичний ідеолог він не міг обмежитись до пластового гурту. Його місія — а в тому і наказ його політичної організації, повели його на громадську сцену. Українська Військова Організація, а згодом ОУН, вимагали чимраз більше цілого Богдана: на поверхні і в підпіллі. Поволі відходив він від пластової організації як її активний діяч. Але ніколи не відійшов від неї як пластун, як не тілом чи організаційною приналежністю, то духом та любов'ю. Ще в 1928-му році новозасноване пластове видавництво „Вогні” видало, як перший свій випуск, Богданову збірку поезій „Дорога”, а згодом і його „Промени”.

Критичний час прийшов, коли польська влада розв'язала пластову організацію в Галичині. Розв'язала власне за активну підпільну патріотичну, а то

й революційну діяльність її членів. Боевика УВО, „Лісового Чорта” Гриця Пісецького вбито у збройній акції під Бібркою, а в нього під звичайним одягом був пластовий однострій. Він був в дорозі на пластовий табір на Соколі. Це був рік 1930.

Пласт рішився йти в підпілля окремо, замість зіллється з уже існуючою підпільною організацією ОУН і їй віддати пластову молодь. Пластові методи виховання, доцільність виховання можливо легальними засобами на поверхні життя, по таборах, туристичних, спортових і тому подібних організаціях перерішили цю тактику. Тільки Пластовий Центр був повністю в конспірації і від нього йшли директиви на поверхню. Але частина пластової молоді відійшла до ОУН. З нею і Богдан Кравців, тоді вже далеко заангажований у цій організації і її проводі. Але ніколи не відійшов від Пласту своїм серцем і своїм сантимоном. Ніколи не перестав бути членом і близьким другом „Лісових Чортів”.

Минули роки, минула страшна Друга світова війна. Знову зліталися пластуни — вже на чужині. Знову був між ними Богдан Кравців, samozрозуміло, без питань і пояснень. Знову пішов у пластові видання, зрадагував Пластовий Співанник, а головню, поринув всією енергією у пластове видавництво під давно рідною йому назвою „Молоде Життя”, яке тим разом узяло на себе велике завдання — видати Енциклопедію Українознавства. Там, як редактор, працював до кінця свого життя.

Але Пластові треба було і речевої, організаційної допомоги Богдана, його досвіду, такту, розуму... Уже в Америці, він став на поклик у проводі Пласту, наперед, очевидно, у виданнях. Був два роки — від 1953 до 1954 року — співредактором „Пластової Ватри” у „Свободі”, а опісля, як один з редакторів „Свободи”, її опікуном і співробітником.

Потім, через три роки — 1954 до 1957 — був знову редактором відновленого пластового журналу „Молоде Життя”, тридцять літ після того, як почав редагувати його у Львові. В тому часі, в Головній Пластовій Булаві, найвищому виконавчому органі світового пластового об’єднання, був референтом видань.

А як було треба, пішов у провід. На Третьому Крайовому З’їзді в Америці у вересні 1955 року його вибрали Головою Крайової Пластової Старшини. В 1960 році став Головою Крайової Пластової Ради в Америці. Тоді, коли сталася трагедія на Великому Лузі в Чикаго, коли погинули від повені наші юнаки, він поїхав туди від Пластового Проводу, щоб ставити чоло трагічно-критичній ситуації, яка грозила Пластові. Накінець, у Головній Пластовій Булаві прийняв пост Головного Булавного Пластунів, який держав чотири роки, від 1958 до 1961-го року.

Потім — з головою, з руками поринув у працю співредактора Енциклопедії Українознавства і відійшов від формального проводу в Пласті.

Але до кінця життя, як усе був нашим духовим провідником, взором життя, близьким другом. Його слово було все з нами, писане і друковане давно, чи творене недавно, говорене на зборах чи при полум’ї ватри. Завжди сповнене любови до нас, пластунів, і до нашої батьківщини, завжди пориваюче, пламенне, завжди дороге, завжди ласкаве. Бо таким був Богдан Кравців. А може я повинен з вірою сказати: таким є у нас і для нас Богдан Кравців.

АНЕКДОТИ ПРО ПИСЬМЕННИКІВ І ЖУРНАЛІСТІВ

Помилка Миколи Голубця

В „Новому Часі” писав Микола Голубець довше оповідання. До редакції він не дав рукопису, тільки писав окремі розділи до кожного номера газети.

Якось зауважив редактор, що молоді дівчина з оповідання не називається, як до цього часу. Оля, але Ірка.

Здивований запитав Голубця, тримаючи в руках надруковану вже газету:

— Вибачте, я помилився, — сказав Голубець, — але це нічого страшно. Я цю помилку завтра виправлю.

І дійсно, в наступному розділі молодий чоловік, герой оповідання, каже до дівчини:

— Дорога Олю! Я тебе часом називаю Іркою, але ти для мене є під обидвома йменнями найдорожчою дівчиною на світі!

Стефаник і „Листи із села” Федорцева

Редактор колишнього львівського щоденника „Діло” вернувся із вакацій, проведених на селі, і звернувся з такою апострофою до своїх редакційних колег:

— Панове! Ви сидите у Львові і не здогадуєтеся навіть, які зміни відбуваються на селі. Психологія нашого селянина змінилася до ґрунту. Нові політичні й економічні процеси перетворюють усю побудову селянського життя.

Не з'ясувавши, в чому ці зміни, сів і почав зараз же писати статтю. Це був довжелезний т. зв. морський вуж, що його Федорців під назвою „Листи з села” почав друкувати „підвалами” в „Ділі”, продовжуючи друк його на багато чисел. Члени редакції і читачі „Діла” читали, кивали головами, позіхали і не могли дочекатися кінця. Ніхто теж не відважився сказати Фе-

дорцеву свої думки про ці сільські ревеляції.

Одного вечора тільки, як Федорців сів у львівській „Централці” (каварня) у великому гурті письменників, журналістів і мистців, з'явився Василь Стефаник і підійшовши до стола, при якому сидів Федорців, вибухнув із усією силою свого запального темпераменту:

— Панове, я вже давно хотів написати до Вашої редакції листа і запитати, який дурень випишує такі несамоовиті нісенітниці в отих „Листах із села”. Чи був він коли на селі? Чи бачив коли нашого мужика?

Присутні приголомшені мовчали, поглядаючи тільки німо на Федорцева. Але й він не признався. Тільки вже зараз таки на другий день перервав друкування свої довжелезної статті, не зважаючи на те, що останній підвал закінчувався „далі буде”.

Нещастя приходить вкупі

Один з поетів-початківців добився нагоди познайомитися і поговорити з проф. Володимиром Державиним, відомим літературним критиком.

— Скільки вам років, молодий чоловіче? — питає Державин.

— Я народився тоді, як помер Іван Франко, — відповідає молодий поет. Державин, поглянувши на нього, промовив:

— Так, так, це ще один доказ, що нещастя приходить до нас вкупі.

Розумна людина

Поета Олеса Бабія спитали на одному прийнятті:

— Як, на вашу думку, чи розумна людина може бути добрим чоловіком для своєї дружини?

— Ні. — відповів Бабій. — Розумна людина ніколи не одружиться.

(Альманах УНС — 1966)

РОЗКАЖУ ВАМ ПРО „ДУДУ”

(Спогад про побратима)

МІК

Дуду, або Дусько, це кличче ім'я, яким звикли приятелі, особливо пластуни, називати інж. Андрія Пясецького, автора декількох оповідань та віршів, між іншим слів до пісні „Прапоре наш, замай нам в гордій славі”, до якої музику скомпонував його брат інж. Юрій Пясецький. Інж. Андрія Пясецького розстріляли німці у Львові в листопаді 1942 р.

Зустрілися ми в рр. 1924-25 в 5-ій класі Академічної гімназії. Сиділи в одній лавці. Познайомилися ми і скоро подружились. Характери у нас були зовсім різні. Він — серйозний, принципіальний, дещо шорсткий, здібний і солідний учень. Читав і знав багато. А я — легкодушний, довірливий, веселий, до всіх прихильний. „Знюхалися” ми і з того часу лазили разом, як пара лисих коней.

Оба вчилися в Музичному Інституті ім. Лисенка у професора-вільончеліста Арнольда Вольфстала, оба займалися спортом, ходили по Карпатах, мокли, сохли, їли прикурену кашу та спали разом в розвалених „полювачках”; де нас заїдали одні і ті самі блохи. Вони нас — можна сказати — кровно споріднили.

А на вакації Дусько запрошував мене до себе на село. Та не мене одного. Була нас ціла шайка, чи футбольна дружина. „Перли” хлопці до Дуська, „як в дим”. Бувало граємо в дворі у футбол (воротами була стіна дерев'яного шпихліра), а м'яч полетів далеко в картоплю чи кукурудзу. Нікому не хотілось за ним бігти і коли ми так сперечались, м'яч розмашистою „бомбою” вертався до нас, а за ним із-за огорожі появлявся „Манька” чи Славко, що неожидано приїхав і „пришкандибав” тих сім кілометрів від станції. Гра продовжувалася, неначе так мало бути.

А чудова, кохана, наша Стриянця (так ми усі звали Дуськову маму) — з завжди привітною усмішкою годувала цю голоту і терпеливо переносила різні витівки.

Пристановищем нашим був дерев'яний, критий соломою стібник. Колись, як положено, зберігались там зимою бджоли, а тепер стояли там наші лежанки, стіл, 2 крісла, малий „нічний столик” (накаслик), а — під вікном — широка лава, на якій спали несподівані прибудути.

Входилося в стібник через сіни, в яких, під вікном, стояв столярський варстат. А на стіні висіла пила та інше столярське приладдя. Не знаю чому, але я особливо запам'ятав цю пилу. В сінях стояв запах струганого дерева. Зберігся він ще з-перед кількох років, коли батько Дуська майстрував там на дозвіллі.

А в нашій кімнатці висіли на стінах різні „оправлені” в березові рамки вірші-гасла, що зберігались ще з Першої світової війни. В селі стояла тоді австрійська військова частина. В парку місцевого фільварку вояки влаштували „фестин” — гуляння і на деревах чіпляли свої поетичні „твори” і писані „готиком” гасла.

Над моїм ліжком висіла об'ява про якесь студентське свято т-ва „Основа” в Гданську. На концерті співав старший брат Дуська — Юрко (тенор), який студював будівництво на гданській політехніці.

А над Дуськовим ліжком висіла — на кілочку — його шкіряна „патрон-таша”, бо ж Дуду був завзятим мисливим.

Згодом став ним і я.

Дуду мав рушницю. Пам'ятаю — „дворурка”, 16-ка очевидно „ліва” — незареєстрована. З нею була у нас добра „геца”.

Нами, хлопцями, як правило інтересувалася польська поліція. Якось зайшов „постерунковий” на подвір'я. Походив, понипав сюди-туди, а тоді заглядає через вікно до нас — у стебник.

А на лаві під вікном лежить собі рушниця! Ми завмерли, а потім стали „владзду” „байтлювати”, та так його заговорили, що і не завважив гріха. Сміху потім було багато.

*
* *

Отож вибралися ми „на качки”. Йдемо на „Домкове болото”. Дусько з рушницею — веде, а за ним я — з патином.

Перескочили потічок, пройшли пляями, а там і луг. Чудовий, зелений в тумані купається. Дуби стоять високі та й нижчі якісь дерева, кущі, трава та й калина — як у пісні.

Пахне! І квітами і листям прілим.

А там і наше болото — з баговинням, комарами та з притишеним криком птахів. В очереті воно заховалось-заманчине, таємниче, зрадливе.

Мимоволі насторожуюся, аж волосся на голові піднімається. Як шерсть у собаки.

До речі — собаки тоді у Дуська не було і мені прийшлося виконувати його обов'язки.

Дуду з рушницею кружляв по твердших берегах болота, а я скакав з купини на купину, мишкував в очереті, а то просто по груди в воді — жабуричні, „піднімав” захованих там качок. Вони зривались, летіли, а Дуду стріляв без промаху.

Потім я знаходив здобич в чагарнику та виносив її на суше. Звичайно, „собака”.

Вертались ми тріумфально!

Маленький, лінивий Желдець місцями розливався і творив зовсім апетитні калюжі. І ми мали там свою улюблену „яму”, над якою хилилася дебела верба. Ми переправлялись на другий берег, складали трофеї рядочком, а потім — в одягах скакали в воду.

Змивали з себе болото, а потім купалися та грілися на сонечку. А одежина сохла на кущах.

І так було багато разів.

А одного разу Дуду „зорганізував” козла. Позичив для мене у вчителя рушницю (теж „ліву”) і ще вночі ми вийшли з нашого стібника.

Далеко за селом стояла при дорозі самотня груша. Під нею ждав нас гасвий місцевого дідича — Адасть з собакою Азою. Потім ще доволі довго йшли ми в темноті. Сіріло аж тоді, коли ми дійшли до лісу.

Стало світати. Ліс будився. Час від часу було чути несміливе щебетання пташок, тріщали гілки під лапками наляканих звірків, а десь далеко собакою лаяв козел.

Просіка, якою ми пробирались, заросла травою та малинником і скоро, від густої роси, ми промокли до нитки.

Та зате — яка краса! Сходило сонце. Його проміння пробивались через скупане туманом гілля дерев і феєрично освітлювало покрите рососою лісове підштиття. Срібними здавались напнуті поміж гілками мережива павутиння, а краплі роси блищали на них, мов брилянти.

Скільки минуло вже років з того часу, але все бачу цю чудову картину і чую досвітні звуки лісу!

Привичний до того Адасть мабуть і не замічав цієї красоти і діловито провадив на намічене місце — на зруб, що уже встиг зарости густим малинником.

Вверху похилости зрубу йшла — здовж лісу — стежина. На ній ми з Дуськом зайняли доволі віддалені від себе становища.

Захований за кущем, я милувався красою природи і оком „досвідченого” мисливого спостерігав зруб передо мною. А з нижнього лісу Адасть з Азою наводили на нас козла.

Стояв я так уже доволі довго, коли мені видалося, що внизу щось рухається і немов „суне” на мене.

І я — відвів курок. Не знаю, як це сталося, але моя рушниця раптом загриміла, аж луна пішла. Я ще не схаменувся, а вже прибігли Дусько і Адасть та й питають: „Ну, що? Є щось?” „Ні — кажу — так і так”.

Нічого мені не сказали (все ж таки: гість!), але що в душі вішали на мене всіх собак, то певне. Мовчки пішли ми стежинкою до кінця зрубу, заглибилися в ліс, а потім доріжкою вниз. Там зайняли ми нові місця. Дусько лишився вище, а я став внизу — приблизно там, де правдоподібно кінчався цей нещасний зруб. Для мене було ясне, що наляканий козел мусів залишитись внизу, на зрубі або в лісі, можливо напроти мене, але, відчуваючи свою вину, — я мовчав. Думаю, що Дуду так вирішив, щоби я зміг реабілітувати свою мисливську славу. — А Адасть з Азою гнали козла зі зрубу.

Стою я в кущах за доріжкою, дивлюся і слухаю. Коли чую, прямо передо мною щось задудніло. Це мій козлик, ідучи, грайливо підстрибував. Про такий його звичай знав я вже від Дуська.

А потім — затріщали гілки, заколихались-розсунулись кущі і не більше як 10 метрів від мене вийшов на доріжку — він! Я прицілювся і рішив „мій”, а тоді спустив рушницю і немов зачарований дивився на лісового красеня. А це чудове уосіблення гордості і грації передефілювало передо мною і пропало в кущах. За хвилину слідом пробігла Аза, а згодом появились мої колеги.

„Нічого — кажу — не було, тільки Аза пробігла”.

Так і закінчилася наша виправа. Вертались ми додому. Дусько і Адасть похнюплені, а я — щасливий — щасливий! Я, очевидно, старанно скривав свою радість з лісової зустрічі.

Тільки згодом, уже у Львові, я признався Дуськові. А він сердито буркнув щось на мою адресу і цілий тиждень не показувався у нас. Очевидно, вважав мене „нюнькою”.

*
* *

А потім були тетерваки.

Досвіта поїхали ми фірою далеко від села, а потім пішки перебралися на старий зруб. На ньому поміж порохнявими пнями стелились дряпаки та рідко стояли молоденькі берізки. Ми причаїлися у приготованих будках з березового гілля. Все покривав легенький туман. Сходило сонце.

Раптом щось залопотіло і появився когут-тетерев. Один, а потім другий, третій. І почалась їхня любовна гра! Птахи били крилами, надувалися, підсакували до себе і шипіли — шипіли.

А курочки в кушах пристрасно „пїтькали”.

Когуті зривались, сідали на берізки і знову кидались „у бій”. А ми сиділи тихенько. Один тетервак сів на Дуськову будку і Дуду остаточно завмер. Зміг дихнути тільки тоді, коли когут перелетів на дальшу берізку — якраз передо мною. Я, очевидно, прицілювся і по своєму рішив „мій”. Стріляти і не думав, а тільки дивився і слухав — слухав. Остаточно Дуду „дїстав” одного тетервака. Від пострілу все зірвалося і кудись полетіло. Ми далі непорушно сиділи у своїх будках і за декілька хвилин все почалося знову.

Когуті токували, а курочки підбадьорювали їх своїми ніжними голосами. По дорозі в село Дуду ткнув мені свого когута тай каже: „Візьми, скажеш, що це твій трофей!”

Я, правда, цього не сказав, але повіз тетервака до Львова. В природничому музеї когута випхали: сидів він на гиляці в бойовій позі і здавалося — шипить. Ми повісили його в кабінеті мого батька, а згодом я віддав його в музей Наукового Товариства ім. Шевченка. За це мені надіслали подяку.

*
* *

Було гнило і мокро. Падав дрібний дощ і здалека гриміло. Вечоріло. Та ми все одно вибралися „на рибу”. Взяли „в’єкір” і сітку — черпак на лозинових рамках, і в трійку (був ще і „Манька”) пішли на річку. В наміченому місці перегородили її крилатим в’єкіром і я з Дуду залізли у воду. Бродили ми з сіткою від берега до берега і так гнали рибу у в’єкір. А Манька з берега (він був простуджений і у воду не ліз) корегував наші дії. Збиралося на бурю. Посилився вітер. Полив дощ і все ближче били громи. А Манька кричить: „Скоріше хлопці! У в’єкірі щось велике б’ється!” Скоро закінчили ми „гнати”, витягнули в’єкір, а там нічогосінько, тільки велика діра у розірваній сітці! Можливо, що це зробила щука. Казали, що „сидить” вона в цьому місці.

Вертались ми додому „як напишні”. Били громи, лив зливний дощ, як з цебра, зате йшлося нам легко, бо одне тільки рибальське приладдя не таке то важке.

*
* *

Все ж таки Дуду здобув собаку!

„Гультай” — молодий, красивий, чорний підпалений Гордон-Сетер, дивував своєю інтелігенцією та розумом. Був „вчений”. Пам’ятаю — пішли ми на качки. Відійшли вже кілька кілометрів, а Дусько каже Гультаю — „згуба!”

Собака в моменті рванув додому і скоро приніс загублену „патронташу” (треба було зняти її зі стіни!)

Було і „лязь”! Тоді Гультай лежав непорушно, поки здалека не побачив підняту руку або не почув свист Дуду. Показував ще й інші „штуканції”. Мене толерував. Бувало, коли ми з Дуду боролися на траві, розбороняв нас з добродушним гарчанням, очевидно розуміючи, що це жарти. Та й сам охоче боровся разом з нами.

З Дуськом творили вони пару нерозлучних та вірних приятелів.

*
**

Час ішов. Ми оба закінчили навчання. Дусько скоро став кандидатом наук та доцентом Політехнічного Інституту. Писав наукові праці.

*
**

Війна нас розлучила. Дусько пішов під німецьку окупацію. Очевидно його принципіальність стала причиною його арешту. Всякі старання його дружини не мали успіху і в листопаді 1942 р. Гестапо Дуська розстріляло.

Разом з 28 закладниками він спочиває у братській могилі на схилах Кортумівської гори. На могилі пам'ятна плита.

А Гультай?

Весь час перебування Дуська в тюрмі сумував зовсім як людина, а його смерть відчув своїм собачим інстинктом. І — убив себе — заморив голодом. Львів, 1976.

„Дусько” Пясецький з іншими „Лісовими чортами” на пластовому Святі Весни на „Сагарі” біля Львова в 1930 році. На фото у першому ряді (зліва): „Парасілюс”, „Стрілець”, „Адьо” (Кархут), „Корінник”, „Дусько” (Пясецький); у другому ряді (зліва): „Влодек” (Врецьона), „Генек” (Врецьона), „Пік” (Пясецький), „Балам”, „Гіз” (Пашкевич), „Ромко” (Мармаш); у третьому ряді (зліва): „Мемелько” (Тарнавський), „Шаши” (Старосольський), Коропецький і „Янкель” (Янів).

АМБАСАДА УКРАЇНИ В САВДІЙСЬКІЙ АРАБІЇ

Написав д-р Мирослав Драган

Цей заголовок доволі дивно звучить — як видумка буйної уяви еміграційного гурра-патріота. Проте, це дійсність. Амбасада, хоч без постійної адреси та дипломатичного признання, працює і видно висліди її діяльності, хоча при її вході немає золоченого напису з тризубом, ані чорної лімузини з уніформованим водієм.

У Савдійській Арабії зацікавлення і знання про Україну досволі свіже. Та чого іншого очікувати, як досі в тій країні ще більше як половина населення неграмотна. Але — скільки і ми знаємо про Савдійську Арабію? Хіба про Алі Бабу (який жив в Сирії), про верблюдів (яких тепер уже майже заступили авта), спеку (яка вже не є така дошкульна, відколи є охолодження), ну, і, очевидно, про нафту.

Савдійська Арабія не видається привітною країною для новоприбулих чужинців. Вона надзвичайно традиційно-примітивна. Це країна потрясаючих контрастів, де поруч себе пересуваються сцени зі Старого завіту та найбільш поступової технології.

Знання про Україну в Савдійській Арабії поширено завдяки постійній праці горстки наших інтелігентів-професіоналістів у цій екзотичній та багатій державі.

Першою українською родиною в Савдійській Арабії був архітект-урбаніст Богдан Неганів з дружиною Христиною та трьома синами. Вони живуть тут постійно від 1974 року. Їм було легше „вжитися”, бо це родина світових мандрівників, які свій перший міжнародний досвід — а при тім і свій перший пост українських амбасадорів — відбули в Уганді в Африці.

Проте, мотором і сеньйором нашої „амбасади” в Савдійській Арабії є мгр Остап Олесницький, який з дружиною Славою прибув сюди в серпні 1975 р. на головного бібліотекаря на новозбудованім арабськім університеті нафти і мінералів.

Університет цей є одним з найкращих у світі творів американської монументальної архітектури, положений на кремово-білих скелях, що підносяться на сотню метрів серед безмежної та зовсім плоскої пустелі. Не диво, що його часто оглядають голови держав та інші високі гості. При тих відвідинах з ними зустрічається та має нагоду познайомити їх з Україною власне мгр Олесницький.

ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ ВИСТАВКИ В САВДІЙСЬКІЙ АРАБІЇ

Пані Христина Неганів пояснює арабському відвідувачеві експонати на виставці. По ноші можна пізнати, що відвідувач це визначна людина, мабуть високий урядовець або професіоналіст. На світлині зліва — пані Слава Олесницька розмовляє з невідомим відвідувачем.

Українські „амбасадори” в Саудійській Арабії. На світлині (зліва): мгр Остап Олесницький, інж. Володимир Вальчук, пані Христина Неганів, інж. арх. Богдан Неганів і пані Слава Олесницька.

Виникає запит: чому їдуть українці в країну страшних контрастів піску, золота, жорстоких кар, імпортованих люксусів і примітивного життя? В Савдійській Арабії є багато нафти, грошей і обширу до розбудови, але бракує рук до праці, а ще більше знання, щоб добувати ропу, розбудовувати міста, будувати та управляти шпиталі, школи, наводнювати пустелю. Все це, як і екзотика Арабії, манять чужинців.

В Савдійській Арабії, крім постійних мешканців — українців, бувають ще, звичайно на короткий час, й інші, як інженери Пашак, Вальчук, Чайківський, Ключас — ну, і автор цього репортажу.

В Університеті нафти і мінералів відбувалася з початком 1977 року міжнародна інформаційна виставка. Завдяки паням Христі Іванів і Славі Олесницькій, всі вироби українського мистецтва, які в той час знаходилися на терені Савдійської Арабії, як також книжки, мапи та образи з українською тематикою були на цій виставці. Всі написи та інформаційні афіші приготували інженери Неганів та Вальчук, який якраз тоді приїхав. Хоч інші національні групи в Дгаграні численні, а українців лишень вісім душ, українська виставка була одною з найкращих і найбільш приманюючих. Організатори обрахували, що коло 3000 людей перейшло біля української виставки протягом трьох днів. Це число, само собою, мале, але коли зважити, що 70 відсотків населення в Савдійській Арабії неграмотне, тоді 3000 це значне число, що може мати великі впливи на дії цієї держави.

Чим пояснити успіх української виставки? Нічим іншим, як любов'ю свого, ентузіазмом показати чужинцям багатство нашої культури, патріотизмом. З огляду на законні обмеження, тільки відносно малу кількість багажу можна привозити літаком в Савдійську Арабію. Пересічний американець тягне зі собою речі для вигідного життя. Неганові та Олесницькій не брали зі собою на літак хатнього устаткування, а везли тільки те, що їм найбільш потрібне, бо своє, рідне. Тому українці на виставці мали чим похвалитися і других зацікавити. А висліди цього такі:

„News from UP”, поширений англомовний щоденник в Савдійській Арабії, зокрема між чужинцями, в листопаді того року на першій сторінці писав обширно про виступ і заяву нашого Патріярха Йосифа Сліпого під час конгресу імені Сахарова, що в той час відбувався в Римі. Газета „Agab News”, найстарший англомовний щоденник, який продається по цілому арабському світі як також в Європі та Північній Америці, лишень протягом мого двомісячного побуту в Арабії два рази віддав місце справі советських знущань над українцями. Того листопада під великим заголовком подано вістку про советську провокацію, коли КГБ заарештувало в Тбілісі урядовця Державного департаменту Варварова. Цей дипломат чітко відзначений як американець українського походження і надруковано вичерпуючий коментар про національні бажання та страждання українського народу в Советському Союзі.

В січні 1978-го року, коли президент Картер відвідував Савдійську Арабію, на другій сторінці (перша — присвячена президентові) „Agab News” поміщено довгу статтю про звільнення з тюрми Паражданова — режисера фільму „Тіні забутих предків”. Автор статті засереджується на важливості української визвольної справи для розвалу советської системи та дописує ще про ув'язнення у Львові молодого українця з Англії Климчука.

Немає сумніву, що до приїзду наших „амбасадорів” до Савдійської Арабії там майже ніхто нічого про Україну не знав ні не писав. Нагле

зацікавлення на передових сторінках газет було безпосереднім вислідом діяльності українців в Савдійській Арабії. Короткі відвідини журналістів на виставці та особисті зв'язки з українцями були тим „началом” збільшеної уваги відносно України та української справи в тій переважливій під політично-стратегічним оглядом країні.

Крім „великих діл” Неганові та Олесницькі займаються також і дрібними „консульрними” функціями. Їхні помешкання все відкриті не тільки для багатьох знайомих чужинців, але і для всіх українців, які приїжджають сюди. Без їх пояснень про звичаї, поведінку і підхід до арабського населення було б багато трудніше „осісти”. Бо хто б знав, що це образа доторкнути араба лівою рукою або спитати про здоров'я його жінки?

Коли це пишу, пригадується мені, як я, прилетівши з Америки в юрбі різноманітних людей з Індії, Африки, Європи та Арабії, на летовищі в Дгаграні побачив напис українською мовою: „Д-р Драган — вітайте!”. Це інж. Неганів вважав своїм „консульрним” обов'язком привітати земляка, про якого раніше не чув і не бачив — лиш довідався, що приїжджає українець.

Успіхам нашої української „амбасадн” в Савдійській Арабії ми в Америці можемо хіба тільки вдячно заздрити та побажати їм дальших успіхів.

КОЛИ У НЬО ЙОРКУ Є 12 ГОД. ВПОЛУДНЕ, ТО НАСТУПНІ МІСТА У СВІТІ МАЮТЬ ТАКИЙ ЧАС:

Александрія	7	по пол.	Йокогама	2	по пол.
Амстердам	6	по пол.			наст. дня
Атени	7	по пол.	Київ	7	по пол.
Багдад	8	веч.	Ленінград	8	веч.
Берлін	6	по пол.	Лондон	5	по пол.
Бомбай	10:30	веч.	Львів	6	по пол.
Бремен	6	по пол.	Мадрид	5	по пол.
Брюссель	6	по пол.	Монреал	12	впол.
Букарешт	7	по пол.	Москва	8	веч.
Будапешт	6	по пол.	Осьльо	6	по пол.
Буенос Айрес	2	по пол.	Париж	5	по пол.
Варшава	6	по пол.	Ріо де Жанейро	2	по пол.
Відень	6	по пол.	Рим	6	по пол.
Гонг Конг	1	по пол.	Стокгольм	6	по пол.
		наст. дня	Тегеран	8:30	веч.
Гданськ	6	по пол.	Токію	2	по пол.
Делі	10:30	веч.			наст. дня
Женева	6	по пол.	Цюріх	6	по пол.
Істанбул	7	по пол.	Шангай	1	по пол.
					наст. дня

ВСІ ДОРОГИ ВЕДУТЬ ДО РИМУ

Написала Олена Бойко

Минув уже рік з того часу, як у „Свободі” була вістка, що мені, мабуть першій з українців, пощастило з мужем переплисти малим (12 метрів довгий) вітрильником Атлантийський океан.

Я не зневірилася тим, що нам не вдалося тоді заплисти до Риму, щоби там разом з українцями відсвяткувати ювілейні торжества в пошану Патріярха Йосифа, тому, кінчаючи свій допис, я заявила: „...але в Римі таки будемо”.

Сьогодні хочу сказати, що я слова додержала і хоч з однорічним опізненням, пишу таки з Риму під опікою трьох янголів (перед собором св. Софії), які усміхаючись, наче б хотіли додати мені відваги.

СЛІДАМИ ГАННІБАЛЯ...

Плянуючи нашу дальшу дорогу з затишної місцевости східнього побережжя Еспанії, де ми зимували, розглядаючи мапу, ми випадково ствердили, що місце, де ми знаходимося, менш-більш покривається з місцем старинної Нової Картагени, а від неї червоною стрічкою зазначена дорога, якою 2,200 років тому йшов найбільший полководець всіх часів, Ганнібаль, на підбій Риму. Коли ж до того подумати, що по дорозі зможемо побувати літом на модерній французькій Рів'єрі, постановили слідами Ганнібала „здобути” Рим. Розуміється, ми знали, що римська фльота не буде нам ставити опору, отже замість здобувати Піреней та Альпи слонами, ми таки нашим вітрильником, чи то прибуваючи до берегів, чи відкритим морем, звиділи Балеарські острови, цілу південну Францію, Монако, північну Італію. Хоч наша виправа не мала жодної мілітарної цілі, все таки нам трапилася „військова” пригода. Не маючи морської мапи одного великого портового міста північної Італії, ми пізньої ночі заплили поміж якісь великі кораблі, і змучені, не розглядаючися довго, прив'язали нашого Simoona до якоїсь плятформи і вдоволені пішли спати. Рано збудили нас крики, серед яких раз-у-раз повторялося знане по цілому світі „Мама мія!” Не встигли ми ще добре „протерти очей”, як на човен вбігло кілька військових і почали на нас кричати по-італійськи, а коли побачили, що ми не розуміємо, перейшли на міжнародну мову (читай: руками, на мігі). Скінчилася та візита досить щасливо, бо, оглянувши наші американські пашпорти та хатню обстановку, яка не зраджувала підозрілих замірів, прив'язали нас до якогось більшого човна, що „виволік” нас у відкрите море і там нас залишив. Щойно згодом ми довідалися, що ми потрапили були до головної команди італійської

Олена Бойко — авторка цього репортажу, за стерном човна, на якому з мужем переплила Атлантик і продовжує свою мандрівку „по морю, по морю, по плинних валах...”

Авторка з мужем відмалюють свій човен в одному із Середньоморських портів.

фльоти. Само собою, ми не могли поминути острова Ельби, на якому деякий час жив Наполеон, ну, а звідти вже недалеко до місця його народження Корсики з прекрасним, затишним портовим містом Боніфацио та Сардинії, де ми розкошували та відпочивали цілий місяць. Коли ж ми побачили, що такі добре відбулися від траси Ганнібала, годі, щоб підтвердити клич західньої цивілізації, що „всі дороги ведуть до Риму”, наставили свої вітрила на Рим.

Не треба, мабуть, згадувати, що свідомість того, що наша дорога до Риму не буде тією самою, якою протягом довгих віків прямували найрізноманітніші війська, мистці, науковці, купці, паломники чи звичайні прогульковці, але наскрізь оригінальна, підносила нас на дусі. Ми в своїм захопленні не тільки не звертали уваги на те, що море осінньою порою є далеко більш неспокійне як літом, але й зігнорували відому пересторогу, що Середземне море є далеко більш непередбачливе, змінливе, більш брутальне ніж Атлантик. Хоч ми протягом року вже нераз мали нагоду переконатися „на власній шкурі” про правдивість того природного явища, то невелика віддаль між Сардинією та Італією підказувала нам і тим разом пробувати щастя.

РЕВЕ ТА СТОГНЕ...

Небо було для нас ясне та чисте, море ласкаве та спокійне, а вітер, хоч сильний, але рівний, дме з півночі на південь, ідеальний для нашого напрямку на схід. Рахуємо, що при такому ідеальному вітрі ми заскоро припливемо до Італії, значить серед ночі, а в темноті небезпечно в'їжджати у вузький канал Фуміціно.

Вже давно не мали ми такої приємної дороги: вода шумить під нами, шнури напружені, вітрила повні. Чи опускати великі вітрила, щоб сповільнити швидкість? Тільки рішили їхати далі з тією самою швидкістю, аж нараз вітер, якби образився, цілком нас опустив і ми сидимо спокійно серед моря як квочка в калабані. Година за годину минає, а ми далше в одному місці.

О четвертій годині рано моя черга на стійку. Сиджу сама і розмовляю з зорями, питаючи їх, чи вони не знають таємниці химер вітру, — прошу їх, щоби вставилися за нами в нього та просили допомоги для нас. По якомусь часі чую, що моя просьба не була даремна; вітрила знову напинаються і чую, що ми зачинаємо рухатися. Дякую зорям за посередництво, а почуття вдоволення, що мої просьби були успішні, переходять в гордість. Проте, вона не тривала довго. Всеволодний вітер (тим разом далеко грізнішим способом) хотів показати, що він і лише він є паном нашого життя серед моря. Не минуло кілька хвилин, як глибока тиша перемінилася в гудіння, а зворот вітру на 45 ступенів вліво, себто зі сходу на захід, замість вдаряти в бік вдаряє проти нас, отже посуватися вперед стає неможливим. Удари вітру кидають човном так, що муж „вилітає” з ліжка і він злісний (це ж його час відпочинку) кричить з каюти: „Сповільни шнури, не їдь так швидко, тримай човен проти хвилі!.. Глянула я на годинник — уже сьома година, напружую зір, шукаючи за берегом. Але дарма — густа мряка заслоняє вид... Вітер набирає сили, біла піна покриває хвилі, відірвані верхи хвиль тоннами води вдаряють в човен, дуже тяжко (вже нам у двійку) спрямувати чоло човна проти вітру — щось подібне, як жива істота, доти стоїть в боротьбі, доки чолом звернена до противника — горе їй, коли противник зайде її збоку. Тому, що хвилі наступають по собі дуже скоро, треба ловити момент, щоби наставити човен проти хвилі, нема часу подумати про себе, хіба час-від-часу обітреш рукавом сіль, що впихається до уст та очей. Вміжчасі мряка уступила, вийшло блискуче сонце, але його ясне та блискуче проміння сліпить

очі (яке гарне було те проміння вчора!) Так то година за годиною боремося з морем. Коли вітер сильний, опускаємо більші вітрила, але тоді тратимо швидкість; як тільки сила вітру меншає, то підтягаємо їх знову. Одним словом — вив'язується нерівна боротьба: ми стараємося посуватися на схід, а вітер пхає нас на південь і з того виходить своєрідне танго: один крок вперед — це між хвилями, а два кроки вбік — з хвилями. Боїмося, що у висліді того танга ми замість в Римі опинимося в Неаполі. Щастя, що вода ще не холодна і ми, хоч мокрі, але не змерзли. Вкінці вполудне показується довгий, рівний шнурок будинків. Ага, ми таки близько нашої мети — каналу Фуміціно, і вже хочеться закликати: Риме, новітній Ганнібаль (а радше два їх) „анте портас“!

Але море не здається і його грізні хвилі недвозначно вказують хто тут володар. Пам'ятаючи, що море забирає значно більше своїх жертв при берегах, як на відкритім „полі“, боїмося ризикувати небезпекою розбиття на мурах вузького каналу. Пригадуємо з фахової літератури, що п'ятнадцять миль на південь від Риму є більш захисна пристань Ансія; рахуємо, що за годину — дві знайдемо безпечніше місце захисту. Тому поступаємо тактично і, тримаючись недалеко берегів, даємо вітрові спихати нас на південь. Коли ми вже були близько Ансії, наш приятель та помічник-вітер може втомився, а може тому, щоби нас провчити та викликати до себе належний респект, знову покинув нас, наші вітрила повисли як шмати на стовбурах і ми не знати котрий вже раз переконаємося, що вживаючи нашого „пального“-вітру, ніколи не можна заздальгедь робити плянів.

Вкінці, о годині 10-ій ночі, після сімох годин — а не сподіваних одної-двох — при допомозі італійських рибаків прив'язуємо нашого Simoona до рибальського корабля в пристані Ансія та голодні, до нитки перемоклі, до краю змучені падаємо до ліжка. Не знаю, як довго ми були б спали, але о год. 4-ій будять нас рибалки; вони вибираються на море і тому кажуть нам від них відв'язатися. Щойно тоді (майже після двох днів голодування) напилися ми гарячого чаю і назад до ліжка. На щастя наступні два дні були соняшні і ми скористали з них, щоб просушити наші перемочені „добутки“ та позмивати з себе сіль, що грубою верствою насила на нас. Гарантую, що нема на світі фризієрки, яка згодилася б привести моє волосся до порядку. Після трьох днів тяжкої „хатньої“ праці, завертаємо на північ і без пригод причалюємо до каналу Фуміціно. Коли Ганнібаль перейшов попри Рим зі східньої сторони, не здобувши його, то ми вийшли переможцями і до Риму — хочіншою дорогою від моря, з заходу — таки „ввійшли“.

„НАШ“ РИМ...

Не знаю, чи це правда, чи лише жартом хтось оповідав в хаті моїх батьків про це, як один наш священник, втікаючи з численною родиною з червоного „раю“, що його вже раз пережив, заїхав фірою аж до Риму і, не мавши де приміститися, заїхав на площу св. Петра і там „розгосподарився“. Правда, мій човен завеликий, щоби його можна перевезти і примістити в якійсь посілості, що їх придбав наш Патріярх, але все таки я, як сотні чи тисячі розпорошених по світі наших земляків, знайшла в Римі притулок, гостинність і — що найважливіше — рідне середовище.

Шкодную, що ми загостили до обителі свв. Сергія і Вакха днів після того, як її покинула, виїхавши до Америки, п-і Світлична з дітьми. Натомість я мала щастя безпосередньо переживати ту радість, за якою напевно тужила вся наша діаспора, бо саме тоді я мала нагоду зустрінути в Римі наших владик, які

по довгому часі знову з'їхалися в так великому числі на спільні наради з Патріярхом. Я перший раз в житті мала нагоду приватно зустрічати наших єпископів і не знаю чи Владика Прашко з Австралії серйозно про це думав, коли запрошував нас у нашій мандрівці загостити і до нього до Мельбурну. У великім заклопотанні найшовся мій муж, коли Владика Ніль з Едмонтону запропонував йому, щоби він проміняв мене „за тютюн та люльку“, але непорозуміння, на загальну втіху всіх присутніх, вияснилося, коли я переповіла мужеві зміст пісні про Сагайдачного та пояснила значення дотепу.

Особиста зустріч з владиками, участь в спільних Богослуженнях перенесли мене на кілька днів в інший світ життя.

Прямуючи до Риму, ми плили, якби до дому, бо знали, що там живе та трудиться для справи нашого Патріярха його канцлер, мій давний знайомий о. д-р Іван Дацко. Наше знайомство, а рівночасно моя вдячність для нього датується ще з 1970 року, коли то він ще як студент теології в Інсбруку „з-під землі“ вистарався для мене і моєї сестри білети до славного Обераммергав.

Хоч як він був зайнятий, все таки потрапив і для нас присвятити дещо часу. Зокрема ми вдячні йому за те, що уможливив нам авдієнцію в Патріярха (мовляв, Патріярх тепер перетяжений важливими справами і йому треба би дещо відпруження, отже може ви своєю розповіддю про свої пригоди зможете це зробити). На жаль, добрі інтенції о. канцлера не виправдалися і мушу повторити за п-і Світличною — як вона про це згадувала в „Свободі“ — що спільні наради, плянована авдієнція в Святішого Отця так полонили Патріярха, що мені не пощастило відвернути від них його увагу.

„ІЗ СИРОМ ПИРОГИ..“

Даруйте мені, панове редактори та читачі, що після так серйозного писання прочитаєте такий неповажний підзаголовок. Але чи був хто з вас уже в такій ситуації, щоб три роки не бачити пирога? Скільки то пісень створив наш народ на честь тих запашних, пухеньких пиріжків! Тому нема такої сили, щоб могла мене задержати від ще одної оди на їх честь. Який я мала жаль до присутніх на обіді в обителі свв. Сергія і Вакха, які напевно з цікавості до таких незвичайних гостей-моряків не відривали від нас очей, а мені здавалося, що вони рахувать кожний мій пиріг. Я найрадше була б тоді заховалась десь в кут з цілим полумиском, а не малою тарілкою, і там непомітно надолужила б собі за весь час. І хоч я старалася тоді багато говорити, то один спогад переслідував мене весь час про одного старшого самотнього пана, який, живучи постійно в Нью Гейвені, час-від-часу їздить до Нью Йорку (125 кілометрів) тільки тому, щоб „покушати“ пироги. А те кушання виглядає так, що він обходить всі ресторани на „давнтавні“ і в кожнім замовляє „скромно“ подвійну порцію пирогів. Коли додати, що пироги, які подають сестри-законниці в Римі, це не ньюйоркські „комерційні“, за які, як мені оповідала сестра, на фестивалі в Нью Джерзі треба платити кводра за штуку, але „такі, як дома мама варить“, то я певна, що до моїх слів-пеанів долучаться всі численні гості з цілого світу, які колинебудь переступали пороги нашої римської обителі.

УКРАЇНСЬКА ГОСТИННІСТЬ

Звичайно, світські люди уявляють собі, що в монастирях повинен панувати вічний, пригноблючий спокій. Наявним запереченням такого поняття були наші відвідини в оо. Студитів. Уже саме привітання о. настоятеля Гузара (знайомого ще зі Союзівки) словами мого першого допису: „Який цей

світ малий” та його згадка, що пару тижнів раніше він стрічав моїх родичів в Гартфордї (Америка), витворили таку симпатичну атмосферу, що хотїлося б там довше побувати. На жаль, брак часу в о. Самотея, який погодився нас туди повезти, обмежив час наших відвідин. Згадавши спільних наших давніх знайомих, о. Гузар, як добрий господар, обдарував нас „на прощання” одним кілограмом меду. Пане Сурмач! Як колись повернуся до Нью Йорку, то вступлю спробувати Вашого меду, але заздалегідь тверджу, що які Ваші бджоли не були б, то з тих ньюоркських „запойзенованих” цвітів такого чистого та запашного меду, як монастирський в Кастельгандольфо, вони не зроблять. Вертаючись до Риму, я насолоджувалася думкою, в якій пригодї буде нам той мед, коли маленький лик зможе усунути прикрий солоний смак, що його приносить чи радше втискає в уста несподівана морська хвиля. А дальше думкою полинула в ті часи, коли то, як оповїдали старші пластуни, які мандруючи по рїдних горах шукали відпочинку в священничих домах, а „їмостї”, знаючи своїх голодних „костумерів”, серед ночї вставали і варили їм кулешу.

Нехай живе та не переводиться традиційна священнича гостинність!

Велика наша вдячність панї Маркіяні з Торонта за опїку над нами та цїнні інформації про собор св. Софїї й університет.

Само собою, що крім українських переживань, ми використали центральне положення обителї і звидїли римські культурні та історичні надбаня, а за короткий час аж три рази мали нагоду вітати новообраного Папу Івана Павла II. Зокрема я глибоко пережила принагідну зустріч біля Колїзею, і та зустріч, чи радше місце зустрічі, так глибоко подїлало на мене, що я ще двїчі опїсля приходила до Колїзею та роздумувала над дивними та незрозумїлими історичними дорогами людства.

Маючи досить старинного Риму, за порадою місцевих мешканців вибираємося пізнати дійсний, сучасний Рим — а де ж він краще представляється, як не на славнїм римськїм недїльнїм базарї т. зв. „Flea market”, де на правду можна все знайти, а легковїрні за центи купують неоцїненої вартості „автентичні антики”. Проходячи серед безконечних столиків, нараз бачу на продаж російські фільмові апарати, вишивані сорочки та рушники, дерев'яну рїзьбу, кераміку — коротко: всі роди „сувенїрів”, на які я напрапляла в крамницях, коли пару разів відїдувала Україну. Іду дальше і бачу, що то не самїтніх кілька столиків, а їх незчисленна кількість: тягнуться цїлими лїніями. Прислухаюся до розмови, торгівля йде, два-три слова по-їталїйськи, решта по-росїйськи, а найбільше таки не словами, а руками, пальцями, мїнами, але доходить до порїзуміння і цїни. Мене інтригує, що тут роблять сотні росїян, що з підручних валїзок на римськїм базарї продають не лише дрібні сувенїри, але й інженерські технїчні апарати, годинники, льняні полотна, клясичні пластинки, балетні черевички, а передусїм — масу бурштину та коралів. Вкінці моя цікавїсть бере верх, приступаю до одного столика і починаю розмову по-українськи. Як тїльки почули, що я українка з Америки, за хвилину обступила мене ціла „хмара”. Щоб краще мене чути, хтось підставив менї пачку, і напередки ставлять менї життєвоважливі для них питання: чи можна дістати в Америцї працю за фахом, яка платня, чи там дійсно є свобода, чи діти мають доступ до шкїл і т. д. Від них довідуюся, що вони не росїяни, а жиди, які виїхали із Советського Союзу до Ізраїля, але „надумалися” і тепер чекають в Римї два-три мїсяці, поки дістануть візу на вїзд до Америки. Кожного мїсяця коло 800 осіб найрїзномоднїшого віку та звання приїжджають до Риму. Їм заборонено вивозити рублї, тому перед вїздом закупають все, що сподїються по дорозї продати. Бачу, що не дуже вірять моїм потїшаючим для них інформаціям, тому

випихають наперед одного молодого мужчину, який каже, що він сам зі Львова і задає мені кілька питань, які мали б йому і їм довести, що я заслуговую на довір'я. Наша дійсно шира розмова про рідний Львів збуджує в них довір'я, вони дарують мені пару сувенірів, я реванжуюся, підписуюся, підписую на пам'ятку кілька доларів, якими дуже тішаться (не знаю, чи підписом незвичайної людини-моряка, чи вартістю долара), чую як шепочуть, що на чорнім ринку за одного долара треба платити п'ять рублів.

Несподівана зустріч викликає знову цілу скалю різних думок та рефлексій. Який цей світ малий! Російський жид зі Львова зустрічає в Римі українську львов'янку з Америки і на славному римському ринку лунає свobodно українська мова. Чи його дорога не була більш бурхлива, як моя?

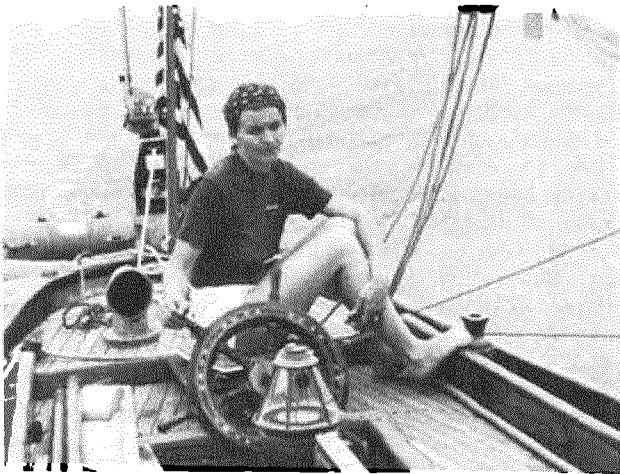
Який цікавий світ. Який космічний танець ми танцюємо. – А хто диригує оркестрою, до якої ми танцюємо!

Наш короткий побут в Римі уважаю першим великим відпружуючим, а рівночасно будуючим перестанком нашої мандрівки. Тому, коли часто можна вчитати поляки, які за різні досягнення нашого Патріярха складають українці, то я хочу підчеркнути й цей важливий момент, що завдяки господарській дбайливості Патріярха наша розпорошена по всьому світі „родина“ має в центрі християнства в разі потреби „де притулитися“ і під тим оглядом ми вже не є сиротами.

З великим жалем нам прийшлося покидати „наш“ привітний Рим, але зима вже й в Римі почала нам добре наступати на п'яти і ми, наче спізнені перелегні птиці, наставили наші вітрила на Туніс, де думаємо провести другу зиму нашого бурлакування.

Чому до Тунісу?

Головна, що в Тунісі зимою клімат тепліший, так, що живучи на човні можна обійтися без плачання чиншу, а друга не менша причина: хоч зрадливий ворог — Рим зрівняв із землею давню Картагену, а на її місце прийшли жити цілком інші народи, але пам'ять про жінок-героїнь, які для оборони міста жертвували своє волосся для виробу шнурів для метавок, наказувала нам відвідати ті місця та віддати пошану тіням жінок-героїнь.

Авторка репортажу на своєму човні

СПРОБИ КОМУНІКАЦІЇ З ІНТЕЛІГЕНТНИМ ЖИТТЯМ У ВСЕСВІТІ

Написав Лев Яцкевич

3000 років перед тим, заки сліпий Гомер почав співати свої пісні про Трою, Халдейці, обстежуючи зоряне небо, звернули увагу на те, що поміж роєм сріблених зір, які стояли непорушно на блакитній хустині неба, 5 зір по ньому постійно мандрували.

Грецькі філософи назвали ті зорі „планетос“, цебто мандрівники. Наша цивілізація є спадкоємцем римської цивілізації, від якої ми перейняли латинські назви тих планет: Меркурій, Венера, Марс, Юпітер і Сатурн.

1000 років перед народженням Христа старинні астрономи роздумували над причиною руху тих планет по точно окреслених шляхах, але, не мавши ні телескопу, ні точних, помірних інструментів, вони не могли розв'язати тієї астрономічної заховки. Розв'язали її, хоч незадовільно з точки погляду науки, два грецькі філософи, Евдоксій та Гіппарх, що поставили (незалежно від себе) гіпотезу, що планети порушуються довкруги Землі на рухомих кришталевих кулях.

800 років пізніше, Клявдій Птоломей, астроном з Александрії, в Єгипті, написав книжку про астрономічну систему Гіппарха, яка збереглася до наших часів в арабському перекладі „Альмагест“.

В той спосіб геоцентрична астрономічна система Гіппарха промостила собі шлях до нашого модерного світу під назвою „птоломейської“ системи, яку прийняла офіційно Християнська Церква та на ній основано Юліанський календар.

Коли в 1609 році Галілей спрямував свій саморобний телескоп із славної Пізенської вежі на зоряне небо, він побачив казковий сценар Вселенної, закосячений срібними зорями, що світили неначе чародійні ліхтарі, та 5 містерійних мандрівних планет, що становили окремі світи, подібні до нашої Землі.

Не тільки те, Венера мала фази, подібні до Місяця, довкруги Юпітера кружляли 4 місяці, а на обводі Сатурна видніла містерійна мряковина, що була затьмарена слідом його перстенів.

Показалося також, що земний супутник, Місяць, не був збудований, як тоді загально вірили, з „швейцарського сира“, але з сірого суходолу, потаврованого слідами безчисленних кратерів.

Те, що побачив Галілей крізь телескоп, потвердило блискучу теорію польського астронома М. Коперніка, що не Земля, а Сонце становить осередок нашого світу, довкруги якого кружляють наші планети разом зі Землею. Кожна зоря на небі становить окреме сонце, здебільша має свою окрему планетарну систему.

Згідно з найновішою теорією космології Всесвіт утворився приблизно 15 більйонів років тому у висліді „Великої експлозії” (Бінг Бенг), що розкинула широко в обшир пиловий газ в формі плазми (матерії, позбавленої частково або повністю її електронної оболони). Кожне більше скупчення розкинутої плазми стало зародком зорі, з якої під впливом протікаючих електромагнетних та гравітаційних сил утворилися планети та їх місяці.

Зорі, подібно як люди, не живуть вічно, але коли вік життя людини розрахований на десятки років, то „життя” зір розраховане на більйони років, а точніше до часу, доки не випалиться в їх термоядерних горнилах весь припас водню, що править всім зорям за пальне.

З попелу та жухелиці випалених зір творяться нові зорі, нові планети та нові місяці, і хоч як це фантастично звучить, кожна людина є носієм атомів, вирощених в горнилах „померлих” зір мільйони або навіть більйони років тому. Недарма грецький філософ Геракліт сказав, що „ланта рей” (все пливе)

Зорі не є розкинуті в просторі рівномірно, але більшими скупченнями, що їх називаємо галактиками. Таких галактик є в космосі – поверх 200 більйонів, а одною з них є наша земська галактика, яку називаємо поетично „Молочним Шляхом”. Вона має форму плоскої сочки та вміщає поверх 100 більйонів зір-сонць, одне з яких, розташоване в суголбі сузір’я „Оріон”, становить наше Сонце.

З попелу та жухелиці випалених зір творяться нові зорі, нові планети та нові місяці і, хоч як це фантастично звучить, кожний з нас є носієм атомів, вирощених в горнилах зір, „померлих” багато мільйонів років тому.

Всупереч загальним сподіванням щодо важливості нашої сонячної системи у Всесвіті, виявилось, що наше Сонце це 5-рядна зоря з родини жовтих карликів, що зі своїми 9 планетами, 32 місяцями, тисячею астероїдів та мільйонами комет приміщена в куточку нашої галактики 17,5 трильйонів миль від її престижевого осередку.

Щоб пробігти цю велику відстань, світло, швидкість якого дорівнюється 186 000 миль (300 000 км) на секунду, потребує 30 000 років часу.

Але й та відстань видається малою в порівнянні з відстанню „Молочного Шляху” до його найближчого галактичного сусіда „Андромеди”, що дорівнює двом мільйонам світляних років.

Коли дивитися на небо крізь потужний телескоп, Всесвіт виявляє подвійну ревелюцію: нечувану велич його побудови та мерехтливу глибину людського ума, що у відносно короткі часі зумів продерти його щільну завісу.

Немає сумніву в тому, що людина, дивлячися на чорне зоряне небо, від найдавніших часів задавала собі питання, чи вона самітня у Всесвіті? При існуванні стільки більйонів зір в космосі, кожному насувається логічна думка про можливість існування життя поза межами Землі. Зорі мають дуже високу температуру своїх поверхнь і тому вони не можуть бути носіями життя. Умови для згромадження та розвитку органічного життя можуть існувати тільки на їх супутниках — планетах, або на супутниках планет — місяцях.

В 1938 р. шведський астроном Гольмберг в часі своїх дослідів над зорями звернув увагу на дуже цікавий феномен, а саме, що координати деяких близьких зір нашої галактики виявляють циклічні зміни своїх порухів від одного до 3-ох років. Гольмберг прийшов до передсвідчення, що ті періодичні відхилення руху зір спричинені дією їх невидимих (в телескопі) супутників-планет. Другим доказом існування планетної системи зір становить їх спектральна кляса та швидкість їх обороту довкруги власної осі. Астрономи вже віддавна звернули увагу на те, що зорі різняться між собою величиною та барвою. І це стало основою для встановлення таблиці головної послідовності зір, позначеної літерами О. В. А. F. G. K. M, від великанських, гарячих та швидко згоряючих синіх зір до малесеньких червоних карликів, величини нашої Землі. Наше Сонце лежить посередині та належить до кляси „G”, або т. зв. жовтих карликів, зі стрибком швидкості обертання 2 км на секунду!

Вивчаючи обертовий момент нашої соняшної системи, вчені виявили, що його велика частка належить планетам. І коли б наблизити та з'єднати з нашим Соінцем всі його планети від Меркурія до Плутона, то для збереження величини обертового моменту соняшної системи швидкість обертання Сонця мусіла б зрости з 2-ох до 100 км/сек., цебто до швидкості, характеристичної для кляси більших та гарячіших зір.

Зробивши подібний експеримент з гарячою зорею, напр. кляси А, але в зворотному напрямку, ми одержали б повільніше обертання зорі та наявність планетної системи навколо неї.

Знаючи, отже, спектральну клясу даної зорі та швидкість її обороту довкруги власної осі, ми можемо вирішити, чи вона має планетну систему та потрібні термічні обставини для розвитку та піддержання життя.

Говорячи про термічні обставини потрібні для зародження та розвитку життя на інших планетах Всесенної, маємо на думці землеподібне життя в такій формі, яке існує на нашій планеті. Проте, це не виключає можливості існування життя, основаного на зовсім інших біохемічних та біофізичних принципах. Але тому, що ми не знаємо його основ, ми, розглядаючи життя та інтелігенцію поза межами Землі, маємо на думці таке життя, яке існує на Землі. Про можливість розвитку та розповсюдження такого життя на інших планетах доказує біохемічний експеримент, проведений в 1965 р. науковцями з Національної Адміністрації Летунства та космічних полетів (НАСА), яким пощастило одержати синтезу деоксирибонуклейної (DNA) та рибонуклейної (RNA) кислот, що становлять складові частини життя. Вони одержали ті синтези, вживаючи летану, амоніяку та води, що їх піддали дії соняшної радіації та електроатмосферного розрядження.

На їх думку, під дією тих 2-ох енергій почалася на нашій планеті низка хемічних реакцій в неорганічній матерії, що перетворили прості молекули у більш скомпліковані, з яких по багатьох мільйонах років виникли перші складні органічні сполуки нуклейних кислот та структури молекули з характеристикою живої клітини та здатністю репродукції. З цього логічний висновок, що таке зародження життя може постати на кожній планеті, що має для цього догідні обставини.

Якщо розглядати життя поза межами Землі, мусимо в першій мірі відділити його від теології та метафізики. Тут бо ідеться про чисто фізичне питання, чи та які небесні тіла мають потрібні обставини для розвитку та піддержання органічного життя в такій формі, яке бачимо на Землі.

Що являє собою життя? Життя, це складна, хемічна переміна матерії, яку можна звести до 3-ох процесів: приймання, перерібки та виділювання матерії. Ті три важливі біологічні процеси наука називає метаболізмом і яканебудь перешкода в дії одного з тих процесів доводить до смерти організму. Крім метаболізму, життя характеризує ще здатність репродукції та видозміни, що запевняють йому наслідство та пристосування до змін в навколишній середовищі.

Інтелігентна людина — це кінцевий продукт біологічної еволюції, що тривала поверх два більйони років. Інтелігенція людини зосереджена в мозку, що становить мініатюрний біологічний компютер, що складається з 10 білн. нейронів, з яких кожний має десятки, а навіть сотки дієвих контактів з іншими нейронами.

Біологічний розвиток людини припинився в основі з появою homo sapiens (сромagnon), що створив собі при допомозі технології тисячі допомагачів, які збільшили силу його м'язів та здібність відчужання й сприймання від природних змислів до широкої мережі електромагнетного спектру.

Наука ствердила, що потрібну матерію для вирощення життя творять шість первнів: вуглець, водень, кисень, азот, сірка та фосфор. Але найважливішим з них слід вважати водень і кисень, що у формі води становлять основу протоплазми та дії осмоси. З цього логічний висновок, що для розвитку землеподібного життя у Вселенній потрібні такі термічні обставини, щоб вода існувала там в рідинній стані. Для цього потрібна така відстань планети від Сонця та така форма її орбіти, щоб захистити її протягом цілого року перед надмірним теплом і холодом, така швидкість її обороту довкруги власної осі, щоб ночі й дні не були ані задовгі ані закороткі, врешті така гравітаційна сила планети, щоб вона мала змогу задержати достатню кількість атмосфери. Крім цього швидкість вітрів, сила магнетного поля, радіоактивність, нахилення осі планети до площі екліптики та ціла низка інших факторів мусять вміщатися в певних окреслених межах. А якщо йде про можливість існування інтелігентного життя, тоді ще вік планети мусять виносити кілька більйонів років, щоб еволюція життя на даній планеті мала змогу досягнути належний рівень розвитку.

На перший погляд здається, що збіг тих усіх обставин дуже рідкісний в космосі, але коли взяти до уваги, що у Всесвіті нараховують біля 200 більйонів галактик та більйон більйонів зірок, тоді можливість існування великої кількості планет, що мають пригожі обставини для розвитку життя, не тільки можлива, але навіть певна!

Карло Саган, директор лябораторії планетарних студій на Корнельському університеті, обрахував, що у Всесвіті існує 640 мільйонів, а в нашій галактиці один мільйон планет, що мають догідні обставини для розвитку інтелігентного життя заавансованої цивілізації.

І тому, розглядаючи можливість існування інтелігентного життя у Всесвіті, ми не питаємо вже про те, чи таке життя існує на інших планетах, але де ті планети розташовані та як з ними сконтактуватися? Для загалу людей, зацікавлених проблемою існування інтелігентного життя у Всесвіті, ця проблема зводиться до 3-ох питань: Де воно існує, як воно виглядає і чому воно з нами не контактується?

Перш за все слід нам забути про інтелігентне життя на планетах нашої соняшної системи, таких як Марс чи Венера.

Здається, що за останніх 100 років жадна планета нашої соняшної системи не викликала стільки зацікавлення та контрверсійних спорів, як Марс.

Марс має промір вдвічі менший за Землю та відстань від Сонця 50 мільйонів дальшу за Землю. Це зумовило його скоріше сціпеніння, меншу гравітаційну силу, менший тиск атмосфери та, у висліді, нижчу температуру його поверхні. Приклонники життя на тій планеті розумували зовсім логічно, що, якщо Марс скоріше застиг, то на ньому розвинулося скоріше життя, а якщо воно там існує досі, тоді воно повинно бути більш заавансоване як наше.

Марс має еліптичну форму орбіти, яка раз на 17 років зближає його до Землі на відстанні 35 мільйонів років. Цю відстань астрономи називають „опозицією”. В часі такої „опозиції” в 1877 р. директор італійської астрономічної обсерваторії Браре в Міляні, Джіованні Вірджіо Чапареллі, обстежуючи поверхню Марса при дуже сприятливих земських атмосферичних обставинах, запримітив, що велика частка його поверхні покрита сіткою темних ліній, які він назвав по-італійськи „каналі” (річища), а американські журналісти переклали на „канали” для викликання сенсації.

Але сенсаційні спостереження Чапареллі напевно були б притрушені порохом забуття, якщо б не молодий бостонський аристократ та орієнталіст Персивел Лавелл (брат американської поетеси Емі Лавелл), який так захопився марсіянськими каналами, що здобув власним коштом астрономічну лябораторію Флегстаф в Арізоні, в якій протягом багатьох років продовжував досліди поверхні Марса. Вислідом його обсерваторії було кілька тисяч світлин та кілька соток мал марсіянських каналів та дві книжки: „Марс та його канали” і „Марс — це місце розвитку життя”.

На думку Лавелла, на Марсі немає ні рік, ні озер, ні океанів, ні дощевих опадів, але зате існує там дуже розвинена водна господарка в формі густої сітки водчих каналів, якими марсіяни розпрозаджують воду з його стоплених полярних шапок по цілій поверхні планети.

Його обі книжки стали сенсацією дня та джерелом сюжетів фантастичних повістей, в яких вели перед Жюль Верн, Г. Г. Веллс та творець славного Тарзана Едгард Райс Борровс. На думку Лавелла, середня температура на Марсі дорівнюється $+10^{\circ}$ Ц., дуже догідна для розвитку звіринного та рослинного життя. На жаль, його погляди зустрінулися з нищівною критикою науковців про те, що Марс — це мертва планета з середньою температурою 38 Ц. та відсутністю життєдайної атмосфери і води. Цю контрверсійну війну закінчили остаточно поїздки 2-ох Марінерів, з яких Марінер 4, мимо довготривалої бурі на Марсі, переслав нам радіевою дорогою низку світлин з відстані 6,118 миль, які показали нам, що іржава поверхня цієї планети — це потаврована густо кратерами пустеля, без найменшого сліду життя та контрверсійних каналів.

Те саме потвердив в 1971 р. Марінер 9, запущений в марсіянську орбіту 825 миль від його поверхні. Переслані світлини в кількості 7 200 штук виявили, що Марс становить змінливу та динамічну планету з гострим підсонням, глибокими ярами та висохлими річищами, крізь які могла колись плисти вода. На жаль, не запримічено на тих світлинах найменшого сліду життя.

Останню спробу перевірити існування органічного життя на Марсі провела НАСА в 1976 р., в навечір'я 200-річчя незалежності Америки, при допомозі двох безпілотних ракет Вікінг I та Вікінг II, устаткованих біохемічними лябораторіями. Ті ракети, що осіли на бігун та рівнину Марса, мимо кількамісячних проб та аналіз його ґрунту не виявили жадних позитивних слідів існування на тій планеті органічного життя. Якщо існує таке життя на

„Червоної планети”, — як це часто називають Марс — то воно заховане в печерах або під поверхнею поруч невеликих запасів води.

Якщо йдеться про Венеру, на якій автори наукової фантастики дошукуються існування інтелегентного життя, то ця планета нагадує радше Дантєйське пекло. На основі даних, пересланих на Землю з советських „зонд”, що осіли на її поверхні в 1970-их роках середня температура на її поверхні дорівнює 900° Ф. Ця висока температура зумовлена її повільним стрибком обертоту довкруги власної осі та великою густиною її атмосфери, що діє як ізоляція та задержує під своїм покривом більшу частину сонячного та власного тепла. При тій високій температурі вода не може існувати в рідинній стані, а тим самим не може існувати й життя в якійнебудь формі. Крім високої температури, її газовий покрив виробляє тиск, що дорівнює тиску 90-ти земних атмосфер. Якщо, отже, існують на Венері живі істоти, які не спеклися в горнилі її атмосфери, то їх розчавить її тиск, як бляшанку пива колесо вантажного автомобіля. В такому кошмарному світі навіть найбільший ентузіаст наукової фантазії не може серйозно вірити в існування інтелегентного життя.

Шість інших планет нашої сонячної системи не мають також сприятливого докільця та обставин для розвитку інтелегентного життя, хоч не можна виключати існування деяких примітивних форм життя на їх місяцях.

Тому в шуканні за інтелегентним життям у Вселенній мусимо звернути нашу увагу на довоколишні зорі, з яких деякі можуть мати планети з пригожими обставинами для розвитку інтелегентного життя. Тому, що найближча така зоря Альфа Центаврi віддалена від нас 4,3 світляних років, розшуки за таким життям при допомозі зонд чи безпілотних ракет практично неможливі. Найшвидші ракеті, вичалені колись з Землі, забрало б 80 000 років, щоб проїхати цю великанську віддачу. Але навіть якщо пощастило б людині скоротити цей час перелету при допомозі якогось нового фантастичного погону, ми не маємо жадної певности, що та зоря має хоч би одну планету з землеподібними обставинами, пригожими для розвитку інтелегентного життя. Радше навпаки, всі дані вказують на те, що Альфа Центаврi, це потрійна зоря, зложена з 3-ох різних типів зір, що „бомбардують” свої планети широким діапазоном нещадної радіації, які через те не спроможні розвинути та піддержати землеподібні форми життя. Тому учені вирішили шукати за життям у Вселенній при допомозі радіотелескопу.

Немає сумніву, що існують інші засоби комунікації, але вони для нас покищо невідомі. Існує, проте, правдоподібність, що у Вселенній можна наткнутися на інтелегентне життя, що стоїть на тому самому або приблизному рівні розвитку цивілізації що наше, що користується одною з форм радієвої енергії, що протікає в простір, подібно як наші радарні та телевізійні сигнали. Астрономи зв'язують певні надії з можливістю переловлення тих сигналів при допомозі таких монструальних пристроїв, як 1 000-стопова радіоантена в Аресіго, Пуерто-Ріко. Цей телескоп спроможний пересилати та приймати сигнали, надавані з подібної інсталяції з кожного місця нашої галактики.

19 вересня 1959 р. англійський журнал „Нейчер” опублікував сенсаційне звернення двох американців з Корнельського університету: Філіпа Моррісона та А. Коконі, в якому вони стверджують, що в тому самому часі, коли читачі журналу будуть читати їх звернення, інтелегентні істоти в якійсь зоряній системі нашої галактики намагатимуться нав'язати з нами комунікаційний зв'язок. Тому вони пропонують скерувати наші радіотелескопи на суміжні зорі та стежити за можливими сигналами з їх планет. На їх думку, в шуканні тих

сигналів слід зосередитися на радіофреквенції 1 420 мегагерців, що відповідає довжині хвилі 21 см., яку одержуємо при радіо емісії водня. Вліті 1960 р. молодий американський астроном Френк Дрейк (що, що речі, стояв у зв'язку з авторами цього звернення) почав вступні експерименти з проектом Озма (від імені принеси в екзотичній країні Оз) в новозбудованій Національній Радіо-Астрономічній обсерваторії в Грін Бенк, Західня Вірджинія. Разом зі своїми співробітниками він слухав протягом 200 годин можливих радіосигналів на пропонуваній фреквенції з 2-ох зір, розташованих на відстані 12 світляних років від Землі: Тав Сеті та Епсілон Еридани, але, на жаль, нічого замітного не переловлено.

Вліті 1971 р. НАСА заініціювала новий проєкт т. зв. „Циклоп” для студії можливості перехоплення інтелігентних сигналів з простору на відстані 100 світляних років при допомозі кількох радіотелескопів одночасно.

Советська Академія Наук заступає думку, що такі сигнали з Всесвіту можна б переловити при допомозі мережі антен, розташованих на цілому світі на широкій мережі спектру радіових фреквенцій.

Проєкт Озма не становить унікальної спроби переловлення інтелігентних сигналів з Всесвіту, бо кілька років тому група астрономів в Советськiм Союзі викликала сенсацію в науковiм світі заявою, що їм вдалося переловити характеристичні сигнали з сузір'я Алія та Пегасу, які з приводу великої потужности могли бути вироснені якоюсь суперцивілізацією з космосу. На жаль, американські астрономи поставилися негативно до висліду советських радіотелескопічних обстежень, не тому, що вони сумнівалися в можливість існування позаземської цивілізації, але тому, що вони не погоджувалися з советською інтерпретацією переловлених сигналів.

Найбільшою проблемою в розшуку інтелігентного життя поза межами Землі становить трудність оцінки тривкої технологічної цивілізації. Чим довше така цивілізація триває, тим більше маємо шанс з нею сконтактуватися (якщо ця цивілізація користується радіовою комунікацією). На жаль, ми знаємо тільки одну технічну комунікацію — нашу власну. Якщо позаземські технологічні цивілізації подібні психологічно до нашої, тоді існує велика можливість її самознищення нуклеарною війною. І, можливо, саме така війна може звернути нашу увагу та допомогти нам до її ідентифікації в космосі.

Але нав'язання комунікаційного зв'язку з інтелігентним життям у Всесвіті натрапляє на великі труднощі не тільки технічного, але також психологічного характеру. Сигнали бо заавансованої цивілізації, якщо колись вдалося б нам їх переловити чи надати, будуть для обох сторін незрозумілі, так як незрозумілими були б для телеграфіста в 1850 р. сигнали, переловлені з ракети Аполлона чи штучного сателіта. Ще не так легко розшифрувати інформації з цивілізації, відмінної від нашої, доказують 100-літні труднощі єгиптологів цілого світу в розшифруванні єгипетських гієрогліфів. І якщо б не випадкова нахідка каменя „Роззета” старшиною наполеонської армії в Єгипті та геніяльний ум молодого французького єгиптолога Шамполіона, хто знає, чи до сьогодні ми зуміли б їх відчитати. Отже, насувається логічне питання: якщо існує десь у Всесвіті заавансована цивілізація, то як виглядають її представники? На всякий випадок, слід приготувати себе на велику несподіванку, а може й духовий струс, бо вони напевно не будуть подібні до нас. Річ в тому, що людина становить кінцеве звено цілої низки еволюційних подій, що мабуть ніколи вже більше не повторяться в таких самих обставинах та черговості. І як один учений біолог сказав, „Почнім розвиток Землі від початку й побачимо, що ми не одержимо „гомо сапієнс” інтелігентної людини в теперішній формі й

вигляді". Але ми забираємося говорити про життя на інших планетах, коли ми не знаємо ще добре життя на нашій власній планеті, а конкретно всіх його відмін та пород.

Досі на 1 200 000 тварин і комах ми маємо определених та поклясованих лишень 350 000. У висліді цього невігластва наш погляд та знання земського життя дуже обмежені. Щоб ставити теорію про життя поза межами Землі, ми мусимо пізнати та зрозуміти широчезний вахляр різноманітності життя на нашій власній планеті.

А тепер останнє питання: якщо існують у Всесвіті заавансовані цивілізації з високорозвиненою технологією, то чому вони досі з нами не сконтакувалися? На цю тему існують дві гіпотези. Одна з них твердить, що наша Земля колись у давнині була кількома наворотами навідувана пришельцями з космосу, а друга, що вони відвідують нас ще сьогодні в літаючих тарілках.

Згідно з першою гіпотезою, основою, на жаль, тільки на легендах, мітології, розписах та залишках будівельних споруд, інтелігентні істоти з космосу мали навчити сумерійців (представників найстаршої цивілізації на Землі) основ писаного письма, математики, астрономії, рільництва, соціальної організації та ремесла, які їм уможливили перехід з ловецької до рільничої цивілізації. Такі автори як Скот Елліот, Джеймс Черчворд, Десмонд Леслі та Еріх фон Денікен показують у своїх творах, що старинні астронавти, які осіли на Землі, вживали для надземної комунікації літаючі тарілки (індійські поеми Рамаяна та Магабарата), будували летунські майдани (накреслені фігури та геометричні лінії в долині Назка, Чіле), вживали при будові протигравітаційних пристроїв (єгипетські піраміди), а навіть користувалися атомовою енергією (спадення Содоми та Гомори). На жаль, ніхто досі не найшов жадних конкретних залишків їх поземської технології, напр., пневматичного свердла, електричного вимикача, найпростішої схеми супергетеродина, чи хоч би символу найпростішої хемічної сполуки, записаної клиновим письмом на глиняних сумерійських табличках, папірусах чи пожовклих анналах якого старого монастиря. Наявність літаючих тарілок основана тільки на звітах очевидців, що часто-густо перемішані з певною дозою особистої фантазії тарілкових появ. Та хоч як приманливою є віра в появу літаючих тарілок, важко собі уявити, щоб якась заавансована, чи заавансовані цивілізації в космосі могли дозволити собі матеріально на люксус висилки соток тисяч тарілок протягом соток років (перша поява літаючої тарілки була занотована в анналах англійського монастиря в Англії в 1240 р.) без спроби контакту з представниками земської цивілізації.

Що являють собою літаючі тарілки? Чи вони є вислідом оптичної злуди, чи це безпілотні машини-автомати, кермовані з відстані? В тім останнім випадку важко пояснити прецизність їх стернування та майже людське зацікавлення земським докільлям. Остання та найбільш неправдоподібна можливість, що ті тарілки, це летунські машини, кермовані інтелігентними істотами з космосу. Але в тому випадку важко зрозуміти, яка ціль просвічувала б інтелігентній цивілізації в космосі висилати на відстань кількасоток світляних рокіч таку велику кількість літаючих тарілок до 5-рядної зоряної системи, розташованої на периферіях нашої галактики? Якщо всі фізичні закони спільні для цілого Всесвіту, тоді й закони релятивістичної механіки Айнштайна, а в тому й межава скорість, що нею є скорість світла, обов'язує всіх мешканців космосу. Але навіть якщо собі уявити, що ті тарілки приїхали до нас зі скорістю близькою скорості світла, то час їх перелету слід розраховувати на кількасот

років. Хоч не виключене, що цивілізації в Всесенній можуть бути так заавансовані, що мають змогу подорожувати в „часі”, вживаючи метод і погону, що лежать поза межами нашого уявлення.

Першою спробою людства нав'язати контакт з-позаземською цивілізацією слід вважати вичалення „Піоніра 10” в 1972 р., який при перелеті коло Юпітера в грудні 1973 р. був виштовхнений його гравітаційною силою поза мережу сонячної системи і полинув в космос. Можливо, що по кількадесятьох або кількасот роках він ввійде в соняшну систему якоїсь цивілізації, що притягне його до найближчої плянетної бази. І шойно тоді хтось запримітить позолочувану таблицю, прикріплену до підстави його антени, з фігурою жінки та чоловіка і позначенням астрономічного положення нашої плянети та схеми радіоємисії водня. Ця табличка дасть змогу галактичній цивілізації довідатися, звідкіля цю ракету вичалено, як виглядають мешканці нашої плянети та який рівень їх цивілізації.

У вересні 1977 р. вичалено в міжзор'яні простори два нові космічні судна: „Вояджер 1” та „Вояджер 2”, які по обстеженні Юпітера мають полинути в міжзор'яні простори, де вони понесуть вістку про життя мешканців Землі в формі магнетофонного запису. На тій магнетофонній стрічці зареєстровано шум наших вулиць, крик новонародженої дитини, продукцію струнного квартету, грукіт ракети „Сатурн”, математичні формули, діаграму людських понять та лист президента Картера до мешканців галактичної цивілізації такого змісту:

„Це подарок з малого, далекого світу: зразок нашого голосу, нашого вигляду, нашої музики, нашої інтелігенції та наших почувань. Ми намагаємося пережити нашу важку добу, щоб мати змогу жити у Вашій. Ми віримо, що колись, коли нам пощастить розв'язати усі наші проблеми, ми приєднаємося до галактичної суспільності та Вашої цивілізації. Ця вістка до Вас становить нашу постанову та нашу надію на краще майбутнє”.

Ганна ЧЕРІНЬ

ЗИМОВИЙ ВІРШ

*Метелиці з вітрами хижка змова,
Обмерзлих вікон крижана скрижаль.
Облога почуттів моїх зимова:
Когось нема... Когось нестерпно жаль.*

*Витають в хаті крижані примари,
А в снігах обморожених ще гірш.
А серце все ж відмірює удари
І ритм скеровує в чіткий зимовий вірш.*

*Зимовий вірш... Не зимний, а зимовий;
Зима не заморозить почуття.
Зимовий вірш — для теплої розмови
Про щастя, сміх і радощі життя.*

*Зимовий вірш — для тих, що в серці спека.
Для кого ж то? Не знаю і сама.
Зимовий вірш — для того, що далеко.
Зимовий вірш — для того, що нема.*

12. 27 77

СУБОТНІ БАЛАКИ НА ФАРМІ „НЕ ЖУРИСЬ”

Написав А. Юриняк

I

Найперше: це не були звичайні собі балаки знічев'я, а радше темпераментні промови політичних емігрантів (принаймні за таких вони себе вважали), проваджені одначе в таких обставинах і з такими наслідками, що „балак на вершинах” (в лапках) найкраще відає їх суміш „величного і смішного”.

Щодо самої форми, то вона була досить звичайна (крім хіба гротескової назви) для північнозахіднього кутка Мічигену. Років три тому ця ферма мала назву „Гов говм” і належала виключно і неподільно Остапові Полив'яному, політичному емігрантові в теорії, а ливарникові „Свідіш стіл компанії” в Детройті на практиці. Даючи таку назву новопридбаній фермі, Полив'яний відзначив той знаменний день, коли форман „Свідіш стіл компанії” одним реченням „Гов говм” поклав край його ливарницькій кар'єрі. Щоправда, за пару секунд форман додав ще одне речення польською мовою: „Маш, панє, юж 65 лят”.

Ферма була незагосподарена, з напіврозваленими будинками, парою облізлих худящих корів і розтарахканим, майже нечинним трактором — справжній тобі „сумбурний сум”. Але Полив'яний знайшов невдовзі надійного напарника — Омелька Безрідного з дружиною Настею, колишніх „підкуркульників — ворогів народу” — отже дійсних, не „липових” селян-господарів. Однак у „поправно-трудоному таборі” Безрідний прихитрився стати „завкультвоспом”*), що давало йому змогу вже на поселенні, по звільненні з табору, дістати посаду вчителя в якомусь забутому Богом і людьми селі. Проте, ясна річ, сільського господарства він не забув.

Утрюх з подружжям Безрідних, за рік-півтора невсипущої праці, фермі надано „менш-більш християнського вигляду”. А коли в сусідстві купив ферму Настин брат Андрій, то на першому спільному „Дні індика” товариство ухвалило перейменувати ферму: замість підозрілої назви „Гов говм” („політично невитриманої” — мовляв Андрій) дано стовідсотково оптимістичну „Не журись”.

Та це, сказати б, передісторія. Сама ж історія суботніх „балаків на вершинах” почалася з приїздом до Полив'яного його свояка — українського емігрантського публіциста Федька Недопеченого.

Колись вельми активний громадсько-політичний діяч, редактор і публіцист, Недопечений з виходом на пенсію став осторонь життя української громади. Але промовляти любив і тепер і потребував слухача. Отож він запропонував організувати щосуботні дискусійні вечори, а себе висунув на головного доповідача. Заперечень не було, а Полив'яний навіть виявив ентузіазм і вже першого суботнього вечора на правах господаря почав імпрезу багатозначним запитанням, до Недопеченого звернутим:

— Ну, як там на овиді? Куди йдемо і куди завертаємо?..

Недопечений прибрав трагічну міну.

— Еге ж, завертаємо... Завертаємо в прірву. Сьогодні в часописах повідомлено, що арабських палестинських терористів, які в Хартумі, столиці Судану, ні за що, ні про що вбили американського і бельгійського дипломатів, суданський президент Нимейру звільнив від кари. Ці бандити наданим їм (від уряду) літаком уже полетіли до Каіру, де їх зустріли як героїв. Чи це не є легалізація бандитизму в міжнародному масштабі?! Бож на очах усього світу це робиться, ще й з рамени голови уряду. Після цього нічого дивуватися, що з палестинськими терористами переговорюють не лише міністри Лівану, а й уряди великих держав — членів Женевської мирової конференції. І про що переговорюють? Ви ж тільки подумайте: про участь їх — оцих убивць з-за рогу, убивць жінок і дітей — у конференції в справах миру на Близькому Сході!

Недопечений від хвилювання мусів ковтнути води із склянки, услужно поданої господарем, і вів далі.

— Аж не віриться, щоб до такої гидоти міг скотитися кодекс міжнародних взаємин. Скидається на погану анекдоту, а тим часом це трагічна дійсність наших днів!..

— Еее-е (це втрутився Полив'яний). Дозвольте: я б сказав, що ледве чи може Організація Визволення Палестини (ОВП) відповідати за ексцеси рядових терористів, діючих не раз на власну руку.

Недопечений: — А чи знаєте ви хоч один випадок, щоб провід ОВП покарав будь-кого з підлеглих йому терористів за такі мордерські дії? За те, що стріляють безборонних жінок і дітей, мордують спортсменів і чужоземних дипломатів, які аж нічим не завинили супроти арабських палестинців! Я щось не чув про їх покарання. Натомість чув і знаю, що цих убивць славлять як героїв не лише арабські партизанські ватажки, а й офіційна урядова преса арабських держав. Ба більше: їх славить безпринципна американська телевізія і кіно.

— Ну-у... — аж засвістив Омелько Безрідний: про Америку нічого й казати: ця країна хвора. Ось послухайте, що пише цікага газета польською мовою.

Тут Безрідний витяг з кишені газету і став читати, відразу перекладаючи українською мовою. „Американці мусять зважитися на одверту і безоглядну війну проти організованого світу злочинців, — якщо хочуть урятувати свої міста і відискати втрачену волю. Це завдання нелегке, бо на протязі 30-річного повоєнного добробуту американці зм'якли і втратили здатність розрізняти користь моменту, короткотривалу — від тривалого добра загалу, яке не раз вимагає зречення тимчасових користей. Найважливіше питання сьогодні: чи матиме хто мужність привернути праву його властиву функцію: обороняти суспільство від злочинців, а не як дотепер — злочинців від суспільства, від заслуженої кари?”

— Дуже слушно і дотепно! — вигукнув сусід Андрій.

— Я ще не скінчив, — мовив Омелько і читав далі:

„Хто приверне дисципліну в школах і заступить модну індоктринацію молоді властивим навчанням, пильним і так потрібним? Хто покладе край вибуялому індивідуалізму, що приводить до сваволі, до анархії в школах?..”

Омельків голос на останньому реченні затремтів і присутні мимоволі згадали — скільки горя завдав Омелькові його один-однісінький син, покинувши гайскул перед самим закінченням і приставши до мандрівного гурту молодих гіппі-наркоманів.

— А як зветься стаття, що ви її читаете? Хто її автор? — спитав Полив'яний.

— Стаття зветься „Чи привернемо втрачену волю в ЗСА”. Автор її — Нідгам. Але я ще не скінчив. Ось слухайте далі.

„Волю чи свободу нам відібрали не зненавиджені урядовці Білого Дому (як брешуть на всі заставки лівацькі горлопани й писаки), а криміналісти, хоч вони становлять незначну частину суспільства. У великій і багатій державі людність не має де сховатися, щоб уникнути грабунку і насильства. Злочинці гвалтують учительок і студенток в учбових закладах, грабують і мордують пед-персонал і учнів. Не буде перебільшенням сказати, що найбільша трагедія Юнайтед Стейтс — це катастрофальний занепад суспільної моралі, брак громадянських чеснот і самого духа свободи.

Запала гнітюча мовчанка. Аж тут нагодилася Настя.

— Чи довго ви ще будете тут теревенити? Он вечеря вже на вас чекає. Товариство полегшено зітхнуло.

II

Трапилося так, що наступної суботи Недопеченому боліли зуби (мав ще трохи своїх природних). Цим скористався Остап Полив'яний, якому теж кортіло „пописатися” в ролі доповідача. Його „коником” був французький письменник-мислитель Жан Жак Руссо.

Напевно присутні пам'ятають вікопомного Руссо і його славу дисертацію на тему „Чи впарі з розвитком наук і мистецтв поступає вперед і мораль людського суспільства?”

Присутні (був і Недопечений з підв'язаною челюстю) згідно закивали головами, цим самим даючи доповідачеві „зелене світло”.

— Не знаю — як кому, а мені Жан Жак Руссо здається справжнім провидцем людської долі. Адже з часу його дисертації минуло понад двісті років, а й досі найбільші брехуни з породи лівацьких лібералів та радикалів (не люблю це насіння!) не спромоглися заперечити висновку Руссо, його негативну відповідь на питання, сформульоване наголовком дисертації. Бож ясно: всілякі науково-технічні осяги, включно з останнім „штурмом неба”, не можуть заслонити сумну картину розпусти, вандалізму, „кіднапінгу” та „гайджекерства”, — взагалі розбуялої злочинності в країнах цивілізованого світу.

— Суша правда, стопроцентова! — гукнув знову непогамований Андрій, скориставши з того, що Полив'яний „мочив горло”. — Те „здобуття космосу” лише на руку атеїстам.

— Еге ж, еге ж: „Ми на небо полезем, разгонім всіх богів” — бундючилися ще в двадцятих роках комсомольські невігласи в „райській країні” — СССР. Та менше з тим. Погляньмо в самий корінь: звідки й чим живиться атеїзм, комунізм і всіляка подібна погань в сучасному світі?

Андрій аж підскочив: — Так звісно — звідки: Маркс, Енгельс, Ленін, Сталін.

— Но... — скривив обличчя Полив'яний: — це дуже примітивна, колгоспницька", радше лікнепівська відповідь. Я ж попереджав: дивімося у корінь. А ви танцюєте по верхах. Чарлз Дарвін! — ось корінь лиха. Ось перше джерело звихнення людства.

Андрій пересмикнувся, та не встиг: Полив'яний „рубав” далі, витягнувши в бік Андрія руку остероги. — Саме цей зарозумілий „біолог-зоолог”, поставивши в один ряд людину і мавпу як найближчого родича, спричинив несусвітнє баламутство. Він бо, Чарлз Дарвін, завдав важкого вдару божеському походженню людини, вбив духа у всіх легковірних людей, полишивши їм саме тіло. Ось що наробила Дарвінова теорія еволюції тваринного світу.

— А знаєте, — заблістів очима Андрій, — це все від „великого розуму”. Я сам замолоду морочив собі голову питанням: „Є Бог чи нема.” „Як почалося і розвинулося життя на Землі, а з тим і наш брат-людина?” Думав, мізукував — нічого доладу не виходило. Аж трапилося мені читати Винниченкову повість „Голота”. А там є такий симпатичний персонаж — дід Юхим, сторож у панському маєтку. І ото в розмові з далеко молодшим, але зневіреним і злістю напоєним наймитом Трохимом дід Юхим і каже: „В Бога, брате, вірити треба. Бо наш брат без віри в Бога — одна худоба і більш нічого... Треба держатися за Бога, бо як одірвешся, то й буде: що віл — усе одно.” Прочитав я ці золоті слова — і наче важка брила з плечей звалилась — так мені легко стало. Є Бог чи нема? — таке питання для мене не існує. Для мене важить те, що Він мусить бути. Людський розум неспроможний усе охопити, усе знати. Чи ми знаємо напевно, що з нами буде завтра? Чи, будуючи собі хату, ми можемо ручатися, що в ній житимемо? Але ми віримо, а тому й діємо, плянуємо і будуємо. І це є наше призначення, наше життя. Чи не так?..

— Зовсім так, рація! — найдужче гукнув Полив'яний. Але ти не дав мені докінчити: я ще маю сказати про згубні наслідки дарвінізму в американських школах, де й наші хлопці та дівчата вчаться.

— Алеж доповідь про тутешнє шкільництво і молодь за пляну доручено мені!

Гострий тон цієї заяви Безрідного віщував можливу суперечку. Андрій поспішив злагіднити атмосферу.

— Не сперечайтесь, бо сьогодні ще має доповідати наша господиня!

У дверях справді показалася Настя Безрідна і з вибачливим усміхом заявила: — На жаль, моя доповідь на тему „Чи вернемося ми на лани широкополі, де Дніпро і кручі?” ще не готова. Але готові вже голубці і добрий кавун. Тож прошу в ідальню!

III

Пора, дорогий читачу, відкрити тобі маленький секрет: автор цих рядків на перших двох суботніх „балаках” на фермі „Не журись” не був особисто, а зреферував їх на основі інформацій Полив'яного, частково Недопеченого. Не обійшлося, розуміється, без певної дози й моєї фантазії. Хіба могло бути інакше? Але на третю дискусійну суботу я прибув особисто і можу похвалитися, що був щиро вітаний. Щоправда, усе „п'ятірне гроно” мене більш-менш знало.

Але тут трапилась несподіванка: Довідавшись про моє прибуття на ферму, Настя Безрідна знову зрезигнувала з своєї носталгічної теми.

— Боюсь вашої критики, — призналась мені. Натомість вона подала мені деякі „цікаві кавалки” з двох перших суботніх „балаків”.

— Як же тепер буде — хто доповідатиме? — непорозуміло кліпав очима Полив'яний.

-- Я вже звук діри латати! -- вихопився Недопечений. Можу вам доповісти на актуальну тему: „Сучасний стан і перспективи Ізраїля”.

Знаючи Недопеченого як завзятого колись оунівця*), я сподівався, що він трошитиме вдрузки жидів. Та виявилось зовсім інше: Недопечений громив арабів, а ізраїльців явно фаворизував. Почав з того, що -- мовляв — ніхто в нинішнім зматеріялізованім світі не виявив стільки ідеалізму, самопожертви і сили духа як саме жиди, здобувшись на створення на землі давніх предків новочасної жидівської держави Ізраїль. За це їм можна вибачити як не все, то дуже багато.

-- Я знаю, — промовляв із щирістю і навіть хвилюванням у голосі Недопечений: — тут мені скажуть, що в першій та ще й другій десятилітті советської влади в Україні ніхто не залив стільки сала за шкіру українцям, як саме жиди чекісти, комісари, політруки. Так, це правда. Але що за жиди то були? То були виродки, інтернаціональна погань, яка не хотіла знати ні віри, ні мови своїх предків. Жиди-сіоністи — а саме їх я маю за справжніх жидів — ніде не лакомились на большевицький пиріг, не пхалися в ЧеКа, ГПУ та взагалі в апарат комуністичної здирищицької держави. І саме ці національні жиди-сіоністи створили Ізраїль. А ті, що йшли за Карлом Марксом, зрадивши віру і мову предків, здебільша загинули в тих самих в'язницях і концентраках, в яких попереду катували інших.

-- Шкода, що не всі погинули! — гукнув з місця Андрій. Та Недопечений навіть не глянув в його бік і вів далі.

-- Тепер ось арабський світ, Об'єднані Нації та навіть Советський Союз і Франція вимагають, щоб Ізраїль відійшов з нинішніх границь на карикатурні границі межі 1948 року. Чи можна це назвати інакше, як знущанням „в живі очі”? Що цього вимагають араби — це зрозуміле цілком: араби прагнуть ліквідації Ізраїля. Що цього вимагає Советський Союз — також зрозуміле: новочасний Ізраїль, з кордонами 1967 року, міцний внутрі і ззовні, становить найбільшу перешкоду до опанування Советами ключових позицій на Близькому Сході і в районі Перської затоки -- найбагатшому дотепер зложищі нафти. Про Об'єднані Нації не варто й мовити — вони цілком на повідку арабсько-советського бльоку.

Але тут є ще один цікавий і разом із тим обурливий момент: це так звана Організація Визволення Палестини (ОВП), що постала на ґрунті палестинських арабів-утікачів, розмішених у таборах головно Ливану та Сирії. (Попереду — років понад десять тому — гроно арабських утікачів було в Йорданії). Програма ОВП, з якою й не ховається, — це ліквідація Ізраїля й утворення на його місці Палестинської держави арабів. Неспроможна осягти цю мету в одвертій війні, ОВП діє з-за рогу, насилаючи на територію Ізраїля вишколені банди терористів-диверсантів, від яких терплять не так воєнні об'єкти, як мирна людність Ізраїльської держави (в тому й арабські жителі).

Ось тут необхідно додати: багато цих терористів спочатку були звичайними втікачами, які потребували даху над головою і праці для прожитку. Дах над головою і сяке-такє харчування та одяг вони дістали в таборах, організованих для них Високим Комісаром при Об'єднаних Націях. Але праці і сталого місця побуту арабські втікачі з Палестини не дістали, не почували, отже, левного ґрунту під ногами: це було безперспективне паразитарне животіння. Річ ясна, що в тім часі палестинські араби-втікачі радо прийняли б пропозицію поселитися в котрій-будь арабській країні, аби лише ця країна згоджувалась їх прийняти. Але про це Високий Комісар для справ утікачів та вигнанців не подбав, хоч раціональність саме такої розв'язки проблеми втікачів аж надто

очевидна. Та й незаселених теренів було досить і в Йорданії, і в Сирії, і в Савді-Арабії, а на початкове загосподарення можна було вжити чималі кошти, витрачені на паразитарні табори.

Було б наївно і навіть смішно припускати, що уряд Високого Комісара і взагалі Об'єднані Нації були аж такі сліпі, щоб не бачити цієї самотньої доцільної розв'язки проблеми палестинських утікачів. Очевидно, деінде „собаку закопано”: якісь (не можемо їх тут назвати) „миротворці” з ОН і світових потуг були дуже зацікавлені зберегти табори палестинських арабів — як осередки перманентного баламутства і неспокою на Середньому Сході. „Миrotворцям” конче хотілося поробити з палестинських утікачів „героїв помсти і руїни”, грізних диверсантів-терористів. Знайшлися гроші для придбання зброї, найнято (також за чималі гроші) „фахівців-інструкторів” диверсантсько-терористичного вишколу; навіть побудовано бункри і летунські майданчики. Чи могли це все зробити самі — бідні і голодні бездомники — втікачі!?

Ось так поступенно у таборах Високого Комісара зформовано кадри „партизанської палестинської армії”, з „елітарними” формаціями „гайджекерів” та „кіднаперів”. Чи ж не скандал!...

— Та в наш час куди не глянь — скрізь скандал і безглуздя! — вихопився темпераментний Андрій, — полісмени бояться одинцем патрулювати вулиці, поліцейні шефи просять людину, щоб сама себе оберігала від грабіжників і бандитів; кримінальники раз-у-раз хапають і мордують в'язничних наглядачів; учителі бояться ставити учням незадовільні оцінки... а оце вчора я прочитав у газеті, що поліція в Чикаго радить жінкам, нападеним грабіжниками, ніколи не ставити їм спротиву. Яке чудове захоочення бандитам!

Піднявся Остап Полив'яний (як господар ферми, він був ніби постійним головою „дискусійних вечорів”). — Даруйте, друже Андрію, але ваша репліка таки задовга. А доповідь, здається, ще не скінчена. Чи не так? — питально звернувся Полив'яний в бік доповідача.

— Слушно, — мовив Недопечений. — Я ще маю дещо сказати про свою „симпатію” — Організацію Об'єднаних Націй. У пресі ви не раз зустрічали характеристику ООН як пустомельної говорильні. Отже я хочу сказати, що такою вона є лише для світу віри і волі, віри в Бога — Творця і волі індивіда та суспільства. Для світу ж безвірництва і тотальної неволі, для атеїстів і комуністів сучасна ООН — дбайливий опікун. І я таки зовсім не розумію для чого Америка витрачає на цю говорильню такі великі суми грошей? Бож сліпо-му видно, що ООН держить курс на перманентну колотнечу на Близькому Сході. Найяскравішим доказом цього є те, що під їх опікунчим крилом табори палестинських утікачів стали справжнім інкубатором терористів-диверсантів. Адже ясно кожному, що в таборах, без праці, на дармових харчах, люди деморалізуються; зрештою, ні для кого не була секретом поява в таборах агітаторів-інструкторів і їх „політробота” щодо організації терористично-диверсантських груп. Якщо ООН цього не бачила, тоді, що вона робить взагалі?..

А візьміть проголошення в ЮНЕСКО В. І. Леніна (з нагоди дня його народження) великим гуманістом (так-так!). І нарешті останнє: підтримку палестинських терористів з-під знаку ОВП в їх вимозі допустити їх на Женевську мирову конференцію — хоч ОВП з її лідером Ясиром Арафатом зовсім не приховує, що вона прагне ліквідації Ізраїля.

А тим часом усі гучномовці голосять, що ООН — це „остоя миру і добробуту всього людства”. Таку несусвітню брехню практикували досі тільки кремлівські червоні сатрапи. Я скінчив.

Недопеченому довгенько аплодували.

Але я був свідомий неповности й необ'єктивности де в чому його доповіді і відразу зголосився до слова.

— Тільки недовго! — попередив Полив'яний. Бо пані Настя вже заглядала крадькома „на предмет вареників”.

„Та ми ж якісь політичні емігранти!” — з притиском кинув в бік господаря. — А зрештою, я постараюсь бути стислим. Доповідь була цікава, головні твердження цілком слушні. Але один важливий момент забуто, не висвітлено зовсім. А важливий він тому, що стосується майбутнього, отих якраз перспектив Ізраїля, які — згідно з темою — мав тут нам висвітлити, але на жаль, не висвітлив шановний доповідач.

Я поглянув убік Недопеченого і з приємністю константував спокійно-приятний вираз його обличчя.

— З преси нам відомо, — провадив я далі, — що деяка частина жидівських емігрантів з ССР, долетівши до Відня, „мінюють орієнтацію” — тобто замість Ізраїля летять чи пливуть в Америку (точніше в ЗСА і Канаду). Є і такі, що довше чи коротше жили в Ізраїлі, а тепер покидають його і намагаються дістатися до Америки й інших країн вільного світу. Дехто навіть звертається до советських консулів з проханням дозволу повернутися в ССР. Словом, Ізраїль вже значною мірою втратив свою первісну притягальну силу „фенікса, з попелу зродженого”. Ентузіязм відзискання утраченої перед двома тисячами літ Батьківщини гасне, стали наяв труднощі й небезпеки воскреслого Ізраїля, звідусіль оточеного ворогами. Не слід забувати, що людність Ізраїля ледве сягає трьох мільйонів, з того майже третина — араби. Через свою малочисельність жиди неспроможні були бодай частинно колонізувати здобуті у війні 1967 року обширні терени Синайського півострова, як також збільшити свої енкляви в окупованому Прийорданні. Це було і є Ахіллесовою п'ятою, особливо в обличчі близько мільйонної маси арабів-утікачів, з ласки Об'єднаних Націй ще й досі бездомних, бо живуть у провізоричних таборах.

У цій ситуації жиди мусіли б за всяку ціну вже найближчих років подвоїти або й потроїти кількість своєї людности в Палестині, довівши її принаймні до 6-7 мільйонів. І цього можна досягти. Але не демонстраціями в Москві чи перед советськими амбасадями в Америці та Зах. Європі, а масовим переселенням до Палестини жидів із ЗСА, де їх є понад 6 мільйонів. Розуміється, жиди-багачі не захочуть покинути Америку. Але вони не відмовляться дати грубі гроші на переселення жидів незаможних. Аби лише ці останні запалились таким патріотичним піднесенням, аби лише якийсь новітній Герцль розбудив в американській жидівській громаді той дух жертвенного завзяття, що порушав загонами Хагани 1947-48 рр. у Палестині. Поза цим я не бачу майбутности в Ізраїля”.

Недопечений устав з свого місця, підійшов і з почуттям потис мої долоні. — Я знав, що ви мене доповните. Вийшло дуже файно: я не потребую тепер прикінцевого слова.

Підійшов і Полив'яний. — От і гаразд. Бо господиня вже нас чекає з вечерею. Наступна тема: „Американські зміни повоєнних років очима новоприбульців (грінорів)”, — закінчив урочистим тоном.

IV

Найближчого четверга прийшов мені лист від Остапа Полив'яного такого змісту: „Недопечений знову занедужав. Отже доповідь його мусимо

перенести надалі, а цієї суботи доповідатиме новий гість — відомий ерудит-оригінал Піро Гавдеамус. Його „висватав” для нашого товариства той же Недопечений. Доповідь обіцяє бути вельми актуальною і контроверсійною, що видно вже з самої назви: „До наших руських джерел”. А піднаголовок: „Коріння недуги меншовартісности і наших політичних невдач”. Обов’язково приїжджайте”.

Я щиро зрадів: дана тема мене дуже цікавила, бо у мене самого в голові на цю тему нуртували різні за і проти, які треба було „провентилувати”. Дивувало мене лише те, що досі я нічого не чув про „відомого ерудита-оригінала” з таким екзотичним прізвиськом Гавдеамус.

На фарму „Не журись” я приїхав цього разу опівдні, щоб мати час познайомитися з доповідачем. І тут мене чекала несподіванка: виявилось, що Піро Гавдеамус — мій давній близький знайомий, співучасник і фактичний „бос” колишньої „Товариської Культури” в Н. Тоді він називався Гордій Финтик і мав чудову дружину на ім’я Ада, Адочка.

Несподіваную зустріччю Финтик був не менше вражений, ніж я. Але що були сторонні, то він, непомітно мені моргнувши, представився як Піро Гавдеамус. Пізніше, коли ми були тільки вдвох, я запитав його про Адочку.

— Відійшла геть. З власної охоти.

— А „Невидюща красуня”?

— Вийшла заміж. Зрідка мені пише.

Я помітив, що мої питання не дуже „до душі” Финтикові-Гавдеамусові і переключився на тему майбутньої доповіді.

*
**

Вже з перших речень доповідача дехто з присутніх непорозуміло підносив брови і ззирався з сусідом. Та Финтик-Гавдеамус на це не зважав.

„Найбільше наше лихо в тому, що ми похопилися прийняти як своє національне ім’я термін Україна, українці, чим сами себе відтяли від кореня, зробили себе людьми без племені-роду. Бо що там хто не казав би, скільки б не посилався на писані джерела і на народні пісні, а проте ясно, що наше національно-історичне ім’я таки Русь, русичі, або русини. Отож і Руська Земля, руський народ, руський язык-мова. Ім’я ж Україна завжди було частковим і відносним, відносно тих наших земляків, що перебували в центрі нашої національної території. Про Руську Землю, про Руську славу, Руських воїнів говорять не тільки князі престольного Києва, їх воєводи і дружинники в добі Київської Русі (згадати б Святослава Ігоревича, Володимира Мономаха, Ярослава Мудрого з його „Руською Правдою”). Про це саме говорить великий Богдан (Хмельницький); про це два століття пізніше говорить Головна Руська Рада у Львові. Врешті маємо „Історію України-Руси” історика Михайла Грушевського, ученого з світовим ім’ям і першого нашого новітнього президента.

Дозвольте! — не втерпів Полив’яний: Таж Грушевський не цурався імени Україна, а навпаки — ставить на перше місце.

Гавдеамус поглянув на нього з жалем:

— Алеж інші наші „розумники” вже оминають термін Русь і цим допомагають сусідові цілком собі Русь привласнювати. Тут я мушу наголосити величезну для нас шкоду нашого самозречення руської спадщини, — замість того, щоб за неї держатися обома руками, бо це наш корінь.

Вже на початках своєї національної свідомости, коли я був учнем

середньої школи, мені довелося зустрінутись із оцим жалюгідним відпекуванням, зреченням усього руського в нашому мововжитку під претекстом, що то „кацапське”. Був у тій школі невеличкий гурток осіб, мабуть, сім-вісім так званих тоді „свідомих українців”, що зобов’язалися скрізь і завжди поза клясою вживати тільки українську мову — і то чисту, без будь-яких російських чи польських домішок. За кожний мовний огріх вивуваєть платив до каси гуртка „штраф” — три копійки. Нашим арбітром був молодий учитель — шеф гуртка „свідомих українців” (мабуть, він його й організував — чи не з доручення УЮС-у — Української Юнацької Спілки). Розуміється, він був для нас незаперечний авторитет. Але пригадуючи ген-ген пізніше його „арбітраж”, я виразно бачив, що він був людиною без філологічної освіти, а подруге — фанатичним послідовником Нечуя-Левицького, теоретика „чистої селянської мови”. (У практиці, як знаємо, він сам не міг укластися в рамки „селянської мови”).

Отож наш „арбітр” оголосив „кацапськими” цілу низку слів, які до того часу ми вживали як українські, а саме: буханка (хліба), сковорода, скоро, домашній, множество, одвіт. Натомість звелів нам писати до наших записників: пательня, буханець, хутко, хатній, сила-силенна, відповідь. (Якимсь чудом у мене зберігся той записник).

Між іншим, пізніше — в роках т. званої українізації за большевицьких часів — такі фанатики-пуристи спричинились до зайвої і тому шкідливої заміни українських з діда-прадіда слів (але які „виглядали наче московські”) позиченими словами з мов західноєвропейських переважно латинського походження.

— Приклади. Дайте приклади! — гукнув Андрій.

— Ну ось, наприклад, масакра зам, різня, різанина; амбасадор замість посол; пропозиція зам. предложення; фортеця зам. твердиня, кріпость, куртина зам. заслона, пертракція зам. переговори. Головне тут у шкідливій відмові від східнослов’янської спадщини, відступлення її москвинам і цим зміцнювання їх позицій як „збирачів земель руських”. А тим часом наша „генеральна лінія” мала б бути цілком протилежна: скрізь і завжди підкреслювати, що якраз ми — справжні русичі, руські люди, що саме Україна має найбільші підстави — географічні й історичні — вважати себе Руссю *par excellence*, бо є законним спадкоємцем великої держави минулого — Київської Русі.

Я особисто переконаний, що оте почуття неповноцінності, яке нам так дошкулює і зумовлює численне дезертирство та зраду своєї спільноти, спричинене не стільки довготривалою бездержавністю, скільки обірванням багатьох аспектів історичного паса, що лучив нас з нашою руською колискою. І до цього обірвання, особливо в культурно-політичній ділянці, ми ще й сьогодні сами доброхіть причиняємось. І не крадькома, не соромлячись, а з одвертим чолом і бравадою 105% патріота, що прагне ні в чім не бути подібним до москвина.

А тим часом москвини — якщо брати найголовніше — культурний аспект — вийшли з нашого ж таки Києва, його культурою головані ще навіть при Петрові І Реформаторові. Згадати хоча би Стефана Яворського, Теофана Прокоповича, низку чільних военначальників і дипломатів при російських царях-самодержцях.

Отже мало того, що „московское государство” (з часу Петра І — „російська імперія”) перехопило київсько-руську спадщину, скориставши з нашого лихоліття — спершу за татаро-монголів Батия, а пізніше за двобічних наїздів Польщі та Криму — то ще й ми самі бокували від свого предківського руського, бо на ньому була тепер незаконна печатка Москви. Ясна річ, що таке

примітивне, сліпе русобобофство тільки й могло провадити нас на стежку меншовартісності й дезертирства з рідного поля.

Отже я кличу: Не віддаваймо москвинам спадщини колись славної й могутньої Київської Русі! Не потребуємо ніяких мовних запозичень у поляків, німців чи в стародавньому Римі та Греції, коли маємо багатий мовно-культурний скарб русичів Мономаха та Ярослава Мудрого .

Скінчивши й витираючи хусточкою чоло, „ерудит” бачив, що не всі присутні оплескували його: дуже вже незвичні були для них міркування доповідача.

Першим узяв слово Остап Полив'яний.

Незвичайно цікава, але й контроверсійна доповідь, яка потребує довшої надуми й „пережовування”. Тому я пропоную обговорення її перенести на наступну суботу — з тим, що шановний доповідач має дати кожному з нас короткий конспект чи радше тези своєї доповіді. Я маю друкарську машинку і можу ще сьогодні надрукувати 7 чи 8 прим. тез для роздачі. Тоді наступної суботи кожен буде, як то кажуть, „цілком підкованим”.

Слушно! — почувлися голоси. Та зразу ж піднявся Гавдеамус.

Я в принципі вітаю пропозицію нашого господаря. Вона свідчить про бажання серйозно і докладно обміркувати весь комплекс порушених у доповіді питань. Та, на превеликий жаль, я завтра мушу вирушати до Канади і повернуся не раніш як за тижнів три-чотири. Я радо залишу вам тези (вони у мене готові) для розмноження і вручення колегам. А зараз я хотів би ще зробити невеличке доповнення доповіді.

Згода, згода! --- впало декілька голосів. Лише Безрідний промимрив щось про вечерю.

„Я хочу доповнити доповідь одним-двома ілюстративними моментами, які щойно пригадав. Вони, на мій погляд, дуже вимовні, як живі шматочки життя, що не дають себе заглушити жадними надуманими теоретичними спекуляціями.

Під час Другої світової війни, десь у першій половині 1943 р., мені довелося провадити допит двом партизанам із загону Ковпака. Це були звичайні українські селяни віком понад сороківку, які прийшли вночі в своє рідне село, не знаючи, що його пару годин перед тим зайняли „українські націоналісти” — партизани з-під знаку ОУН. Під час допиту виявилось, що один з них „ковпаківців” передше був у „націоналістах” і навіть мав з „ковпаківцями” збройну сутичку. Я почав гарненько розпитувати — що спонукало його „змінити віхи”.

Я пішов у партизани, щоб бити німців, а націоналісти посилали мене бити руських! відповів мені цей малонисьменний селянин-колгоспник. Вони мені кажуть, що я — українець. Може й так. А тільки я знаю, що я руський. І покійний батько мені казав: „Що хахол, що кацап — однаково не німець, а руський”.

Другий момент. Це вже було в Баварії після капітуляції III-го Райху. Почувши, що нібито в околиці Кавфбойрена організовується табір українських збігців-„діпі”, я оставив родину в невеликому німецькому селі і рушив до Кавфбойрена на розвідини. По дорозі до мене прилучився ще один українець, що мандрував з такою ж метою. Щойно ввійшли ми в передмістя, бачимо величеський дім, а з нього лунає українська пісня. По голосах чути: співають хлопці й дівчата, співають гарно, не по-п'яному.

Зайдемо — це ж наші — кажу до супутника.

Ми піднялись на ганок — і відразу нам увічі впада рудий клапоть паперу на стіні з написом „Тут живуть руські”.

Ми переглянулись.

— Остівці... — кажу я: українці. Бо й пісня і напис по-українському. Зайдімо.

Але супутник відмовився: — Хто його зна, може там вже орудує якийсь політрук-комсомолец... Також, мабуть, українець, але нам з такими не по дорозі.

А пісня лунала-тужила:

„Козаче-соколе, візьми мене із собою на Україну далеку”.

Співали „руські”.

Третій момент, що його я ніколи не забуду, трапився мені вже в Америці, у великій фабриці радіо та телевізійних апаратів. Фабрика мала декілька цехів (відділів) і в одному з них — саме де я працював — форманом був атлетичної будови закарпатець, що прибув до Америки малим хлопцем із родителями. Родинне ім'я його було Іван, але в фабриці його чомусь називали з-французька „Жан”, а деколи навіть „руський Жан”. У його відділі і взагалі в цілій фабриці працювало багато „діпстів”, головню слов'янського походження: українців, росіян, поляків, бо тут вони могли порозумітися з „начальством” своєю мовою: сам власник фабрики був росіянин, старий емігрант (ще з 1917 року), формани здебільша також розуміли слов'янські мови.

Довідавшись, що „в старім краю” я був учителем, „руський Жан” подеколи (зокрема в часі обідньої перерви) підходив до мене перекинутися парою слів про те, про се. В цеху було декілька справжніх росіян-москвинів з колишньої армії Денікіна-Врангеля. Вони, зрозуміло, зверталися до Жана російською (московською) мовою і страшенно обурювалися: як це так, що „руський Жан” їх мало розуміє. „Прiтворюється, сукін син!” — стиха говорили. А Жан цілком щиро їм казав: „Ваша мова якась покручена. От Гордій (і він кивком голови вказував на мене) говорить чистою руською мовою”. А я ж розмовляв із ним виключно по-українському.

Я спочатку намагався Жанову „руську свідомість” якось транспонувати, перевести на українські тори. Але мої заходи успіху не мали.

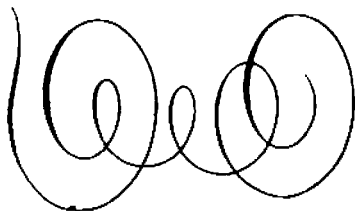
— Нехай буде й Україна! — вже ніби згоджувався впертий закарпатець. І тут же додавав: Алеж це руська Україна. Бо ми таки з діда-прадіда руські.

Так „припечатав” мої заходи українізувати його „руський Жан”. Тут вже справді, як то кажуть, для розумного досить.

Дякую, що мене вислухали.

*
**

Гавдеамус справді другого дня виїхав і на протязі місяця не було його в наших околицях. Не було фізично, а дух його — неспокійний і цинічний — явно крутився між нами. У всякому разі, товариство згадувало „ерудита” кожної суботи.

ЩО ТАКЕ КАЛЕНДАР?

Слово календар походить від латинського „calendarium”, а це знову від слова „calendae”, яким означувало початок кожного місяця.

Основою кожного календаря є астрономічні зміни дня й ночі, періоди місяця й пори року. День і ніч, себто доба, у всіх народів уже від найдавніших часів правила на означення короткого протягу часу. Довший протяг часу, наприклад рік або ряд років, під такий спосіб мірення не підходив, тому всі народи почали користуватися місяцем і його астрономічними змінами від одної повні до другої і цей протяг часу також у багатьох мовах задержав назву місяця. Рік після всіх майже календарних систем виносив дванадцять місяців по 29 і по 30 днів. Але що ні рік, ні час обороту місяця не вказують круглого числа днів, тому поставали різні системи для обчислювання часу, а кожна система тим самим творила окремий календар.

На протязі віків постало багато календарів; деякі з них задержалися ще по нинішній день. З важніших це календарі: єгипетський, грецький, жидівський, китайський, перський, юліанський і ліліанський або григоріанський.

ЄГИПЕТСЬКИЙ КАЛЕНДАР

У старинних єгиптян мірилом часу був рік, що складався з 12 тридцятиденних місяців і 5 додаткових днів. Цей період часу відповідав більшменш протягові часу, в якому відбулися розливи Нілю, а саме Ніль, головна ріка Єгипту, виступала з берегів що 365 днів і 6 годин. Через кожних чотири роки розливи відбувалися на один день пізніше і тому початок року автоматично посувався взад. У зв'язку з цим на протязі 1461 років зміни в природі, тобто пори року і розливи Нілю, відбувалися тільки 1460 разів, значить лишався зайвий рік. Щоб його усунути, єгипет-

ські астрономи завели так званий період Сиріюса, що зачинався днем першого місяця в момент сходу зірки Сирія. Зайвий рік зовсім відкидали і цей період охоплював 1460 соняшних років.

ГРЕЦЬКИЙ КАЛЕНДАР

Основою числення часу у греків був спочатку місячний рік, зложений з 12 місяців по 29 і 30 днів. Згодом установили вони період восьми років, в якому до другого, п'ятого і восьмого додавали по місяцеві. З огляду на те, що цей період вказував різницю півтора доби, грецький астроном Ментон в 430 році перед Христом, запропонував 19-річний період, в якому 12 років мало б по 12 місяців, а 7 по 13 місяців. Різниця виносила тільки $\frac{1}{4}$ доби. В часах Арістотеля, астроном Каліпп зладив період 76 років, в якому рік обіймав $365\frac{1}{4}$ днів, тобто такий сам, що і в юліанському календарі.

ЖИДІВСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Жидівський рік оснований на рухові місяця довкола землі і ділився на звичайний і переступний. Звичайний рік мав 12 місяців, а переступний 13. Днів в місяці є 29 і 30. Від греків прийняли жиди ментонський, 19-літній період. Початком доби вважають жиди захід сонця. Уживаний тепер у жидів календар походить щойно з XI століття по Христі і уложив його рабін Гігель Ганасі.

ПЕРСЬКИЙ І КИТАЙСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Перський календар подібний був до єгипетського. Рік складався спершу з 365 соняшних днів і ділився на 12 місяців по 30 днів. Крім цього додавали по 5 днів до кожного року. В XI столітті перський календар змінили і від того часу що чотири роки

почали додавати по одному днів. Потім це робили ще п'ять років.

Основою китайського календаря є місяць і соняшний рік при 19-річному періоді, в якому сім років має по 13 місяців, а решта по 12. Місяць зачинається повнею: доба ділиться на 12 годин.

ЮЛІАНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Юліанський календар постав в 46 р. по Христі в часі панування Юлія Цезара. Спочатку римський календар вносив 304 днів і ділився на 10 місяців, а саме: березень, квітень, травень, червень, липень, серпень, вересень, жовтень, листопад і грудень. Коли римляни завоювали Єгипет, прийняли вони від єгиптян їх календар і додали ще два місяці: січень і лютий. Щоб як слід урегулювати справу календаря, Юлій Цезар запросив з Єгипту астронома Созігена і цей зладив новий календар, який зберігся до наших часів під іменем юліанського.

Юліанський календар має $365\frac{1}{4}$ днів. На кожні чотири роки, три були звичайні і числили 365 днів, а четвертий був переступний при 366 днях. За переступний рік вважали той, якого два останні числа без решти діляться на чотири. Додатковим в переступному році був день 24 лютого, який рахували два рази. Початком року був перший день березня, а основним роком числення 707 рік від заснування Риму. Пізніше початок року перенесено на день 1 січня. Юліанський календар прийняла церква на Нікейському соборі в 325 році по Христі.

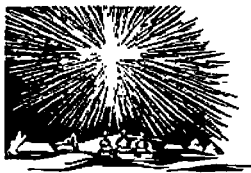
Соняшний рік вносить 365.2422 дня, а за юліанським календарем $365\frac{1}{4}$. Наслідком цього постає там різниця, а саме 0.0078 дня менше. Ця різниця протягом 128.5 років нарос-

тає до одного дня, так що юліанський календар постійно відбігає від початку сонячного року. В XVI столітті ця різниця вносила вже 10 днів. Тоді то астроном Людвик Лілій зладив проєкт нового календаря, який затвердив папа Григорій XIII і видав наказ завести такі зміни: замість 5 жовтня 1582 р. вважати 15 жовтня 1582 р. і переступним роком вважати кожний четвертий рік, але ті роки, що кінчаються двома зерами, вважати звичайними, крім тих, що діляться без решти на чотири. Новий календар названо григоріанським або новим стилем, хоч у дійсності повинен він називатися ліліанським в честь свого творця.

Різниця між юліанським і григоріанським календарями вносила в 1582 р. 10 днів, в 1700 р. 11 днів, в 1800 р. 12 днів, а тепер вносить 13. Обидва ці календарі християнські, це значить, що числять початок ери від народження Христа, а цілий рік присвячений або пам'яті святих або різним християнським торжествам. Християнський календар в юліанському стилі датується від VI століття і є твором римського абата Діонізія Егізіна. Прийнявся він дуже поволі. Католицька Португалія прийняла його в XV віці, православна Росія щойно в XVIII віці, а єгипетські копти не узнають його по нинішній день.

Ця сама історія була й з календарем в новому стилі. Німці, як протестанти, довго не хотіли його прийняти, бо трактували це як наказ папи і прийняли його щойно в 1700 р. Англія прийняла його ще пізніше, а саме 1752 р., однак перед тим уряд мусів побороти великий спротив населення, який в багатьох випадках мав кривавий перебіг. Сьогодні новий стиль обов'язує серед усіх культурних націй, за винятком церков східних обрядів.

Січень - January

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 П	Боніфатія, мч.	НАЙМ. ХР., ВАС. ВЕЛ.
2 20 В	Ігнатія священномученика	Сильвестра, папи
3 21 С	Юліяни, мч.	Малахії пр., Гордія, мч.
4 22 Ч	Анастасії, мч.	Собор 70 Апостолів
5 23 П	10 мучеників у крети	Навечір'я Богоявлення
6 24 С	Навечір'я Різдва, Євгенії	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСП.
7 25 Н	РІЗДВО ХРИСТОВЕ	Н. ПО ПРОСВ. Соб. Ів. Хр.
8 26 П	СОБОР ПР. БОГОРОДИЦІ	Юрія, Омеляна
9 27 В	Степана, первомуч.	Полісвкта, мч.
10 28 С	Мучеників у Нікомидії	Тетяни, мч.
11 29 Ч	Дітей убитих у Вифлєсмї	† Теодосія, пр.
12 30 П	Анісії, мч., Зотика, пр.	Гр. з Нісси, Дометіяна, пр.
13 31 С	Меланії Римлянки, пр.	Єрмила і Стратоніка, мч.
14 1 Н	НАЙМЕНУВАННЯ ХР., ВАС.	30 Н. п. ЗШЕСТЯ. От. із С.
15 2 П	Сильвестра, папи	Павла і Івана, пр.
16 3 В	Малахії пр., Гордія, мч.	Поклін оковам Ап. Петра
17 4 С	Собор 70 Апостолів	† Антонія Великого пр.
18 5 Ч	Навечір'я Богояв., Теопемпта	Атанасія і Кирила св.
19 6 П	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСПОДНЕ	Макарія з Єгипту, пр.
20 7 С	Собор Івана Хрестителя	† Євтимія Великого, пр.
21 8 Н	ПО. ПРОСВ., Юрія, гр.	31 Н. п. ЗШЕСТЯ. Мак. ісл.
22 9 П	Полісвкта, мч.	Тим., ап., Тимотея ап.
23 10 В	Григорія з Нісси, Домет., пр.	Климентя, свцм.
24 11 С	† Теодосія Вел., пр.	Ксені Римлянки, пр.
25 12 Ч	Тетяни, мч.	† Григорія Богослова
26 13 П	Єрмила і Стратоніка, мч.	Ксенофонта і Марії, пр.
27 14 С	От. із Синаю і Раїфи, Ніни	† Перен. мощів Ів. Золото.
28 15 Н	31 по ЗШЕСТЯ. Павла і Івана	32 Н. п. ЗШЕСТЯ. Єф., пр.
29 16 П	Поклін оковам Ап. Петра	Перен. мощів Іг. Богонос.
30 17 В	† Антонія Вел., пр.	ТРЬОХ СЯТИТЕЛІВ
31 18 С	Атанасія і Кирила, олекс.	Кира й Івана чуд.

Лютий - February

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Ч	Макарія прелодобного	Трифона, мч.
2 20 П	† Євтимія Вел., пр.	СТРІТЕННЯ ГОСПОДНЕ
3 21 С	Максима, ісп., Неофіта, мч.	Симеона й Анни, прор.
4 22 Н	32 після ЗШЕСТЯ ; Тим., ап.	Н. про МИТ. І ФАР.
5 23 П	Климента, свц., Агатам.мч.	Агафії, мч.
6 24 В	Ксені Римлянки, пр.	Вукола, пр.
7 25 С	† Григорія Богослова	Партенія, пр.
8 26 Ч	Ксенофонта і Марії, пр.	Теодора Тирона, вмч.
9 27 П	† Перен. мощів Івана Золот.	Никифора, мч.
10 28 С	Єфрема із Сирії, пр.	Харлампія, мч.
11 29 Н	про МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ	Н. про БЛ. СИНА , Власія
12 30 П	ТРЬОХ СВЯТИТЕЛІВ	Мелетія з Антіохії, свт.
13 31 В	Кира й Івана, чуд.	Мартиніяна, пр.
14 1 С	Трифона, мч.	† Кир. ап. Слов'ян, Авк.
15 2 Ч	СТРІТЕННЯ ГОСПОДНЕ	Онисима, ап.
16 3 П	Симеона й Анни, прор.	Памфила і порфірія, мч.
17 4 С	Ісидора, пр.	Теодора Тирона, вмч.
18 5 Н	ПРО БЛУД. СИНА, АГАФ.	М'ЯСОПУСНА , Льва, папи
19 6 П	Вуксла, пр.	Архипа, ап.
20 7 В	Партенія, пр.	Льва Катанського, свт.
21 8 С	Теодора Тирона, вмч.	Тимот., пр., Євстахія свт.
22 9 Ч	Никифора, мч.	Відн. мощів у Євгенії
23 10 П	Харлампія, мч.	Полікарпа із Смирни
24 11 С	Власія, свц.	† 1 і 2 найд. Гол. Ів. Хр.
25 12 Н	М'ЯСОПУСНА , Мелетія	СИРОПУСНА , Тарасія свт.
26 13 П	Мартиніяна, пр.	Порфірія з Гази, свт.
27 14 В	† Кирила, ап. Слов'ян, Авкс.	Прокопія Декаполіта, ісп.
28 15 С	Онисима, ап.	Василія, пр.

Бережень — March

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 16 Ч	Памфила і Порфірія, мч.	Євдокії, прпмч.
2 17 П	Теодора Тирона, вмч.	Теодота, свщ.
3 18 С	Льва, папи Рим.	Євтр. Клео. і Василіс. мч.
4 19 Н	СИРОПУСНА , Архипа, ап.	1 ПОСТУ , Герасима, пр.
5 20 П	Льва Катанського свт.	Конона, мч.
6 21 В	Темотея, пр. Євстахія, свт.	42 мучеників з Аморії
7 22 С	Відн. мощів у Євгенії	Василія й інших муч.
8 23 Ч	Поликаarpa із Смирни, свщ.	Теофилакта, ісп.
9 24 П	† 1 і 2 Найд. Гол. Івана Хр.	† 40 мучеників із Севасти
10 25 С	Тарасія, свт.	Кодрата й інших муч.
11 26 Н	1 ПОСТУ , Порфірія, свт.	2 ПОСТУ , Софронія, свт.
12 27 П	Прокопія Декаполіта, ісп.	Теофана, пр. Григорія
13 28 В	Василія, пр.	Перен. мощів Никиф. свт.
14 1 С	Євдокії, прпмч.	Венедикта, пр.
15 2 Ч	Теодота, свщ.	Агапія й інших муч.
16 3 П	Євтропія, Клеоніка, мч.	Савина і Папи, муч.
17 4 С	Герасима, пр.	Олексія, пр.
18 5 Н	2 ПОСТУ , Конона, мч.	ХРЕСТОПОК . Кирила
19 6 П	42 Мучеників з Аморії	Хризанта і Дарії, мч.
20 7 В	Василія й інших муч. в Херс.	От. убит. у ман. св. Сави
21 8 С	Теофилакта, ісп.	Якова, ісп.
22 9 Ч	† 40 мучеників із Севасти	Василії, свщ.
23 10 П	Кодрата й інших муч.	Никона, прпмч.
24 11 С	Софронія з Єрусалиму, свт.	Захарії, пр., Артем. свт.
25 12 Н	ХРЕСТОПОК . Теофана, пр.	4 П. БЛАГ. ПР. БОГОР.
26 13 П	Перен. мощів Никиф. свт.	Собор Архан. Гавриїла
27 14 В	Венедикта, пр.	Матрони, мч.
28 15 С	Агапія й інших муч.	Іларіона, пр. Поклони
29 16 Ч	Савина і Папи, муч.	Марка пр., Кирила, мч.
30 17 П	Олексія, пр.	Івана Ліствичника, пр.
31 18 С	Кирила з Єрусалиму, свт.	Іпатія, пр.

Квітень - Апрі́л

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

к. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Н	4 ПОСТУ, Хризанта і Дарії	5 ПОСТУ, Марії Єгип. пр.
2 20 П	Отц. вбитих у ман. св. Сави	Тита, чуд.
3 21 В	Якова, ісп.	Никити, ісп.
4 22 С	Василія, сщмч. Поклони	Йосифа і Юрія пр.
5 23 Ч	Никона, прмч., учнів його	Теодула й Агатопада, мч.
6 24 П	Захарії, пр., Артемона, свт.	Свтихія, свт., Методія, ап.
7 25 С	БЛАГОВІЩЕННЯ ПР. БОГОР.	Георгія, еп.
8 26 Н	5 ПОСТУ, Собор Арх. Гавр.	КВІТНА (Вербна) НЕДІЛЯ
9 27 П	Матрони, мч.	Євсихія, мч.
10 28 В	Іларіона, пр., Стефана, чуд.	Терентія й ін. муч.
11 29 С	Марка, пр. Кирила, мч.	Антипи, свц.
12 30 Ч	Івана Лівичника, пр.	ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР (Страст.)
13 31 П	Іпатія, пр.	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ
14 1 С	Марії Єгиптянки, пр.	ВЕЛИКА СУБОТА
15 2 Н	КВІТНА (Вербна) НЕДІЛЯ	ВОСКР. ХРИСТОВЕ
16 3 П	Никити, ісп.	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК
17 4 В	Йосифа і Юрія пр.	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК
18 5 С	Теодула й Агатопада, мч.	Івана, Віктора, пр.
19 6 Ч	ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР (Страсти)	Івана Староп., пр.
20 7 П	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ	Теодора Трихини, пр.
21 8 С	ВЕЛИКА СУБОТА	Януарія, свц.
22 9 Н	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	НЕДІЛЯ ТОМИНА
23 10 П	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК	† Юрія, великомученика
24 11 В	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК	Сави Стратилата, мч.
25 12 С	Василія, ісп.	† Марка, ап. і сван.
26 13 Ч	Артемона, свц.	Василія, свмч.
27 14 П	Мартина, папи р., ісп.	Симеона, свц.
28 15 С	Архистарха, Пуда, Троф. ап.	Язона і Сосипатра, ап.
29 16 Н	НЕДІЛЯ ТОМИНА,	НЕДІЛЯ МИРОНОСИЦЬ
30 17 П	Симеона, пр., Акакія, еп.	† Якова ап., брата Ів. Бог.

Травень - Мау

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 В	Івана, пр.	Єремії, прор.
2 19 С	Івана Староп., пр.	Атанасія В., свт.
3 20 Ч	Теодора Трихини, пр.	† Теодосія Печ., пр.
4 21 П	Януарія, свц.	Пелагії, мч.
5 22 С	Теодора Сикеота, пр.	Ірини, мч., Никифора, пр.
6 23 Н	НЕДІЛЯ МИРОНОСИЦЬ	Н. про РОЗСЛАБЕНОГО
7 24 П	Сави Стратилата, мч.	Поява Чес. Хр., Акакія, мч.
8 25 В	† Марка, ап. і еван.	† Івана Богослова, ап., Арс.
9 26 С	Василя, свц.	† Перен. м. св. Миколая
10 27 Ч	Симеона, свояка Христа	† Симеона Зилота, ап.
11 28 П	Язона і Сосипатра, ап.	† Кирила і Methodія, ап.
12 29 С	9 Мучеників з Кизики	Єпіфанія і Германа, свт.
13 30 Н	НЕД. про РОЗСЛАБЕНОГО	НЕДІЛЯ про САМАРЯНКУ
14 1 П	Єремії, проп.	Ісидора, мч.
15 2 В	Атанасія Вел., свт.	Пахомія Вел., пр.
16 3 С	† Теодосія Печ., пр.	Теодора Осв., пр.
17 4 Ч	Пелагії, мч., Славомира	Андроніка й ін. апостолів
18 5 П	Ірини, мч., Никифора, пр.	Теодота, Петра і Дениса
19 6 С	Іова Многострадального	Патрікія, еп. й ін. муч.
20 7 Н	НЕДІЛЯ про САМАРЯНКУ	НЕДІЛЯ про СПІПОРОДЖ.
21 8 П	† Івана Богослова, ап. Арсен.	† Кностантина і Олени
22 9 В	† Перен. моцїв св. Миколая	Василиска, мч.
23 10 С	† Симеона Зилота, ап.	Михаїла, ісп.
24 11 Ч	† Кирила і Methodія, ап. Сл.	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ
25 12 П	Єпіфанія і Германа, свт.	† З Найд. Голови Ів. Хр.
26 13 С	Глікерії, мч.	Карпа, ап.
27 14 Н	НЕДІЛЯ про СПІПОРОДЖ.	НЕД. ОТЦВ Терапонта
28 15 П	Пахомія Великого, пр.	Никити, пр.
29 16 В	Теодора Осв., пр.	Теодосії, препмч.
30 17 С	Андроніка й ін. апостолів	Ісаакія, пр.
31 18 Ч	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	Єрмія, ап., Єрмея, мч.

Червень - June

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 П	Патрикія, еп. й ін. муч.	Юстина філософа, мч.
2 20 С	Талалея, мч.	Никифора, ісп.
3 21 Н	НЕД. ОЦІВ, † Конст. і Ол.	ЗШЕСТЯ СВ. ДУХА
4 22 П	Василиска, мч.	ПРЕСВЯТОЇ ТРОЙЦІ
5 23 В	Михайла, ісп., Євфрос. Пол.	Доротея, свщ.
6 24 С	Симеона Дивногорця, пр.	Висаріона, Іларіона, пр.
7 25 Ч	† З найд. голови Ів. Хр.	Теодота, свщ. Богдана
8 26 П	Карпа, ап.	Теодора Тирона, вмч.
9 27 С	Терапонта, свщ.	Кирила Олександрійськ.
10 28 Н	ЗШЕСТЯ СВЯТОГО ДУХА	НЕДІЛЯ ВСІХ СВЯТИХ
11 29 П	ПРЕСВЯТОЇ ТРОЙЦІ	† Вартоломея і Варн., ап.
12 30 В	Ісаакія, пр.	Онуфрія, пр., П. Атонськ.
13 31 С	Єремія, ап., Єрмея, мч.	Акилини, мч.
14 1 Ч	Юстина філософа, мч.	ПРЕСВ. ЄВХАРИСТІЯ
15 2 П	Никифора, ісп.	Амоса, прор., Єроніма, пр.
16 3 С	Лукиліяна й ін. муч.	Тихона з Амагуні, свт.
17 4 Н	НЕДІЛЯ ВСІХ СВЯТИХ	2 після ЗШЕСТЯ, Мен. й ін.
18 5 П	Доротея, свщ.	Леонтія, мч.
19 6 В	Висаріона, Іларіона, пр.	† Юди Тадея, ап.
20 7 С	Теодота, свщ., Богдана	Методія Патар., свщ.
21 8 Ч	ПРЕСВЯТА ЄВХАРИСТІЯ	Юліяна з Тарсу, мч.
22 9 П	Кирила Олександрійського	ХРИСТА ЧОЛОВІКОЛЮБ.
23 10 С	Тимотея, свщ.	СОСТР. ПР. БОГОРОДИЦІ
24 11 Н	2 після ЗШЕСТЯ Вартоломея	3 після ЗШЕСТЯ, Р. ІВ.ХР.
25 12 П	Онуфрія і Петра Атонського	Февронії, прмч.
26 13 В	Акилини, мч.	Давида, пр.
27 14 С	Єлисея, прор., Методія, свт.	Самсона, пр.
28 15 Ч	Амоса, прор., Єроніма, пр.	Перен. м. Кира й Івана
29 16 П	ХРИСТА ЧОЛОВІКОЛЮБЦЯ	ПЕТРА І ПАВЛА, В. Ап.
30 17 С	СОСТР. ПР. БОГОРОДИЦІ	† Собор 12 Апостолів

Липень - July

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

к. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 Н	3 після ЗШЕСТЯ, Леонтія	4 п. ЗШЕСТЯ, Косми і Дам.
2 19 П	† Юди Тадея, ап.	† Полож. Ризи Пр. Богор.
3 20 В	Методія Патар., свц.	Якинта, мч.
4 21 С	Юліяна з Тарсу, мч.	Андрея з Крети, свт.
5 22 Ч	Євсевія, свц.	† Атанасія Атонського, пр.
6 23 П	Агрипини, мч.	Сісоя Великого, пр.
7 24 С	РІЗДВО ІВ. ХРЕСТИТЕЛЯ	Томи й Акакія, пр.
8 25 Н	4 після ЗШЕСТЯ, Февронії	5 після ЗШЕСТЯ, Прокопія
9 26 П	Давида, пр.	Панкратія, свц.
10 27 В	Самсона, пр.	† Антонія Печерського
11 28 С	Пер. мощів Кира й Івана чуд.	Ольги, Ukr. кн. Евфимії
12 29 Ч	ПЕТРА І ПАВЛА , Верх. Ап.	Прокла й Іларія, мч., Мих.
13 30 П	† Собор 12 Апостолів	Соб. Архангела Гавриїла
14 1 С	Косми і Дам'яна, чуд.	Акили, ап.
15 2 Н	5 піс. ЗШЕСТЯ, Пол. Ризи П.Б.	6 п. ЗШЕСТЯ, † Волод. В.
16 3 П	Якинта, мч.	Атиногена, свц.
17 4 В	Андрея з Крети, свт.	Марини, мч., Богдана
18 5 С	† Атанасія Атонського, пр.	Якинта, Омеляна, мч.
19 6 Ч	Сісоя Великого, пр.	Макрини, пр., Дія. чуд.
20 7 П	Томи й Акакія, пр.	† Іллі Пророка
21 8 С	Прокопія, Вмч.	Симеона й Івана, пр.
22 9 Н	6 після ЗШЕСТЯ, Панкратія	7 п. ЗШЕСТЯ, Марії Магд.
23 10 П	† Антонія Печерського, пр.	Трофима, Теофіли й ін.
24 11 В	Ольги, кн. Київ, Евфимії	† Бориса і Гліба, кн. Хрис.
25 12 С	Прокла й Іларія, мч., Мих.	† Успення св. Анни
26 13 Ч	Собор Архангела Гавриїла	Єрмолая, свц., Параскевії
27 14 П	Акили, ап.	† Панталеймона, влмч.
28 15 С	† Володимира В., кн. Укр.	Прохора, Никанора й ін.
29 16 Н	7 після ЗШЕСТЯ, Атиногена	8 п. ЗШЕСТЯ, Калініка, мч.
30 17 П	Марини, мч., Богдана	Сили Силуана й ін. ап.
31 18 В	Якинта, Омеляна, мч.	Євдокима, прав.

Серпень - Август

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 С	Макрини, пр.	7 Макавейських Муч.
2 20 Ч	† Іллі Пророка	Перен. мощів Стефана
3 21 П	Симеона й Івана, пр. Єзик.	Ісаака, Далмата і Фав. пр.
4 22 С	Марії Магд. Фоки, свц.	7 молодців з Єфезу, мч.
5 23 Н	8 після ЗШЕСТЯ , Трофима	9 п. ЗШЕСТЯ , Євсигн. мч.
6 24 П	† Бориса і Гліба, Христини	ПРЕОБРАЖЕННЯ ГОСП.
7 25 В	† Успення св. Анни	Дометія, прмч.
8 26 С	Єрмолая, свц., Параскевії	Омеяна, ісп.
9 27 Ч	† Панталеймона, влмч.	† Матія, апост.
10 28 П	Прохора й ін. апост.	Лаврентія, архид. і мч.
11 29 С	Калніка, мч.	Євпла, мч.
12 30 Н	9 після ЗШЕСТЯ , Фотія, мч.	10 п. ЗШЕСТЯ , Фотія, мч.
13 31 П	Євдокима, прав.	Максима, ісп.
14 1 В	7 Макавейських муч.	Міхея, прор.
15 2 С	Перен. мощів Стефана	УСПІННЯ БОГОРОДИЦІ
16 3 Ч	Ісаака, Далмата, Фавста, пр.	Діюмида, мч.
17 4 П	7 молодців з Єфезу, Євдокії	Мирона, мч.
18 5 С	Євсигнія, мч.	Флора і Лавра, мч.
19 6 Н	10 після ЗШЕСТЯ , Пр. Госп.	11 п. ЗШЕСТЯ , Андрія Стр.
20 7 П	Дометія, прмч.	Самуїла, прор.
21 8 В	Омеяна, ісп.	Таддея, ап., Васси. мч.
22 9 С	† Матія, апост.	Агатоніка, мч.
23 10 Ч	Лаврентія, архид. і мч.	Луппа, мч. Іриная, свц.
24 11 П	Євпла, мч.	Свтиха, свц.
25 12 С	Фотія й Аникити, мч.	Вартоломея і Тита, ап.
26 13 Н	11 після ЗШЕСТЯ , Максима	12 п. ЗШЕСТЯ , Адріяна
27 14 П	Міхея, прор.	Пімена, пр.
28 15 В	УСП. ПР. БОГОРОДИЦІ	Мойсея, пр., Августина
29 16 С	Діюмида, мч.	† Усік. Голови Ів. Хрест.
30 17 Ч	Мирона, мч.	Олексан. Ів. і Павла, свт.
31 18 П	Флора і Лавра, мч.	† Полож. Пояса Богород.

Вересень — September

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 С	Андрея Страт. й ін. з ним	† Поч. цер. року, Симеона
2 20 Н	12 після ЗШЕСТЯ, Самуїла	13 піс. ЗШЕСТЯ, Маманта
3 21 П	Таддея, ап., Васси, мч.	Антима, свщ., Теокт., пр.
4 22 В	Агатоніка, мч.	Вавили, свщ. Мойсея, пр.
5 23 С	Іриней, свщ.	Захарії, прор.
6 24 Ч	Стиха, свщ.	Чудо арх. Михаїла, Євд.
7 25 П	Вартоломея і Тита ап.	Созонта, мч.
8 26 С	Адріана і Наталії, мч.	РІЗДВО ПР. БОГОРОДИЦІ
9 27 Н	13 після ЗШЕСТЯ, Пімена	14 п. ЗШЕСТЯ, Як. й АН.
10 28 П	Мойсея, пр., Августина свт.	Минодо. Митрод. й ін. мч.
11 29 В	† Усік. Голови Ів. Хр.	Теодори, пр.
12 30 С	Олександра, Ів. і Пав. свт.	Автонома, свт.
13 31 Ч	† Полож. Пояса Богородиці	Корнилія, свщ.
14 1 П	† Поч. цер. року, Симеона	ВОЗДВ. ЧЕСН. ХРЕСТА
15 2 С	Маманта, мч., Івана Постн.	Никити. влмч.
16 3 Н	14 після ЗШЕСТЯ, Антима	15 п. ЗШЕСТЯ, Єфримії
17 4 П	Вавили, свщ., Мойсея, прор.	Соф., Віри, Над., і Лю. мч.
18 5 В	Захарії, прор.	Євменія, еп. і чуд.
19 6 С	Чудо арх. Михаїла, Євдоксія	Трофима й ін. муч.
20 7 Ч	Созонта, мч.	Євстатія, влмч. й ін. з ним
21 8 П	РІЗДВО ПР. БОГОРОДИЦІ	Кодрата, ап.
22 9 С	Якими й Анни, Севиріяна	Фоки, свщ., Йони, прор.
23 10 Н	15 після ЗШЕСТЯ, Минодори	16 п. ЗШЕСТЯ, Зач. Ів. Хр.
24 11 П	Теодори, пр.	Теклі, првмч.
25 12 В	Автонома, свт.	Єфрозини, пр.
26 13 С	Корнилія, свщ.	† Івана Богослова, ап.
27 14 Ч	ВОЗДВ. ЧЕСН. ХРЕСТА	Каллістрата і дружини
28 15 П	Никити, влмч.	† Харитона, пр.
29 16 С	Євфимії, влмч.	Кіріяка, пр.
30 17 Н	після ЗШЕСТЯ, Соф. Віри	17 п. ЗШЕСТЯ, Григ. еп.

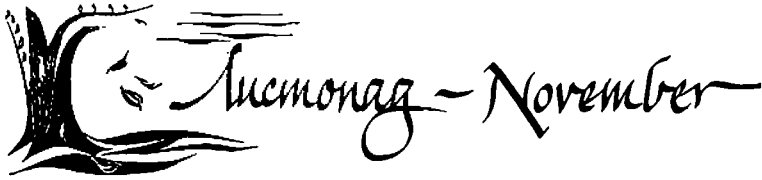
Жовтень — October

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 П	Єменія, еп. і чуд.	ПОКР. ПР. БОГОРОДИЦІ
2 19 В	Трофима, й ін. муч.	Кипріяна, свц., Юстина
3 20 С	Євстахія, вмч., й ін. з ним	Діонисія Ареоп., свц.
4 21 Ч	Кодрата, ап.	Єротей, свц., Франциска
5 22 П	Фоки, свц., Йони, прор.	Харитини, мч.
6 23 С	Зачаття Івана Хрест.	† Томи, апост.
7 24 Н	після ЗШЕСТЯ, Теклі	18 п. ЗШЕСТЯ, Сер. і Вах.
8 25 П	Євфрозими, пр.	Пелагії, пр.
9 26 В	† Івана Богослова, апост.	† Якова Алфея, ап.
10 27 С	Каллістр. і друж. його, Ніла	Євламп. і Євламπίї, мч.
11 28 Ч	† Харитона, пр.	Филипа, діяк. Теофана, пр.
12 29 П	Кіріяка, пр.	Прова і ін. муч. Косми, пр.
13 30 С	Григорія, еп. Вірменії, свц.	Карпа й ін. муч.
14 1 Н	18 п. ЗШЕСТЯ, ПОК. ПР. Бог.	19 п. ЗШЕСТЯ, Параскевії
15 2 П	Кипріяна, свц., Юстина мч.	Євтимія, пр., Лукіяна, мч.
16 3 В	Діонисія Ареоп., свц.	Лонгина сотника, мч.
17 4 С	Єротей, свц., Франциска	Осії, прор., Андрія, прмч.
18 5 Ч	Харитини, мч.	Луки, ап. і еванг.
19 6 П	† Томи Апост.	Йоїла, прор., Івана Рись.
20 7 С	Сергія і Вахна, мч.	Артемія, вмч.
21 8 Н	19 після ЗШЕСТЯ, Пелагії	20 п ЗШЕСТЯ, Іларіона
22 9 П	† Якова Алфея, ап.	Аверкія, чуд., Прибислава
23 10 В	Євлампія і Євламπίї, мч.	Якова, ап.
24 11 С	Филипа, діяк. Теофана, пр.	Арети, мч. Теофіла, мч.
25 12 Ч	Прова й ін. муч., Косми, пр.	Маркіяна і Мартирія, мч.
26 13 П	Карпа й ін. муч.	Димитрія Великомуч.
27 14 С	Параскезії з Тернова, пр.	Нестора, мч.
28 15 Н	20 після ЗШЕСТЯ, Євтимія	21 п. ЗШЕСТЯ, Параскевії
29 16 П	Лонгина сотника, мч.	Анастасії, прмч., Артемія
30 17 В	Осії, прор., Андрія, прмч.	Зеновія і Зеновії, мч.
31 18 С	† Луки, ап. і еванг.	Стахія й ін. ап.

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліянський:	Григоріянський:
1 19 Ч	Йоїла, прор., Ів. Риль.	Косми і Дам'яна, чуд.
2 20 П	Артемія, влмч.	Акиндина й ін. муч.
3 21 С	Іларіона Вел., пр.	Акемпсима, й ін муч.
4 22 Н	21 після ЗШЕСТЯ , Аверкія	22 п. ЗШЕСТЯ , Йоаннікія
5 23 П	Якова, ап.	Галактіона, мч.
6 24 В	Арети, мч., Теофіла, мч.	Павла, свт.
7 25 С	Маркіяна і Мартирія, мч.	Лазаря, пр.
8 26 Ч	Димитрія Великомуч.	† СОБ.МИХАЙЛА АРХ.
9 27 П	Нестора, мч.	Матрони, пр.
10 28 С	Параскевії, мч.	Ераста, Олімпа, Радіона,
11 29 Н	22 після ЗШЕСТЯ , Анастасії	23 п. ЗШЕСТЯ , Теодора
12 30 П	Зиновія і Зеновії, мч.	† Йосафата, свц., Ніля, пр.
13 31 В	Стахія й ін. ап.	† Івана Золотоустого, свт.
14 1 С	Косми і Дам'яна, чуд.	† Филипа, апост.
15 2 Ч	Акиндини й ін муч.	Гурія, Самона й Авіва
16 3 П	Акемпсима, й ін муч	† Матея, ап. і сванг.
17 4 С	Йоаннікія Вел., пр.	Григорія Неокес., чуд.
18 5 Н	23 після ЗШЕСТЯ , Галактіона	24 п. ЗШЕСТЯ , Платона
19 6 П	Павла, свт.	Авдія, пр., Варлаама, мч.
20 7 В	Лазаря, пр.	Григорія, пр., Прокла, свт.
21 8 С	† СОБОР МИХАЙЛА АРХ.	СВ.ЕД. В ХРАМ ПР. БГРЦ.
22 9 Ч	Матрони, пр.	Филимона й ін. апост.
23 10 П	Ераста, Олімпа, Родіона, ап.	Амфіложія і Григорія, еп.
24 11 С	Віктора, мч., Теодора Студ.	Катерини, Влмч.
25 12 Н	24 після ЗШЕСТЯ , Йосафата	25 п. ЗШЕСТЯ , Климента
26 13 П	† Івана Золотоустого, свт.	Аліпія Стовпника, пр.
27 14 В	† Филипа, апост.	Якова, мч., Палладія, пр.
28 15 С	Гурія, Самона й Авіва, ісп.	Стефана, крмч.
29 16 Ч	† Матея, ап. і сванг.	Парамона, мч.
30 17 П	Григорія Неокес., чуд.	† Андрія, ап.

Грудень - December

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 С	Платона і Романа, мч.	Наума, прор.
2 19 Н	25 після ЗШЕСТЯ , Авдія	26 п. ЗШЕСТЯ , Авакума
3 20 П	Григорія, пр., Прокла, свт.	Софонії, прор.
4 21 В	ВВЕД. В ХРАМ ПР. ВГРЦ.	Варв, влмч., Івана Дам., пр.
5 22 С	Филимона й ін. апост.	† Савви Осв., пр.
6 23 Ч	Амфілохія і Григорія, еп.	МИКОЛАЯ Чудотв., свт.
7 24 П	Катерини, влмч., Меркурія	Амвросія, свт.
8 25 С	Климента, папи, Петра, еп.	Патапія, пр.
9 26 Н	26 після ЗШЕСТЯ , Аліпія	27 п. ЗШЕСТЯ, НЕП. ЗАЧ.
10 27 П	Якова, мч., Палладія, пр.	Мини й ін. муч.
11 28 В	Стефана, прмч.	Даниїла стовпника, пр.
12 29 С	Парамона, мч.	Спиридона, пр.
13 30 Ч	† Андрія, ап.	† Ореста, Євгенія і ін. муч.
14 1 П	Наума, прор.	Тирса, Левкія й ін. мч.
15 2 С	Авакума, прор.	Єлевтерія. свщ., Павла
16 3 Н	27. після ЗШЕСТЯ , Софонії	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ
17 4 П	Варвари, влмч., Івана Дам.	Даниїла, прор.
18 5 В	† Савви Осв., пр.	Севастіян, мч., й інших
19 6 С	МИКОЛАЯ Чудотворця, свт.	Боніфатія, мч.
20 7 Ч	Амвросія, свт.	Ігнатія Богоносця, свт.
21 8 П	Патапія, пр.	Юліанії, мч.
22 9 С	† НЕПОР. ЗАЧ. БОГОРОДИЦІ	Анастасії, влмч.
23 10 Н	28 після ЗШЕСТЯ , Мини	Пер Різдв. Отців
24 11 П	Даниїла стовпника, пр.	Навеч. Різдв. Євгенії
25 12 В	Спиридона, пр.	РІЗДВО ХРИСТОВЕ
26 13 С	† Ореста, Євгена, й ін. муч.	СОБОР ПР. БОГОРОДИЦІ
27 14 Ч	Тирса, Левкія, й ін. муч.	СТЕПАНА Первомученика
28 15 П	Єлевтерія, свщ., Павла, пр.	Мучеників у Нікомидії
29 16 С	Аггея, прор.	Дітей у Вифлеємі вбитих
30 17 Н	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ , Даниїла	НЕД. ПО РІЗДВІ , Анісії
31 18 П	Севстіяна, мч. й інших	Меланії Римлянки, пр.

Енциклопедія — НЕОБХІДНА КНИЖКА
ДОМА І В ШКОЛІ!

- Подбайте, щоби в кожній публічній бібліотеці була повна і стисла двотомова

Енциклопедія України

В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

UKRAINE: A CONCISE ENCYCLOPAEDIA

Том 1-ий \$45.00 ← **ЦІНА** → **Том 2-ий \$60.00**

Хто замовить ОБА ТОМИ платить \$94.50

Замовлення і належність ТІЛЬКИ ЧЕКАМИ або ПОПІТОВИМИ
ПЕРЕКАЗАМИ (М.О.) слати:

**To: UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.
30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07302**

УКРАЇНСЬКИЙ КОНГРЕСОВИЙ КОМІТЕТ АМЕРИКИ

вітає

найстаршу братську установу

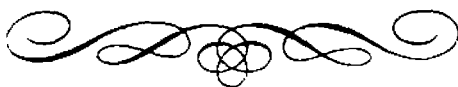
УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

в рядах якого є десятки тисяч українців трьох поколінь.

УНСоюз створили в минулому столітті українські поселенці в Америці. Їхні нащадки розбудували і зміцнили цю братську установу, і дали почин в 1940-му році до оснування Українського Конгресового Комітету Америки.

Вітаємо все Членство Українського Народного Союзу, Головному Урядові бажаємо йти шляхом наміченим піонерами, — для збереження української національної ідентичності в ЗСА і ширення правди про землю наших дідів і батьків — Україну.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА в ЗСА

найстарша й довший час одинока українська наукова установа, яка тепер разом з іншими нашими науковими установами творить і презентує вільну українську науку, якої не існує в окупованій ворогом Україні з його русифікаторською політикою і режимом терору.

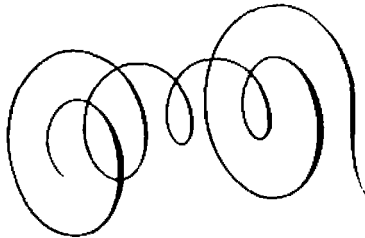

ПЕРЕСИЛАЄ СЕРДЕЧНИЙ ПРИВІТ УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ

як тій найвидатнішій українській братській установі у вільному світі, яка гуртує в своїх рядах найбільше число вільних українських людей та поклала великі заслуги для української культури, зокрема науки, як фундатор-видавець 2-томової англomовної Енциклопедія Ураїнознавства й багатьох інших важливих і вартісних творів.

НТШ А бажає УНСоюзові дальшого блискучого розвитку для добра всієї української спільноти і всім нам дорогої української справи.

УПРАВА

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ! • ЧИТАЙТЕ! • ПОШИРЮЙТЕ!

СВІТЛО THE LIGHT

ВИДАЮТЬ ОО. ВАСИЛІЯНИ

ВИХОДИТЬ ЩО МІСЯЦЯ У ВИГІДНІМ ДО
ЧИТАННЯ ФОРМАТІ З ГАРНОЮ, МИСТЕЦЬ-
КОЮ ОБГОРТКОЮ.

ПЕРЕДПЛАТА ТІЛЬКИ 6.00 ДОЛ. РІЧНО.

Адреса :

The Basilian Press

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: 535-6483

Ваші знайомі чи рідні будуть Вам вдячні весь
рік, коли як Різдвяний Дарунок замовите для
них „СВІТЛО”

• • •

ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІЯН

ІЗ ВЛАСНОЮ ПЕРЕПЛЕТНЕЮ

виконус сумлінно й за умірковані ціни всякі
друкарські роботи: ЧАСОПИСИ, ЖУРНАЛИ,
КНИЖКИ, ВІДОЗВИ, АФШІ, ЛЕТЮЧКИ,
КАНЦЕЛЯРІЙНІ ДРУКИ, КОВЕРТИ, ВІЗИ-
ТІВКИ, ВЕСІЛЬНІ ЗАПРОШЕННЯ, ДРУКИ
У ДВОХ АБО И БІЛЬШЕ БАРВАХ, ТОЩО.

The Basilian Press

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: 535-6483

**КУРАТОРІЯ ФОНДУ
ДЛЯ ВИДАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ
СПАДЩИНИ
БОГДАНА КРАВЦЕВА
ПРИЙМАЄ ПЕРЕДПЛАТУ
І ПОЖЕРТВИ**

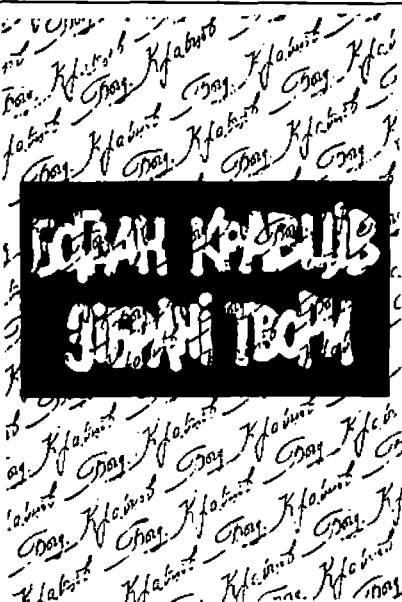
на продовження публікації поетичної, літературної і публіцистичної спадщини

БОГДАНА КРАВЦЕВА

ПЕРШИЙ ТОМ — повна збірка поетичної творчості — вже появився друком і є в продажу.

ДРУГИЙ ТОМ — наукові й літературознавчі праці — готовий до друку.

ТРЕТІЙ ТОМ — публіцистична творчість в обороні української культури і літератури перед нищенням і фальсифікацією в поневоленій Батьківщині — у підготовці до друку.

Ціна	у передплаті	Після появи друком
За всі ТРИ ТОМИ	\$ 35.00	\$ 45.00
ЗА ПОДИНОКІ ТОМИ		
I ТОМ (Поезія)		\$ 15.00
II ТОМ (Наукові й літературознавчі праці)	\$ 12.00	\$ 15.00
III ТОМ (Переклади поезій)	\$ 12.00	\$ 15.00

ЗАМОВЛЕННЯ

Замовляю:

Всі ТРИ ТОМИ .....

I ТОМ .....

II ТОМ .....

III ТОМ .....

МОЯ ПОЖЕРТВА НА ВИДАННЯ ТВОРІВ .....

Залучую чеком суму .....

Ім'я і прізвище .....

Адреса: .....

Чек виставляти на: B. KRAWCIW PUBLISHING FUND
Замовлення, передплату і пожертви висилати:

B. KRAWCIW PUBLISHING FUND
с/о Ulana M. Diachuk
Ukr. Natl. Assn. Inc.
30 Montgomery Street, 3rd Floor
Jersey City, N.J. 07302

НАУКОВО-ДОСЛІДНЕ ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Науково-Дослідне Т-во Української Термінології — НДТУТ — це наймолодша українська установа в США, заснована в 1971 р. продовжує працю Інституту Української Наукової Мови при ВУАН у Києві, що в 30-их роках був заборонений радянською владою.

НДТУТ об'єднує українських мовознавців і професіоналістів, зацікавлених студіями української мови і термінології з метою складання англійсько-українських і українсько-англійських термінологічних словників. Крім цього НДТУТ сприяє і допомагає українським науковцям видавати свої твори.

Засоби для реалізації своїх наукових плянів НДТУТ черпає з пожертв і переписаних спадщин членів НДТУТ і громадян. Всі пожертви можуть бути відтягнені від податків.

НДТУТ закликає всіх громадян до співпраці з НДТУТ шляхом вписування в члени, шляхом несення матеріальної підтримки для здійснення наукових і видавничих плянів НДТУТ.

Протягом останніх шести років НДТУТ видало такі корисні і потрібні для кожного українця книжки:

„СЛОВНИК СЛІВ, У ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ НЕ ВЖИВАНИХ” проф. І.Огієнка з передмовою проф. П. Ковалева, 162 ст., тверда оправа, ціна \$ 5.00, 1973 р. (вичерпаний).

„КОРОТКИЙ СЛОВНИК СИНОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ” за редакцією письм. В. Волкова, проф. Наталії Пазвняк, д-ра К. Т. Церкевича, проф. Д. Б. Чопика і проф. Н. Щербини, 225 ст., близько 12 тис. слів, (близько 4,500 синон. рядів), тверда оправа, ціна \$ 8.00, 1975 рік.

„ПРАВОПИСНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ” за ред. проф. Яр. Б. Рудницького і д-ра К. Т. Церкевича, 800 ст. друку, близько 65 тис. слів, тверда оправа, ціна \$ 15.00, 1979 рік. (Опрацьований на основі словників Гр. Голоскевича, О. Ізюмова, В. Сімовича, О. Панейка і І. Огієнка та за „харківським” правописом).

НДТУТ приготує до друку такі праці:

„АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ СЛОВНИК” збірного авторства, близько 500 ст. друку, 40 тис. термінів, фраз або речень; віддається до друку при кінці 1979 р..

„УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС” проф. Яр. Б. Рудницького, близько 90 ст., 6-те видання поправлене і доповнене, ціна \$ 3.00 з пересилкою.

НДТУТ не продає своїх друкованих праць, але жертвує їх громадянам в очікуванні, що вони своїми жертвами покрийть кошти друку і видатки НДТУТ.

З нагоди Нового Року НДТУТ вітає УНСоюз і його членство, жертводавців, співпрацівників і членів НДТУТ, і бажає їм сили, здоров'я та успіхів у праці для добра українського народу.

За Управу НДТУТ

Любов Коваль, секретар

Кость Т. Церкевич, голова

RESEARCH SOCIETY for UKRAINIAN TERMINOLOGY, Inc.

c/o N. HAWRYLKO, Attorney at Law.

34 East 7th Street

New York, N.Y. 10003

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

Вільне Слово

ПОШИРЮЙТЕ!

"ВІЛЬНЕ СЛОВО" — це ілюстрований часопис, що вірно слугує інтересам цілого українського народу.

"ВІЛЬНЕ СЛОВО" — приносить завжди цікаві статті на різні теми, репортажі і вістки з українського життя та світу.

"ВІЛЬНЕ СЛОВО" — демаскує облуду ворожої московсько-більшевицької пропаганди і ширить ідею визволення України.

РІЧНА ПЕРЕДПЛАТА

Канада: \$15.00 ЗСА і інші країни: \$16.00

Літунською поштою — Канада: \$32.00 ЗСА і інші країни: \$40.00

ВИДАННЯ "ВІЛЬНОГО СЛОВА":

1. К. Біда: "НА ВЕРШИНАХ ІДЕЇ І ФОРМИ" — вичерпано
2. М. Приходько: "ДАЛЕКИМИ ДОРОГАМИ", повість — вичерпано
3. Календар "СЛОВО" на роки: 1961- 1978 — по..... 2.00
4. В. ШЕЛЕСТ: "КНЯЖА УКРАЇНА У СЛОВІ О ПОЛКУ.... вичерпано
5. В. Андрієвський: "МИКОЛА ЛИСЕНКО", монографія.. вичерпано
6. Тарас Шевченко, збірник статей..... вичерпано
7. Інж. А. Кущинський: "ТРИЗУБ З ХРЕСТОМ І БЕЗ ХРЕСТА, вичерпано
8. С. Росоха: "СОЙМ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ".....3.00
9. Проф. д-р Е. Жарський: "УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА..." вичерпано
10. Л. Р. Ю. Ланилів: "УКРАЇНСЬКИЙ СТУДЕНТ", англ. вид... 3.00
11. Проф. А. Стефан: "ЗА ПРАВДУ І ВОЛЮ"..... 10.00
12. Проф. А. Стефан: "ПРЕЗИДЕНТ АВГУСТИН ВОЛОШИН" ... 15.00
13. P. G. Stercho: "DIPLOMACY of DOUBLE MORALITY"..... \$ 15.00

ВИДАННЯ "ПРОБОЄМ":

1. С.Н. Будко: "ТАВРО МЕФІСТОФЛЯ", п'єса на 3 дії.....2.00
2. Б. Ромен: "ОСТАННІЙ РЕЙС" на водах океану.....3.00
3. С.Н. Будко: "ВЕСНА", три п'єски для дітей.....2.00
4. С.Н. Будко: "КАЗКИ".....2.00
5. Ю. Сірий: "ЧАРІВНИЦЯ", новеля.....2.00
6. М. Ласовська: "ПІД ЧОРНИМ НЕБОМ", роман.....3.50
7. Проф. д-р П. Стерчо: "КАРПАТО-УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА" 10.00
8. Інж. Василь Прохода: "ЗАПИСКИ НЕПОКІРЛИВОГО"..... 10.00
9. В. Рибак: "ЗМОВА НА ЖИТТЯ ПРЕЗИДЕНТА КЕННЕДІ" вичерпано
10. Михайло Шарик: "З ВІДДАЛІ 50 ЛІТ".....10.00
11. В. Рибак: "ОСТАННЯ ЦАРАЄВА"..... 10.00
12. М. Шарик: "ВАЖКИМИ ШЛЯХАМИ КАНАДИ"..... 10.00

*Хто замовить усі ці книжки, той отримає їх за половину ціни!
А якщо хтось вже має якусь із них, той може її комусь подарувати,
як різдвяний культурний подарунок!*

Замовлення надсилати на адресу "Вільного Слова":

VILNE SLOVO 196 Bathurst St., Toronto, Ont., M5T 2R8, Canada

З громадою і для громади!

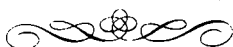
В ощадностях наше майбутнє!

УКРАЇНЬКА ШАДНИЦЯ

UKRAINIAN SAVINGS & LOAN ASSOCIATION

1321-1323 W. Lindley Avenue

Philadelphia, Pa. 19141

- Платить високі відсотки, а саме:
від біжучих ощадностевих конт 5¼;
від сертифікатів 5½-7¼, залежно від суми і чаєу, на який їх вкладається.
- Кожнеkonto має Державне Забезпечення, F.S.L.I.C., до суми \$40,000.
- Для бажаючих купити дім, підприємство, чи будь-яку посілість, Українська Шадниця дає позики (mortgages) на дуже логідних умовах сплати.
- Для своїх членів дає правні і нотаріяльні поради; згрошевлює заробітні і соціально-обезпеченеві чеки; продає державні бонди; видає подорожні чеки (Travelers Cheques), грошеві перекази (Money Orders) і т. п.
- Працюючі у власних підприємствах, або в таких, що не забезпечують їх пенсійним фондом, можуть відкрити в Шадниці пенсійнеkonto — IRA, вкладаючи на це по \$1,500 річно. Гроші зложені на пенсійнеkonto від-тягається опісля від приходового податку (Income Tax).
- Години праці: Кожного дня, крім суботи, від години 9:00 рано до 3:00 по пол.; в п'ятницю до 7:00 вечора.
- Телефон Української Шадниці: DA 9-7080, DA 9-7081.

ЩО ДІСТАЄТЕ ЗА ГРОШІ ЗЛОЖЕНІ У „САМОПОМОЧІ” — ЧІКАГО

1. НАЙВИЩІ ПРОЦЕНТИ

- * Звичайне conto заробляє 6 %
- * Шер дрефти (чекове conto) заробляє 6 %
- * Сертифікати:
  - \$ 500 вложені на 1 рік заробляють 6.50 %
  - \$ 2,000 вложені на 2 роки заробляють 6.75 %
  - \$ 4,000 вложені на 3 роки заробляють 7.00 %
  - \$ 5,000 вложені на 4 роки заробляють 7.50 %
  - \$ 1,000 вложені на 5 або 6 років заробляють 7.75 %
- * Пенсійні conta заробляють 8 %

2. КВИТКИ НА ВИГРАШ АВТА Й ІНШИХ НАГОРОД

За кожних 250 долярів, вложених на conto одноразово, одержуєте один квиток і можете виграти такі речі:

* нове авто	* кольорову телевізію
* патефон-стеріо	* радіоприймач
* фотоапарат	* ровер
* жін. ручний годинник	* муж. ручний годинник

3. БЕЗПЛАТНЕ ЖИТТЄВЕ ОБЕЗПЕЧЕННЯ ДО СУМИ \$ 2,000

Кожен, хто має ощадностеве conto у „Самопомочі” дістає зовсім даром життєве обезпечення до висоти \$ 2,000, залежно від віку і суми грошей на conto. Кошти обезпечення платить Каса „Самопоміч”.

4. КОЖНЕ ІНДИВІДУАЛЬНЕ КОНТО Є ЗАБЕЗПЕЧЕНЕ ФЕДЕРАЛЬНИМ УРЯДОМ ДО ВИСОТИ 40,000 ДОЛЯРІВ.

Пенсійні conta забезпечені до 100,000 долярів.

SELFRELIANCE FEDERAL CREDIT UNION

2351 West Chicago Avenue ■ Chicago, Ill. 60622

Tel.: (312) 489-0520

„ЧЕРЕЗ ОЩАДНІСТЬ ДО КРАЩОГО ЗАВТРА”

УКРАЇНСЬКА ШАДНИЦЯ „ПЕВНІСТЬ”
SECURITY SAVINGS AND LOAN ASSOCIATION

Головні Бюра:

936 N. Western Avenue
Chicago, Ill. 60622
(312) 772-4500

Філія:

2166 Plum Grove Road
Rolling Meadows, Ill. 60008
(312) 991-9393

УРЯДОВІ ГОДИНИ:

Понеділок:	9 — 3	9:30 — 8
Вівторок:	9 — 3 і 6 — 8	9:30 — 4
Четвер:	9 — 3	9:30 — 4
П'ятниця:	11 — 8	9:30 — 8
Субота:	9 — 1	9:30 — 12:30

СЕРЕДА: закрито

Платимо на всіх родах ощадностей найвищу дивіденду дозволену законом, нараховувану щоденно й виплачувану квартално.

Пропонуємо Вам наступні Сертифікати:

Депозит	Час	Відсотки	Одержуєте у річному відношенні
1,000 дол.	3 місяці	5 3/4 %	5.92 %
1,000 дол.	1 рік	6 1/2 %	6.72 %
2,000 дол.	2 1/2 року	6 3/4 %	6.98 %
5,000 дол.	4 роки	7 1/2 %	7.79 %
1,000 дол.	6 років	7 3/4 %	8.06 %
1,000 дол.	8 років	8 %	8.45 %

- Шадити можна поштою.
- Ніякий інший Банк чи Шадниця більше не платить!
- Українська Шадниця „Певність” дає повну фінансову обслугову, на яку дозволяє закон.
- Вогнетривалі скринки для переховування цінних речей.
- Простора площа для паркування авт.
- Всі шадничі конта обезпечені до висоти 40 тис. доларів.

Щадіть в Українській Шадниці „Певність”, найбільшій українській фінансовій установі у вільному світі!

Майно Шадниці „Певність” перевищило суму 43 мільйони доларів.

AN EVERLASTING, THAT WILL ENHANCE A VACANT WALL WITH THE SPIRIT OF AN ORIGINAL PAINTING, AND SERVE OUR CHILDREN AND GENERATIONS TO COME WITH A BETTER VISUAL REMINDER OF OUR HERITAGE AND THE IMPORTANT PERSONAGES AND EVENTS OF UKRAINIAN HISTORY

"Bohdan Kmelnytsky Entering Kiev on Christmas Eve 1648"
 Painted by Mykola Ivasiuk 1912. 44" by 30".

- * Reproduced in colour directly from the original paintings on genuine artist's canvas, making them look like an original work of art.
- * Each painting is hand stretched on stretcher board, custom framed on 3" (wide) wood carved frame, and includes name plaque.
- * Also available: Museum quality greeting cards & post cards of both paintings.
- * The back of each card describes the importance of each personage & event.
- * Many other Ukrainian historical paintings and Ukrainian icons on board — will be available now. Write for order or information to:

Inquire:
 T.P. National Art Treasures Reproduction
 360 E. Main St., Amsterdam, N.Y. 12010. (518) 842-7400

☐ Bohdan Kmelnytsky Entering Kiev	
(Gold Frame, maroon trim)	\$ 98 00
(Black Frame, Ukrainian trim)	\$118 00
☐ Portrait of Taras Shevchenko	
(Gold Frame, green trim)	\$ 98 00
(Black Frame, Ukrainian trim)	\$118 00
with double picture light add	\$ 8 00
☐ Greeting Cards (5" by 7") specify	any 10 for \$5.00
☐ Post Cards (4" by 6") specify	any 10 for \$3.00
- *Handling & Shipping included*

"Portrait of Taras Shevchenko"
 Painted circa 1860. 29" by 36"

Name _____
 Address _____
 Money Order COD Check American Exp. Master Charge Visa
 Number & Date 2 wks delivery

NY State residence add state & local tax * Copyrights reserved * Retailer inquiries welcome

Sunnyland Realty

855 N. Park Avenue Apopka, Florida 32703

Stephen Kowalchuk - Realtor

Office: (305) 886-3060

Member of:
Ukrainian National Association
National Association of Real Estate
Boards
Florida Association of Realtors
Orlando-Winter Park Board
of Realtors
National Institute of Farm and Land
Brokers
Apopka Area Chamber
of Commerce

„КЛАПТИК УКРАЇНИ” на ФЛЬОРИДИ

Де квітти цвітуть цілий рік, де сонечко гріє, трава зеленіє, де помаранчеві сади, як Різдваїні ялинки, тут мінеральні джерела — скупастесь і почувстєсь, наче в Черчу біля Рогатина. — Тут вчорашні мої мрії стали дійснїстю.

При Божїй помочі та послїдовнїй ширїй працї, вдалося нам перебороти усї перешкоди, людські і природні, ми збудували

УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО

Збудували Дїм-Церкву, перше Богослуження відбулося в тїм святїм домі 10 грудня 1978 р. До цього часу українці закупили бїльше як 60 ділянок, збудовано 21 домів, а 5 домів у стадїї будови. Кїльканадцять родин приготовляються розпочати будову.

Маємо ще декїлька ділянок на продаж, якї можна ще купити по старїй цїні. Будемо двородинні доми. з яких можна купити половину, або на двї родини.

В короткому часї приступасмо до будови 10-акрового „Шопїнг Центр” при нашому селї. Запрошуємо наше Громадянство до участї, а зокрема наших підпрїсмцїв і інвесторїв. Маємо теж іншї посїлости на продаж близько нашого села. Шановні брати Українці і Союзовці, а зокрема, ті, що заслужили своєю працею відїйти на емеритур, ми маємо дуже гарну площу на так званий старечий дїм — таки у самому осередку нашого села, з 4 1/2-акровим парком над озером. Клімат чистий теплий цілий рік, а головне, що сухий і здоровий. Осуне болї ревматизму, в сусїдствї світових атракцій як „Дїсней Ворлд”, який наші діти будуть залюбки звиджувати відвідуючи Вас. Отже, якщо бажаєте жити тут в такому домі, пишїть до нас, та коли зберемо відповідне число емеритїв то може і цю мрію зможемо перетворити у дійсність.

СТЕПАН КОВАЛЬЧУК

ТУРИ В УКРАЇНУ — 1979 —

*Прийміть до серця
мальовничі степи,
зелені Карпатські гори,
широке, широке Дніпро,
близку Чорне море!
Та модерні споруди
безмежної України.*

Не чекайте довше,
відвідайте її цього року!

Від'їзд в неділю, 22 квітня — 30 вересня
Львів, Тернопіль, Варшава
8 днів ..... \$ 875.00 — \$ 885.00

Від'їзд в неділю, 6 травня — 16 вересня
Київ, Львів, Варшава
8 днів ..... \$ 895.00

Від'їзд в неділю, 20 травня — 1 липня —
22 липня
Кошиці, Пряшів, Ужгород, Львів,
Тернопіль, Київ-Канів
17 днів ..... \$1,300.00 — 1,425.00

Від'їзд в неділю, 3 червня — 8 липня —
12 серпня
Київ, Канів, Тернопіль, Львів, Варшава
16 днів \$1,325.00

Від'їзд 17 червня, 5 серпня
Варшава, Львів, Київ, Канів, Харків,
Москва
15 днів \$1,325.00

Від'їзд 15 липня — 19 серпня
Львів, Ялта, Тернопіль, Київ, Канів,
Варшава
16 днів \$1,435.00

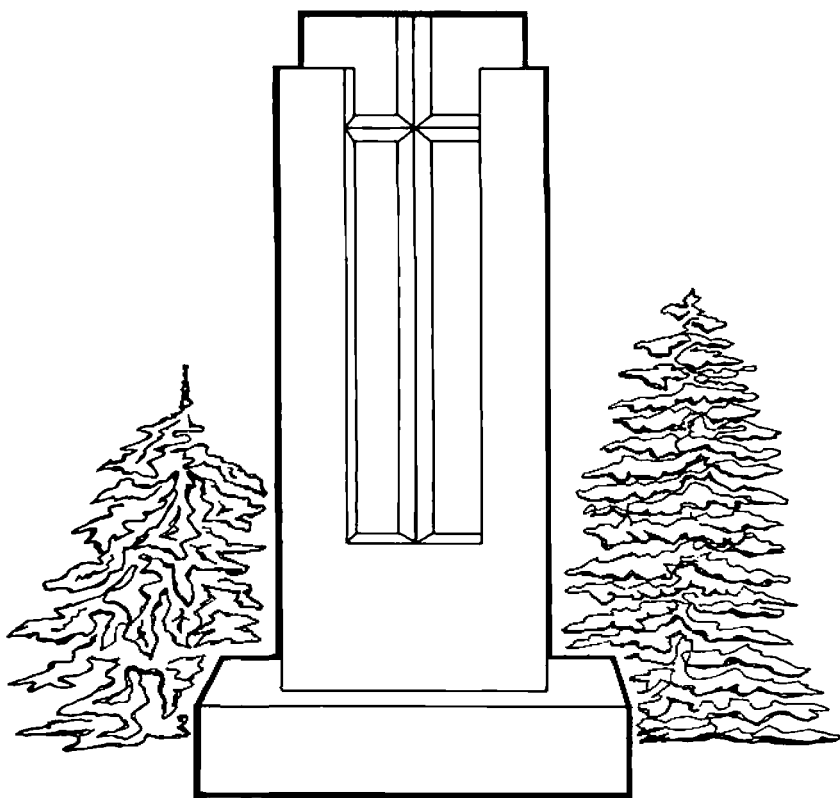

Тому, що кількість місць на кожній подорожі є дуже обмежена, радимо замовляти собі подорож, яка Вас цікавить, як найскоріше. Важність замовлень буде потверджена при одержанні завдатку \$ 200.00 від особи. Про точніші інформації: Телефонуйте або пишіть до ДМИТРА чи МАРІЇ ГОРБАЙ, власники бюро.

SCOPE TRAVEL, INC.

192-12 Northern Blvd., Flushing, N.Y. 11358
(212) 357-5400 (New York City)

Tel.: (201) 246-0549

SOUTH BOUND BROOK MONUMENT CO.

Власник Ю. БЕЗСОНІВ

- Авторизовані репрезентанти виконавців гранітних робіт пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні.
- Приймаємо замовлення й ставимо гранітні й мармурові пам'ятники мавзолеї, статуї, рівнож у бронзі, огорожі й лави на всіх цвинтарях.

Office and Residence:

Box 445 A, Cedar Grove Rd., Somerset, N.J. 08873

(напроти „Українського Села”, у віддалі 3-ох хвилин від Церкви-Пам'ятника)

Mailing Address:

P.O. Box 316, So. Bound Brook, N.J. 08880

Displays:

127 Main Street, So. Bound Brook, N.J. 08880

УКРАЇНСЬКИЙ ПОГРЕБНИК

ПЕТРО ЯРЕМА

ЗАЙМАЄТЬСЯ ПОХОРОНАМИ

В

BRONX — BROOKLYN — NEW YORK — QUEENS
і ОКОЛИЦЯХ

КОНТРОЛЬОВАНА ТЕМПЕРАТУРА
МОДЕРНА КАПЛИЦЯ ДО УЖИТКУ

Phone OR 4-2568

Established 1906

PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.

AIR CONDITIONED CHAPELS

CHAPELS AVAILABLE IN ALL LOCATION

129 East 7th Street

New York City, N.Y. 10009

Увага Любителі українського мистецтва

Вже вийшла з друку КНИЖКА-МОНОГРАФІЯ

МАРІЯ ДОЛЬНИЦЬКА ЕМАЛЬ

Автор: Д-р **ВОЛОДИМИР ПОПОВИЧ**

Розмір книжки 10 x 7.5 інчів, 134 сторінки. Полотняна оправа, супер-обгортка з кольоровими репродукціями, 18 чорно-білих та 33 кольорові ілюстрації.

Видав: **ЮЛІАН ЗАЛІЗНЯК**, Рочестер, Нью Йорк

Марія Дольницька (1895-1974) родилася і виростала у Львові, а більшість своїх творчих років прожила у Відні. Там стала вона одним з визначніших майстрів мистецької емалі сучасної Європи.

Вона відновила традицію української мистецької емалі, та своїми винаходами внесла вклад до розвитку і вдосконалення цієї ділянки образотворчого мистецтва.

Монографія про її творчість та життя написана двома мовами — українською та англійською, бо вона має кілька завдань. Перше, познайомити українців у вільному світі, та їхніх нащадків, з творчістю мистця. Друге, познайомити не-українців з цим важним досягненням української культури. Та, врешті, зберегти творчість Дольницької для майбутності. Книжка описує мистецьку творчість, життя і особу мистця. Не менше важні, як текст, є приблизно 50 репродукцій її творів.

Книжка ця, не тільки збагатить кожну книгозбірку, але також надасться на те, щоби її уміщувати у відповідних американських та канадських бібліотеках, та на престижевий дарунок.

Ціна книжки 25.00 американських доларів, \$1.80 на кошти опакування і пересилки. Мешканців стейту Нью Йорк проситься додати відповідну суму на податок від продажу (сейс текс), та подати повіг (кавнті) замешкання.

Замовлення wraz з чеком чи грошевим переказом проситься пересилати на адресу:

JULIAN SALISNJAK

566 Pine Grove Avenue ■ Rochester, N.Y. 14617, U.S.A.

ГУРТОВИЙ ПРОДАЖ

Різного рода хусток, светерів для жінок, мужчин і молоді. Шкіряні куртки і плащі. Вовняні пончохи і "Panty Hose". Вовняне жіноче спіднє білля.

СЛІДУЮЧЕ В ГАРНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВЗОРАХ: светери, блюзки, обруси, доріжки і серветки. Вогнетривалі ринки, склянки, свічки, підкладки під тарелі і паперові серветки.

DELTO EUROPA CORP.
Roman Iwanyckyj

318 East 9th Street ■ New York, N.Y. 10003
Tel.: (212) 228-2266

ІСТОРИЧНА ПОДІЯ!

Перший випуск української музики сучасної України

ЄВГЕН ГРАТОВИЧ, доктор, професор De Paul Університету, відомий як концертний скрипаль, а також видатний майстер-інтерпретатор сучасної американської музики, щойно закінчив грам-запис під наз. „МУЗИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ”. До запису ввійшли твори Косенка, Лятошинського, Станковича, Грабовського.

Цей перший випуск в обмеженому накладі вийде у фірмі Orion-Records. Виконавці, це молоде покоління українських американців. Євген Гратович, скрипка, Вірко Балей, фортепіано та Бертрам Турецький, контрабас. Мистецьке оформлення обкладинки — Якова Гніздовського.

Євген Гратович поширював та став виразником багатой музикальної традиції композиторів Нової Англії. Грам-запис „МУЗИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ” — це його свідомий намір звернути загальну увагу на багату українську музикальну сучасну традицію, яка сьогодні майже цілком занедбана. Це рідкісне обмежене видання можна набути за \$10.00 через —

“UKRAINIAN MODERN MUSIC FUND”

2639 North Burling Street, Chicago, Ill. 60614

Український мотель

“STAR LITE”

в Кергонксоні, коло Союзівки

має добре уряджені кімнати, є телевізори, холодильники і басейн. Обслуга чесна, ціни приступні. Від Союзівки 5 хвилин їзди, від СУМ-А 15 хвилин і від ОДУМ 10 хвилин. Кімнати можна замовляти на нище подану адресу:

STAR LITE MOTEL, Kerhonkson, N.Y. Tel.; (914) 626-7350

Власники: Михайло, Анна і Роман Куриляки

НАЙЩИРІШІ ПОБАЖАННЯ БАТЬКОВІ СОЮЗОВІ

Від Управи і Членства Т-ва ім. Т. Шевченка 380 Відділу УНСоюзу та мешканців Українського Села Апопка, Флориди.

Просимо всіх тих, що не є членами УНСоюзу негайно вступити в ряди Союзу для спільної праці і добра для себе і поневоленої, а нескореної нашої України. Прашу, що Союзова громада веде вже протягом 85 років. Підсилить своєю особою працівників і борців за Україну.

Давид Вробліцький, предсідник

Степан Ковальчук, секретар

Анна М. Білецька, скарбник

Розалія Ковальчук, Арлін Вробліцька і Морий Гунтер

Контрольна Комісія

*З нагоди 85-річного Ювілею УНСоюзу
складає сердечні gratуляції*

281-ий ВІДДІЛ УНС в Байоні, Н. Дж.

*і бажає найкращих успіхів в дальшій праці.
„ЩАСТИ ВАМ БОЖЕ”!*

ІВАН СВИЩУК
предсідник

МИКОЛА ГІСЬ
секретар

Увага!

ТОРОНТО, ГАМІЛЬТОН і ОКОЛИЦІ!

Увага!

СЛУХАЙТЕ ЩОДЕННУ УКРАЇНСЬКУ РАДІОПРОГРАМУ

„ПІСНЯ УКРАЇНИ”

З РАДІОСТАНЦІЇ CHWO — АМ НА ХВИЛІ 1250

від понеділка до п'ятниці — 7:30 веч., субота і неділя — 4:30 по пол.

Керівник програми — ПРОКІП НАУМЧУК

*Диктори: Вікторія Наумчук, Оленка Глібович, Борис Дніпровий,
Олександр Чіпурий, Степан Горlach, Оксана Винницька*

SONG OF UKRAINE

Station “V”, P.O. Box 1, Toronto, Ont., Canada M6R 3A4

Tel.: 536-4262

KOBASNIUK TRAVEL INC.

*Your leading Ukrainian-American Travel Agency
Established 1920*

**WORLDWIDE AIR & SHIP TICKETS ■ CRUISES ■ HOTELS
FOREIGN & DOMESTIC TOURS ■ CAR RENTALS**

**Immigration and Visitor Documentation
Ukraine and Eastern Europe Tour Specialists**

*Vera Kowbasniuk Shumeyko
President*

*Anthony Shumeyko
Insurance Broker*

157 Second Avenue

New York, N.Y. 10003

(212) 254-8779

ВЕСЕЛКА

*журнал
для
української
дітвори.*

КОЛЬОРОВІ ІЛЮСТРАЦІЇ

ВИХОДИТЬ КОЖНОГО МІСЯЦЯ У
У ВИДАВНИЦТВІ „СВОБОДА” ЗА-
ХОДАМИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОД-
НОГО СОЮЗУ.

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Річна передплата становить у ЗСА — 8.00 доларів, у інших країнах — рівновар-
тість цієї суми. Для членів УНС — 5.00 доларів. Ціна окремого числа 75 центів.
Ціна подвійного числа — 1.00 долар.

Адреса:

“SVOBODA” — “VESELKA”

P. O. Box 346

• JERSEY CITY, N. J. 07303 •

U. S. A.

New Jersey's Oldest Mutual Savings Bank

Your Family Banking Center

ESTABLISHED 1838

THE OLD BEEHIVE

**PROVIDENT
SAVINGS BANK**

HUDSON BERGEN ESSEX OCEAN MONMOUTH MIDDLESEX SOMERSET and MERCER COUNTIES

MEMBER FDIC

THE JACYK GROUP

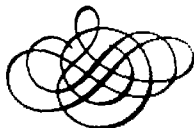
*бажає
у Новому Році щастя і успіхів у всіх починах
для своїх Співпрацівників і Приятелів,
рівнож для Читачів „Свободи”.*

**ACCURATE BUILDERS LTD.
ASKOLD ASSOCIATES INC.
"PROMBANK" INVESTMENT LTD.
SOVENA INC.
UPPER MIDDLE TOWERS INC.**

**1260 Eglinton Avenue East
Mississauga, Ontario L4W 1K8
Торонто, Канада**

Українська Православна Федеральна Кредитова Кооператива в Нью Йорку

304 Схід 9-та вулиця (Дім Пласту)
Тел.: (212) 533-2980

Відкрито ЩОДЕННО (крім понеділка і свят) від год. 10-3 по пол.,
крім того у п'ятницю від 6-8 веч.

- Обслуговує Українську Громаду Нью Йорку і околиці • Дивіденду 6% платимо квартално •
- Отщадності кожного члена забезпечені до 40,000 дол. • БЕЗКОШТОВНЕ забезпечення на життя до 2,000 дол. • БЕЗКОШТОВНЕ забезпечення позичок до 10,000 дол. • Позички членам на всі потреби та на дуже низькі відсотки.

LYTWIN & LYTWIN

UKRAINIAN FUNERAL DIRECTORS

ESsex 5-5555

801 Springfield Avenue
Irvington-Newark, N.J.

AIR CONDITIONED • ОБСЛУГА ЩИРА І ЧЕСНА

- Our Services Are Available Anywhere in New Jersey.
- Також займаємося похоронами на цвинтарі в Бавд Бруку і перенесенням Тлінних Останків з різних країн світу.

SP 7-9637

*З нагоди 85-ліття „Свободи” дальших успіхів
бажають*

ЯРОСЛАВА і СТЕФАН ЛЮТАКИ

власники

HOLIDAY LOUNGE

BAR

75 ST. MARK'S PLACE
(8th Street)

NEW YORK CITY

Bulldozer & Shovel Service • Excavating • Top Soil
• Driveways Installed •

George & Bill Dworetzky, Inc.

LANDSCAPING AND GRADING

8-01 Lake Street — Fair Lawn, N.J. 07410
(201) 796-5134

201-391-2172

20 Blueberry Dr.
Woodcliff Lake, N.J.
07675

SAN-GRAPHICS INC.
Printing Inks & Supplies

Eugene Santoli

PRESIDENT

Telephones:
EVerglade 4-9526 - 4-9475

Vera and Walter
JAWORSKY]

*ПРИВІТ БАТЬКОВІ УНСОЮЗУ
3 НАГОДИ 85-ЛІТТЯ ЮВІЛЕЮ*

V & W RESTAURANT
DELICIOUS FOOD
HOME COOKING

2358 W. Chicago Avenue

Chicago, Ill. 60622

НАЙКРАЩА ДОПОМОГА РІДНИМ В КРАЮ
ЦЕ ПОСИЛКА ВІД:

UTC MERCURY PARCEL & TRADING Co.

У НАШІ КРАМНИЦІ МАЄМО ТАКОЖ ПРОДУКТИ
І РУЧНІ ВИРОБИ З УКРАЇНИ.

75 E. 7th Street, New York, N.Y. 10003

Tel.: 674-3930

ЧИ ВИ ЧУЛИ? У ЧИЧУЛИ... РАДІОГОДИНА, КОТРУ ПОВИНЕН СЛУХАТИ --
ДОРΟΣЛИЙ І ДИТИНА
У ЧІКАГО, Ілл.

УКРАЇНСЬКА РАДІОПРОГРАМА

Панни МАРІЙКИ ЧИЧУЛИ

WSBC — 1240 AM

П'ятниця — 8:30 вечора, субота — 8:00 вечора.

(312) 276-3747

2224 W. Chicago Ave., Chicago, Ill. 60622

BEST Florist

2224 W. CHICAGO AVENUE
CHICAGO, ILLINOIS 60622

(312) 276-3747

(312) 486-5967

РОДИНА ЧИЧУЛА

**MUZYKA & SON
FUNERAL DIRECTORS**

2151-57 W. Chicago Avenue — Chicago, Ill.
CA 7-1222 — BR 8-7767

200-ий ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
Товариство „ВІЛЬНА УКРАЇНА” в Озон Парку, Н. Й.

сердечно вітає

*Членство УНСоюзу, Головний Уряд УНСоюзу
та Читачів „Свободи”.*

ПРОФ. ТИМІШ БІЛОСТОЇЦЬКИЙ
председник

ІВАН ПРИГОДА
секретар

Т-ВО „СВОБОДА”, 25-ий ВІДДІЛ УНСОЮЗУ

шле привіт

УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ
у 85-ЛІТТЯ.

Уряд і Члени

Tel.: GR 3-8784

ПРИВІТ УНСОЮЗОВІ З НАГОДИ ЙОГО 85-РІЧЧЯ

ORCHIDIA RESTAURANT

COCKTAIL LOUNGE

Марія Підгородецька

145 Second Avenue
New York, N.Y. 10003

ЯКЩО ІДЕТЕ НАД МОРЕ, ІДЬТЕ ДО

Вілли Марії Анни

NORTH WILDWOOD, N.J.

Вілла положена в гарній вакаційній околиці, лиш одна вулиця до чудової пляжі і „бордвоку”. Вілла має всі вигоди, кімнати з приватними лазничками, апартаменти і гарне бонгало. Можна винаймати на один день, тижнево, а навіть на ціле літо.

Всі інформації можна одержати.

Mary Ann Villa

1706 Surf Avenue, North Wildwood, N.J.

Tel.: 522-7127 Area Code 609

Власники — АННА і ПЕТРО МАРЧИХА

*Привіт Українському Народному Союзові
у його 85-річчя існування*
**Братства св. о. Николая - 106 Відділ УНС
в Чікаго, Ілл**

Оснований в 1906 році
За Управу Відділу — А. ІВАНЮК, президент
106 Branch UNAss'n, St. Nicholas Broth.
841 N. Western Avenue, Chicago, Ill. 60622. Tel.: HU 9-4450

KOLOGY & HOPE INSURANCE

AUTO, FIRE, LIABILITY
ALSO LIFE INSURANCE with UKRAINIAN NATIONAL ASS'N

Russell Kolody, Pres. 455 Third Street, Troy, N.Y. 12180
Phone: 274-2345

ПАМ'ЯТНИКИ

з різних гранітів, ставимо на цвинтарях св. Андрія в Бавид Бруку
і св. Духа — відома солідна фірма

К. М. КАРДОВИЧ — CONSTANTINE M. KARDOVYCH

CYPRESS HILLS MONUMENTS

800 Jamaica Avenue, Brooklyn, N.Y. 11208 ■ Tel.: (212) AP 7-2332

Відкрито в кожний день, в суботу, включно, від 9-5 по пол., в неділю 10-4 по пол.

HASYN FUNERAL HOME

ІВАН ГАСИН

ПОГРЕБНИК

(215) 455-1400 4244-48 Old York Road
Philadelphia, Pa. 19140

BOOKS for SALE

Ukrainians in Pennsylvania	\$6.00
Profile in Pennsylvania Sports.....	7.00
New Jersey Ethnic Experience	7.00
Ukrainians in Maryland	7.00
Ukrainians in Texas	7.00

Ukrainian Cultural Center

3123 N. 7th Street
Philadelphia, Pa. 19133

St. Mary's Assembly

UNA Branch 178 Manchester, New Hampshire

Officers:

*Petro Kuchar, President
Volodymyr Holota, Treasurer
Maria Bednarczyk, Financial Secretary*

Увага! ЛИШ ДЛЯ ПЕНСІОНЕРІВ!
даємо найбільшу

ЛІКАРСЬКУ КНИЖКУ

Ціна \$40.00 — лиш за \$17.00,
хто покличеться на це наше
оголошення.

"HOWERLA"

238 East 6th Street
New York, N.Y. 10003

Присім від

EUROPA Meat & Provision

527 Jersey Avenue
Jersey City, N.J. 07302
(201) HE 5-2221

STEVE'S LOUNGE

2301 West Chicago Avenue
Chicago, Illinois 60622
Telephone EV 4-9892

**МАЄМО ВЕЛИКИЙ ВИБІР
КНИЖОК НА СКЛАДІ.**

**Замовляти можна
в Книгарському Відділі
при „Свободі”.**

**“Svoboda” Book Store
30 Montgomery Street
Jersey City, N.J. 07302**

KAPPA FUNERAL HOME

2321 W. Chicago Avenue
Chicago, Illinois 60622
Tel.: 276-4575

Peter Kappa, Director

ІСТОРИЯ

HISTORY

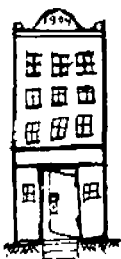
**Книжки з історії
Галичини і Закарпаття**

можна набути:

FREE WORD

P.O. Box 509
Mount Vernon, N.Y. 10550

Каталог безплатно.

475-1351

JOHN HALAWAJ
Licensed Real
Estate Broker
Real Estate Sales

- Income houses
- Family homes
- Commercials
- Apt. rentals

324 East 9th Street
New York, N.Y. 10003

NU-WAY STORE

"Clothes for the whole family"

Phone (306) 549-2322

Hafford, Sask., Canada

Prop. JOHN H. HERMAN

GR 3-8918

Res. GR 5-2804

BLUE & GOLD TAVERN

— BAR and GRILL —

M. ROSCISHEWSKY

79 East 7th Street
New York, N.Y. 10003

S. Bardygula

S. Bodnar

NIKOLAS

CAFETERIA and BAR, Inc.

Хай живе УНС

і його працівники

Tel.
GR 3-7180

29 Cooper Square
New York, N.Y. 10003

"GLORIA"

- Finest Incense
- Supreme Quality
- Special Blend

Famed for its composition and outstanding in its field. It is the incense which serves its purpose best.

"GLORIA" makes good scents...

G. BOZYK MFG., CO.
126 St. Marks Place
New York, N.Y. 10009

(212) 228-3384

HUDSON CAMERA CORP.

INDUSTRIAL - PROFESSIONAL

- AMATEUR SUPPLIES

122 Newark Avenue
(201) 332-7834-5 Jersey City, N.J. 07302

PHONE 549-2150

PHONE 549-2353

RYBRYNA HARDWARE

W. J. DAVIDLAK, PROP.

SPORTING GOODS WATCH REPAIR
INCIS. ADHESIVE ZENITH PANASONIC SONY MICRO & TV'S
GIFTS PHOTO SUPPLIES JEWELLERY

P O BOX 190

HAFFORD, SASK, S0J 1A0

НАЙСТАРШЕ УКРАЇНСЬКЕ
ВИСІЛКОВЕ БЮРО в НЬЮ ЙОРКУ

ROMAN PARCELS SERVICE

324 East 9th Street, New York, N.Y. 10003

Tel. 475-7430

З М І С Т

<i>Борис Лисянський</i> : Пам'яті С. Петлюри (вірш)	6
<i>К. Мандзенко</i> : Петлюра, петлюрівці, петлюрівство	7
<i>Остан Гарнавський</i> : Вірш про отамана Петлюру	36
<i>Улас Самчук</i> : Державна концепція С. Петлюри	37
Універсал Директорії УНР (Акт Злуки)	42
<i>Іван Кедрин</i> : Соборність	43
<i>Богдан Кравців</i> : Сімнадцятого року (вірш)	48
У 60-річчя Акту Злуки	49
<i>В. Трембіцький</i> : Документація українського державного самовизначення	53
<i>Степан Самійленко</i> : Доле! Де ти?	70
<i>Олекса Веретенченко</i> : З душею і серцем (вірш)	82
<i>Микола Степаненко</i> : Постаць Симона Петлюри в підсоветській літературі	83
<i>А. Драган</i> : Український Народний Союз у своє 85-річчя	93
<i>Володимир Сохан</i> : У 85-річчя Українського Народного Союзу	99
Мова чисел: історія УНС в числах	101
<i>Walter Dushnyuk, Ph.D.</i> : Pioneer and Bearer of Ukrainism in America.....	103
<i>Остан Сокольський</i> : По Канадській Україні	110
<i>М. В.</i> : Ажурові хмаросяги	114
<i>Ihor Dlaboha</i> : Helsinki Monitoring Group in Kiev.....	118
<i>Д-р Марія Клячко</i> : Чотири дні у Львові	134
<i>Ігор Калинець</i> : Руйнували церкву (вірш)	139
<i>Терентій Кравчина</i> : Свято життя	140
<i>Архипрєсв. Сергій Кіндзерявий-Пастухів</i> : Про любов Христову	149
<i>Любов Коленська</i> : Титан слова (Леся Українка)	153
<i>Д-р Лука Луців</i> : Клопоти і радощі літературного рецензента	160
<i>Юрій Старосольський</i> : У Пласті росте новий люд (Богдан Кравців — пластун)	170
<i>МІК</i> : Розкажу вам про „Дуду”	177
<i>Д-р Мирослав Драган</i> : Амбасада України в Савдійській Арабії	182
<i>Олена Бойко</i> : Всі дороги ведуть до Риму	186
<i>Лев Яцекевич</i> : Спроби комунікації з життям у всесвіті	193
<i>Ганна Черінь</i> : Зимовий вірш	201
<i>А. Юрняк</i> : Суботні балаки на фермі „Не журись”	202
Що таке календар?	213
Календар (місяці)	215
Оголошення	227
Зміст	255

Керівник друкарні: *Анатоль Домарацький*

Складачі: *Тамара Кардашинець, Оля Петрінчик, Ярослав Сидор'як, Богданна Симчик*
Іда Фукс

Верстальник: *Йосиф Форенбах, Богданна Симчик*

Друкарня „Свободи”, 30 Монтгомері вул., Джерзі Сіті, Н. Дж. 07302, ЗСА.

Наклад 20,000 примірників — 1979

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, ІНК.

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.

P.O. Box 17a • 30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07303

Telephones: (201) 451-2200, N.Y. Line (212) 227-5250-1

CANADIAN OFFICE

18 Leland Ave.

Toronto, Ont. M8Z 2X5

Tel. (416) 231-4685

УКРАЇНСЬКИЙ
НАРОДНИЙ
СОЮЗ

UKRAINIAN
NATIONAL
ASSOCIATION

- Має 16 клас модерного забезпечення
- Забезпечує членів до 50,000 доларів;
- Виплачує найвищу дивіденду;
- Видає щоденник „Свободу”, „Український Тижневик” і журнал для дітей „Веселка”;
- Уділяє стипендії студуючій молоді;
- Удержує вакаційну оселю „Союзівку”.

- Offers 16 types of life insurance protection;
- Insures members for up to \$50,000;
- Pays out high dividends on certificates;
- Publishes the “Svoboda” daily, the English language “Ukrainian Weekly” and the children’s magazine “Veselka” (The Rainbow”)
- Provides scholarships for students;
- Owns the beautiful estate Soyuzivka

Українська Будівля — Ukrainian Building

Headquarters of the Ukrainian National Association

ВСТУПАЙТЕ В ЧЛЕНИ
УНС!
ЗАБЕЗПЕЧИТЬСЯ
І БУДЬТЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕНІ!

JOIN THE UNA —
INSURE YOURSELF
AND BE SAFE!